

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

FATİN DÎVÂNÎ'NİN TAHLİLİ

Hazırlayan

Kader KARABIYIK

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GÜLER

TOKAT-2021

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GÜLER danışmanlığında hazırlamış olduğum “Fatîn Dîvânı’nın Tahlili” adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

.././....

Kader KARABIYIK

İmza

TEŞEKKÜR

Tezimin hazırlanıp ortaya çıkmasında bilgisini, tecrübesini, emeğini benden esirgemeyen değerli hocam, tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GÜLER’e teşekkürlerimi bir borç bilirim. Ayrıca sabır ve destekleri için de değerli aileme çok teşekkür ederim.

Kader KARABIYIK

ÖZET

Bu çalışma 19. yüzyıl şâirlerinden Fatîn Efendi'nin Divanı'nın muhtevası üzerine hazırlanmıştır. Hakkında pek fazla bilgi bulunmayan Fatîn Efendi 1814'te Drama'da doğmuştur. Asıl adı Davud'tur. Divan şiirinde orta dereceli bir şâir olarak görülen Fatîn Efendi'nin, Divan'ının metin neşri yapılmış ve şekil özellikleri incelenmiştir. Fakat muhtevası üzerinde ayrıntılı bir tahlil çalışması mevcut değildir. Bu sebeple tez çalışmamızda Fatîn Divanı'nın muhtevasının ayrıntılı olarak incelenmesi ve tahlil edilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmamızda kaynak olarak Mehtap Erdoğan'ın hazırlamış olduğu Fatîn Dîvan'ı adlı kitap esas alınmıştır. Divanda 7 kaside, 167 gazel, 2 müstezad, 243 tarih, 14 şarkı, 1 murabba, 1 tahmis, 1 mesnevi, 18 kıt'a, 2 nazm, 1 lügaz, 21 beyit ve 2 mısra bulunmaktadır.

Tahlil çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. Tezimizin ilk bölümü “Fatîn Efendi'nin Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eserleri” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde yoruma yer verilmeden, yapılan tezler, kitaplar, makaleler kaynak gösterilerek bilgi verilmiştir. İkinci bölüm “Din ve Tasavvuf” olarak adlandırılmıştır. Bu bölümde dini-tasavvufi unsurlara yer verilmiştir. Allah, melekler, peygamberler, kitaplar, ahiret, din ile ilgili çeşitli mefhumlar, ibadet ile ilgili mefhumlar, çeşitli tasavvufi terimler hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölüm ise “Cemiyet ve Tabiat” olarak adlandırılmıştır. Bu bölümde tarihî şahsiyetler, hükümdârlar, önemli devlet adamları, şâirler ve diğer önemli şahsiyetler, şehirler, ülkeler, içtimaî hayat, kozmik âlem, zaman ile ilgili unsurlar, dört unsur, hayvanlar ve bitkiler hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölüm tezimizin en hacimli kısmını oluşturmaktadır. Dördüncü bölüm ise “İnsan” olarak adlandırılmıştır. Bu bölümde de güzel ve güzellik, sevgili, sevgilinin güzellik unsurları, âşışın halleri hakkında bilgiler verilmiştir. Kategorize edilen başlıklar ve alt başlıklar Dîvân'dan seçilen beyitlerle desteklenmiş ve bu beyitlerden hareketle yorumlarda bulunulmuştur. Tezin son kısmında divanda tespit edilen unsurların yer aldığı bir sistematik indeks bulunmaktadır. Çalışmamız sırasında yararlandığımız eserler de kaynakça kısmında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fatîn, Divan, Tahlil, 19. Yüzyıl, Muhteva

ABSTRACT

This study is prepared based on the analysis of the Divan of Fatin Efendi, one of the divan poets of the 19th century. Fatin Efendi, whom people don't have much information about, was born in the Drama in 1814. His real name was Davud. Fatîn Efendi, seen as a middle-ranking poet in Divan poetry, the text of his Divan was made and the features of its forms were examined. However, there is no detailed analysis of its contents. For this reason, our study aimed to examine and analyze the content of Fatin Divan in detail.

The source of our work was based on the book named Fatin Divan'ı which was prepared by Mehtap Erdoğan. There are 7 odes, 167 ghazal, 2 müstezad, 243 chronicles, 14 song, 1 murabba, 1 tahmis ghazal, 1 mesnevis, 18 stanzas, 2 nazm, 1 lughz (riddle), 21 couplet, 2 verse in the divan.

Our essay study consists of four parts. In the first part of our thesis, Fatin Efendi's life, his literary personality, his poetry and his works were informed about. The second part was named "Regilion and Sufism". Religious-Sufi elements are included in this part. Information about Allah, angels, prophets, books, the hereafter, various concepts related to religion, concepts related to worship, various interpretations were made. The third part was named "Society and Nature". In this part, information and comments were given about historical personalities, cities, countries, internal life, cosmic realm, elements related to time, four elements, animals and plants. This section is the most voluminous part of our thesis. The fourth part was named "Human". In this part, comments were made about beautiful and beauty, lover, elements of beauty of lover, states of a lover. In the last part of the thesis is a systematic index containing the elements that were identified in the divan. The Works we utilized during our study are also included in the bibliography section.

Keywords: Fatin, Divan, Analysis, 19th century, Content

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa.</u>
Bilimsel Etik Sayfası	ii
Teşekkür.....	ii
Özet.....	iii
Abstract.....	iv
İçindekiler	v
Kısaltmalar	xviii
 GİRİŞ.....	 1
 BÖLÜM 1: FATÎN EFENDİ’NİN HAYATI, EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ ..	 3
A. Fatîn Efendi’nin Hayatı	3
B. Fatîn Efendi’nin Edebî Şahsiyeti ve Şairliği.....	5
C. Fatîn Efendi’nin Eserleri.....	7
D. Fatîn Dîvânı'nın Kelime İstatistiği.....	12
 BÖLÜM 2: DİN VE TASAVVUF.....	 25
A.DİN.....	25
1.Allâh.....	25
2. Melekler (Hûr, İns ü Melek).....	27
3. Kitaplar	29
3.1. Kur’ân	29
4. Sûre, Ayetler ve Hadisler	29
4.1. Sûreler	29
4.2. Ayetler.....	30
4.3. Hadisler	32
5. Peygamberler	32
5.1. Hz. Yakub	33
5.2. Hz. Yusuf (Yûsuf-ı Kenân, mâh-ı Kenân)	34
5.3. Hz. Süleyman.....	36

5.4. Hz. İsa (İsî, Mesihâ).....	37
5.5. Hz. Nûh.....	38
5.6. Hz. Muhammed (Hz. Mustafa) (sav.)	39
5.7. Hz. Âdem	40
5.8. Hz. Eyyüb	41
6. Dört Halife (Çâr Yâr).....	42
6.1. Hz. Ömer.....	42
6.2. Hz. Osman.....	42
6.3. Hz. Ali (Hayder-i Kerrâr)	43
7. Kader ve Kaza.....	44
8. Âhiret ve Âhiretle İlgili Mefhumlar	45
8.1. Âhiret	45
8.2. Kıyâmet (Mahşer, Haşr).....	45
8.3. Amel, Su'al	46
8.4. Cennet ve Cennetle İlgili Mefhumlar	46
8.5. Cehennem	48
9. Diğer Mefhumlar	48
9.1. Ölüm, Ecel	48
9.2. Kefen, Mezar.....	49
9.3. Perî	50
9.4. Rûh (Cân).....	50
9.5. Cin.....	51
10. Din ile İlgili Mefhumlar.....	52
10.1. İmân, İslam, Müslüman	52
10.2. Küfr, Kâfir, Münkîr.....	53
10.3. Günah (cürm, mücrim), Sevap (cezîl).....	54
10.4. Rahmet (Merhamet, Rahm)	55
10.5. Hîmmet, İnâyet, Lutf.....	55
11. İbadet ve İbadetle İlgili Mefhumlar	56
11.1. Namaz ile İlgili Unsurlar	56
11.1.1. Mihrab.....	56
11.1.2. Mescid, Câmî'	57
11.1.3. Du'â, Zikr.....	57

11.1.4. Kıyam.....	58
11.1.5. Va'iz.....	58
11.2. Oruç (Rûze) ile İlgili Unsurlar	58
11.3. Hac ve Hac ile İlgili Unsurlar	59
11.3.1. Hac, Hacı.....	59
11.3.2. Zemzem.....	60
11.3.3. Merve	60
11.4. Farz, Vacib, Sünnet.....	61
12. Diğer Dinler ve İlgili Mefhumlar.....	61
12.1. Büt, Büthâne.....	61
12.2. Zünnar.....	62
12.3. Deyr.....	62
12.4. Tersa.....	62
B.TASAVVUF.....	63
1.Muhabbet ve Aşk	64
2.Âlem.....	65
3.Tarikat ve İlgili Kavramlar	66
3.1. Tarikatlar.....	66
3.1.1. Mevlevî (Mevlevîlik)	66
3.1.2. Rifa'i (Rüfâiyye).....	66
3.1.3. Kâdirî (Kâdirîlik)	67
3.1.4. Nakşibendî (Nakşibendîlik)	68
3.1.5. Gülşeni (Gülşeniyye), Sünbûli (Sünbûliyye).....	68
3.2. Âbid.....	69
3.3. Pîr, Şeyh, Mürşid	70
3.4. Dergâh(Dergeh), Âsitân, Hân-kâh	71
3.5. Hırka, Kabâ	71
3.6. Tâc, Destâr	72
3.7. Rind ve Zâhid.....	73
4.Fenâ ve Bekâ.....	74

BÖLÜM 3: CEMİYET VE TABİAT	76
A.CEMİYET	76
1.Şahıslar.....	76
1.1. Tarihi Şahsiyetler, Hükümdarlar, Şehzade ve Devlet Adamları.....	76
1.1.1. Abdülmecîd Han	76
1.1.2. Besim Efendi.....	76
1.1.3.Mehmed Ali Paşa	77
1.1.4. Sultan Abid	78
1.1.5. Sultan Reşad (V.Mehmed).....	78
1.1.6. Sultan Ziyaüddin.....	78
1.1.7. Sultan V. Murad.....	78
1.1.6. Mustafa Reşid Paşa	79
1.1.7. Selim Sırrı Efendi	79
1.1.8. Hûşyâr Hanım	80
1.1.9. Ma'n (b. Zâide)	80
1.2.Şâirler, Âlimler ve Sanatkârlar	84
1.2.1. Enverî.....	84
1.2.2. Nef'î	85
1.2.3. Nedîm.....	85
1.2.4. Neş'et Bey.....	86
1.2.5. Fehmî Bey	87
1.2.6. Sürûrî.....	87
1.2.7. Senîh	88
1.2.8. Ziyâ Pâşâ	89
1.2.9. Muhsin Bey	89
1.3.Tarihi-Efsanevî Şahsiyetler.....	90
1.3.1. İskender.....	90
1.3.2. Mânî ve Bihzâd	92
1.3.3. Cem (Cemşid)	93
1.3.4. Dâra.....	94
1.3.5. Hüsrev	94
1.3.6. Asaf bin Berhiya	95
1.3.7. Hâtem (Hâtem-i Tayy).....	95

1.3.8. Nûşirevân	96
1.3.9. Rüstem	97
1.3.10. Sâm ve Kahraman	97
1.4. Dinî- Tasavvufî Şahsiyetler	98
1.4.1. Hallâc-ı Mansûr	98
1.4.2. Hz. Hızır (Hızır).....	99
1.4.3. Mevlânâ (Hazret-i Mollâ)	99
1.4.4. Hacı Bektâş-î Velî.....	100
1.4.5. Muhyiddin İbnü'l-Arabî (Şeyh-i Ekber).....	101
1.4.6. Abdülkâdir Geylânî (Kâdir-i Gîlân).....	101
1.4.7. Sa'd b. Ebû Vakkâs	102
1.4.8. Zülkifl	103
1.4.9. Amr b. Zeyd (Zeyd b. Amr).....	103
1.4.10. Ahmed Rifâ'î	104
1.5. İlmî ve Felsefî Şahsiyetler	104
1.5.1. Aristo (Aristu, Ristu, Aristalis).....	104
1.5.2. Eflâtûn (Felâtûn)	105
1.5.3. İbn-i Sînâ.....	106
1.5.4. Fârâbî	106
1.6. Masal (Hikâye) Kahramanları ve Onlarla İlgili Mefhumlar	107
1.6.1. Leylâ, Mecnûn (Kays)	107
1.6.2. Ferhâd (Kûh-Ken).....	107
1.6.3. Bî-sütûn.....	108
2. Kavimler	108
2.1. Hindû.....	108
2.2. Rum, Arab	109
2.3. Çerkes	109
2.4. Osmaniyân	109
2.5. Türk, Fars.....	109
3. Eserler	110
3.1. Tekellüm Risâlesi.....	110
3.2. Lügât-ı Fârisî (Lügât-ı Fârisî ve Arabî)	111
3.3. Nân u Halvâ	111

4. Şehirler ve Ülkeler	111
4.1. Anadolu(Anatoli, Rûm)	111
4.2. Hicâz, Bağdad, Şâm	112
4.3. Bedehşân	113
4.4. Belçikâ	113
4.5. Bursa, Erzurum, Sivas.....	113
4.6. Çîn, Hıtâ, Mâçîn.....	114
4.7. Filibe	115
4.8. Gelibolu.....	115
4.9. Habeş.....	115
4.10. Hind, Yemen, Mısır	115
4.11. İstanbul (Sitanbul, İslambol) ve semtleri (Çamlıca, Eğrikapu, Fıstıklı, Göksu, Tophane)	116
4.12. Kala’i-Sultâniyye (Çanakkale).....	117
4.13. Kazâ-yı Erba’a	117
4.14. Kande-hâr (Diyâr-ı Kand).....	117
4.15. Tunus.....	118
4.16. Kâhire (Ümm-i Dünyâ).....	118
4.17. Vidîn	118
5. Nehirler, Dağlar ve Denizler.....	119
5.1. Bahr-i Sefîd (Akdeniz).....	119
5.2. Ceyhun	119
5.3. Dicle	119
5.4. Nîl	119
5.5. Kâf.....	120
5.6. Tûr.....	120
6. İçtimaî Hayat.....	121
6.1. Sosyal Tabakalaşma.....	121
6.1.1. Pâdişâh ve Çevresi	121
6.1.1.1. Pâdişâh (Hünkâr, Sultan, Şâh/Şeh, Şahen-şâh/Şehen-şeh, Hâkân, Mülûk, Hudavend, Daver)	121
6.1.1.2. Bende, Esir, Kul, Gulam.....	121
6.2. Resmi ve Gayriresmi Görevler ve Meslekler.....	122
6.2.1. Vezîr/Vezîr-i âzam, Pâşâ, Kethüdâ	122

6.2.2. Ser-asker, Sipah, Levend	123
6.2.3. Müfettiş, Kâdı, Kâtib	124
6.2.4. Cellâd, Derbân, Kapucıbaşı	125
6.2.5. Tercemân, Şâir, Münşî, Sarrâf	125
6.2.6. Üstâd, Hâce, Şâkird.....	126
6.2.7. Hammâr, Sâki, Sakkâ.....	127
6.2.8. Hânende, Mutrib, Rakkas	128
6.2.9. Diğer Tipler.....	129
6.2.9.1. Mâder, Baba/Peder, Dadı/Dâye	129
6.2.9.2. Tıfl, Duhter, Ebnâ/Ferzend, Evlâd, Dâmâd	129
6.2.9.3. Cadu, Sâhir/Sehhâre, Cefa-cû, Gammâz.....	130
6.2.9.4. Gazel-gû, Nazîre-gû.....	131
6.2.9.5. Bîmâr, Tabîb, Mihmân.....	131
6.3. Eğlence Hayatı	132
6.3.1. Bezm (Meclis), Meyhâne(Mey-kede), Encümen.....	132
6.3.2. Sâkî, Şarâb (Mey, Bâde, Bintü'l-ineb), Kâdeh (Câm, Sahbâ, Sagâr, Peymâne.....	132
6.4. Mimârî Unsurlar.....	134
6.4.1. Ev (Hâne, Beyt), Virâne, Kapı (Bâb, Der), Âsitân (Eşik)	134
6.4.2. Hamâm, Hisâr, Sedd, Zindân.....	136
6.4.3. Genc(Hazine), Çeşme, Yol	137
6.4.4. Mezar (Kabir, Med-fen), Kubbe	137
6.4.5. Çatı (Sakf), Duvar (Divâr), Dâr-ı Şifâ (Hastane).....	138
6.5. Günlük Hayatta Kullanılan Eşyalar	139
6.5.1. Mum (Şem), Çerağ, Micmer.....	139
6.5.2. Şîşe, Sürâhi, Kâse	139
6.5.3. İğne(Rişte), Zencir, Kemend.....	140
6.6. Giyim-Kuşamla İlgili Unsurlar	141
6.6.1. Tâc, Külâh, Fes	141
6.6.2. Hırka, Kabâ, Pîrehen.....	141
6.6.3. Nikâb, Kemer, Zünnâr	142
6.7. Yiyecek ve İçecekler.....	143
6.7.1. Halvâ(Helva), Nân(Ekmek)	143
6.7.2. Kebâb	143

6.7.3. Tuz, Şûrbâ(Çorba), Şeker(Sükker, Kând).....	143
6.7.4. Şehd (Bal)	144
6.8.Yazı ve İlgili Unsurlar	144
6.8.1. Kalem (Kilk, Hâme), Hatt, Pergâr	144
6.8.2. Varak, Defter(Dîvân), Kitâb	145
6.8.3. Harfler(Elif, Cim)	146
6.8.4. Fermân, Hokka, Mühr.....	147
6.8.5. Nûsha, Nokta.....	147
6.9. Rezm ve İlgili Unsurlar.....	148
6.9.1. Kılıç(Şemşîr, Tığ), Ok(Tîr, Navek), Yay(Kemân)	148
6.9.2. Hançer, Kabza, Sinân(Mızrak)	148
6.9.3. Şehid, Otağ, Donanma, Fetih.....	149
6.9.4. Kân(Hûn), Siper, Hamâ'il.....	150
6.10. Süs Eşyaları.....	151
6.10.1. Cevher(Mücevher, Güher, Gevher)	151
6.10.2. Zer(Altın), Sim(Gümüş)	151
6.10.3. Yakut, Lâ'l	151
6.10.4. Dürr(İnci), Sade(Şedef)	152
6.10.5. Ayna(Âyîne, Mir'at)	152
6.10.6. Şâne, Nigîn.....	153
6.11. Güzel Kokular.....	154
6.11.1. Anber, Müşk(Müşğ).....	154
6.11.2. Abîr, İtr-ı nâk, Şemîm.....	154
6.12. Mûsikî Âletleri	155
6.12.1. Çeng, Rebâb.....	155
6.12.2. Sentûr(Santûr), Kemân	155
6.12.3. Ney, Kaval, Sâz.....	155
6.12.4. Tanbûr, Def	156
6.13. Oyun ve Oyun Araçları	156
6.13.1. Oyuncak	156
6.13.2. Çevgân, Gûy(Top)	157
B. TABİAT	157
1.Gökyüzü.....	157

1.1.Yıldızlar	159
1.1.1. Genel Olarak Yıldız	159
1.1.2. Süreyyâ (Pervîn)	159
1.2. Gezegenler	160
1.2.1. Güneş (Âfitâb, Hûrşîd, Şems, Mihr, Neyyir).....	160
1.2.2. Ay (Mâh, Meh, Hilâl, Kamer)	160
1.2.3. Müşteri (Jüpiter).....	161
1.2.4. Zühre (Venüs)	161
1.2.5. Mirrîh (Mars)	162
1.3. Burçlar.....	162
1.3.1. Genel Olarak Burçlar	162
1.3.2. Delv (Kova)	163
1.4. Diğer Kozmik Unsurlar.....	163
1.4.1. Berk (Şimşek), Ra'd (Gök Gürültüsü)	163
1.4.2. Hâle, Evc	164
2. Anâsır-ı Erbaa (Dört Unsur)	164
2.1. Su Unsurları	164
2.1.1. Su (Âb).....	164
2.1.2. Şebnem (Jâle).....	165
2.1.3. Gözyaşı (Eşk, Sirişk)	165
2.1.4. Ebr (Bulut, Sehâb)	166
2.1.5. Akarsu (Cûy, Seyl).....	166
2.1.6. Deniz (Bahr, Derya, Ummân, Yem)	167
2.2. Toprak Unsurları	167
2.2.1. Toprak (Hâk).....	167
2.2.2. Toz (Gubâr, Gerd).....	168
2.2.3. Dağ (Kûh, Tag)	168
2.2.4. Taş (Seng)	169
2.3. Ateş Unsurları	169
2.3.1. Ateş (Sûz, Nâr).....	169
2.3.2. Kıvılcım (Şerâr), Alev	170
2.3.3. Kül, Duman.....	170
2.4. Hava Unsurları	171

2.4.1. Rüzgâr (Bâd, Sabâ, Bâd-ı Sabâ, Bad-ı Nesîm)	171
3. Zaman ve Zaman Mefhumları	171
3.1. Zaman (Ân, Dem, Lahza, Dehr, Hengâm, Vakt, Eyyâm, Devr).....	171
3.2. Yıl (Sâl).....	172
3.3. Mevsimler	173
3.3.1. Bahâr (Nev-bahâr, Fasl-ı bahâr, Rebi'ül-evvel)	173
3.3.2. Yaz (Sayf)	173
3.3.3. Sonbahar (Hazân).....	173
3.3.4. Kış (Şitâ, Berf)	174
3.4. Gün ve İlgili Unsurlar	174
3.4.1. Gün (Gündüz, Nehâr, Rûz)	174
3.4.2. Sabah (Subh, Seher).....	175
3.4.3. Akşam (Ahşam, Şâm), Gece (Gice, Şeb, Leyl, Mesâ).....	176
3.4.4. Bugün, Dün	176
4. Hayvanlar.....	177
4.1. Kuşlar.....	177
4.1.1. Genel Olarak Kuş (Murg, Tuyûr)	177
4.1.2. Kuş Çeşitleri.....	177
4.1.2.1. Bülbül (Andelîbi Hezâr)	177
4.1.2.2. Hümâ, Ankâ (Simurg).....	178
4.1.2.3. Tûtî (Papağan).....	179
4.1.2.4. Tavus.....	179
4.1.2.5. Karga, Serçe (Usfûr)	180
4.1.2.6. Akbaba, Baykuş	180
4.1.2.7. Şeh-bâz (Doğan), Kebg (Keklik)	181
4.2. Dört Ayaklı Hayvanlar.....	181
4.2.1. Ahû (Gazâl).....	181
4.2.2. At (Kümeýt)	182
4.2.3. Kelb (Köpek)	182
4.2.4. Eşek, Fil	182
4.2.5. Koç, Akreb.....	183
4.3. Böcekler ve Sürüngenler.....	183
4.3.1. Pervâne.....	183

4.3.2. Yılan (Mâr), Karınca (Mûr)	184
5. Bitkiler	184
5.1. Bağ, Çemen, Çiçeklik ve İlgili Mefhumlar	184
5.1.1. Bağ	184
5.1.2. Çemen, Çemen-zâr	185
5.1.3. Gülistân, Gülşen, Gülzâr	185
5.1.4. Lâle-zâr, Sünbülîstân	186
5.2. Ağaçlar	187
5.2.1. Genel Olarak Ağaç (Fidan (Nahl, Nihâl), Sehi, Dal)	187
5.2.2. Servi (Serv)	188
5.2.3. Sanavber	188
5.2.4. Şimşâd	189
5.2.5. Âd	189
5.2.6. Tûbâ	189
5.2.7. Bâdem (Bâdâm)	190
5.2.8. ‘Ar’ar	190
5.2.9. Sîb, Rummân	190
5.3. Çiçekler	191
5.3.1. Gül (Verd)	191
5.3.2. Gonca (Gonce)	192
5.3.3. Sünbül	192
5.3.4. Nergis	193
5.3.5. Erguvân, Yâsemin (Yâsemen)	193
5.3.6. Lâle	194
5.3.7. Şeb-bû (Şebboy), Benefşe (Menekşe)	194
BÖLÜM 4: İNSAN	196
1. Umumi Olarak Güzellik ve Güzel	196
2. Umumi Olarak Sevgili	197
3. Sevgilide Güzellik Unsurları	199
3.1. Saç (Zülf, Gîsû, Târ)	199
3.2. Kâkül (Perçem, Turrâ)	200
3.3. Göz (Çeşm, Dîde, Ayn)	201

3.4. Gözbebeği (Merdüm-i çeşm)	202
3.5. Gamze (Yan Bakış).....	202
3.6. Dudak (Leb, La'l)	203
3.7. Ağız (Dehen, Dehan, Fem)	204
3.8. Diş (Dendân).....	205
3.9. Yanak ve Yüz (Ârız, Rûh, Rûhsâr, İzâr, Çehre, Çihre, Rûy, Likâ)	206
3.10. Kaş (Ebru).....	207
3.11. Kirpik (Müje, Müjgân).....	208
3.12. Ben (Hâl).....	209
3.13. Boy (Kâmet, Kadd).....	209
3.14. Hat (Ayva Tüyleri).....	211
3.15. Çene (Zenehdân, Zekân).....	212
3.16. Alın (Cebin)	212
3.17. Kulak (Gûş).....	213
3.18. Boyun	213
3.19. Sine	213
3.20. Bel (Miyân).....	214
3.21. El (Dest)	214
3.22. Ayak (Pâ, Pây, Kadem).....	215
3.23. Beden (Ten, Vücûd, Cisim, Endâm).....	216
4. Sevgili ile İlgili Diğer Unsurlar	216
4.1. Buse (Bûs).....	216
4.2. Söz (Sühân, Güftâr, Kelâm).....	216
4.3. Kûy (Mahalle).....	217
4.4. Âsitân (Eşik)	218
4.5. Naz (İşve, Şive).....	218
4.6. Yürüyüş (Reftâr, Hıram, Hıraman)	219
5. Âşık.....	219
5.1. Umûmî Olarak Âşık.....	219
5.2. Gönül (Dil, Kalp)	221
5.3. Âşığın Maddi ve Mânevî Halleri	222
5.3.1. Âh (Feryâd, Figân, Nâle)	222
5.3.2. Yara (Dâg, Zahm)	223

5.3.3. Gam (Derd, Keder, Elem, Belâ).....	223
5.3.4. Cevr, Cefâ, Mihnet.....	224
5.3.5. Hasret (Hicrân, Hicr, Firâk, Fûrkât).....	225
5.3.6. Vuslat (Vîsâl, Vasl).....	226
6. Rakîb (Ağyâr, Adû, Gayr)	226
 SONUÇ	228
 SİSTEMATİK İNDEKS	232
 BİBLİYOGRAFYA	286

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.s.	Aleyhissellam
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
d.	Doğum
Dr.	Doktor
dğr.	Diğerleri
E.	Ebyat
G.	Gazel
H.	Hicrî
H.	Hazret-i
İst.	İstanbul
K.	Kaside
Kt.	Kıt'a
L.	Lügaz
M.	Mesnevî
M.	Miladî
mad.	Madde
MEB.	Milli Eğitim Bakanlığı
Mh.	Muhammes
Mr.	Murabba

M.S.	Milattan Sonra
Mst.	Müstezad
N.	Nazm
No.	Numara
Ö.	Ölüm
örn.	Örnek
R.	Redifli
S.	Sayı
s.	Sayfa
Ş.	Şarkı
T.	Tarih
Th.	Tahmis
Tk.	Takriz
trc.	Tercüman
DİA.	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Üni.	Üniversite
vb.	Ve benzeri
vr.	Varak
yay.	Yayın
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

Bir şâirin şiir anlayışı, yaşadığı dönem ve hayal dünyası hakkında bilgi edinmek için onun şiirlerinin araştırılıp incelenmesi ve detayların ortaya konması gerekmektedir. Çalışmamızda Fatîn Efendi Divanı'ndaki muhteva unsurlarının tespit edilmesi ve bunların sistemli olarak tasnif edilmesine gayret gösterilmiştir. Böylece Fatîn Efendi'nin şiirlerinin ve düşünce dünyasının daha iyi tanınması amaçlanmıştır.

Tezde Mehtap Erdoğan'ın 2007 yılında hazırlamış olduğu Fatîn Dîvânı adlı kitap çalışması esas alınmıştır. Çalışmamızda Divânı oluşturan bütün şiirler incelenmiş, din-tasavvuf, cemiyet ve tabiat, insan başlıklarını taşıyacak şekilde bölümlere ayrılmış, bu bölümler de farklı alt bölümlere ayrılarak tasnif edilip, tarafımızca değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Divan tahlili çalışmaları Ali Nihat Tarlan'ın "Şeyhi Divanı'nın Tetkiki" ile başlamış, Mehmet Çavuşoğlu'nun "Necati Bey Divanı'nın Tahlili", Harun Tolasa'nın "Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası" adlı çalışmalarıyla devam etmiş, Nejat Sefercioğlu'nun "Nev'i Divanı'nın Tahlili" ve Cemal Kurnaz'ın "Hayâli Bey Divanı'nın Tahlili" ile derinlik kazanmıştır. Hazırlamış olduğumuz tez çalışmasının yöntemi ise ismi geçen çalışmalar örnek alınarak belirlenmiştir.

Tez çalışmamız; Fatîn Efendi'nin Divanı'ndaki muhteva unsurlarının tespit edilmesi, bu unsurların objektif biçimde değerlendirilmesi ve yapılacak sonraki çalışmalara malzeme sunulmasını amaçlamaktadır.

Tezde değerlendirilen unsurlar detaylı olarak incelenmeye çalışılmıştır. Bu kelime ve kavramlar divandan tek tek bulunmuş ve seçilen örneklerle desteklenmiştir. Örnek gösterilen beyitler nazım şekli kısaltılarak ve numarası verilerek, beyit ve mısra numarası da gösterilerek belirtilmiştir (Örn: G.28/2).

Tezin muhteva incelemesi "Din-Tasavvuf", "Cemiyet ve Tabiat", "İnsan" başlıkları altında ele alınmıştır. "Din-Tasavvuf" bölümü Allah, kitaplar, hadis ve ayetler, peygamberler, dört halife, kader ve kaza, ahiret ve ilgili mefhumlar, cennet ve ilgili mefhumlar, ölüm, günah, sevab, rahmet ve ibadetle ve ilgili mefhumlardan oluşmaktadır. "Cemiyet ve Tabiat" bölümü tezin en hacimli kısmını oluşturmaktadır. Tarihi şahsiyetler, devlet adamları, hükümdârlar, sanatkârlar ve ilim adamları, şâirler, kavimler, şehirler ve ülkeler, nehirler, dağlar ve denizler, içtimaî hayat, eğlence hayatı, mimârî unsurlar, günlük hayatta kullanılan eşyalar, giyim-kuşamla ilgili unsurlar, yiyecek ve içecekler, yazı ve ilgili unsurlar, rezm ve ilgili unsurlar, süs eşyaları, mûsikî aletleri, gökyüzü, yıldızlar,

kozmetik unsurlar, dört unsur, zaman ve zaman mefhumları, hayvanlar ve bitkiler gibi alt başlıklara ayrılmıştır. İnsan bölümü ise âşık, sevgili, rakip üçlüsü ele alınarak incelenmiştir.

Tezin sonuç kısmında ise yapılan tahlil hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır. Tahlilde ele alınmayan örnekler sistematik indeks kısmında yer verilmiştir. Son olarak tezin hazırlanmasında yararlanılan kaynaklar bibliyografya kısmında belirtilmiştir. Dipnotta yer alan bütün eserler burada yer almıştır. Dipnotta bulunmasa bile hazırlık aşamasında bilgi edinmemizi sağlayan eserler de bibliyografya kısmına eklenmiştir.

BÖLÜM 1

FATÎN EFENDİ’NİN HAYATI, EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

1229(1814)-1283(1866)

A. Fatîn Efendi’nin Hayatı

Osmanlıca kaynaklarda Fatîn’in hayatı ile ilgili çok fazla bilgi bulunmamaktadır. En ayrıntılı bilgiyi divanın başındaki hal tercümesinden edinmekteyiz. Buna göre Fatîn Efendi 1299/1814’te Drama’da doğmuştur. Asıl adı Davud’dur. Babası Drama ayanından Hacı Halid Bey’dir. Fatîn, ayrıca Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa’nın damadı Mehmet Hüsrev Bey’in de yeğenidir.¹ Fatîn’in doğum yeri olan Drama şehrinin tarihi çok eski zamanlara dayanmaktadır. I.Dünya savaşıdan sonra Yunanistan sınırları içerisinde kalan Drama, Angitis nehrinin kuzeyinde, Falakron dağının eteğinde yer almaktadır. XVII. yüzyıl ortalarında Drama’yı gören Evliya Çelebi Seyahatname’nin VII. cildinde şehri etraflıca tasvir etmektedir. Evliya Çelebi’nin, şehirde pamuklu dokumacılık yapıldığı ve keten bezi işlendiğine dair verdiği bilgileri XVIII. yüzyıl sonunda İnciciyan da doğrular. Ona göre Drama bağlık bahçelik, sulak bir yer olup, şehirde çadır bezi imalatı yapılmaktadır. Ayrıca burası iyi cins pirinçleriyle tanınıyordu. O zamanlarda şehrin nüfusunun ve dükkân, mağaza, han sayısının çokluğundan hareketle Drama’nın bir ticaret merkezi olduğu söylenmektedir. Bu dönemde şehir halkının büyük kısmını Türkler oluşturmakta, Türklerin yanı sıra Bulgarlar, Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler bulunmaktaydı. Halkın çoğu tütün tarımı, dokumacılık ve ticaretle uğraşıyordu.²

Fatîn, Kur’an okumakla başladığı ilköğrenimini Drama’da gördükten sonra 1234’te (1827-28) yetişmesi için amcası Mehmet Hüsrev Bey’in yanına Kahire’ye gönderildi. Girdiği bu yeni ve farklı kültür merkezinin elverişli şartları içinde tahsilini ilerleterek eli kalem tutacak dereceye gelen Fatîn, aynı çevrede bulunan şairlerle tanıştığı gibi ilk şiir denemelerini de burada ortaya koymaya başladı. Kendisinden bir yıl sonra Bulak Matbaası’nda görevli olarak Kahire’ye gelen Kandiyeli Salih Racih Efendi ile

¹ Mehtap Erdoğan, Fatîn Dîvânı, Kitabevi yay., İstanbul, 2007, s.4

²Uğur Soldan, Fatîn Dîvânı İnceleme-Metin, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2005, s.3

tanışmasının edebi kültürünün gelişmesinde mühim bir tesiri oldu. Yazdıklarını düzelten, ona edebiyatta yol gösteren bu şahıstan faydalandığını kendisi açıkça ifade etmektedir. Amcasının 1249'da (1833-34) ölümünden sonra Mısır'da üç yıl daha kalan Fatîn 1836'da oradan ayrılarak İstanbul'a geldi. Mısırlı Fazıl Mustafa Paşa'ya, kendisine içinde bulunduğu sıkıntıdan kurtulmasına yardımcı olması dileğiyle takdim ettiği kasidede, orada amcasından kalan yüksek değerde bir gayrimenkulün zorla elinden alındığını haber vermiştir.³

Fatîn, II. Mahmud'un son yıllarında İstanbul'a geldi. Dîvân-ı Hümâyûn Kalemi'nde işe başladı. Bu kadar çabuk işe girmesinde Dergâh-ı âli kapıcıbaşlarından Halil İbrâhim Ağa'nın torunu olmasının etkisi olduğu düşünülebilir. Yazıda gösterdiği kabiliyet ve zekâsı sayesinde kısa bir süre sonra, buranın gözde birimlerinden olan Mühimme Kalemi'ne geçerek "mühimmenüvîsân" sınıfına yükseldi. O zamanlar Bâbîâlî kalem hayatının geleneğine uyularak kendisine "Fatîn" mahlası verildi. Bundan böyle adı yerine, yeteneği ve zekâsı dolayısıyla kendisi için uygun görülen Fatîn mahlası ile şöhret kazandı. Fatîn'in 1225 tarihli bir tebrik şiirinden hareketle, zamanın maarif dünyasının ünlü ismi, Mekteb-i Maârif-i Adliyye hocası, sonraları Dârülmaârif Rüşdiyesi'nde Nâmık Kemal'in de kendisine öğrenci olduğu Hoca Şâkir'in meclisine girerek kültürce ondan çok şeyler kazanmış olduğu söylenebilir.⁴ Resmi yazıları kaleme almaktaki kabiliyeti çok geçmeden Fatîn'e Mektûbî-i Sadâret-i Âlî Kalemi'nin yolunu açtı. Mensubu olmakla iftihar ettiği bu dairede 1264 (1848) yılına kadar hizmet gören Fatîn, bilinmeyen bir sebeple buradan ayrılmak zorunda kaldı ve o yıldan itibaren Ticârethâne-i Âmire İ'âmât Odası'na devam etmeye başladı. Fatîn, Mektûbî-i Sadâret-i Âlî Kalemi'ndeki memuriyetinden ayrılışını kendisi için düşüş saymış, oraya yeniden dönmeye çalışmıştır. Ancak bütün arzusuna rağmen bir daha oraya dönememiş ve ömrünün sonuna kadar Ticârethâne-i Âmire'deki memuriyetini sürdürmüştür.⁵

Fatîn, çevreden gelen teklif üzerine Safâyî'nin 1132/1720'de bitirmiş olduğu şuara tezkiresine ve Salim'in 1134/1721'de bitirmiş olduğu tezkiresine Tezkire-i Hâtimetü'l-Eş'ar adlı bir zeyl yazmıştır. 1269/1853'te Tezkire-i Hâtimetü'l-Eş'ar adlı eserini tamamladığında râbia rütbesiyle mükâfatlandırılmıştır. Bu arada yeni şiirler kaleme

³ Ömer Faruk Akün, Fatîn Efendi, DİA, C.12, İstanbul, 1995, s.256

⁴ Uğur Soldan, a.g.e., s.6

⁵ Ömer Faruk Akün, a.g.e., s.256

almaya da devam etmiştir. Ancak divanını bastıramadan ve tezkiresinin çok istediği yeni baskısını gerçekleştiremeden 8 Safer 1283'te (22 Haziran 1866) göğüs darlığından vefat etmiş ve Anadolu Hisarı'nda Göksu Deresine bakan kabristana defnedilmiştir.⁶

B. Fatîn Efendi'nin Edebî Şahsiyeti ve Şairliği

Fatîn hakkında bilgi veren Osmanlıca kaynaklar onun edebi yönüne değinmemiştir. Yalnız Bursalı Mehmet Tâhir'in Osmanlı Müellifleri'nde Fatîn'in orta halli bir şair olduğunu ifade etmek için "mutavassatîn-i şu'arâdan" denilmektedir. Fatîn Efendi devrinde oldukça şöhret bulmuş ve edebiyat dünyasının önde gelen isimleri arasında yer almıştır. Fatîn Divanı'nda tam 243 tarih manzumesi bulunmaktadır. Divandaki manzumelerin %80'ini gazeller ve tarihler oluşturur. Bestelenmiş bazı şarkıları da olan Fatîn, düşürdüğü ve divanında en fazla yer tutan tarih manzumeleriyle devrinin aktüalitesini kollamıştır. Bu tarih manzumeleri onun adını, yaşadığı çağın gündeminde tutmuştur.⁷

İstanbul'a geldikten sonra edebiyat atmosferi ve şairler topluluğu içerisinde olduğu bilinmektedir. Fatîn Efendi, hem bu edebiyat meclislerinde varlığını kabul ettirmek hem de devrin aktüalitesinden uzak kalmamak adına dost çevresinden Ziya Paşa, Ârif Hikmet, Senîh, Kanlıcalı Nihad, İsmail Paşazâde Hakkı, Âli Bey, Fehim, Lebîb gibi şairlere nazireler yazmıştır.

Gördük de nazm-ı pâk-i Lebîb-i hüner-veri

İtdim nazîre-gûluk aña ister istemez (G.57/6)

Himmet itdikce Faî'n baña Senîh-i üstâd

Cân virir 'Îsî-i şab'ım şuver-i eş'ârâ (G.135/7)

beyitleri Lebîb ve Senîh için yazdığı nazire gazellerinin örnek beyitleridir.

⁶ Mehtap Erdoğan, a.g.e., s.9

⁷ Mehtap Erdoğan, a.g.e., s.10-11

Çokdur ilmi-i mûsîkide medhali

Başka bir hanendedir Seyyid Ali

Olmamış âlemde misli müncele

Başka bir hanendedir Seyyid Ali

gibi sade, açık ve akıcı bir üslup ile yazdığı şiirleri Fatîn'in, Enderunlu Fâzıl ve Vâsıf'ın çizgisini devam ettiren bir tarafını verir.⁸

Bunların yanında bazı manzumeleri de memuriyet çevresinden akisler taşımaktadır. (Özellikle bkz. Ticârethâne-i Âmire tercemanı Yanko hakkında bütün bir şiiri “Mösyö Yanko terceman” diye bir redife bağladığı nazm, Divan, s.246)

Divan şiirinde şairler bazen kendilerini gerçekten güçlü bir şair olarak gördüklerinden bazen de geleneğin etkisiyle övmüşlerdir. Zaman zaman da bir Osmanlı beyefendisi olmanın verdiği terbiye ve alçak gönüllülükle çok başarılı da olsa şiirleri için ‘âcizâne, fakirâne vb. sıfatlar kullanmışlardır. Ancak Fatîn Efendi daha önce de belirttiğimiz gibi çok başarılı bir şair değildir. Yazdığı bazı beyitlerden kendisini de bunu bilincinde olduğunu görmekteyiz. Bu nedenle Fatîn'in, şairliği ile ilgili olarak yaptığı övünmeleri daha ziyade geleneğin bir gereği olarak düşünölmeli ve bu konuda kendine yönelttiği olumsuz eleştirilerin daha objektif olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

Eski edebiyatımızın başlangıç dönemlerinde olduğu gibi son dönemi olarak gösterilen 19. yüzyılda da dinî-tasavvufi şiire ilgi oldukça fazladır. Bu nedenle bu dönem şairlerinin divanlarında çok başarılı olmamakla birlikte tasavvufi şiirlere rastlanır. Ancak Fatîn mutasavvıf bir şair değildir ve şiirlerinde tasavvufi öğelere pek rastlanmaz. Fatîn Divanı'nda batıya yönelmenin ve batıyla olan ilişkilerin artmasının bir sonucu olarak batı kökenli kelimelerin divan şiirine girdiği ve bu kelimelerle Farsça kurallara göre isim ve sıfat tamlamalarının yapıldığı görölmektedir.⁹

⁸ Orhan Sarıkaya, Tezkirecilik Geleneği İçerisinde Fatîn Tezkiresi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007,s.8

⁹ Mehtap Erdoğan, a.g.e, s.15

Gitdi tebrîk-i kraliyet için Belçika'ya

‘İzz ü ikbâl ile bir zât-ı pesendîde-hışâl (Kt.2/1)

Didim bir mışra’-ı dil-cû ile târîh-i rengîninin

“Bu yıl bahra olundu iki vâpûr-ı metîn ilkâ” (T.11)

C. Fatîn Efendi’nin Eserleri

Tezkire-i Hâtimetü’l-Eş’âr

Fatîn’in Tezkire-i Hâtimetü’l-Eş’âr adını taşıyan eseri Dîvânı’na göre daha fazla ön plana çıkmıştır. Hattâ denilebilir ki; Fatîn’in adının da anıldığı her yerde ilk akla gelen onun bu eseri olmuştur.¹⁰

Tezkire’nin başında altı sayfalık bir takriz bölümü vardır. Takriz kısmından sonra tezkirenin asıl bölümü gelmektedir. Fatîn tezkireye hamdele ve salvele ile başlamaktadır. Bunu takiben şiirin faziletini anlatmaktadır. Daha sonra Kâb bin Züheyr’in Hz. Peygamber’e sunduğu kasideden dolayı Hz. Peygamber’in de ona hırkasını hediye ettiğini söylemiştir. Bilhassa Sultan III. Ahmet Hân ile Sultan III. Selim Hân’ın şiirlerinden örnekler vermektedir. Daha sonra Sâlim Efendi ile Safâyî Efendilerin tezkireleriyle bu yolda hatm-i kelâm eylediklerini, “bazı ashab-ı kemâl”in emriyle bu tezkireyi kaleme aldığını dile getirmektedir. Bütün bunlardan sonra tezkirenin çatısını oluşturan hâl tercemeleri bölümüne geçilmektedir. Fatîn, diğer tezkirelerin aksine önce şâirin bir gazelini veya bir-iki beyitlik şiirini yazdıktan sonra biyografisini anlatmaktadır. Birkaç istisna hariç biyografileri dar tutmaktadır. Önce şâirin babasını, sonra memleketini, ana hatlarıyla hayatını, görevlerini ve eserlerini yazmaktadır. Bazı şâirlerin şiirlerini kafiye ve redif uygunluğu bakımından tenkit edip yapılan yanlışlıkları nazara vermektedir.¹¹

Fatîn, Hâtimetü’l-Eş’âr’ı ne zaman ve ne şekilde hazırladığını açıklamamaktadır. Bu hususta yalnız, bazı kişilerce kendisinden, Sâlim’in bıraktığı 1134 (1721-22) yılından başlayarak son zamana kadar gelmiş eski ve yeni şâirler hakkında bir tezkire tertip etmesinin istendiğini, eserini bu istek üzerine ortaya koyduğunu söylemekle

¹⁰ Uğur, Soldan a.g.e., s.13

¹¹ Ömer, Çifçi, Fatîn Davud-Hâtimetü’l-eş’âr (Fatîn Tezkiresi), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 3218. Kültür Eserleri Dizisi-469, Ankara, s.8-9

yetinmektedir. Bu kayıt, eseri yazma düşüncesinin kendisinden gelmeyip tavsiye üzerine doğmuş olduğunu ifade etse bile tanıyanların onu, böyle bir işi gerçekleştirebilecek bir ehliyet ve hazırlığa sahip bir kimse olarak kabul ettiğini göstermektedir.

Eser, 1134/1721-22 yılından 1259'/1853'e kadar yaklaşık 130 yıllık bir zaman içerisinde, coğrafya olarak Osmanlı ülkesinde yaşamış ya da yaşamakta olan 683 şair hakkında bilgi vermektedir. Fatîn tezkiresi 1271 (1853-4) yılında İstanbul'da İstihkâm alayları matbaasında litoğrafya (taş baskı) ile basılmıştır. Kitabın ön sözünde belirttiği üzere her şeyin daima olumlu ve olumsuzlu ile bir arada bulunduğu düşüncesinden hareketle “ashab-ı maarif” ve “belagat-pîrâ” şairlerin yanında şair geçinen bir takım “herze-tirazlar”ı dahi tezkiresine dâhil ettiğini söylemektedir.¹²

Bu eser önce 1855 de kötü bir kâğıda basılmıştır. Bundan bir buçuk sene sonra, eserin Tabhâne-i Âmire'de yeniden basılacağına dair Ceride-i Havâdis'de bir ilân neşrolunmuş ve tezkireye şiirleri girmiş ve girecek şairlerden bu hususta yardım ve bilgi istenmiştir. Ancak bu teşebbüs çabuk neticeye varamamış ve Fatîn Tezkiresi; Tanzîmât Edebiyatı'nın kurucusu, Şinâsi tarafından, eserin müellifi ile de anlaşmak suretiyle ve muhtemelen 1863-64 yıllarında yeni bir görüşle tanzim ve neşredilmiştir. Bu devirdeki sade lisân cereyanının Fatîn Tezkiresi'nin aslında da yer yer bâzı tezâhürleri vardır. Fakat eserin Şinâsi tarafından ele alındıktan sonra gösterdiği ölçülü ifâde çok daha mühimdir. Şüphesiz, esere şiirleri ve biyografileri toplanan ve hayatta bulunan şairlerin, bir ankete cevap verir gibi, göndermiş olacakları bilgi ve şiirlerin de bu tanzimde büyük tesiri olmuştur.¹³

Râmiz tezkiresinin çerçevesini teşkil eden 1132-1198 (1720-1784) yılları arasındaki devreden Fatîn tezkiresine 1134'ten (1721-22) başlayarak 159 şair girmiştir. Fatîn, ayrıca bu devrenin şairi oldukları halde Râmiz'de bulunmayan yetmiş tanesini daha tesbit ederek bu kadroyu zenginleştirmiştir. Nâyî Osman Dede, Seyyid Vehbî, Mirzâzâde Ahmed Neylî, Süleyman Nahîfî, Sezâi-yi Gülşenî, Abdürezzak Nevres, Fıtnat Hanım gibi tanınmış simalar Râmiz'de bulunmayanlar arasındadır. Yaptığı bazı atıflar, mesela Nâyî Osman Dede, Süleyman Nahîfî'nin hal tercümelerinin tezkirede yer alacağını haber vermekle beraber Râmiz'in haklarında yeterince bilgi toplayıp bunları yazma fırsatını

¹² Orhan Sarıkaya, a.g.e., 15

¹³ Nihad Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi II, İstanbul, 1987, s.843

bulamadığı belli olmaktadır. Sâlim'den sonrasını devam ettiren tezkirelerin varlığından haberdar olmaksızın doğrudan doğruya ona zeyil olarak hazırlanmış bulunan Hâtimetü'l-Eş'âr Sâlim tezkiresine hayatta iken girmiş şairler de alınarak bunların hal tercümelerinde ondan daha sonra meydana gelen değişmeler ayrıca gösterilmiştir. Râmiz ile Fatîn'de müşterek olarak yer alan şairler hakkındaki maddeler Râmiz'de daha etraflıca oldukları kadar daha da sağlamdır. Bu devreden şairlerle ilgili maddeleri çoğunlukla Râmiz'inkilerden çok daha ihatalı ve tatmin edici olmuştur. Râmiz'e ve sırasıyla birbirlerine zeyil mahiyetindeki diğer bütün tezkirelere nisbetle Fatîn Efendi'nin verdiği hal tercümeleri, onların birkaç satırda kalan çerçevelerinden daima çok daha geniş ve daha etraflı olmuştur.¹⁴

Fatîn Efendi'nin bütün bunlardan başka, doğrudan kendi eliyle kaleme aldığı metinlerde ince zevk sahibi bir seçici olduğunu ortaya koyan tezkiresinin; Dârülmaârif, Mekteb-i Maârif-i Adliyye, Beyazıt Rüşdiyesi gibi devrin getirdiği yeni eğitim müesseselerinden yetişmiş seçkinleri gösteren kayıtları ile yenileşme devri maarif tarihimize dair hazır malzeme sakladığını ilave etmek yerinde olur.¹⁵

Divan

Fatîn'in incelememize konu olan Dîvân'ında 7 kaside, 167 gazel, 2 müstezad, 243 tarih, 14 şarkı, 1 murabba, 1 muhammes, 1 tahmis, 1 mesnevi, 18 kıt'a, 2 nazm, 1 lügaz, 21 beyit ve 2 mısra olmak üzere 14 ayrı nazım şekliyle yazılmış toplam 481 manzume bulunmaktadır.

Divandaki tüm manzumelerin toplam beyit sayısı 2250'dir.

Beyit sayısı olarak nazım şekillerinin divan içerisindeki yüzde oranları şöyledir:

Gazel:	951 beyit (%42.26)
Tarih:	869 beyit (%38.62)
Kaside:	164 beyit (%7.28)
Şarkı:	108 beyit (%4.8)

¹⁴ Ömer Faruk Akün, a.g.e., s.259

¹⁵ Ömer Faruk Akün, a.g.e., s.260

Kıt'a:	43 beyit (%1.91)
Beyit:	21 beyit (%0.93)
Murabba:	18 beyit (%0.8)
Nazm:	17 beyit (%0.75)
Müstezâd:	14 beyit(%0.62)
Lügaz:	13 beyit (%0.57)
Muhammes:	12.5 beyit(%0.55)
Tahmis:	12.5 beyit (%0.55)
Mesnevi:	6 beyit (%0.26)
Mısra:	2 beyit (%0.044)

Görüldüğü gibi divanın %42'sini gazeller, %38'ini tarihler, geriye kalan %20'yi de diğer nazım şekilleri oluşturmaktadır.

Fatın Divanı'nda bulunan 481 manzumede 15 farklı aruz kalıbı kullanılmaktadır.¹⁶

Şiirleri, ölümünden sonra oğlu Rasim tarafından Fatîn Dîvânı adıyla bastırılmıştır. Dîvân'ın ilk sayfasında şairin kısa bir özgeçmişi yer almaktadır. Fatîn Dîvân'ına esma-i hüsnadan olan Mecîd ism-i şerifine dâir bir mesnevi ile başlamaktadır. Bu mesneviden sonra bir na't, Benli Sultan için bir kaside, Abdülmecid Han'ın cûlus-ı hümayûnu ve doğumu için yazılmış bir tarih görülmektedir. Kasâid başlığı altında sırasıyla Kâmil Pâşâ, Sami Pâşâ, Fahreddin Efendi, hazine-i hümayûn kethüdası (ismi belirtilmemiş) için yazdığı kasideler yer almaktadır.

İbtidâ-yı tevârih başlıklı bölümde 243 tarih bulunmaktadır. Bu bölüm hacim itibariyle divanın mühim bir kısmını teşkil etmektedir. İbtidâ-yı gazeliyât adlı bölümde 167 gazeli, 2 de müstezadı vardır. Tahmis başlığı altında da 1 tahmisi bulunur. İbtidâ-yı şarkiyât kısmında 14 şarkısı, 1 şitayiş ve 1 de lugazı mevcuttur. Kıta'ât başlığı altında 18

¹⁶ Mehtap Erdoğan, a.g.e., s.26

kıta, ebyat başlığı altında 21 beyit, mısra başlığı altında da 2 mısra kayıtlıdır. En son sayfada ise Senih Efendi'nin bu eser için yazdığı 3 takriz yer almaktadır.¹⁷

Tarih manzumeleri ve kıtaları Fatîn'in aynı zamanda mizaha olan eğilimini de yansıtmaktadır. Fatîn Divanı'nda tarih manzumeleri sayı olarak diğer şiirlerinin önüne geçmiştir. Mezkur eserin önemli bir bölümünü ebced hesabıyla düşürülmüş tarihler oluşturmaktadır. Burada bulunan tarihlere genel olarak bakıldığında söz konusu şairin diğer müverrihler gibi çoğunlukla şu durumlar için tarih düşürdüğü görülmektedir: Padişahların tahta çıkması, tanınmış kişilerin önemli mevkilere tayinleri; şehzadelerin, sultanların, yakın çevrede bulunan insanların doğumları, ölümleri, namaza başlamaları; bazı binaların yapılması veya tamir edilmesi vs...

Fatîn'in bütün şiirlerini bir araya toplayan divanı, ölümünden beş sene sonra 1871'de oğlu tarafından başına konulan hâl tercümesiyle birlikte bastırılmıştır.¹⁸

¹⁷ Ömer Çifçi, a.g.e., s.7

¹⁸ Uğur Soldan, a.g.e., s.22

D. Fatîn Dîvânî'nın Kelime İstatistiği

Bu bölümde divanda geçen kelimelerin kullanım ve tekrarlanma sayıları ile ilgili şablon hazırlanarak Fatîn Efendi'nin kelime dağarcığı hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Bu bölüm, Walter G. Andrews'in “Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı” adlı eserinin “Kelime Seçimi: Şiirin Sözdağarı” (Andrews, 2000: 61-67) ve Haluk Aydın'ın “Cevrî Divanı'nın Tahlili” adlı eserinin “Cevrî Divanı'nın Kelime İstatistiği” (Aydın, 2010: 54-66) bölümünden yararlanılarak hazırlanmıştır. Hazırlanan bu şablonlar, divan şiiri üzerine istatistikî bir çalışma olarak her ne kadar yetersiz bir çerçeve çizmiş olsa da genişlemeye müsait olması, esnekliğinin fazlalığı ve bu anlamda bilimsel olarak hazırlanmış örnekler olması açısından dikkate değerdir. (Aydın, 2010: 55) Cevrî Divanı'nda Andrews'ten farklı olarak “İslâm” başlığı daha geniş bir biçimde ele alınmıştır. Biz de çalışmamızda daha çok Cevrî Divanı'ndaki şablona sadık kalmaya çalıştık. Bazı yerlerde ekleme ve çıkartmalarda bulunduk.

Bu şablon; 1. İslâm, 2. Tasavvuf, 3. Meclis, Eğlenti, 4.Zaman, 5. Dünya, 6. Otorite, 7. Bahçe, 8. Evren, 9. Acı, 10. Aşk, 11. Kişi başlıkları altında ele alınmıştır. Bu başlıklar altında ele alınan kelimeler ve kullanım sıklıkları şu şekildedir:

1. İslâm**A. Allâh**

1. Allah 16
2. Hudâ 33
3. Mevlâ 33
4. Hakk 52
5. Rabb 23
6. İlâh 6
7. Resûllâh 6
8. Müsteân 8
9. Bârî 6
10. Sübhan 1
11. Hâlık 3
12. Yezdân 6
13. Mennân 4
14. Kird-gâr 2
15. Zü'l-celâl 1
16. Gâni 1
17. Muhsin 1
18. Yâ Vedûd 1
19. Mu'in 5
20. Mâ'bud 1
21. Cenâb-ı Kibriya 2

Toplam: 211

B. Melek

1. melek 13
2. hûr 4
3. Rıdvân 1

Toplam: 18

C. Kutsal Yerler

1. Mekke 1
2. cennet¹⁹ 69
3. Tûr 1

Toplam: 71

D. Dini Kişilikler

1. Yakub 1
2. Yusuf 10
3. Süleyman 7
4. İsâ 9
5. Nûh 3
6. Hızır 4
7. Muhammed 5
8. Âdem 2
9. Eyyüb 1
10. Ömer 1
11. Osman 1
12. Ali 1

Toplam: 45

E. Âhiret

1. âhiret 10
2. ukba 15
3. kıyâmet²⁰ 21
4. amel 2
5. su'al 2
6. cennet 69

¹⁹ Aynı anlama gelen "behişt" ve kelimenin çoğulu olan "cinan" da bu sayıya dahildir.

²⁰ "Mahşer" ve "haşr" kelimeleri dahil edilmiştir.

7. Kevser 3
8. dûzah 1
9. mâ-fihâ 2

Toplam: 125

F. Bazı Dini Kavramlar

1. ölüm 23
2. kefen 1
3. mezar 1
4. imân 4
5. İslâm 3
6. Müslüman 2
7. küfr 1
8. kâfir 22
9. münkir 1
10. günah 8
11. sevab 4
12. farz 2
13. vacib 1
14. sünnet 3
15. din 9
16. du'a 38
17. hacc 1
18. va'iz 4
19. rûze 1
20. kıyam 2
21. ecr 3
22. afv 6
23. ibâdet 4

Toplam: 156

2. TASAVVUF**A. Derviş, Hâl**

1. hâl 33
2. pir 8
3. şeyh 9
4. mürşid 3
5. zıkr 6
6. rind 3
7. zâhid 1
8. himmet 33
9. inâyet 9
10. sûfî 4
11. abdal 1
12. kemâl 69
13. velî 9
14. evliyâ 2
15. feyz 18
16. gayret 4
17. hakikat 4
18. hayret 12
19. hikmet 4
20. sabr 14
21. rızâ 4

Toplam: 250

B. Simgeler

1. ney 6
2. âyine 16
3. mir'at 1
4. hırka 1
5. kaba 1

Toplam: 25

C. Ayrılık

1. firak 7
2. fûrkat 10
3. hicr(ân) 23
4. hasret 24

Toplam: 64

D. Fenâ, Vuslat

1. fenâ 9
2. âdem 7
3. terk 19
4. vuslat 11
5. visâl 9
6. vasl 8

Toplam: 63

E. İç/Dış

1. nihân 11
2. sırr 5
3. esrâr 1
4. zâhir 7
5. gayb 12
6. muzmer 2
7. sûret 4
8. yüz 18

Toplam: 60

F. Farkındalık

1. âşinâ 13
2. akl 28
3. fikr 18
4. hıred 3
5. nâdân 4
6. cehl 5

7. bî-haber 1

8. âgâh 13

Toplam: 85

G. Yol

1. yol 11
2. reh/râh 17
3. menzil 4
4. kûy 8
5. meslek 1
6. târik 6

Toplam: 47

3. MECLİS, EĞLENTİ**A. Meclis**

1. bezm 17
2. meclis 23
3. sohbet 6
4. devr 20

Toplam: 66

B. Sarhoşluk, İçki

1. mest 10
2. mestâne 2
3. sermest 3
4. mahmûr 4
5. hammâr 2
6. sâki 13
7. vîrân(e) 6
8. harâb(ât) 11
9. meyhâne 3
10. mey-kede 2
11. hayrân 12

12. perîşân 27

13. câm 9

14. sahbâ 6

15. sagâr 1

16. peymâne 3

17. mey 14

18. bâde 6

19. bintü'l-ineb 1

20. cür'a 2

21. nûş 2

22. işret 10

Toplam: 149

C. Şiir, Hikâye

1. şî'r/eş'âr 29

2. kitâb 6

3. defter 5

4. divân 11

5. nüsha 3

6. söz 24

7. sühân 20

8. güftâr 11

9. kelâm 8

10. lafz 11

11. nazm 35

12. beyt 8

13. beyân 5

14. ma'nâ 10

15. destân 1

16. mesnevî 2

17. hayâl 9

18. nokta 3

Toplam: 201

D. Mûsikî

1. çeng 1

2. rebâb 1

3. sâz 2

4. tanbûr 2

5. def 1

6. kemân 5

7. sentûr (santûr) 1

8. âheng 2

9. nağme 4

10. hanende 5

11. kaval 1

12. mutrib 1

13. rakkas 1

Toplam: 27

E. Işık

1. şem' 8

2. çerağ 1

3. mum 3

4. micmer 2

5. fener 1

6. fitil 1

Toplam: 16

4 ZAMAN**A. Genel Zaman**

1. zaman 54

2. ân 21

3. dem 62

4. lahza 8

5. dehr 33

6. hengâm 2

7. vakt 17

8. devr 3

9. eyyam 5

10. devrân 24

11. dün 9

12. bugün 11

13. sabah 3

14. subh 22

15. seher 8

16. ahşam 3

17. şâm 1

18. gice 22

19. leyl 19

20. mesâ 9

21. gün 55

22. gündüz 2

23. nehâr 5

24. rûz 22

25. yıl 20

26. sâl 15

27. asr 12

28. ezel 1

29. şehir 9

Toplam: 477

5. DÜNYA**A. Dünya**

1. dünya 2

2. cihan 87

3. âlem 209

4. zemin 5

5. yer 14

6. yeryüzü 3

Toplam: 370

B. İnsanlar

1. âdem 7
2. insan 5
3. merdüm 1
4. beşer 2
5. halk 24
6. ins 2
7. zât 135
8. şahs 2

Toplam: 178

C. Toprak

1. toprak 23
2. gubâr 5
3. gerd 8
4. taş 1
5. seng 7

Toplam: 53

D. Coğrafya

1. kûh 1
2. kûh-sâr 2
3. Anadolu 7
4. Hicâz 1
5. Bağdad 1
6. Şâm 1
7. Bedehşân 3
8. Bursa 1
9. Erzurum 1
10. Sivas 1
11. Çîn 4
12. Hıtâ 2
13. Mâçin 1
14. Filibe 2

15. Gelibolu 1

16. Habeş 1
17. Hind 1
18. Mısır 7
19. Yemen 1
20. İstanbul 21
21. Göksu 5
22. Tunus 1
23. Kâhire 5
24. Vidîn 1
25. vâdî 12
26. deşt 4
27. sahra 6
28. beyâbân 8

Toplam: 102

E. Hayat, Ölüm

1. ömr 56
2. hayat 7
3. ayş 4
4. kefen 1
5. merkad 5
6. fevt 12
7. mevt 4
8. vefât 6
9. fenâ 10

Toplam: 105

F. İş, Ticaret

1. mal 3
2. nakd 9
3. iş 8
4. gurus 2
5. karzen 1

Toplam: 23

G. Zenginlik, Süs

1. cevher 56
2. mücevher 16
3. güher/gevher 69
4. zer 8
5. sim 9
6. yakut 1
7. lâ'l 19
8. dürr 9
9. sade 1
10. şâne 5
11. le'al 3
12. zeyn 2
13. zînet 6
14. ârâyış 2
15. zîb 10
16. zîbâ 11

Toplam: 228

H. Giyim

1. dâmen 2
2. kisve 2
3. tâc 2
4. külâh 2
5. fes 2
6. pirehen 2
7. girîbân 5
8. nikâb 3
9. kemer 1

Toplam: 21

I. Yol, Ev

1. yol 19
2. reh/rah 17
3. kûy 8
4. meydân 3
5. ev 2
6. hâne 18
7. beyt 18.
8. bâb 5
9. der 8
10. âsitân 6
11. derbân

Toplam: 88

İ. Silahlar

1. ok 2
2. tûr 9
3. navek 1
4. şemşîr 3
5. tûğ 27
6. kemân 7
7. hançer 1
8. kabza 1
9. sinân 1
10. siper 1

Toplam: 53

K. Renk

1. reng 24
2. siyah 12
3. beyaz 1
4. al 6
5. gül-fâm 3
6. gül-gûn 4

Toplam: 50

6. OTORİTE**A. Hükümdâr**

1. pâdişâh 26
2. hünkâr 1
3. sultan 13
4. şâh/şeh 56
5. şahenşâh/şehenşeh 17
6. hâkân 3
7. hudavend 2
8. daver 8
9. mülûk 1

Toplam: 127

B. Kul

1. kul 4
2. esir 14
3. bende 34
4. gulam 1
5. çâker 3
6. abd 11

Toplam: 57

C. Devlet, Yönetim

1. devlet 55
2. mülk 15
3. şan 35
4. âlî 77
5. bülend 4
6. şeref 22
7. izzet 5
8. rif'at 16

9. ulüvv 3
10. vâlâ 42
11. fermân 6
12. sadr 29

Toplam: 309

D. Diğer Otoriteler

1. beğ 74
2. paşa 33
3. şehzâde 13
4. vezir 16
5. vezir-i âzâm 2
6. mîr 42
7. re'îs 5
8. üstâd 12
9. ser-asker 5
10. sipah 3
11. levend 6
12. müfettiş 1
13. kâdı 2
14. kâtib 2
15. derbân 1
16. kapucıbaşı 1

Toplam: 217

E. Otorite Simgeleri

1. saray 1
2. âsitân 6
3. dergâh 6
4. taht 16
5. tac 2

Toplam: 31

7. BAHÇE**A. Bitkiler, Çiçekler, Ağaçlar, Hayvanlar**

1. fidan 2
2. nahl 1
3. nihâl 12
4. sehi 4
5. dal 3
6. servi (serv) 27
7. sanavber 2
8. şimşâd 2
9. ûd 2
10. tubâ 3
11. bâdem (bâdâm) 2
12. ‘ar’ar 7
13. sîb 1
14. rummân 1
15. gül 58
16. verd 10
17. gonca (gonce) 15
18. sünbül 17
19. nergis 6
20. erguvân 1
21. yasemin 1
22. lâle 7
23. şeb-bû 3
24. benefşe 1

Toplam: 188

B. Bahçe

1. bağ 25
2. çemen 7

3. çemen-zâr 3
4. gülîstân 11
5. gülşen 24
6. gülzâr 15
7. lâle-zâr 1
8. sünbülistân 1
9. sahn 12
10. cennet 20
11. cinan 21

Toplam: 140

C. Kuşlar

1. murg 4
2. tuyur 1
3. bülbül 29
4. andelîb 1
5. hezâr 12
6. hümâ 3
7. ankâ 2
8. simurg 1
9. tûtî 8
10. tavus 2
11. karga 1
12. serçe 1
13. usfur 1
14. akbaba 1
15. baykuş 1
16. şeh-bâz 2
17. kebg 1

Toplam: 71

D. Dört Ayaklı Hayvanlar

1. ahû 8
2. gazâl 1
3. kümeýt 1
4. kelb 3
5. eşek 1
6. fil 1
7. koç 1
8. akreb 1

Toplam: 17

E. Böcekler ve Sürüngenler

1. pervâne 9
2. mâr 1
3. mûr 2

Toplam: 12

F. Su

1. su 4
2. âb 19
3. bahr 23
4. derya 11
5. ummân 4
6. yem 6
7. seyl 10
8. cûy 5
9. cûy-bâr 3
10. katre 13
11. 1çeşme 13

Toplam: 111

G. Hava, Mevsim

1. bahar 8
2. yaz 1
3. sayf 1
4. hazân 6
5. kış 2
6. şitâ 2
7. berf 1
8. fasl 4
9. hengâm 2
10. ebr 10
11. şebnem 1
12. jale 2

Toplam: 40

H. Rüzgâr

1. rüzgâr 8
2. sabâ 11
3. nesim 2
4. bâd 13

Toplam: 34

8. EVREN**A. Gök**

1. gökyüzü 1
2. felek 68
3. çarh 28
4. semâ 5
5. sipihr 18
6. âsumân 5

Toplam: 125

B. Gök Cisimleri

1. yıldız 2
2. encüm 7
3. necm 4
4. ahter 8
5. Süreyya (Pervin) 3
6. Güneş 3
7. âfitâb 5
8. hûrşîd 4
9. şems 5
10. mihr 50
11. mâh/meh 100
12. hilâl 6
13. kamer 4
14. Müşteri 4
15. Zühre 3
16. Mirrîh 2

Toplam: 210

C. Devrân

1. devr(ân) 45
2. dehr 36
3. baht 9
4. zaman 54
5. ân 21
6. dem 61
7. tali' 13
8. ikbâl 37
9. kader 2

Toplam: 278

D. Işık

1. nûr 19
2. envâr 3
3. münîr 4
4. münevver 7
5. fûrug 2
6. pertev 6
7. ziyâ 8
8. şem 8
9. çerağ 1
10. micmer 2

Toplam: 60

9. ACI**A. Keder**

1. keder 12
2. gam 47
3. derd 52
4. elem 18
5. hicrân 20

Toplam: 149

B. İç Çekme

1. âh 81
2. figân 6
3. zâr 42
4. nâle 13
5. feryâd 15
6. şikâyet 3

Toplam: 160

C. Ağlama

1. yaş 5
2. eşk 18
3. sirişk 8
4. girye 5
5. giryân 10

Toplam: 46

D. Dert

1. belâ 18
2. derd 52
3. cefâ 16
4. cevır 32
5. mihnet 9
6. sitem 18
7. zahmet 3
8. melamet 2
9. zulm 4

Toplam: 154

E. Aşğın Hali**(Olumsuz)**

1. bî-çâre 23
2. mübtelâ 4
3. viran(e) 6
4. zerd 2
5. dîvâne 10
6. hayrân 13
7. perîşân 29
8. hârâb 9
9. hasta 3
10. şeydâ 6

11. üftâde 20
12. helâk 4
13. ye's 3
14. giriftâr 3
15. âciz 9
16. fütur 2
17. zebûn 4
18. mecruh 1
19. sûz u güdâz 1

Toplam: 142

F. Yara

1. kân 5
2. hûn 20
3. yâre 13
4. yara 2
5. dağ 15
6. zahm 2

Toplam: 57

G. Yanma

1. âteş 20
2. nâr 7
3. şerâr 2
4. sûz 4

Toplam: 33

10. AŞK**A. Aşk**

1. aşk 78
2. muhabbet 14
3. sevda 23

4. şevk 38
5. hevâ 17
6. heves 8
7. meyl 13

Toplam: 191

B. Âşık

1. âşık 42
2. uşşâk 13
3. divâne 10
4. Mecnun 29
5. Kays 10
6. Ferhâd 2

Toplam: 66

C. Mâşuk

1. yâr 62
2. sevgili 1
3. cânân 25
4. dilber 26
5. şûh 39
6. dilrübâ 1
7. dildâr 12
8. dilârâ 2
9. ma'suk 2
10. şivekâr 5
11. nigâr 3
12. mahbûb 6
13. sâkî 13
14. Leylâ 13

Toplam: 210

D. Rakip

1. rakîb 11
2. ağyar 24
3. adû 1
4. gayr(ı) 14
5. hased 3
6. zahid 1

Toplam: 54

E. Güzellik

1. hüsn 61
2. cemâl 16
3. güzel 22
4. melâhât 1
5. letâfet 2
6. ra'nâ 7

Toplam: 103

F. Sevgilinin Tavrı**(Olumlu)**

1. hoş 11
2. vefâ 16
3. lutf 105
4. rahm 4
5. merhamet 7
6. himmet 33
7. nâz 39
8. nâzik 25
9. cilve 5
10. şive 7
11. işve 6
12. ihsan 40

Toplam: 298

G. Âşığın Hali**(Olumlu)**

1. zevk 33
2. ümid 14
3. safâ 22
4. keyf 4

Toplam: 73

11. KİŞİ**(İnsan Bedeni)****A. Yüz ve Yanak**

1. ârız 6
2. rûh 20
3. rûhsâr 20
4. izâr 3
5. yüz 18
6. sûret 4
7. çehre/çihre 4
8. rûy 19
9. likâ 5

Toplam: 99

B. Saç

1. saç 7
2. zülf 67
3. gîsû 2
4. târ 2

Toplam: 78

C. Kâkül

1. kâkül 21
2. perçem 5
3. turrâ 1

Toplam: 27

D. Göz

1. göz 20
2. çeşm 59
3. dîde 17
4. ayn 4
5. gamze 24
6. merdüm-i çeşm 3

Toplam: 137

E. Yüz Hatları

1. leb 23
2. la'l 20
3. dehen/dehan 5
4. fem 5
5. kaş 12
6. ebru 12
7. ben 2
8. hâl 13
9. hat 17
10. müje 3
11. müjgan 4

Toplam: 116

F. Boy

1. kâmet 22
2. kadd 15

Toplam: 37

G. Kulak

1. kulak 1
2. gûş 13

Toplam: 14

H. Bel

1. bel 2
2. miyân 3

Toplam: 5

I. El

1. el 4
2. dest 14

Toplam: 18

İ. Ayak

1. ayak 2
2. pâ 5
3. pây 14
4. kadem 13

Toplam:34

K. Beden

1. beden 3
2. ten 3
3. vücûd 28
4. cisim 6
5. endâm 5

Toplam: 45

L. Gönül

1. gönül 50
2. dil 76
3. kalp 16

Toplam: 142

M. Diğer

1. dendan 7
2. zenandah/zekân 2
3. cebin 1
4. boyun 3
5. sine 20

Toplam: 33

Başlıklar	Değerlendirilen kelime sayısı	Tekrar Sayısı	Oranı
1. İslâm	71	626	% 7,85
2. Tasavvuf	58	594	% 7,45
3. Meclis	63	459	% 5,76
4. Zaman	29	477	% 5,98
5. Dünya	113	1271	% 15,94
6. Otorite	48	741	% 9,29
7. Bahçe	90	613	% 7,69
8. Evren	41	673	% 8,44
9. Acı	54	741	% 9,29
10.Aşk	55	995	% 12,48
11.Kişi (İnsan Bedeni)	58	784	% 9,83
TOPLAM	680	7974	% 100

Divan’dan yukarıdaki başlıklar altında değerlendirilebilecek 680 farklı kelime tespit edilmiştir. Bu 680 farklı kelime de Divan’da 7974 kez tekrar edilmiştir.

Tablodan yola çıkarak Fatîm Divanı’nda “cemiyet ve tabiat” başlıkları altında değerlendirilebilecek unsurların daha fazla dile getirildiği görülmektedir. “Sevgili ve kişi” başlığı altında değerlendirilebilecek unsurların madde olarak az olmasına rağmen tekrar sayısı fazladır. Tasavvuf ise bütün divan şairlerinin kullandığı önemli unsurlar arasındadır. Fatîm Efendi’nin de bu unsurları divanında fazlasıyla ele aldığı görülmektedir. “Dünya” maddesinin ise değerlendirme ve tekrar sayısının fazlalığı göze çarpmaktadır.

Bu değerlendirme hususunda G. Andrews’in şablonuna göre hazırlanmış Ömer Savran’ın “Neşâtî Divanı’nın Tahlili” ve Haluk Aydın’ın “Cevrî Divanı Tahlili”ndeki şablonlar önemli örnek teşkil etmektedir. W. G. Andrews, Neşâtî ve Cevrî’nin şablonuna göre kıyasladığımızda şöyle bir tablo ile karşılaşırız.

Başlıklar	W. G. Andrews ²¹		Neşâtî Divanı ²²		Cevrî Divanı		Fatîn Divanı	
	Sayısı	Yüzdesi	Sayısı	Yüzdesi	Sayısı	Yüzdesi	Sayısı	Yüzdesi
1. İslâm	117	% 2,33	203	% 2,6	1174	% 5,75	626	%7,85
2. Tasavvuf	350	% 6,94	500	% 6,4	2031	% 9,95	594	%7,45
3. Meclis	215	% 4,26	610	% 7,8	1865	% 9,14	459	%5,76
4. Zaman	208	% 4,14	365	% 4,7	702	% 3,43	477	%5,98
5. Dünya	767	% 15,22	1038	%13,3	2599	% 12,72	1271	%15,94
6. Otorite	307	% 6,1	367	% 5	2142	% 10	741	%9,29
7. Bahçe	412	% 8,18	980	% 12,5	1571	% 7,69	613	%7,69
8. Evren	414	% 8,21	637	% 8	1496	% 7,33	673	%8,44
9. Acı	683	% 13,55	886	% 11	1229	% 6,01	741	%9,29
10.Aşk	616	% 12,23	970	% 12,4	1271	% 11,55	995	%12,48
11.Kişi (İnsan Bedeni)	949	% 18,84	1273	% 16,3	3358	% 16,43	784	%9,83
TOPLAM	5038	% 100	7829	% 100	20538	%100	7974	%100

Tablodan yola çıkarak şu yorumları yapabiliriz:

Aşk, Evren, Zaman başlıkları altında ele alınan unsurlar dört çalışmada da yakın orandadır. Kişi başlıkları altında ele alınan kavramlar hususunda ise Fatîn Divanı'nda diğerlerine göre daha az yer teşkil etmektedir. Otorite başlığı ise Cevrî Divanı'ndan sonra diğerlerine oranla daha fazla yer almaktadır. Bu da Fatîn'in sosyal bir kişilik olmasından kaynaklanmaktadır. Divanı'nın önemli bir kısmını oluşturan tarihlerinde dönemin padişahlarına, devlet adamlarına yer vermiştir. Bu yüzden otorite başlığı da tablodan hareketle %9,29'luk bir yer kaplamaktadır.

Fatîn Divanı'nda İslâm ve tasavvuf başlığı altında ele alınan kelimeler diğerleriyle karşılaştırıldığında önemli yer teşkil ettiği görülmektedir. Fatîn Divanı'nda bu başlıklar altında yer alan kelimeler %15,3'lük bir orana sahiptir.

²¹ W.G.Andrews'in eserinde herhangi bir hesaplama söz konusu değildir. Tabloda verilen değerler, yüzdeler Cevrî Divanı'nın Tahlili adlı çalışmada yapılan hesaplamalardır.

²² Ömer Savran, Neşâtî Divanı'nın Tahlili, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2003, s.50

BÖLÜM 2

DİN VE TASAVVUF

A. DİN

Din kavramı; “d-y-n” kökünden türeyen bir isimdir. Sözlükte “cezâ/mükafat, âdet/durum, itaat/isyân, hesap, hüküm/kaza, şeriat, takva, ihsan” gibi anlamlara gelir. Terim olarak “din”; akıl sahiplerini kendi arzuları ile bizzat hayırlara sevk eden ilâhi bir nizam, Allah tarafından konulmuş ve insanları O’na ulaştıran bir yoldur. Îmân ve amel konusu olarak akıl ve ihtiyara (iradeye), teklif olunacak hak ve hayır kanunlarının bütünüdür.²³

Din, toplumda önemli yer teşkil eder. Klâsik edebiyatta da bu kavramdan azlasıyla bahsedildiği görülmektedir. Divan edebiyatının beslendiği kaynaklar içerisinde Kur’an, Hadis, Tefsir, Fıkıh, Peygamber ve evliya hikâyeleri gibi dinî kaynaklı eserler önemli bir yer tutmaktadır. Biz bu çalışmamızda Fatîn Efendi’nin din ile ilgili olarak kullandığı tabirleri, dinî unsurları, dinî terimleri elimizden geldiği kadar vermeye çalıştık.

1. Allâh

İslâm düşüncesinde yüce Allah “bir” ve “tek”tir. Bu teklik, sadece kendinden başka bir ilâh olmadığı için değil, aynı zamanda kendisinin eşi, küfüvü ve benzeri olmadığı içindir. O, hem zâtı itibariyle tek, hem de benzeri olmaması itibariyle tektir. Yüce Allah “Kayyum”dur; tek Yaratıcı ve hakikatten mevcut, tek Mutlak Varlık’tır; çünkü ondan başka her şey yok olucudur.²⁴

“Allah, sıfatları ve fiilleri kâmil olan vacibü’l-vücut’un ismidir. Yüce yaratıcının en büyük ismidir. Tüm ilahi sıfat ve fiilleri içerir. Allah’ın varlığı kendindendir. O daima var olacaktır. Âlem ise sonradan yaratılmıştır ve “fâni”dir. Allah’ın sıfatları, zâtı, kudreti, kuvveti ve bilgisi, âlemi kuşatmıştır. Yönlerden münezzehtir. Yüz, şekil ve renkten uzaktır. Allah zaruri, ezeli ve ebedî varlıktır. Kur’an’a göre ona benzer hiçbir şey yoktur.”²⁵ Edebiyatta da Allah ve Allah’ın sıfatlarına çokça yer verilir. Fatîn Efendi de

²³ İsmail Karagöz, Dinî Kavramlar Sözlüğü, Diyanet İşleri Bakanlığı yay., 7. Baskı, Ankara, 2017, s.121-122

²⁴ Hayrani Altıntaş, Tasavvuf Tarihi, Ankara, 1986, s.21

²⁵ Osman Aslanoglu, Pervîn-i İ’tisâmî Divanı’nın Tahlili, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Erzurum, 2014, s.41

Divan'ında Allah'ı müstakil bir konu olarak ele almasa da Allah'ın sıfatlarına fazlaca yer vermiştir. Fatîn Efendi Divan'ında Allah lafzı (28) yer de geçmektedir. Allah'ın isimlerinden en çok Hakk (52), Hûdâ (33), Mevlâ (33), İlâh, Mennân, Hâlık, Cenâb-ı Mevlâ, Cenâb-ı Hak, Müsteân, Cenâb-ı Müsteân, Rabb-i Müsteân, Bari, Hazret-i Bârî, Mu'in, Kird-gâr, Rabb-ı Kird-gâr, Rabb-ı Kerim, Rabb-ı Mecid, Rabb-ı Celil, Hazret-i Mabûd, Sübhân, Yezdân, Rabb-i Kadir, Rabbü'r-rahim, Zü'l-celâl, Gânî, Hudavend-i Gânî, Hudavend-i Kerim, Muhsin, Yâ Vedûd, Cenâb-ı Kibriyâ isimlerine de rastlanılmaktadır.

Allah yoktan var edendir. Bir canlının doğması, büyümesi, ömrünün ne kadar uzun ne kadar kısa olacağı, kâinattaki bütün olaylar onun nezdindedir. O, bütün yaratılmışlara ait ayrıntıların sahibidir. Her şey onun isteğiyle olur. Tek bir emriyle bütün kâinatı yaratmıştır. Onun olduramayacağı hiçbir şey yoktur.

Mâh u sâl-i kühen itdikçe teceddüd dâ'im

'Ömr ü ikbâlini bâlâ-ter ide Bârî Hudâ (T.42/11)

'Ömrini günden güne efzûn ide Bârî Hudâ

Görmeye mir'at-ı tab'-ı Safveti gerd-i elem (T.81/6)

Allah sonsuz rahmet sahibidir. Affedendir. Allah kullarını bağışlayıcıdır, merhamet sahibidir. Her şey onun lütfuyla hayat bulur. Kendisine sığınanları, yardım dileyenleri kapısından geri çevirmez. Lütfu ve rahmeti boldur. Bütün işler onun yardımıyla kolaylaşır. Allah gönülden isteyen herkese istediğini verir.

Altmışa girdikde sinni eyledi 'azm-i beğâ

Rahmet itsün rûhuna Mevlâ ilâ yevmi'l-kıyâm (T.167/3)

Fatîn Efendi çoğu beyitlerinde özellikle de tarihlerinde bahsettiği isimler için iyi dileklerde bulunmuş, onlara dua etmiş, Allah'tan mekânlarının cennet olmalarını, kabirlerinin gül bahçesi olmasını, iki dünyada da Allah'ın onlara yardım etmesini dilemiştir.

Düşdi bir mışra'-ı mu'cem söyledim târihîni

Cenneti Rabb'im Refî'a Hânım'a ide mekân (T.188/5)

Gitdi 'İzzet Begefendi'nin 'azîze dadısı

Zâtına 'ömr-i tavîl eyleye ihsân Allah (T.240/1)

Allah, ayıpları örter, Settar'dır. İstemeyi bilen kullarına iyilikler, güzellikler ihsan eder. Ondaki başka sığınacak kapı, ondan başka yardım dilenecek kimse yoktur. O, ol derse olur. O rahmet sahibidir. Bütün rahmet kapıları onun rızasıyla açılır. Âlemleri yaratan O'dur. Kıyamet günü kimin cennete kimin cehenneme gideceğine karar verecek O'dur. Bol rahmetiyle af dilemeyi bileni affedecek O'dur.

Zîkr ü fikrüm gice gündüz budur ey tab'-ı selîm

Beni mesrûr ide firdevs ile Rabb-i kerim (E.15)

2. Melekler (Hûr, İns ü Melek)

Melek kelimesi (çoğulu melâike) Ugaritçe, Habeşçe, İbrânîce ve Arapça gibi Sâmi dillerde bulunan “göndermek” anlamındaki “l'ek” kökünden olup “haberci, elçi, güçlü, kuvvetli, tasarrufta bulunan, yöneten” mânalarına gelmektedir.²⁶

Nurdan yaratılmış olan melekler dişi ve erkek değildir; yemezler, içmezler, uyumazlar. Hâlleri başka yaratılmışlara benzemez. İlâhi emirlerin gerçekleştirilmesinden sorumludurlar. Allah bunlara kudret vermiştir. Daima tesbîh ve zikir içindedirler. Bunların dört tanesi (Cebrâîl, Mikâîl, İsrâfîl, Azrâîl) büyük melekler olarak bilinir. Kirâmen Kâtibin, Munker- Nekir, Rıdvân da diğer meleklerden ayrı ve üstündür.²⁷

Fatîn Efendi'nin Divân'ında bu meleklerden sadece Rıdvân'a rastlanılmaktadır. Divanda Rıdvân cennet kapıcısı olması yönüyle ele alınmıştır.

Aşlı kapucıbaşı-i dergâh-ı 'âlîden idi

Rıdvân-ı cennet eyleye zâtın Cenâb-ı Kird-gâr (T.225/3)

Fatin Efendi Divân'ında meleklerle başlı başına değinmemiştir. Sadece bir beyitte sevgilinin güzelliği itibariyle melek kavramına rastlanılmaktadır.

²⁶ Osman Aslanoğlu, a.g.e., s.66

²⁷ İskender Pala, Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, Kapı yay., İstanbul, Eylül 2017, s.303

Acabâ aşlı melek mi o peri ruhsârûñ

Görmedi mislini hiç kimse beni Adem'de (G.146/3)

Hûr, cennet kızları anlamına gelmektedir. Hûrilerin cennete girebilen, Allah'ın rızasına ulaşabilen kişilere cennette hizmet edecekleri söylenmektedir. Hûrilerin safran, misk, anber ve kâfur gibi güzel kokulu maddelerden yaratıldığına dair rivâyetler vardır. Onların anber ve misk dolu saçlara, hilal kaşlara, güneş gibi aydınlık yüzlere, tatlı sözlere sahip oluşlarını ifade için bu rivayetler ortaya atılmış olabilir. Hûrilerin gül yanaklı, inci dişli, mercan dudaklı, selvi boylu, gülden daha taze temiz kızlar oluşu, Divan şirindeki sevgilinin hûriye benzetilmesine neden olmaktadır.²⁸

Fatîn Efendi, Divan'ında hûr ve peri gibi meleklerle ilgili iki kavrama yer vermiştir. Daha çok sevgili kavramı üzerinde dururken melek ve perinin özelliklerinden faydalanarak sevgiliyi tasvir etmiştir. Sevgili güzel oluşu yönüyle hûri ve periye benzetilmiştir.

Bir güzel sahil-serâ taşîş olundı zâtına

İtdi ol mâh nezâket naql añâ mânend-i hûr (T.22/4)

Bir görüşde 'aqlımı aldıñ başımdan ey perî

Çok mudur Mecnûn gibi gezsem cihânı serseri (G.155/1)

Fatîn Efendi yazdığı tarihlerde de hakkında bahsettiği kişilere dua etmiştir. Onların cennette hûrilerle beraber olması için dileklerde bulunmuştur.

Hûriye Hanımefendi'niñ idi memlûkesi

Cennet-i a'lâda olsun mâlik-i hûr-i cinân (T.173/4)

²⁸ Rıdvan Canım, Divan Edebiyatının Kaynakları, Akıl Fikir yay., Ağustos 2016, İstanbul, s.148

3. Kitaplar

İslam inanç esaslarından üçüncüsü kitaplara imandır ve bu iman dört semâvî kitabı ve diğer bazı peygamberlere verilmiş olan suhufları kapsamaktadır. Semâvî kitaplar olarak isimlendirilen dört kitap Zebur, Tevrat, İncil ve Kur'ân-ı Kerim'dir.²⁹

3.1.Kur'ân

Fatûn Efendi bu dört kutsal kitaplardan sadece Kur'ân'dan bahsetmektedir. Ayrıca beyitlerde Kur'ân'ı, diğer bir adı olan Furkan olarak da görmekteyiz. Fatûn yine tarihlerde yazdığı kişilere iyi dileklerde bulunmuş, Kur'ân'ın onlara şefaati olması, yardımcı olması için dua etmiştir.

Münevver eyleye kabır-i şerîfîni Mevlâ

Refîk ola aña îmânla Hâzret-i Kur'ân (T.176/12)

Kur'ân, Hz. Muhammed'e indirilmiş olan son ilahi kitaptır. Vahiy yoluyla ve Cebrail aracılığıyla tüm insanlığa, kıyamete kadar bakî kalmak üzere gönderilmiştir. Farklı sayıdaki ayetlerin oluşturduğu 114 sureden meydana gelen Kur'ân, Hz. Ebubekir döneminde iki kapak arasında toplanmış ve Hz. Osman döneminde çoğaltılmıştır.³⁰

Divanda Kur'ân'dan kitap olarak da bahsedilmektedir. Kur'ân'ın mushaf olarak zikredildiği de görülmektedir. Sevgilinin yüzü mushaf, safha, hattı ise Kur'ân'a yazılmış tefsir, ayete benzetilmiştir.

Yazıldı 'ârızına kıl kalemle âyet-i Nûr

Olur mı muşhaf-ı hüsnüñ gibi kitâb saña (G.14/5)

4. Sûre, Ayetler ve Hadisler

4.1.Sûreler

Fatûn Efendi'nin Divanı'nda İhlas suresi tekil olarak bir beyitte kullanılırken, dört beyitte İhlas ve Fâtiha suresi birlikte kullanılmıştır. Ayrıca Fâtiha suresi için "seb'i

²⁹ Necdet Şengün, Nazîr İbrahim ve Dîvânı (Metin-Muhteva-Tahlîl), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâm Tarihi ve Sanatları (Türk-İslam Edebiyatı) Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir, 2006, s.78

³⁰ Alim Yıldız, Fenâyi Divanı (Metin-Muhteva-Tahlil), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları (Türk-İslam Edebiyatı) Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir, 2002, s.58

mesânî” tabiri de kullanılmıştır. Bu beyitlerde İhlas ve Fâtiha okumanın ne kadar faziletli olduğunu, ölümlerin arkasından okunması gerektiğini, okunduğu takdirde ahirette onlara yardımcı olacağını söylemiştir.

Kim okursa rûhına İhlâş ile Fâtiha

İki ‘âlemde mu’îni ola Rabb-i Kird-gâr (T.203/3)

Divân’da adı geçen diğer bir sure Yasin suresidir. Yâ-Sîn, Kur’ân-ı Kerim’in kalbi olduğu bildirilen bir sûredir (sûre no:36). Ölüm anında ve ölümden sonra bu sûre okunur. Toplam 83 ayettir. Baştaki Yâ-Sîn harfleri müteşâbihattan olup remizleri hakkında çeşitli görüşler öne sürülmektedir. Bunlar içinde en kuvvetli görüş “Ey Muhammed” anlamı ile yapılan tefsirdir.³¹ Fatîn Efendi tarihinde yazdığı kişinin ölümünü vurguluyarak arkasından Yasin suresinin okunduğunu dile getirmiştir.

“Okumuş Hânım’a Yâsin okudu nâ-geh ecel”(1273) (T.239)

Divân’da adı geçen diğer bir sûre ise beyitte vezin gereği sûre-i Adha olarak geçen Duha suresidir. Duha sûresi Kur’an’ın 93. sûresidir. Peygamberimizin yaşadığı sıkıntılar neticesinde onun üzüntüsü üzerine inmiştir. Kuşluk vakti anlamına gelmektedir. Beyitte de Duha sûresinin hakkı için Allah’tan yardım dilemiştir.

O mihr-i ‘âlem-ârâyı be-hakk-ı sûre-i Adhâ

Baňa göstermesün burc-ı zevâlde Hazret-i Ma’bûd (T.135/8)

4.2. Ayetler

Fatîn Efendi Divân’ında ayet kelimesini tekil olarak sadece bir beyitte kullanmıştır. Ayrıca Divânda üç hadise de telmihte bulunulmuştur. Bire bir ise ayet-i Nûr olarak üç beyitte Nur ayetinin adı geçmektedir.

Nûr ayeti, dünyevî olarak aydınlık, parlaklık gibi anlamlara gelen nûr, uhrevî anlamıyla Kur’ân-ı Kerim’de anlatılan 64 ayetten oluşan Nûr’a karşılık gelmektedir. Nûr ile ilgili birçok deyimler de kullanılmaktadır. Divân şiirinde insan güzelliği metafizik bir mâhiyet içinde nûr olarak telakki edilmektedir. Nûr’un zıddı zulmettir. Bu yönüyle yüz ve

³¹ İskender Pala, a.g.e., s.480

yanak nûr; saç ise zulmet sayılır. Tasavvufta her şeyin aslı nûr-ı Muhammedî'dir.³² Fatîn'in Divân'ında da ayet-i Nûr olarak geçen beyitlerde sevgilinin yanağı ve yüzünden bahsederek onu övmüştür.

Yazıldı 'ârızına kıl kalemle âyet-i Nûr

Olur mı muşhaf-ı hüsnüñ gibi kitâb saña (G.14/5)

Telmihte bulunduğu ayetler ise;

“Usri yusri”

Ayetin tam şekli “Fe inne meal usri yusra. İnne meâl usri yusra” şeklindedir. Divanda “usri yusri” şeklinde geçmektedir. İnşirah suresinin 5. ve 6 ayetlerinden oluşmaktadır. Meâl olarak ise “Şüphesiz güçlkle beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten, güçlkle beraber bir kolaylık vardır.” anlamına gelmektedir. Divanda bir yerde kullanılan bu ayet sevgilinin yolunda çekilen acılar için kullanılmıştır. Her zorluğun sonunda bir kavuşmanın, bir yolun olduğunu vurgulamıştır.

'Usr u yüsri düşünüp 'âlem-i hülyâda Faîfîn

Hecr ile vuşlata buldum hele bir râh bugün (G.116/5)

“Eyne'l-mefer”

Ayetin tam şekli “Yekûlu-l insânu yevme izin eyne-l mefer(ru)”dur. Meâli ise “O gün insan “Kaçış nereye?” diyecektir.” şeklindedir. Kıyamet suresinin 10. ayetidir. Divanda iki yerde “eyne'l-mefer” şeklinde geçmektedir. Bir beyitte sevgiliden bahsederken kullanılmıştır. Sevgilinin bakışları o kadar güzel ve kan dökücüdür ki âşığın “Kaçacak yer yok mu?” dediğini söylemiştir. (E.18) Diğer beyit ise Reşîd Paşa için yazılmış bir kaside içerisinde geçmektedir. Onun askerlerinin pek yaman olduğunu belirtmek için kullanılmıştır. Onun askerlere korku saldığını ve onların da “Kaçacak yer yok mu?” dediğini söylemiştir.

³² Nagehan Düzcan, Muhibbi Divanı'nın Tahlili, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2006, s.22

N'ola ehl-i ħased eyne'l-mefer dirse bugünlerde

Cüyüş-ı vehm u gam semt-i 'adûya pek yamân geldi (K.7/18)

“İrci’î”

Ayetin tam şekli “İrci’î ilâ rabbiki râdiyaten merdiyye(ten)”şeklindedir. Fecr suresinin 28. ayetidir. Meâli ise “Dön Rabbine, sen O’ndan O senden hoşnut olarak.” şeklindedir. Divanda yedi beyitte geçmektedir. Ve yedi beyitte de “İrci’î emri irince” şeklinde kullanılmaktadır. Bütün beyitler tarih kısmında yer almakta ve beyitlerde de yazdığı kişiler için ahirete göç etmesi, ruhunu teslim etmesi açısından ele alınmıştır.

“İrci’-î” emri irince sem’ine biñ cân ile

Eyledi teslîm-i rûh oldı yeri darü’l-cinân (T.188/3)

4.3. Hadisler

“el fakru fahrî”

Fakirlik övüncüdür, onunla iftihar ederim anlamına gelen bu hadisin, Peygamber Efendimiz (sav)’in en büyük sünnetlerinden biri olduğu söylenmektedir. Tasavvufta ulaşılabilecek son hâl olduğuna inanılmaktadır. Çünkü nefse en zor gelen hâllerden biridir. Divanda bir beyitte rastlanılmaktadır. Kanâat göstererek “el fakru fahrî” dersin, zenginlikten vazgeçersen şanın ve şöhretinin daha yüksek olabileceğini söylemiştir.

(F)Tut kanâ’at gūşesin “el-fakru fahrî” diyerek

(Â)Fârîğ-ı sāmân u şân u şöhrete tağ üsti bâğ (G.71/5)

5. Peygamberler

Peygamber; Farsça olup “peyam” ve “ber” kelimelerinden oluşmakta ve “haber veren, haber getiren” anlamlarına gelmektedir. Arapçadaki Resûl ve Nebî kelimelerinin karşılığıdır. Peygamberler Allah’ın insanlar arasından seçtiği her türlü ahlâk güzelliğine sahip örnek insanlardır. Doğruluk (sıdk), günah işlememe (ismet), güvenilirlik (emanet), akıllı, zeki ve uyanık olma (fetanet), aldığı emri hiç değiştirmeden insanlara ulaştırma (tebliğ) gibi özelliklere sahiptirler.³³ Sayıları bazı rivayetlerle yüz yirmi dört bin olarak

³³ Ali Yıldız, a.g.e., s.101

ifade edilen pek çok peygamber gönderilmiştir. Bu peygamberlerden otuz kadarının ismi Kur'ân-ı Kerim'de geçmektedir.³⁴ Fatîn Efendi de Divân'ında Hz. Yusuf (Mah-ı Kenan) (a.s), Hz. Süleyman (a.s), Hz. Adem (a.s), Hz. İsa (İsi) (a.s), Hz. Mustafa (a.s), Hz. Nuh (a.s), Hz. Eyyüb (a.s), Hz. Hızır (a.s) gibi peygamberleri beyitlerinde işlemiştir.

5.1. Hz. Yakub

İshak'ın oğlu Yakub, Kur'ân-ı Kerim'e göre peygamber, Yahudi inancına göre İsrâil'in ataları diye adlandırılan üç kişiden biridir (diğerleri İshak ve İbrâhim'dir) ve İsrâiloğulları'nın isim babasıdır. Ya'kûb kelimesinin aslı İbrânîce Yaakov'dur (Yaakov). Tevrat'ta kelimenin menşei iki şekilde izah edilmektedir. Bunlardan birine göre Yaakov "topuk tutan" demektir; zira Esav ile ikiz olan Ya'kûb önce doğan Esav'ın topuğunu tutarak dünyaya gelmiştir. Diğerine göre ise kelime "birinin yerini alan" mânasındadır. Ya'kûb, Esav'ın ilk oğul olma hakkını elinden aldığı, onun yerine geçtiği ve bereketini çaldığı için bu adla anılmıştır. Esav, "Onun adı haklı olarak Yaakov çağırılmıyor mu, çünkü iki defa beni aldattı, benim yerime geçti." sözleriyle bunu vurgulamaktadır. Ahd-i Atik'te kelime, "Çünkü her kardeş çok aldatacak." ve "Rahimde kardeşini topuğundan tuttu." şeklinde her iki anlamda da kullanılmaktadır.³⁵

İbrahim peygamberin torunudur. Eyyûb peygamber onun yeğeni olur. Kenan diyarındaki insanlara gönderilmiştir. Yusuf'un babasıdır. Oğulları içinde Yusuf ve Bünyamin aynı anneden doğmuşlardır. Babası İshâk'ın vefatından sonra Kenan ilinde kalıp onun yerine geçmiştir. Daha sonra Allah ona peygamberlik vermiştir. Kardeşlerinin, Yusuf'u kuyuya atmalarından sonra onun hasretiyle "Beytü'l-ahzen" (hüzünler evi) denilen kulübesinde yıllarca ağlamış ve ağlamaktan gözleri kör olmuştur. Yıllar sonra oğlu Yusuf, kardeşi Bünyamin ile ona gömleğini göndermiş ve gözleri açılmıştır.³⁶ Divanda yalnız bir beyitte Yakub peygambere rastlanılmaktadır. Fatîn Efendi de Divan'ında "Beytü'l-hazen" tabirini kullanmıştır. Bu kavramı sevgiliyle ilişkilendirmiştir. Sevgilinin yüz vermemesinden dolayı yerinin "Beytü'l-hazen" olduğunu söylemiştir. Ayrıca Fatîn Efendi beytinde Hz. Yakub'u Hz. Yusuf'la birlikte anmıştır. Sevgiliyi Yûsuf-ı sâni olarak ele almıştır.

³⁴ Necdet Şengün, a.g.e., s.79

³⁵ Ömer Faruk Harman, Ya'kûb, DİA, 43. Cilt, İstanbul, 2013, s.276

³⁶ Osman Aslanoğlu, a.g.e., s.61

Eyledi ol Yûsuf-ı sâni yerim beytü 'l-ğazen

Hecr ile Ya 'kûb-veş giryân ararsañ işte ben (G.108/8)

5.2. Hz. Yusuf (Yûsuf-ı Kenân, mâh-ı Kenân)

Hz. Yusuf, Kur'ân'da hikâyesi en ayrıntılı şekilde anlatılan İsrailoğulları peygamberlerinden biridir. Yusuf Peygamber'in hayatı ve kıssası Kur'ân-ı Kerim'de "Ahsen'ül-Kasas" yani "Kıssaların en güzeli" olarak adlandırılmıştır. Bu kıssaya göre Hz. Yusuf, Yakub Peygamber'in 12 oğlundan biri ve en küçüğüdür.³⁷

Hz. Yusuf, edebiyatımızda güzellik sembolüdür. Bu güzelliği sebebiyle Klâsik Türk şiirinde sevgili, Hz. Yusuf'a benzetilmiştir. Fatîn Efendi de bir beytinde Yusuf adını zikrederek bir beytinde de Yusuf'un lakabı olan mah-ı Kenân'ı kullanarak onun güzelliğine vurgu yapmıştır.

Ol şûh-ı nâzenîne kul olsam 'aceb midir

Hüsni ü cemâli Yûsuf-ı Ken'ân'ı andırır (G.46/4)

Yakup Peygamber'in on iki oğlu varmış. Bunlardan Yusuf kardeşlerinin en güzeli ve en akıllısı olduğu için, babası onu bütün kardeşlerinden fazla severmiş. Yusuf'u kıskanan kardeşleri, kendisini yok etmeye karar vermişler. Bir gün Yusuf'u gezmeye götürmek vesilesiyle babalarından izin istemişler. Babaları Yakup bırakmamış. Fakat Yusuf'un arzusu üzerine izin vermiş. Kardeşleri Yusuf'u sahrada bir kuyuya atmışlar. Eve döndükleri zaman "Yusuf'u kurt yedi" diye babalarını aldatmışlar. Yusuf kuyuda bir müddet kalmış.³⁸ Fatîn Efendi de Divan'ında iki beytinde bu olaya telmihte bulunmuştur. Birebir kuyuya atılması olayına değinmese de sevgilinin çene çukuruyla ilişkilendirmiştir. Aşığın gönlü sevgilinin çene çukuruna düşmüş ve Yusuf gibi çukurdan kurtulmak istememiştir.

Dil çâh-ı zenağdânınıñ olmuşdur esîri

Yûsuf gibi hiç istemez âzâd nedendir (G.30/6)

³⁷ Rıdvan Canım, a.g.e., s.233

³⁸ Agâh Sırrı Levend, Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar, Dergah yay., Ekim 2018, İstanbul, s.116

Kardeşleri Yusuf'u kuyuya attıktan sonra Yusuf'un kanlı gömleğini babalarına götürmüşlerdir. Yakub peygamber de bunun üzerine gözlerine perde inmiş ve görememiştir. Fatîn Efendi bu olaya iki beytinde telmihte bulunmuştur. İki gazeline de iki beyit aynıdır. Fatîn Efendi bu olayı sevgiliyle bağdaştırarak anlatmıştır. Yusuf'un gömleğini güle benzetmiştir. Gülün kırmızı oluşu ve gömleğin kana bulanmış hali renk açısından benzerlik sağlamıştır.

'Arz-ı hâl itmeğe ol Yûsuf-ı gül- pirehene

Çâh-ı endîşeye düşdüm oyalandım bu gice (G.131/4)

Mağrip sultanının kızı olan Züleyha, rüyasında Yusuf'u görerek âşık olmuş. Çok güzel olan Züleyha'ya bütün hükümdarlar talip olmuşlardı. Fakat Züleyha evlenmek istememiş. Nihayet babası, Züleyha'yı "Aziz Mısır"a vermiş. Züleyha da Mısır'a gelmiş. Bu arada Yusuf satılmak için mezada çıkarılmış. Züleyha'nın ısrarı üzerine, Aziz-i Mısır, Yusuf'u satın almış. Züleyha Yusuf'a meftun olmuş. Onu kendine cezbetmek için birçok ısrarda bulunduyorsa da Yusuf razı olmamış.³⁹ Züleyha'nın bütün ısrarlarına rağmen, Allah'a olan inancı yüzünden Yusuf ona yüz vermemiş, bu sebepten de türlü türlü tatsız hadiseler ve işkencelere maruz kalmıştır. Fakat bütün sıkıntılardan sonra, günü geldiğinde bütün engeller aşılmış ve iki sevgili bir araya gelerek mutlu bir hayat sürmüştür. Fatîn Efendi de bir beytinde bu olayı çağrıştırmıştır.

Hakkında ne var Yûsuf-ı Ken'ân dinilse

Sulţân dinilse

'Aşk ile Zeli  -yı zam  ne budal  dır

Yolunda fed  dır (Mst.1/4)

Hiz. Yusuf'un Divanda anılan başka bir özelliği de Mısır'a sultan olmasıdır.

  sit  n  nda nola bende olursam bende

Mı  r-ı hüsnün   hisin Yûsuf-ı Ken'  n gibi (G.161/3)

³⁹ Agâh Sırrı Levend, a.g.e., s. 117

5.3. Hz. Süleyman

Yahudilik'te ve Hristiyanlık'ta sadece kral, İslâm'da ise hükümdar peygamber kabul edilmektedir. Süleyman isminin İbrânîce'deki karşılığı olan Şelomoh'nun (Şlomo) “barış, selâmet, sükûnet” mânasındaki şalom kelimesinden geldiği ve “barışsever, barışçı” anlamını taşıdığı belirtilir. Ahd-i Atîk'te yer alan bilgiye göre Dâvûd, Tanrı'dan oğlunun döneminde barışın hâkim olacağı müjdesini aldığı için ona bu adı verilmiştir. Bir yoruma göre Şelomoh, “Yahve onun mülkünü korusun” mânasındaki daha uzun bir ismin kısaltılmış şeklidir. Bazı Yahudi kaynakları ise bu ismi annesi Bat-şeba'nın koyduğunu kaydetmektedir. Peygamber Natan ona Yedidya (Rabbin sevgilisi) adını vermiş, saltanatı boyunca hüküm süren barış sebebiyle asıl adı olan Yedidya'nın yerine Şelomoh ismi kullanılmıştır.⁴⁰

Davûd peygamberin oğlu olan Süleyman, İsrailoğullarının büyük peygamber ve hükümdârlarındandır. Gazze'de doğmuştur. Babası vefat edince 12 veya 13 yaşında babasının yerine sultan olmuş; daha sonra ise kendisine peygamberlik verilmiş. İnsanlara Mûsâ'nın dinini tebliğ etmiş. Babasının temelini attığı Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'yı yedi yılda tamamlamış. Saraylar inşâ edip kaleler yaptırmış. Şehirler kurmuştur.⁴¹

Hz. Süleyman, hükümdâr peygamberlerdendir. Onun önemli bir güce ve saltanata sahip olduğu bilinir. Fatîn Efendi, Süleyman peygamberin daha çok hükümdarlık yönüne vurgu yapmıştır. İki beytinde de Süleyman peygamberin veziri Âsaf ile birlikte ele almıştır.

Girer taht-ı nizâma ba'd-ez-în mülk-i Süleymânî

Şadâret câhına ol Âşaf-ı sâmi mekân geldi (K.7/11)

Fatîn Efendi bir beytinde de karınca münasebetine telmihte bulunmuştur. Karınca zayıflık ve güçsüzlük yönüyle bilinirken, Süleyman peygamber saltanatı, kudreti ve gücüyle bilinir. Fatîn Efendi de bu zıtlığı beytinde kullanmıştır.

Mûr-ı zâ'îfi dahî haķîr görme kim Faţîn

Mülk olmadı cihânda Süleymân'a rüzgâr (G.33/5)

⁴⁰ Hüseyin Akkaya, DİA, C.38, İstanbul,2010, s.60

⁴¹ Osman Aslanoğlu, a.g.e., s.57

Divan şiirinde hatem olarak bahsedilen Hz. Süleyman'ın "yüzüğü" hakkında kaynaklarımızda çok değişik ve ilginç rivâyetler bulunmaktadır. Rivâyetlere göre Hz. Süleyman'ın bütün güç, kuvvet ve saltanatı bu yüzükteydi. Süleyman (a.s.)'ın bir yüzüğü vardı. Bütün insanlar, cinler, yırtıcı hayvanlar, kuşlar ona boyun eğdi. O mührün üstünde İsm-i Âzam yazılmıştı. Yüzüğü parmağına taktığı anda, insanlar, hayvanlar, cinler vesair mahlûkat hemen ona itaat ederdi.⁴² Fatûn Efendi bir beyitte mühr kelimesini kullanarak telmihte bulunmuştur.

Çünkü sen de bir Süleymân-ı zamânsıñ mühr ile

Rûzgâr esdikçe hükümûñ pâ-y-dâr olsun felek (G.74/2)

5.4. Hz İsa (İsâ, Mesihâ)

İsâ kelimesinin Arapça olduğunu kabul edenler "donuk, beyaz renkte olmak" anlamında "ayes kökünden geldiğini ve rengi beyaz olduğu için onun bu adı aldığını ileri sürerler. Kelimenin "yönetmek, idare etmek" anlamındaki 'avs kökünden türediğini söyleyenler de vardır. Buna göre Hz. İsa nefsi taatle, kalbini muhabbetle ve ümmetini Allah'a davetle eğittiği için kendisine bu ad verilmiştir. Diğer bir adı da "Mesih"tir. Sâmi dillerinde müşterek olan kelimenin fiil kökü Arapça meseha, Asur dilinde maşâhu, Ârâmîce ve İbrânîcede mâşâh olup "el sürmek, elle sıvazlamak, boyutunu anlamak için eli bir şeyin üzerine koymak, yağ sürmek, yağla meshetmek" anlamındadır.⁴³

Hz. İsa kendisine İlahî kitap indirilen peygamberlerden biridir. Doğum tarihi milâdî takvimin başlangıcıdır. Hz. İsa, Filistin'de, Nasıra'da doğmuştur. Hz. Meryem'in oğlu olup Cebrail'in Hz. Meryem'e ruh üflemesiyle, babasız olarak dünyaya gelmiştir. Annesi, Davud peygamber soyundandır. Döneminde, İsrailoğullarından bir peygamber geleceğinin bilinmesi ve doğan çocukların yok edilmesi nedeniyle, yine İsrailoğullarından olan Yusuf Neccar tarafından Hz. Meryem'le birlikte Mısır'a götürülmüş, on yaşına kadar Mısır'da kalmıştır. Sonra Filistin'e geri dönüp Nasıra kasabasında yaşamaya başlamıştır. Hz. İsa'ya 13 yaşında nebilik verilmiş, ancak 30 yaşında nebilliğini açıklamıştır. İsrailoğullarının son peygamberi olup kendine İncil adlı İlahi kitap gönderilmiştir.⁴⁴

⁴² Rıdvan Canım, a.g.e., s.220

⁴³ Mustafa İsmet Uzun, "İsâ", DİA, C.22, 2000, İstanbul, s.465

⁴⁴ Rıdvan Canım, a.g.e., s.204

Klâsik şiirde İsa peygamber, Meryem'in Hz. İsa'ya gebe kalışı, doğumu esnasında ve bebekken gerçekleşen olağanüstü haller, peygamberlik mucizeleri, özellikle elle dokunması ve nefesi ile hastaları iyi etmesi, ölüleri diriltmesi, dünyaya değer vermemesi, bir merkep sırtında gezmesi, ölmeyip göğe çekilmesi, dördüncü kat gökte bulunması, maddeden arınmış olması ve hiç evlenmemesi gibi hususiyetleriyle ele alınmıştır.⁴⁵ Fatîn Efendi'nin Divân'ında en çok adı geçen peygamberlerden biridir. Hz. İsa beyitlerde İsî, Mesiha isimleriyle de zikredilir. Hz. İsa'nın birçok mucizesi vardır. Bu mucizelerden biri ve Fatîn Efendi'nin de en çok işlediği mucizesi insanlara nefesi ile can verip, onları iyileştirmesi ve ölüleri diriltmesidir. Sevgilinin Hz. İsa'nın nefesine sahip olduğunu söyler. Hz. İsa'nın dirilticilik mucizesiyle sevgilinin dudağını Hz. İsa'nın nefesine benzetir. Ona can bahşederek ne kadar mutlu olduğunu dile getirir. Fatîn Efendi'nin Hz. İsa'nın ölüleri diriltme mucizesini sevgiliye benzediği diğer bir unsur ise sevgilinin bakışlarıdır. Sevgilinin bakışları ölü insanları diriltecek, onlara can verecek güzelliktedir.

Eyler nigehiñ mürde-i şad-sâleyi ihyâ

Bu mertebe 'icâz-ı Mesîhâ saña mahşûş (G.68/5)

Divanda ilişki kurulan diğer bir husus ise millet-i İsa ve kâfir kelimelerini bir arada kullanarak Hz İsa'nın Yahudileri İslam'a davet ettiği, senelerce halkı imana getirmek için uğraştığı konusuna da vurgu yapıldığı görülmektedir.

Bulmadım mislini dünyâda o kâfir- kîşiñ

Aradım gerçi Faîñ millet-i 'İsâ'da bile (G.144/5)

5.5. Hz. Nûh

Hız. Nuh en uzun ömür süren insanlardan biridir. 40-50 yaşlarında peygamber olmuş, 950 sene kadar putlara tapan insanlara öğütlerde bulunmuştur. Öğütlerinin dinlenmemesi sonucu vuku bulan tufandan sonra da altmış sene veya üç yüz sene yaşamıştır. İslâm'da Hız. Nuh Kur'an-ı Kerim ve hadislerde diğer peygamberlere oranla daha geniş bir şekilde tanıtılan ve "ulü'l-azm" olarak isimlendirilen beş büyük peygamberden biridir. Kur'an da yirmi sekiz surede hakkında bilgi verilmiş ve kırk üç yerde ismen zikredilmiştir. Kur'an'ın yetmiş birinci suresi onun adını taşır ve baştan sona

⁴⁵ İskender Pala, a.g.e., s.235

onun tevhid mücadelesini anlatır. Ancak Kur'an, Nuh'un hayatını sadece peygamber olarak görevlendirildikten sonraki safhasından bahsetmektedir. Nuh kelimesinin Arapça asıllı olup nevh (ağlamak, dövünmek) kökünden geldiğini, bizzat kendi nefsinin kötülediğinden veya tövbe etmeden boğulup gitmeleri sebebiyle kavmi için üzüldüğünden ona bu adın verildiğini söyleyenler olmakla birlikte kelimenin Arapça olmadığı da kabul edilmektedir.⁴⁶

Hız. Nuh'un yedi yüz veya bin sene yaşadığı rivâyeti divan şairinin mazmunu olmuştur. Fatîn Efendi'nin Divan'ında üç beyitte Hız. Nuh'un ismi zikredilmektedir. Bu üç beyitte de onun ömrünün uzun olmasına değinmiştir. Beyitlerinde övdüğü kişilerin ömrünün Hız. Nuh kadar uzun ömürlü olmasını dilemiştir.

Mevlâ mu'în olsun añâ Nûh 'ömrini kılsun 'atâ

İtsün hemân zevk u şafâ ya'nî ilâ yevmi 'l-va'id (T.242/4)

5.6. Hız. Muhammed (Hız. Mustafa) (sav.)

Hız. Muhammed (sav.) 20 Nisan 571'de Mekke'de dünyaya gelmiştir. Doğduğu esnada birçok mucizenin gerçekleştiği haber verilmiştir. Doğumundan önce babası Abdullah, altı yaşında ise annesi Amine vefat etmiştir. Hem yetim hem de öksüz kaldığı için sekiz yaşına kadar dedesi Abdülmuttalib'in yanında kalmıştır. Dedesi vefat etmeden önce onu amcası Ebu Talib'e emanet etmiş ve evlenene kadar amcasının yanında kalıp ticaret yapmıştır. Bir ticareti esnasında Hız. Hatice'nin kervanına öncülük yapmış, Hız. Hatice de ondan etkilenmiş ve evlenmek için teklif götürmüştür. Hız. Muhammed bu teklifi kabul etmiştir. Bu evlilikten çocukları, Kasım, Abdullah, Zeyneb, Rukiyye, Ümmü Gülsüm ve Fatıma doğmuştur. Hız. Peygamber kırk yaşında iken Hira Mağarası'nda inzivaya çekildiği bir gün Alak suresinin ilk beş ayeti inmiştir. Hız. Hatice'ye olanları anlattığında ona ilk inanan eşi olmuştur. Daha sonra tebliğ başlaması emredilen ayetler inmiş, Hız. Muhammed'de artık etrafındakilere Hak dinini anlatmaya başlamıştır.

Mekke'deki on üç yıllık tebliğ sürecinin ardından Müslümanlar Medine'ye hicret etmiş ve İslâm devletini kurmuşlardır. Medine'deki on yıllık dönemde birçok seriyye ve gazveler, anlaşmalar, İslâm'a yapılan davetlerin ardından Müslümanlık yayılmıştır. Hız. Muhammed Kur'an'da da belirtildiği üzere "Hatemü'l-Enbiya"dır ve İslâm'ın en zirve

⁴⁶ Ahmet Güner, "Nuh", DİA, C.33, Ankara, 2007, s.227

dönemi onun zamanında yaşanmıştır. Bu nedenle o döneme “Asr-ı Saadet” denilmiştir. Hz. Peygamber’in dâr-ı bekâyâ irtihali 8 Haziran 632 yılında olmuştur. Onun vefatından sonra İslam devleti halifeler tarafından yönetilmiştir.⁴⁷

Divanda Hz. Muhammed’den resûl, resûlallâh, resûl-i ekrem, nebi, seyyid-i al-î abâ şeklinde de bahsedilmektedir. Sadece bir beyitte Mustafa ismini zikrederken diğer beş beyitte ise onun sıfatlarına yer vermiştir. Allah, Hz. Muhammed’i şefaât sahibi kılmıştır. Klâsik Edebiyatta da bu yönüne şairler tarafından birçok vurgu yapılmıştır. Nitekim Fatîn Efendi’nin Resûlallâh redifli bir gazeli de bunlardan biridir. Bu gazelde Peygamberimizden kıyamet gününde ona şefaâtçi olması, meded etmesi için dualarda bulunmuştur.

Şefî’u yâver olmazsañ baña rûz-ı kıyâmetde

Beni rüsvâ ider kâr-ı penâhım yâ Resûlallâh (G.128/4)

Fatîn Efendi’nin Peygamberimiz hakkında bahsettiği diğer hususlar ise Allah’ın Peygamberi yarattığı ve her rütbeye onun layık olduğudur. Diğer değindiği husus ise Peygamberimizin sünnetlerinin ne kadar mübarek olduğudur.

Ẓâtı hem-nâm-ı nebî eṭvârı memdûh-ı enâm

Eylemiş her rütbeye Allah ânı müsteḥak (T.95/2)

5.7. Hz. Âdem

Âdem, İbranice bir kelime olup “topraktan olan” ve “kırmızı” anlamına gelir. Âdem’in dili İslami görüşe göre Arapça, Yahudi ve Hristiyanlara göre ise Aramicedir. Arapça anlamı “adam” demektir.⁴⁸

Hz. Âdem semavî kitaplara göre ilk insan ve ilk peygamberdir. İslâmî kaynaklarda ise insanlığın atası olması sebebiyle ebû’l-beşerdir. Kur’an-ı Kerim’de Allah’ın seçkin kıldığı kişiler arasında sayılmış olmasından dolayı “Safiyullah” unvanıyla anılmıştır.⁴⁹ Kur’an-ı Kerim’de pek çok ayetlerde Hz. Âdem’in yaratılışından bahsedilmektedir. Allah’ın, Hz. Âdem’i yaratmadan önce meleklerle onu yaratacağını bildirdiği ve Hz.

⁴⁷ Geniş bilgi için bkz. İbrahim Sarıçam, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı, (Ankara: 2005), 61-395

⁴⁸ Osman Aslanoğlu, a.g.e., s.45

⁴⁹ Bkz. Süleymân Hayri Bolay, “Âdem”, DİA, C.1, İstanbul, 1988, s. 358-363

Âdem'i topraktan yarattığı anlatılmaktadır. Hz. Âdem'in nasıl ve hangi maddeden yaratıldığı farklı ayetlerde değişik terimlerle ifade edilmiş, topraktan, çamurdan, sudan (meni), yaratıldığı söylenmektedir. Nebî ve resûl olduğunu kesin olarak ifâde eden ayet yoktur. Bununla beraber “Derken, Âdem Rabbinden birtakım kelimeler aldı.” ayet-i kerimesi onun peygamberliğine bir işaret olarak gösterilebilir.⁵⁰

*Dünyadaki her insan bir âdemdir. İnsanın bir diğer adı Ademoğludur*⁵¹ Divanda iki yerde Âdem kelimesi geçmektedir. Fatîn Efendi Divan'ında Hz. Âdem'den bahsederken iki beyitte de Âdemoğlu manasında kullanmıştır. Âdem kelimesini “benî Adem” kelime grubu ile de kullanarak bütün insanları ifade etmiştir.

Cin gibi çarpup dil-i bî-çâreyi olduñ nihân

Kim ümîd eyler ‘aceb nev’-i benî Âdem seni (G.158/2)

5.8. Hz. Eyyüb

İsrailoğullarından olup İshak Peygamber'in torunudur. Çok zengin olduğu, Şam taraflarında birçok emlak sahibi bulunduğu, Rahme adında bir hanım ve birçok evladı olduğu, kısacası dünya saadetine mâlik olduğu için Allah onu imtihan etmek istedi. Malı ve mülkünü elinden gitti. O şükretti. Evlatları birer birer öldü. O sabretti. Hastalandı, vücudunda yaralar açıldı, hatta yaralarına kurt düştü, yine sabretti. Ancak Rahme ona hizmet ediyor ve ibadetini yapıyordu. Sonra Allah'ın emriyle ayağını yere vurdu ve fişkırarak sudan içip yıkanarak bütün dertlerinden, hastalıklarından, yaralarından kurtuldu. Sabır imtihanını kazanmıştı.⁵² Hz. Eyyüb bütün çektiği sıkıntılardan, dertlerinden hiç şikâyet etmedi, her zaman sabır gösterdi. Bu yönüyle de dertlere, sıkıntılara sabır göstermesi dolayısıyla meşhur oldu. Divanda tek bir beyitte Eyyüb Peygamber'den bahsedilmektedir. Fatîn Efendi de Eyyüb Peygamber'i en bilinen yönüyle, sabrıyla ele almıştır. Allah'tan dertlere, sıkıntılara tahammül edemeyenlere Hz. Eyyüb Peygamber'in sabrından vermesi için dua etmiştir.

Bu kadar derde tahammül idemez kimse meğer

Şabr-ı Eyyûb ide ihsân Cenâb-ı Mevlâ (Kt.12/2)

⁵⁰ Süleymân Hayri Bolay, a.g.e., s. 358

⁵¹ Necdet Şengün, a.g.e., s.79

⁵² İskender Pala, a.g.e., s.143-144

6. Dört Halife (Çâr Yâr)

6.1. Hz. Ömer

Fil Vakası'ndan on üç yıl sonra, diğer bir rivayete göre de Büyük Ficar savaşından dört yıl kadar önce Mekke'de doğmuştur. Vefatı ise hicri 23'tür. Önceleri putperesliğe bağlı kalarak İslamiyet'e ve Hz. Peygamber'e karşı düşmanlık göstermiş, Müslüman olanlara işkence yapmıştır. Fakat sonradan bi'setin 6. yılında Müslüman olmuştur.⁵³

*Hz. Ömer İslam tarihinde adı geçen en etkili halifelerden birisidir. Kişiliğiyle oldukça farklı bir yapıya sahiptir. Aşhab arasında onun gibi ani kararlar veren, oldukça sert tavırları olan, kıvrak zekâyâ sahip bir ikincisi daha yoktur. O, mükemmeliyetçi bir yapıya sahiptir. Bir işte gördüğü aksaklığı bazen sert şekilde düzeltme yoluna gittiği görülmüştür. Yaratılış olarak sert biridir. Hakkı yerine getirme hususunda son derece ciddi ve tavizsiz biridir.*⁵⁴

Divanda bir beyitte Hz. Ömer'in ismi geçmektedir. Bu beyitte de Mesîhâ ile birlikte anılmıştır. Mesîhâ'nın can bahşedici özelliğiyle Hz. Ömer'i sevenlerin ömrünün uzun olması arasında bağlantı kurmuştur.

Sözleri nuṭḡ-ı Mesîhâ gibi rûḥ-efzâdır

Kim severse 'Ömer'i 'ömr-i firâvân bulur (E.1)

6.2. Hz. Osman

Fil vakasından altı yıl sonra Tâif'te doğdu. Kureyş'in en zengin tüccarlarından olan babası Affân Câhiliye devrinde öldü. Annesi Erva bint Küreyz, Resûllah'ın halası Ümmü Hakîm Beyzâ bint Abdülmüttalib'in kızıdır. Mensup olduğu Emevî (Ümeyye) kabilesinin soyu Abdümenâf b. Kusay'da Hz. Peygamber'in nesebiyle birleşir. Resûl-i Ekrem'den altı yaş küçüktür. Gençliğinde babasının yanında ticaretle uğraşan Osman, İslâm öncesinde Mekke'nin önemli tüccarları arasına girdi. İslâmî davetin ilk safhasında Hz. Ebû Bekir'in delâletiyle Resûlallah'ın yanına giderek Müslüman oldu ve ilk Müslüman arasında yer aldı.⁵⁵

⁵³ Mustafa Fayda, "Ömer", DİA, C.34, İst., 2007, s.44

⁵⁴ İbrahim Hasan Hasan, İslam Tarihi, Trc.: İsmail Yiğit ve dğr., Kayıhan Yayınları, İstanbul 1991, I, s.315

⁵⁵ İsmail Yiğit, "Osman", DİA, İstanbul, 2007, s.438

Hız. Osman, Hız. Muhammed'in damadıdır. Peygamber'in iki kızıyla evlenmiştir. Bu yüzden ona iki nûr anlamına gelen "Zi'n-nûreyn" lakabı verilmiştir.

Hız. Osman hayâ sahibi birisiydi. Fatîn Efendi'nin Divanı'nda da bütün dünyaya edep öğretene biri olmak istersen eğer Hız. Osman ile muhabbet içinde olmak gerektiğini söylemiş, edebin ondan öğrenilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Edeb-âmûz-ı cihân olmak eğer istersen

Şıdk ile Hazret-i 'Osmân'a maḥabbet eyle (E.2)

6.3.Hız. Ali (Hayder-i Kerrâr)

Peygamber'in amcası Ebu Talib'in oğlu olan Hız. Ali, dördüncü halifedir. Hicretten yaklaşık yirmi yıl önce Mekke'de doğduğu rivayet edilmektedir. Hız. Ali beş yaşından itibaren hicrete kadar Hız. Peygamber'in yanında büyümüştür. İslamiyet'i kabul ettiği sırada dokuz, on veya on bir yaşında olduğu rivayet edilir. Hız. Peygamberle birlikte ilk namaz kılan kişidir. Medine'ye hicret zamanında Hız. Peygamber Hız. Ali'yi, kendisini öldürmeye gelen müşrikleri oyalamak ve yokluğunu gözlemek amacıyla Mekke'de bırakmıştır. Hicretin beşinci ayında ensar ve muhacir arasındaki muahat sırasında Hız. Ali'yi kendine kardeş seçmiş ve hicretin ikinci yılının sonunda kızı Fatıma ile evlenmiştir.⁵⁶

Hız. Ali, divanda Hayder-i Kerrâr ismiyle anılmaktadır. Haydar, aslana, özellikle diğer aslanlar arasında durduğu gibi duran erkek aslana verilen bir isimdir: veriliş sebebi de aslanın ensesinin kalınlığı ve pençelerinin güçlülüğüdür. Aslan, en eski dönemlerden beri bütün milletlerde olduğu gibi Araplarda da kuvvet, cesaret, kahramanlık sembolü sayılmış ve bu sebeple Hız. Ali'ye Haydar denilmiştir. Kerrâr ise kelime anlamı olarak savaşta döne döne saldıran demektir. Hız. Ali'nin düşman askerlerinin arasına tıpkı ceylan sürüsüne dalan bir aslan gibi tek başına daldığı ve onun gibi döne döne saldırdığı bilinmektedir.⁵⁷ Fatîn Efendi de Divan'ında Hız. Ali'yi Hayder-i Kerrâr ismiyle anarak onun kılıç ve kalem sahibi olduğuna vurgu yapmıştır.

⁵⁶ Ethem Ruhi Fıglalı, "Ali", DİA, İstanbul, 1989, s.371-374

⁵⁷ Haluk Aydın, Cevrî Divanı'nın Tahlili, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabil Dalı, Doktora Tezi, Balıkesir, 2010, s.85

Aşaf-ı ‘âli-himem dâver-i İskender-i ‘âlem

Şâhib-i seyf ü kalem Hayder-ı Kerrâr-ı veğâ (T.42/4)

7. Kader ve Kaza

Yüce Allah’tan başka yaratıcı yoktur. Bu kâinatta meydana gelen her şey, muhakkak Yüce Allah’ın bilmesi, yaratmasıyla olur. Onun için herhangi bir şeyin belirli bir şekilde meydana gelmesini, Cenab-ı Hakk’ın ezelde dilemiş olmasına “Kader” denir. Yüce Allah’ın böyle dilemiş olduğu herhangi bir şeyi, zamanı gelince meydana getirmesine de “Kaza” denir.⁵⁸

Fatîn Efendi beyitlerinde kader ve kaza kavramlarını hükm-i kaza, tîg-i kaza, cellad-ı kaza, levh-i kader, üstâd-ı kader, levh-i takdir, levh-i sînem, ser-levha, baht, kudret gibi terkiplerle ifade etmiştir. Kader ve kaza Allah tarafından verilmiştir. Başa gelen her şeyin Allah tarafından verildiğini bilerek kaderimize razı olmamız ve kulların da buna sabır göstermesi gerekmektedir. Fatîn Efendi’nin kaza ile ilgili kullandığı bir başka tabir de tîg-i kaza’dır. Sevgilinin bakışları ve gamzesi kaza kılıcı gibi aşığın gönlünü delmektedir. Kaza olduğu içinde âşık bundan şikâyetçi değildir, kaderine boyun eğmektedir.

‘Âşık nice ol gözleri hûn-hâra tıyansun

Kendüyi inansun

Her bir nîgeh ü gamzesi bir tîg-ı kazâdır

Şemşîr-i belâdır (Mst1/2)

Kader ve kaza Levh-i Mahfuz’da yazılıdır. Herkesin alın yazısı bu levhaya yazılmıştır. İnsanların iyi ve kötü yaşayacakları her şey burada yer almaktadır. Kimse alın yazısını değiştiremez. Fatîn Efendi’de buna değinerek, Allah’ın takdirinin levha da yazılı olduğunu söylemektedir. Beytinde yazdığı kişiler için peygamberimizin onlara yardımcı olmasını, ömürlerinin uzun olmasını, bunların da levha da yazılı olması için dua etmiştir.

⁵⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, Büyük İslâm İlmihali, Ankara, 1994, s.35

Kim okursa rûhına İhlâş ile bir Fâtîha

Dest-gîr olsun aña ser-levhâ-i peygamberân (T.212/4)

8. Âhiret ve Âhiretle İlgili Mefhumlar

8.1. Âhiret

İslâm dininde âhirete inanmak imanın şartlarından biridir. Dini inanışa göre, insanın öldükten sonra dirilip sonsuza dek kalacağı ve Allah’a (c.c.) hesap vereceği yer, öbür dünya, ukbâ, dâr-ı bekâ olarak adlandırılan âhiret, İsrâfîl’in surâ ilk defa üflemesiyle başlayacak olan ebedi hayata denilir.⁵⁹

Fatîn Efendi’nin Divanı’nda âhiret kavramı da ukbâ, mâ-fihâ, dar-ı bekâ, iki âlem, bi-beka dâr kavramlarıyla da anılmaktadır. Divandaki âhiret kavramının hemen hemen hepsi tarihlerinde geçmektedir. Fatîn Efendi’nin âhiret kavramını her beytinde öbür dünya anlamında kullandığı görülmektedir. Yazdığı kişilerin âhirete gidişleri için kullanmış ve methettiği kişinin âhireti için dualarda bulunmuştur.

Eyledi mâh-i saferde dâr-ı ‘ukbâya sefer

Merkad-i pâki münevver ola tâ rûz-ı kıyâm (T.177/3)

8.2. Kıyâmet (Mahşer, Haşr)

Haşr (Mahşer), bütün canlı varlıkların ölümünden sonra dirilip toplanacakları yerdir. O gün “Allah bütün tartışmaları sonlandıracak, çekişmeleri bitirecek ve hayat macerasından herkesi hesaba çekecek, iyilikle kötülüğün karşılığını verecektir.”⁶⁰

Divân’da kıyâmetle ilgili kavramlar; kıyâmet, mahşer, ruz-ı kıyâmet, haşr, ruz-ı kıyam, ilâ yevmi’l-kıyam gibi isimlerle ifade edilmiştir. Fatîn Efendi kıyâmet ve kıyâmetle ilgili kavramları daha çok methettiği kişiler için kullanmıştır. Kıyâmet gününde onlara şefaet edilmesi için dualarda bulunmuştur. Kıyâmet teriminin bağlantı kurulduğu bir diğer anlam ise sevgilinin boyudur. Sevgilinin kâmetindeki güzellik, âşıkların kıyâmeti koparmasına neden olur. (G.137/4)

⁵⁹ Yavuz Özkul, Azmî-zâde Hâletî Divânı’nın Tahlili, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi, Sakarya, Ekim 2019, s.91

⁶⁰ Adile Yılmaz, Şah İsmail Hatâî Divân’ında Dinî-Tasavvûfî Unsurlar, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2001, s. 127

Şefî ‘u yâver olmazsañ baña rûz-ı kıyâmetde

Beni rüsvâ ider kâr-ı penâhım yâ resûlallâh (G.128/4)

Haşr kelimesi ise daha çok sevgiliyle birlikte ele alınmıştır. “Dek” kelimesini kullanarak uzun bir süre anlamında zikretmiştir. Âşık sevgiliyle kavuşmasının, sevgilinin saçının kokusunu almasının zor olduğunu düşünerek, haşre dek kavramını kullanmıştır. Bunun çok uzun sürecektir olduğunu düşünse de haşre dek bekleyeceğini belirtmiştir.

Görmedim yârda bir vech ile rûy-ı vuşlat

Çorçarım haşre degin gitse gerek bu fûrkat (G.23/1)

8.3. Amel, Su’al

İnsanların amaçlı olarak işlediği iyi veya kötü bütün işlerdir. İnsanın sağında ve solunda bulunan Kîrâmen Kâtibîn adını taşıyan melekler tarafından amel defterleri kayıt altına alınır ve insanlar mahşer gününde de bu amel defterleriyle hesaba çekilirlermiş. Divanda tek bir yerde amel olarak geçmektedir. Beyitte methettiği kişi için yapılan güzel amellerin ahirette ona kılavuzluk etmesi için dua da bulunmuştur.

Çılaguzı ola hüsn-i ‘amel rûz-ı kıyâmetde

Du’âcısı de’âvî nâzırınıñ gitdi dünyadan (T.171/1)

Su’al ise insanların ahirette dini sorumlulukları çerçevesinde hesaba çekileceği soru anlamına gelmektedir. Fatûn bir beytinde sevap edip suallere güzel cevaplar verebileceğini söylerken, bir beytinde de sevgiliyle ilişkilendirmiştir. Sevgilinin yolunda çok sıkıntılar çektiğini ama sevgilinin ona ne sıkıntılar çektiğini bir kere bile sormadığını söylemiştir.

Ey cefâ-cû ‘âşıkıñla hasb-i hâl itmez misin

Râh-ı ‘aşkıñda neler çekmiş su’âl itmez misin (G.110/1)

8.4. Cennet ve Cennetle İlgili Mefhumlar

Cennet, “örtmek, gizlemek” anlamındaki cenn kökünden isim olup “bitki ve ağaçları ile toprağı örten bahçe” mânasına gelir. Âhiret hayatında müminlerin ebedî saadet yurdu olan yerin bu şekilde adlandırılmasının sebebi, genel görünümüyle dünya

bahçelerine benzemesi veya eşsiz nimetlerini insan idrakinden gizlemiş olması şeklinde açıklanmıştır.⁶¹

Fatûn Divân'ında cennet kavramı; cennet kelimesinin çoğulu olan cinan ve behişt gibi kavramlarla da karşılanmaktadır. Bunun dışında Cennet-i adn (ikâmet ve ebedîlik cenneti), Me'va (şehid ve müminlerin barınağı ve konağı olan cennet), Huld (ebedîlik yurdu), Firdevs (her şeyi kapsayan cennet bahçesi), Darü's-selâm (esenlik yurdu), Cennâtü'n-nâim (nimetlerle dolu cennetler)⁶² gibi cennet mertebelerinin çoğuna da yer vermiştir.

Fatûn Efendi cennet ve cennetle ilgili kavramları daha çok yazdığı kişiler için dualarda bulunmak amacıyla kullanmıştır. Onların mekânlarının cennet olmasını, Allah'ın onların mekânlarını Firdevs-i a'lâ eylemesini, cennette zevk ve sefa içinde yaşamalarını, kabirlerinin cennet bahçesi olmasını dilemiştir.

İtmiş idi Aḥmed Ağâ bu câmi'-i pâkî binâ

Rûḥ-ı şerîfî dâ'imâ cennetde olsun pür-şafâ (T.8/1)

Divân'da sevgili ve cennet arasında da bağlantı kurulmuştur. Sevgiliye kavuşmak genellikle imkânsızdır. Sevgiliye kavuşursa da ondan mutlusu yoktur. Fatûn Efendi de sevgiliye kavuştuğu zaman kendisini cennette sefa yapmış gibi hissedeceğini belirtmektedir.

Âteş-i dûzaḥ belâsı şiddet-i hicrândır

Gûyiyâ cennet şafâsı zevk-i vuşlatdır baña (G.10/4)

Cennet kavramı Rıdvan melek ile de kullanılmıştır. Beyitte duada bulunmuştur. Ayrıca Rıdvan'ın cennetin bekçisi olan melek olması dolayısıyla kapucubaşı tabirini de kullanarak bağlantı kurmuştur.

Aşlı kapucıbaşı-i dergâh-ı 'âlîden idi

Rıdvân-ı cennet eyleye zâtın Cenâb-ı Kird-gâr (T.225/3)

⁶¹ Haluk Aydın, a.g.e., s.91

⁶² Yavuz Özkul, a.g.e., s.114

Divanda cennetle ilgili kevser kavramına da rastlanılmaktadır. Kevser, Kur’ân-ı Kerimde ismi anılan, cennette bulunan ve bütün cennet ırmaklarının ondan doğduğuna inanılan suyun kaynağıdır.

Fatîn Efendi, Kevser kelimesini bir beytinde ve dua etmek amacıyla kullanmıştır. Beyitte methettiği kişiye Allah’tan ona kevser suyu vermesi için dua etmiştir. Bir başka beyitte ise sevgilinin dudağı için âb-ı kevser tabirini kullanmıştır. Sevgilinin dudağının üstünlüğünü ve önemini vurgulamıştır.

Beñzer şarâba vech-i şebah olmasa bile

Âb-ı hayât-ı la’line kevser midir disem (G.102/2)

8.5. Cehennem

Cehennem, kelime olarak çukur, dibi derin ateş çukuru anlamına gelmektedir. Birbirinin üstünde yedi tabaka halindedir ve her tabakasının ayrı birer kapısı vardır. Âhirette, imânı olmayanların ve Allah u Te’alâ’nın râzı olmadığı kimselerin gideceği sonsuz azapların bulunduğu yerdir.⁶³

Divân’da tek başına cehennem kavramına yer verilmemiştir. Sadece tek beyitte dûzah kavramına yer verilmiştir. Şâir, sevgiliyle kavuştuğunda nasıl cennette sefa içerisinde olacağını söylerken, sevgilinin hicranıyla da nasıl cehennemde ateşler içerisinde olacağını anlatmıştır. Sevgilinin ayrılığı âşık için her zaman ızdırap, onun olmadığı her yer cehennem kadar çekilmez bir yerdir.

Âteş-i dûzah belâsı şiddet-i hicrândır

Gûyiyâ cennet şafâsı zevk-i vuşlatdır baña (G.10/4)

9. Diğer Mefhumlar

9.1. Ölüm, Ecel

Arapça’da mevt, vefât, helâk gibi kelimelerle ifade edilen ölüm, hayatın karşıtı olup sözlükte “hayatın sona ermesi” anlamına gelir. Genellikle “ruhun bedenden ayrılması suretiyle kişinin maddî hayat kaynağını yitirmesi” şeklinde tanımlanan ölüm ve ölüm

⁶³ Burhan Kaçar, Gevheri Divân’ı Metin Tahlili, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 1994, s.27

sonrası hakkındaki algılama, inanış ve uygulamalar kültürden kültüre, devirden devire değişmektedir.⁶⁴

Divân'da ölüm “ecel, mevt, mürde, irtihal, göçmek, merg, halet-i nez’a” gibi kavramlarla ele alınmıştır. Ecel ve ecele ilgili kavramlar genellikle gerçek anlamda kullanılmıştır. Fatîn genellikle yazdığı kişilerin ecellerinin geldiğini, öbür dünyaya intikal ettiklerini söylemiştir.

Mâderi bir hefte şoñra irtiñâlin gûş idüp

Yandı bağırî âteş-i hasretle itdi âh u vâh (T.216/2)

Fatîn Efendi'nin ecelden mecazi olarak bahsettiği de görülür. Burada sevgiliyle bağlantılı olarak âşığın ölmüş gönlünden söz edilmektedir. Sevgili âşığa öyle bir bakış atmıştır ki âşığın ölmüş gönlü tekrardan dirilmiştir. Ona tekrardan can vermiştir. Can bahsetme hususunda ise de Hz. İsâ ile ilişkilendirerek Hz. İsâ'ya da telmihte bulunulmuştur.

Nigehiñle nice mürde-dili ihyâ itdiñ

Haqqına 'İsi-i cân dirler idi gerçek imiş (G.66/4)

9.2. Kefen, Mezar

Kefen, insanların öldükten sonra mezara konulmadan önce sarıldığı bezdir ve örtmek anlamına gelmektedir.

Divân'da sadece bir tarihte kefen kavramına rastlanılmaktadır. Fatîn Efendi tarihini yazdığı kişi için onun öldüğünü ve kefen giydiğini söyleyerek mekânının cennet olması için dua etmiştir.

Ricâl-i gayb nazm eyledi târîh-i menkûtın

“Kefen-pûş oldu 'Uryânı Efendî huld ola câyı” (T.222)

Mezar, bir insanın öldükten sonra gömüldüğü yere denir.

⁶⁴ Salime Leyla Gürkan, “Ölüm”, DİA, C.34, İstanbul, 2007, s. 32

Mezârı üzre bir bir hâr u hod-bîni olur peydâ

Helâk olmak ile nehvî ser-i mağrûrdan gitmez (G.60/4)

9.3. Perî

Perî çok güzel olması, uçuşması, göze görünmemesi, insanlarla ülfet etmemesi, onlara musallat olarak ağız çarpılması, delilik gibi rahatsızlıklara sebep olması, büyü ile tehsîr edilmesi gibi inanışlar çerçevesinde edebiyatımızda işlenmekte, genellikle sevgili (perî-sûret, perî-peyker, perî-zad) nin benzetenî olmaktadır.⁶⁵

Divanda on iki yerde perî kelimesi geçmektedir. Perî-zad, perî-rûhsâr, perî-peyker terkipleriyle birlikte ele alınmıştır. Bütün beyitlerde sevgilinin güzelliğine vurgu yapmak için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.

'Acabâ aşlı melek mi o perî ruhsârıñ

Görmedi mislini hiç kimse benî Âdem 'de (G.146/3)

9.4. Rûh (Cân)

Canlılığı sağlayan şeydir. Duygu ve tutkuların merkezidir. İnsanlardaki ruh ölümsüzdür. Dünya yaratılmadan önce bütün varlıkların ruhları yaratılmıştır. Rûh, gerek maddî, gerekse manevî olsun, insana her anlamda canlılık veren özdür, cevherdir.⁶⁶

Şiirlerde genellikle “rûh”, “cân”, “revân” isimleriyle geçmektedir. Tüm duygu ve hislerin merkezidir. Kimine göre insanın soyut latifesidir. İnsandaki bilen ve idrak eden latife olup, emir âleminde inmiştir. Sûfilere göre ruh, ilahî muhabbetin yeridir. Beden gibi maddî engeller ve sınırlar, onu bağlamaz. Çok hızlı hareket eder ve ölümsüzdür. Cesedin dağılması ona zarar vermez. Allah'tan üfürülen ruh, ölümle maddî bedenden ayrılır.⁶⁷

Fatîn Efendi Divan'ında rûh kavramını daha çok dua etmek amacıyla kullanmıştır. Dua ettiği kişilerin Allah'ın onların ruhlarına rahmet etmesini ve yine dua ettiği kişiler için ruhlarına okunmasını söylemiş, Allah'ın ve peygamberin de böylece onlara diğer âlemde rahmet edeceğini vurgulamıştır.

⁶⁵ Burhan Kaçar, a.g.e., s.28

⁶⁶ Haluk Aydın, a.g.e., s.98

⁶⁷ Osman Aslanoğlu, a.g.e., s.129

İhlâş ile bir Fâtîha her kim okursa rûhına

Olsun şefî' ü yâveri peygâmbere-i 'âlem-tebâr (T.225/4)

Rûh-ı revan tabirine de yer vererek sevgiliden bahsetmiştir. Sevgilinin boyunun güzelliğini dile getirmiş ve o rûh-ı revanın âşığa merhamet etmediğini söylemiştir.

Can kelimesi aşığın sevgili için canını vermesi, feda etmesi amacıyla kullanılmıştır. Âşık sevgili için seve seve canını vereceğini, onun yolunda çekeceği her şeyin şehadet mertebesinde olacağını vurgulamıştır. Can kelimesinin kullanıldığı diğer bir yer ise Hz. İsa ile birlikte anıldığı beyittir. Hz. İsa'nın can bahsetme özelliğine telmihte bulunarak sevgilinin dudağının da aşığa can bahsettiğini söylemiştir.

Dil-i gam-gîne ey lebi 'Îsâ

Cân-bağs-ı meserret olmuştun (G.124/4)

9.5. Cin

Sözlükte “örtmek, örtünmek” gizli kalmak” anlamındaki cenn kökünden türeyen bir isim olup tekili olan cinnî “örtülü ve gizli şey” mânasına gelir. Terim olarak “duyularla idrak edilemeyen, insanlar gibi şuur ve iradeye sahip bulunan, ilâhî emirlere uymakla yükümlü tutulan ve mümin ile kâfir gruplarından oluşan varlık türü” anlamına gelir.⁶⁸

Cinler gözle görülmezler ruhanî varlıklardır ve ateşten yaratılmışlardır. Onlar da insanlar gibi Allah'a kulluk ile görevlendirilmişlerdir. Divân'da tek beyitte cin kavramı geçmektedir. Beyitte cin çarpması olayına değinilerek, sevgilinin aşığın gönlünü nasıl çarptığına vurgu yapılmıştır.

Cin gibi çarpup dil-i bî-çâreyi olduñ nihân

Kim ümîd eyler 'aceb nev'-i beni Âdem seni (G.158/2)

⁶⁸ M. Süreyya Şahin, “Cin”, DİA, C.8, İstanbul, 1993, s.5

10. Din ile İlgili Mefhumlar

10.1. İmân, İslam, Müslüman

“Sözlükte “birinin söylediği sözü tasdik etmek, söylediğini kabul etmek, gönül huzuru ile benimsemek, karşısındakine güven vermek, şüpheyi yer vermeden kalpten tasdik etmek anlamlarına gelmektedir. İstılahta, HzPeygamber’in Allah’tan getirdiği ve zarûrât-ı diniyye olarak bilinen hükümleri, haber verdiği şeyleri tereddütsüz kabul ile bunların gerçek ve doğru olduğuna inanmak demektir.⁶⁹ İmân kelimesi sevgili ile bağlantı kurularak ele alınmıştır. Sevgilinin saçlarının rengi ve aşığa yüz vermemesi dolayısıyla kâfir ve küfr kelimeleriyle birlikte anılmıştır.

Küfr-i zülfüñ kağı kâfirdir ‘aceb inkâr iden

Dil virüp imân iderken bunca ruhbânlar saña (G.2/5)

İmân kelimesinin dua edilirken de kullanıldığı görülmektedir. Fatîn dua ederken Kur’an’ın, imânı için ona ahirette yardımcı olması amacıyla dualarda bulunmuştur.

İslâm, kelime olarak sulh, selamet, huzur bulma, Allah ve Resulü’nün bildirdiklerine iman edip teslim olma anlamı taşıırken, terim olarak Allah’ın Hz. Muhammed aracılığıyla insanlara gönderdiği son din anlamına gelmektedir.⁷⁰ Toplam üç beyitte İslâm kelimesine yer verilmiştir. İki beyitte büt, büthane, deyr, küffar gibi diğer dinlerle ilgili mefhumlarla kullanılmıştır. Bir beyitte ise İslam kelimesi sevgiliyi çağrıştıracak şekilde kullanılmıştır.

Allah Teâlâ, İslam dinini son din olarak göndermiş ve bu son dini din olarak seçtiğini, diğer dinlerin hükmünü ortadan kaldırdığını ve İslam’dan başka bir dinin indinde makul olmadığını, Kur’ân-ı Kerim’de “*Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam’ı seçtim.*”⁷¹ ayet-i kerimesi ile vurgulanmıştır.⁷² Fatîn Efendi de bir beytinde İslam dininin günden güne ibadet edilecek bir din olduğunu vurgulayarak, kâfirlerin ibadet ettikleri putların ise yıkılmasını istediğini söylemiştir.

⁶⁹ İsmail Karagöz, a.g.e., s.314

⁷⁰ Cengiz Uysal, a.g.e., s.159

⁷¹ Mâide, 5/3

⁷² Necdet Şengün, a.g.e., s.105

Günden güne âbâd olup ma'bed-i İslâm

Başdan başa büt-hâne-i küffâr yıkılsun (G.114/5)

İslâm dinini kabul edip gerekli ibadetlerini yapana Müslüman denir. (Kaçar; 1994, 29) Fatîn Efendi'nin divanında bir beyitte Müslüman kelimesi geçerken diğer beyitte Müslüman kelimesinin çoğulu olan Müselman kelimesi geçmektedir. Her iki beyitte de Müslüman kelimeleri tezat sanatı kullanılarak kâfir ile birlikte ele alınmış ve sevgiliyi anacak şekilde kullanılmıştır. Sevgilinin saçlarının sihirle gönlünü bağladığını söylemiştir. Rakibi kâfir ile ilişkilendirerek kendisini de Müslüman olarak ilişkilendirmiş eğer o rakip olmasa sevgilinin kendisine acıyacağını vurgulamıştır.

Gönlümi bend eylemezdi zülf-i sâhîr olmasa

Müslümâna rahm iderdi âh o kâfir olmasa (G.132/1)

10.2. Küfr, Kâfir, Münkir

Sözlükte “örtmek, gizlemek; nankörlük etmek” gibi mânalara gelen küfr (kefr, küfür, küfran) terim olarak genellikle “*Allah'tan alıp din adına tebliğ ettiği hususlarda peygamberi tasdik etmemek, ona inanmamak.*” diye tanımlanır. Küfrü benimseyene “fitrî yeteneğini köreltip örten” anlamında kâfir denilir. “Bilmemek, yadırgamak” mânasındaki nükr kökünden türetilen ve “kabul etmemek, reddetmek, hoş görmemek” anlamına gelen inkâr da küfür karşılığında kullanılmakta olup bu tavrı sergileyene münkir adı verilir.⁷³

Kâfir, küfr, münkir kelimeleri genellikle imân, Müslüman, İslâm gibi kelimelerle birlikte kullanılmıştır. Kâfir kelimesinin kullanıldığı bir benzetme de rakiptir. Rakip âşık ile sevgilinin arasına girer. O sevgiliyle arasında bir engeldir. Âşığa kötülük etmesi nedeniyle şâir de rakibi kâfire benzetmiştir.

Müslimân itse 'aceb midir rakîb-i kâfiri

Çünkü bir mu'ciz-nümâdır gamzesi cânânımıñ (G.76/4)

Divân şâirlerinin sık kullandığı kâfir-zülf mazmununu Fatîn Efendi de kullanmıştır. Fatîn Efendi'nin kullandığı bir diğer benzetme ise sevgilidir. Sevgilinin âşığa yüz vermemesi, ona eziyet etmesi nedeniyle sevgiliyi kâfire benzetmiştir. (G.60/5)

⁷³ Mustafa Sinanoğlu, “Küfür”, DİA, C.26, Ankara, 2002, s.533

10.3. Günah (cürm, mücrim), Sevap (cezil)

Dine göre yapılan her türlü ibadet ve iyiliğin karşılığı sevap; Allah'ın emir ve nehiyelerine uymamanın karşılığı ise günahdır.⁷⁴ Günah kelimesi Farsça kökenli kabul edilmekle birlikte Arapça “cünâh” kelimesinden alınmış olma ihtimali bulunan bir sözcük olduğu söylenmektedir. Bu kelime sözlükte “suç” anlamına gelmekte, dinî emir ve yasakların önemsenmemesi, uygulanmaması neticesinde ortaya çıkan, dinî, ahlâkî, vicdanî ve içtimâî açılardan dünyevî veya uhrevî ya da dünyevî hem de uhrevî sonuçlar doğurabilen, sebep olduğu netice ve sonuçlara göre de cezalar terettüp edebilen bir durumu ifade etmektedir. Günah, Allah'ın emir ve yasaklarına aykırı düşen suç sayılan davranışlara, Allah'ın rızasına mâni her türlü isyana, Allah'a itaat dairesi dışına çıkmaya, yanlışlara karşı çıkan özü ve selim kalbin yapılmasını istemediği rezâile verilen umumî bir addır.⁷⁵

Fatûn Efendi günah kelimesini cürm, mücrim günahkâr kelimeleriyle birlikte ele almıştır. Günah kelimesini daha çok kendisi için kullanmıştır. Kendisinin bir günahkâr olduğunu, her suçun, günahın onun için ağladığını söylemektedir.

Ben gibi mücrim-i güneş-kâr gelmemişdir 'âleme

Şöyle ki her ittiğim cürm ü günâh ağlar bâña (G.3/2)

Sevab ise Divanda iki beyitte ecr-i sevab yani bol sevap şeklinde de geçmektedir. Bir insan öldüğünde amel defteri kapanmazmış. Dünyada yaptığı bazı şeyler öldükten sonra da amel defterine yazılmaya devam edermiş. Fatûn Efendi de sevab kelimesinin geçtiği çoğu beyitte buna vurgu yapmıştır. Ehl sahibinin bir çeşme inşa ettiğini ve bunun sebebiyle bu sevaplarının yazılmaya devam edeceğini dile getirmektedir.

Bir ehl-i 'ismet itdi bu nev-çeşmeyi binâ

Oldukça böyle câri ola nâ'il-i sevâb (T.156/1)

⁷⁴ Cengiz Uysal, a.g.e., s.168

⁷⁵ Musa Kâzım Gülçür, Günah Psikolojisinin İnsan Üzerindeki Tesirleri, Yeni Ümit Dergisi, S.93

10.4. Rahmet (Merhamet, Rahm)

Sözlükte mastar olarak “merhamet etmek, severek ve acıyarak korumak”, isim olarak “şefkat, merhamet” anlamına gelir. Râgıb el-İsfahâni, rahmet kavramının temel mânâsının “acınacak durumda bulunan kimseye yönelik yufka yüreklilik ve şefkat” olduğunu, Allah’a nisbet edildiğinde merhametin ürünü olan “lütüfta bulunma” mânâsına alınması gerektiğini söylemektedir.⁷⁶

Allah rahmet sahibidir, bağışlayıcıdır, ondan başka merhamet dilenecek kimse yoktur. Fatîn Efendi de rahmet kelimesinin geçtiği bütün beyitlerinde buna vurgu yapmıştır. Beyitlerde yazdığı kişiler için iyi dileklerde bulunmuş, Allah’ın onların ruhlarına rahmet etmesi için dua etmiştir. Rahm ve merhamet kelimelerini ise daha çok sevgiliden rahmet dilenirken kullanmıştır. Âşık, sevgilinin ona merhamet etmediğinden yakınmıştır.

Her gice şubha dek idelim âh ey gönül

Bir gün olur ki raḥm ider ol mâh ey gönül (G.85/1)

10.5. Himmet, İnâyet, Lutf

Gayretli çalışma ve hizmet: lütuf, kerem ve ihsânda bulunmak, ermiş kişilerin maksadını hâsıl eden, iş bitiren ve dilediklerini yerine getiren manevî güç anlamına gelmektedir.⁷⁷ Tasavvufta Hakk’ın mutlak olana yönelmek için insanların sarf ettiği güçtür. Fatîn Efendi genellikle âlî-himmet terkiibini kullanmıştır. Divân’da himmet kelimesi hem sevgili için hem Allah için hem de ehl sahibi kimselerden himmet beklerken kullanılmıştır.

Bu lutf u himmeti ben görmedim hiçbir nezâretde

Du’â-yı ḥayrı farz olmaz mı ‘abd-i aḥkara âyâ (T.41/8)

İnâyet ve lütuf ise ihsan ve kayırma anlamlarına gelir. Fatîn Efendi inâyet kelimesini daha çok Mevlâ’dan inâyet isterken kullanmıştır. Divanda lutf kelimesi fazlasıyla kullanılmıştır. Bu kelime hem Allah’tan hem ehl sahibi insanlardan hem de

⁷⁶ Abdülhamit Bırışık, Rahmet, DİA, C.34, Ankara, 2007, s.419

⁷⁷ Mehmet Sait Mermutlu, Abdurrahman Nesin Efendi, Hayatı, Dinî Tasavvufî Kişiliği ve Divân’ın Tahlili, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tasavvuf Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Şanlıurfa, 2010, s.212

sevgiliden lütuf istenirken kullanılmışsa da en çok sevgili için kullanılmıştır. Divanda tarihlerde kişiler için lütuflarda bulunmak için dileklere de rastlanır. Allah u Tealâ lütuf sahibidir ve ancak ondan yardım dilenir. Fatin Efendi de buna fazlasıyla vurgu yapmıştır.

Ahmed Efendi'yi Hudâ itsün şafâda dâ'imâ

Kılsun aña lutf u 'aât geldikçe her sâl-ı cedîd (T.137/1)

11. İbadet ve İbadetle İlgili Mefhumlar

“Boyun eğme, alçak gönüllülük; itaat, kulluk, tapma, tapınma” mânalarına gelen ibâdet, terim olarak “insanın Allah’a sevgi, saygı ve bağlılığını göstermek ve O’nun hoşnutluğunu kazanmak amacıyla ortaya koyduğu davranış biçimleri” demektir. Diğer bir tanıma göre ibadet “Allah rızasını amaçlayan duygu, düşünce, söz ve davranışlar”dan ibarettir.⁷⁸ Divanda ise ibadet kelime olarak sadece dört yerde geçmektedir. Tarihlerinde ele aldığı ibadet kelimesini ise yazdığı kişilerin ibadete düşkün olduklarını, sabah akşam vakitlerini ibadetle geçirdiklerini vurgulamıştır.

Yetmiş yetmiş idi sinni velî

Hakk’a eylerdi ‘ibâdet şubh u şâm (T.194/2)

Müslümanlığın beş temel esası vardır: Namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek, zekât vermek, Allah’tan başka ilah bulunmadığına ve Hz. Muhammed (s.a.v)’in onun kulu ve resulü olduğuna şahadet etmek. Fatîn Efendi de Divan’ında ibadetle ilgili namaz, oruç, hac ve onlarla ilgili ifadelerle yer vermiştir.

11.1. Namaz ile İlgili Unsurlar

11.1.1. Mihrab

Sözlükte “oda, çardak, evin veya odanın yüksek ve kıymetli yeri, baş köşesi” anlamına gelen mihrab, ıstılahta camilerin kible tarafında bulunan, cemaatle namaz kılınırken imamın durduğu, genellikle duvardan dışa doğru çıkıntılı olan yer olarak tanımlanır.⁷⁹ Mihrab, Divan edebiyatında şekil benzerliği olarak sevgilinin kaşlarına benzetilmiştir. Fatîn Efendi’nin Divanı’nda da yalnızca bir beyitte mihrab geçmektedir.

⁷⁸ Bekir Topaloğlu - İlyas Çelebi, Kelâm Terimleri Sözlüğü, İsam yay., İstanbul, 2010, s.139

⁷⁹ Yavuz Özkul, a.g.e., s.133

Bu beyitte de mihrab kelimesi şekil benzerliği itibariyle anılmıştır. Sevgilinin kaşlarına teşbihte bulunulmuştur.

Câmi’-i hüsn ü melâhat oldığın îmâ ider

Farķ olunmaz kaşları ol meh-veşîñ mihrâbdan (G.119/4)

11.1.2. Mescid, Câmi’

Câmi’ Müslümânların içinde ibâdet ettiği, namaz kıldığı ve du’âda bulunduğu yerdir. Mescid ise câmi’nin olmadığı yerlerde câmi’ yerine ibadetin gerçekleştirildiği yer olarak tanımlanabilir. (Alkan,2019:80) Tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece bir beyitte mescid kelimesi geçmektedir ve gerçek anlamıyla kullanılmıştır.

Ayâğım mescide varmaz el ayrılmaz ma’âşîden

Der-i meyhâne oldu cây-gâhım yâ Resûlallah (G.128/2)

Câmi’ kelimesi ise dört yerde geçmektedir. Bunlardan üçü gerçek anlamıyla kullanılmıştır. Üç beyitte de inşa olunan yer olarak vurgu yapılmıştır. Diğer beyitte ise sevgili ile ilgili güzellik unsuru olarak ele alınmıştır.

İtmiş idi Aḥmed Ağâ bu câmi’-i pâkî bina

Rûḥ-ı şerîfî dâ’imâ cennetde olsun pür-şafâ (T.8/1)

11.1.3. Du’â, Zikr

Dua, Allah’a yalvarma, kulun Allah’tan yardım ve af dilenmesinin genel adıdır. Allah affedicidir. Ondan başka yardım dilenecek kimse yoktur. Müslümanlar dua aracılığıyla yardım dlenirler. Bu yüzden duanın Müslümanlar için yeri önemlidir. Bu sebeple edebiyatımızda sıkça kullanılan unsurlar arasındadır. Fatîn dua kelimesini evrad şeklinde de kullanmıştır. Dua kelimesi genellikle du’â-yı hayr şeklinde görülmektedir. Fatîn hayırlı dualarda bulunulması gerektiğini söylemiş ve tarihlerinde yazdığı kişilerin cennette bulunması için dua etmiştir. Ayrıca kendisi için de sürekli dualarda bulunduğunu söylemiştir.

Eyleyüp ḥayr-ı du’â ḳasr-ı kelâm eyle Faṭîn

Aldı Ḥayrî’-d-dîn Ağâ ḳabza sa’d ide Allâh (Kt.1/9)

Zikr ise Allah'ı anıp ona dualarda bulunmaya denir. Fatîn de af olunması için, Allah'ın onu cennetine alması için gece gündüz zikirlerde bulunduğunu söylemiştir.

Düşündükçe kuşûrum eylerim ah

Gücendirdim seni eyvâh eyvâh

Budur evrâd u zikrim her seher-gâh

Amân 'afv eyle 'işyânım efendim (Ş.12/3)

11.1.4. Kıyam

Sözlükte “doğrulamak, ayakta durmak, yönelmek” mânasına gelen kıyâm, fıkhî terim olarak namazda iftittah tekberi ve her rek'atta Kur'an'dan okunması gereken asgari miktarı okuma süresince ayakta durmayı ifade etmektedir.⁸⁰ Ayakta durulması münasebetiyle sevgilinin servi boyu kıyam ile ilişkilendirilmiştir. Aynı zamanda kıyamet kelimesiyle de birlikte kullanılmıştır.

Gâhice nâza kıyâm eyler o serv-i kâmet

Bir takım halka kıyâmet kıparır dünyâda (G.137/4)

11.1.5. Va'iz

Câmilerde halka dini nasihatlerde bulunan kişiler için kullanılan kavramdır. Divanda dört yerde va'iz kelimesi geçmektedir. Bunlardan birinde gerçek anlamında kullanılmıştır. Diğerlerinde ise sözü dinlenen, önemli bir kişi olması dolayısıyla va'ize seslenerek sevgiliyle ilgili övgülerde bulunulmuştur.

Ķad-i cânâneye beñzer didüñ ammâ vâ'iz

Doğrı söyle bu edâ var mı Ķad-i tûbâda (G.137/3)

11.2. Oruç (Rûze) ile İlgili Unsurlar

Oruç, lûgatta iş yapmaktan, söz söylemekten geri durmak, ıstılahta ise tan yeri ağarmasından güneşin batmasına kadar yeme, içme ve cinsî münasebet gibi şeylerden kaçınmaktır. Biz buna oruç tutmak diyoruz. İmsakın karşıtı iftar etme (oruç açmak)dir.

⁸⁰ Ebubekir Sifil, “Kıyam”, DİA, C.25, Ankara, 2002, s.514

(Ateş,2004:291) Sadece bir beyitte mâh-ı rûze terkihiyle geçmektedir. Bu tek beyitte de beşeri aşka yer vermiştir. Şair hilâl kelimesini de beyitte kullanmıştır. Sevgilinin kaşlarını hilâle benzetmiştir. Ayrıca Ramazan ayının veya bayramın hilâlin görünmesiyle başlayacağını düşünürsek sevgilinin hilâl kaşlarının görünmesi de aşık için bayramın geldiğini işaret etmektedir. Aşığın gönlünün sevgiliye mâh-ı rûzede yani Ramazan ayında düştüğünü söylemiştir. Şair yine beyitte îdiyye tabirini kullanır. Ramazanda otuz günlük sabırdan sonra bayram olur. Âşık sabrederse vuslata erer ve sevgiliye kavuşunca onun için bayram olur. Sevgilinin vuslatıyla bayramda çocukların bayramlıklarını giydiklerinde mutlu oldukları gibi mutlu olur. Âşık giydiğinin bayramlık değil de aşk elbisesi olduğunu da vurgulamıştır.

Bir hilâl-i ebrûya gönlüm düşdi mâh-ı rûzede

Geydiğim 'îdiyyeler cümle kabâ-yı 'aşkıdır (G.48/2)

11.3. Hac ve Hac ile İlgili Unsurlar

11.3.1. Hac, Hacı

Hac, İslam'ın beş şartından biridir. Dini Kavramlar Sözlüğü'nde "Hac" kavramı için şu ifadeler geçmektedir: "Kelime olarak Allah'a yönelme, günahlardan arınma, Hak yolunda feragat gösterme, meşakkatleri göğüsleme ve dinin özüyle temasa geçme mânasına gelen hac, terim olarak Mekke'de bulunan Kâbe'yi ve civarındaki kutsal olan özel yerleri, belirli vakit içinde, usulüne uygun olarak ziyaret etmek demektir."⁸¹ Sadece bir beyitte Hacc kelimesi geçmektedir.

Ahiret hayatı için İslam'ın şartlarını yerine getirmek gerekmektedir. Hac da İslam'ın şartlarındandır. Fatîn Hacc kelimesinin geçtiği tek beyitte dârü'l-karâr kelimesini kullanarak asıl kalınacak yerin ahiret olduğunu vurgulamıştır. Dünya hayatı gelip geçicidir ve asıl olan hayat ahirettir. Bunun için de İslam'ın şartlarından olan hac vazifesini yerine getirmek önemlidir.

Hacc-ı şerîfden bu sene huccâc ile 'avdet idüp

Dâhil olup İstanbûl'a kıldı yerin dârü'l-karâr (T.225/2)

⁸¹ İbrahim Paçacı, Dini Kavramlar Sözlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., İst., 2009, s.187

Hacı ise hac ibadetini yerine getirmiş kişiler için kullanılır. Fatîn bu tabiri dört yerde kullanmıştır. Üç yerde isimlerin başında unvan olarak kullanılırken bir yerde kelimenin çoğulu kullanılarak hacc kelimesinin de geçtiği tek beyitte ibadetini yerine getiren insan için kullanmıştır.

11.3.2. Zemzem

Suudi Arabistan'da Mekke'de Kabe'nin 20 m doğusundaki su kaynağı ve kuyusudur. Hac ve Umre ziyaretleri sırasında milyonlarca Müslüman tarafından içilmekte ve hediye edilmek üzere memleketlerine götürülmektedir. Zemzem, Arapça; belirsiz ses, yüksek olamayan ses, titreme, vızıltı gibi anlamlara gelir. Ayrıca bol, bereketli doyurucu su anlamına da gelir.⁸² Divanda bir beyitte zemzem kelimesi geçmektedir. Zemzem âb-ı zemzem terkihiyle kullanılmıştır. Fatîn de tarihinde ele aldığı kişi için dua etmiştir. Allah'ın ona kolaylık sağlaması, peygamberimizin sakal-ı şerifinin hürmetine zemzem suyu ile yıkanmış gibi pak ve günahsız olması için dua etmiştir.

Mübârek lihye-i pâk ü laîfin âb-ı zemzemle

Hudâ itsün müyesser 'an-ķarîb yunmaklığı añâ (T.141/2)

11.3.3. Merve

Merve ve Safâ, Kâbe'nin doğusunda bulunan iki küçük tepedir. Haccın gereklerinden olan sa'y, bu tepeler arasında yapılır.⁸³ Bu iki tepe arasında yedi defa gidip gelerek haccın vazifelerinden birini yerine getirmiş sayılırlar. Divanda bir yerde Merve kelimesi geçmektedir. Fatîn Efendi yine tarihinde Hazret-i Hakkı Efendi'yi överken Merve kelimesine yer vermiştir. Onun Merve tepesini neşe ile geçtiğinden bahsetmiştir.

Be-hakk-ı Merve olmaz böyle târîh-i safâ peymâ

“Hünerle oldı Hakkı-i sühan-gû pâye-i Mekke”(1274) (T.56/2)

⁸² <https://tr.wikipedia.org/wiki/Zemzem> (13Ocak 2021/ 21.29)

⁸³ Vildan Özmen, *Derdizâde Ulvî Dîvânı'nın Tahlili*, Sakarya Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Sakarya, 2017, s.96

11.4.Farz, Vacib, Sünnet

Farz, dinin kesin olarak yapılması gereken emirlerine denir. Divanda iki yerde farz kelimesi geçmektedir. İki beyitte de duanın farz olduğuna dair vurgu yapılmıştır. İki beyitten birinde ise hayır duası olarak geçmektedir.

Ne tûrursun daha sen bende-i dîrîne ‘aceb

Farz iken hayr- du ‘âsı saña bî-reyb ü riyâ (K.1/17)

Vacib ise farz kadar kesin olmamakla birlikte fakat terk edilmemesi gereken amellere denilmektedir. Vacib sadece bir beyitte geçmektedir. Beyitte amel anlamına gelecek şekilde kullanılmamıştır. Vacib kelimesini terk edilmemesi gereken bir vazife olarak hizmet-i vâcibe tamlaması ile ele almıştır.

Söyledim bu gâzel-i bî-bedeli şimdi Faîfîn

Hîdmet-i vâcibe-i ‘aşkı edâ niyyetine (G.153/5)

Sünnet, Hz. Muhammed (s.a.v)’in yaptığı ve söylediği davranışlara denir. Üç beyitte sünnet kelimesi bu anlamda kullanılmıştır. İki beyitte ise Sünnet-i pak-i Resûl tamlamasıyla birlikte ele alınmıştır. Diğer beyitte ise evlenmenin sünnet olduğuna değinmiştir.

Te’ehhül eyleyüp itmişdi sünneti icrâ

Te’âkub eyledi sûr-ı zifâfı şûr-ı memat (T.164/2)

12. Diğer Dinler ve İlgili Mefhumlar

12.1. Bût, Büthâne

Bût; put, sanem. Divân edebiyatında sevgiliye istiâre yoluyla bût ve sanem denilir. Buradaki put daha çok kilise duvarlarındaki mozayik işlemeli tasvirler yerine kullanılır ve sevgilinin o tasvirler kadar güzel olduğu anlatılmak istenir. (Pala, 2018: 78-79) Büthâne ise Hristiyanların ibadet yeridir. Bût kelimesi şiirlerde sevgilinin güzelliğini anlatmak için kullanılmıştır. Büthâne kelimesine ise iki beyitte rastlanılmaktadır. Şair İslâm kelimesiyle birlikte kullanıp, İslâm’ın günden güne devam etmesini söylerken kâfirlerin büthânelerinin yıkılmasını dilediğini de söylemiştir.

Deyr-i ‘âlemde perestiş eylemem şimden girü

Vardı meylim bir büt-i tersâya oldum dest-res (G.64/4)

12.2. Zünnar

Zünnar; Hristiyanların bellerine bağladıkları kuşağın ismidir. Zünnar, kâfirlik alametlerinden biridir. Fatîn’in şiirlerinde sevgilinin saçına teşbihte bulunulur. Sevgilinin saçlarının kıvrımlı oluşu ve zünnarın halka şeklinde olması dolayısıyla da şekil açısından benzerlik görülmektedir. Zünnarın ucuna haç asıldığı bilinmektedir. Bu kullanım da aşığın gönlünün sevgilinin kıvrımlı saçına takılıp aşağı doğru sarkan haça benzetilmesine sebep olur.

Gönlüm şikenc-i zülf-i siyeh-kâra düşmesün

Kâfir misâli halka-i zünnâra düşmesün (G.125/1)

12.3. Deyr

Deyr; manastır, kilise gibi anlamlara gelmektedir. Hristiyanların ibadet yeridir. Deyr kelimesiyle anlamca ilgili olarak kâfir, tersa, münkir kelimeleri sıkça beraber kullanılmıştır. Şiirlerde genellikle âşığın gönlünün manastırı olarak ele alınmıştır. Tapmak kelimesiyle birlikte de zikredilmiş, Hristiyanların kiliselerde tapmasından yola çıkarak âşığın gönlünün sevgiliye taptığını vurgulamıştır. Aklının başından gittiğini söylemiştir.

Bir büt-i tersâya deyr-i ‘aşkda tapdı gönül

‘Âkilim dirken tarîk-i cinnete şapdı gönül (G.84/1)

12.4. Tersa

Hristiyan insanlara ise “tersa” adı verilmektedir. Divanda dört beyitte de tersa kelimesi geçmektedir. Şair tersa kelimesini ise büt-i tersa tamlamasını kullanarak vermiştir. Sevgilinin güzelliği sebebiyle büt kelimesiyle birlikte ele almış, aşığa yüz vermemesi nedeniyle de büt-i tersa tamlamasını kullanmıştır.

Bu deyrde dil-i münkir idi ‘aşk-ı bütânı

Ol kâfiri de bir büt-i tersâya düşürdüm (G.105/3)

B. TASAVVUF

Klâsik tasniflere göre İslâmi ilimlerden bir tanesi de tasavvuftur. Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelâm gibi doğuşu Hz. Peygamber devrinde olmakla beraber, gelişmesi, sufileri yetiştirmesi, bu sufilerin tekke, zaviye, dergâh diye kendilerine has bir müesseseyi kurması, nihayet bu mesajı diğer insanlara ulaştırması daha sonraki yüzyıllardadır. İlk yüzyılda, “tasavvuf” kelimesinin dahi olmadığı söylenmektedir.⁸⁴ Tasavvuf düşüncesinin tarihi seyri çok değişik tasniflerle ele alınmaktadır. Sahabe ve tâbiîlerden büyük zâhidlerin de bulunduğu ilk devre III. (IX) yüzyıla kadar geçen zühd dönemidir. Zâhidler bu dönemin ilk devresinde Emevî yöneticilerinin İslâm’dan sapmalara karşı şiddetli reaksiyon göstermişlerdir. Abbâsîler dönemi (749-1258) ise sade tasavvufun değil diğer İslâmi ilimlerin de kurulup geliştiği bir devirdir. Fetihlerle üç kıtaya yayılan İslâmiyetle beraber bu ilimlerin yayılmasında Endülüs’ten Hindistan’a, Basra’dan Kırım’a kadar uzanan geniş bir alanda sûfîlerin tesiri olmuştur.⁸⁵

Tasavvuf, kulun her zaman, o an içinde işlenmesi en uygun olan amelle meşgul olmasıdır.

Tasavvuf, ibadete ısrarla devam etmek, Allah’a yönelmek, dünyanın süs ve aldaticılığından yüz çevirmek, kalabalığın itibar ettiği zevk, mal ve şöhrete arka çevirmek ve ibadet edebilmek için halktan ayrılıp halvete çekilmesidir.

Tasavvuf, Hakk’ın seni sende öldürüp seni kendisiyle diriltmesidir.

Tasavvuf, senin bir şeye sahip olmaman ve hiçbir şeyin de sana sahip olmamasıdır.

Tasavvuf, kalbi yalnız Allah’a bağlayıp, masivadan (Allah’tan başka her şeyle) ilgiyi kesmektir.

Tasavvuf, kovulsa bile sevgilinin kapısına diz çökmektir.

Tasavvuf, yakıcı bir şimşektir.⁸⁶

⁸⁴ Mustafa Kara, Tasavvuf ve Tarikatlar, Cep Üniversitesi, Yeni Yüzyıl Kitaplığı (Emlak Bank’ın katkılarıyla İletişim yayınları), İstanbul, 1992, S.6

⁸⁵ A.Azmi Bilgi, Tasavvuf ve Tekke Edebiyatı, İlmî Araştırmalar; Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri, Sayı 1, 2014 s.65

⁸⁶ Kaplan Üstüner, Divan Şiirinde Tasavvuf, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2007, s.3

1. Muhabbet ve Aşk

Muhabbet, “hbb” kökünden gelmektedir. “Hubb” ise saf sevgiye denir. Kaynamak üzere olan suyun üstüne çıkmaya başlayan kabarcıklara da “habâb” denilmektedir. Buna göre mahabbet, susamışlıktan (fazla arzudan) kalbin kaynaması, taşması, sevilene ulaşmak için çırpınmasıdır. Mahabbet de kalpteki düşüncelerin en baskını olduğundan “hbb” ile ifade edilmiştir.⁸⁷

Tasavvuf kültüründe en çok kullanılan ve işlenen kelime ve duygulardan biri aşktır. Aşırı ve şiddetli sevgi anlamında kullanılan bu Arapça kelime, Kur'an-ı Kerim'de geçmese de yakın anlamlısı “mahabbet” kökünden türeyen kelimeler geçer. Kur'an müminin Allah'ı, Allah'ın mümini sevmesinden bahseder. Allah'ı sevebilmenin yolunun Elçisine tabii olmaktan geçtiğine işaret eder. (Maide, 5/54; Alu İmran, 2/3) (Kara, 1992: 42)

Fatîn aşk ve aşkla ilgili kavramlara fazlasıyla yer vermiştir. Divanda aşk çoğu zaman gazellerinde geçer ve bunların çoğu da aşıkâne gazellerdir. Yaratılışın gayesinde aşk vardır. Aşk yolunda çekilen bütün zorluklar kutsal sayılır ve bundan hiçbir zaman şikâyet edilmez. Bu zorluklar aşıklar için her zaman hoş gelmiştir. Aşk yolunda can verileceği bilinse de bu yoldan asla vazgeçilmez.

Qıl kadar itmeme hâzer tîg-ı nigâh-ı yârdan

Cân virme râh-ı 'aşkında şehâdetdir baña (G.10/2)

Aşk, aşığın gönlüne kazınır. Muhabbet aşığın gönlüne girdiği zaman gönlünde kara bir leke gibi ilelebet kalacaktır. Fatîn'in muhabbet redifli bir gazelinde de buna vurgu yaptığı görülmektedir. Süveyda kelimesini kullanarak sevgilinin siyah beniyile bağlantı kurulmuştur. Sevgilinin beyaz yanağındaki siyah beni aşığın gönlüne kazınmış bir süveyda gibi gönlüne yansımıştır.

Ruhsâr-ı beyâzında olan hâl-i siyâhı

'Aks itdi dile oldı süveydâ-yı mahabbet (G.21/2)

⁸⁷ Süleyman Ateş, İslâm Tasavvufu, İst., 2004, s.464-465

2. Âlem

“Alâmet ve nişan koymak” mânasındaki alm veya “bilmek” anlamına gelen ilm kökünden türemiş olup “yaratıcının varlığına alâmet teşkil eden, O’nun mevcudiyetinin bilinmesini sağlayan mahlûkatın tamamı, yaratılmışların her bir sınıfı” gibi mânalara gelir. Çoğul şekli melek, cin ve insan gibi akıl sahibi varlıkları ifade etmek için âlemûn-âlemîn, diğer varlıkları belirtmek için ise avâlim şeklinde gelir. Birinci şıkkın bütün varlıklar için kullanılması da mümkündür. Genel kullanılıştta maddî ve mânevî bütün varlıkları kapsar. Kur’an’da âlem kelimesi yalnızca çoğul şeklinde “âlemîn” olarak geçer, bazen genel bazen de özel anlamlar taşır. En çok tekrar edilen terkip ise “rabbü’l-âlemîn”dir.⁸⁸

Divanda üzerinde sıklıkla durulan konulardan biri de âlemdir. Âlem kelimesine dünya, cihan, zemin isimleriyle de rastlanılmaktadır. Ayrıca âlem, dünya, cihan, zemin kelimeleri bag-ı âlem, sahn-ı âlem, deyr-i âlem, âlem-ârâ, âlem-i lâhût, ümm-i dünya, keşf-i dünya, çeşm-i dünya, mihr-i cihan, ruy-ı zemin terkipleriyle birlikte kullanılmıştır.

Dünya hayatı gelip, geçicidir. Asıl bâkî olan ahirettir. Bu dünya hayatı imtihandır. Ölümden sonra başlayacak olan hayat, gerçek olan hayattır. Fatîn de buna vurgu yaparak bu âleme çok kapılmamak gerektiğini, bu âlemin bâkî olmadığını, bu hayatın bir gün şüphesiz sona ereceğini söylemiştir.

Meyl eyleme bu ‘âleme bâkî değildir kimseye

Her bir kemâle bir zevâl irmektedir bî-iştibâh (T.185/1)

Fatîn’in âlem, cihan kavramını sıklıkla kullandığı bir diğer anlam ise iki cihan, iki âlemdir. İki cihan derken dünya ve ahireti kastetmiştir. Yazdığı kişi için dualarda bulunarak iki dünyada da Allah’ın ona yardım etmesi için dua etmiştir.

Fer u iclâlini balâ-ter idüp tab’ı gibi

İki ‘âlemde ola zâtına Mevlâ yâver (N.1/9)

⁸⁸ Bekir Topaloğlu-İlyas Çelebi; a.g.e., s.23-24

3. Tarikat ve İlgili Kavramlar

3.1. Tarikatlar

3.1.1. Mevlevî (Mevlevîlik)

Tarikat adı. Tasavvufî bir terim olarak Mevlânâ Celâleddin Rûmî adına, oğlu Sultan Veled tarafından kurulan tarikatın adıdır. Aslında bu tarikatı Mevlânâ Celâleddin Rûmî (1207-1274) hayatında bizzat kurmuş değildir. Başlangıçta Mevlevîliğin, zikri, evrâdı, hususî giyimi yoktu. Şeyhlik, dervişlik, dereceler, tören, tekke gibi bir tarikatı doğrudan ilgilendiren hususlar Mevlânâ'nın emirleriyle kurallaşmamıştır.⁸⁹

Mevlevîlik'te tarikatın esasî aşk, mârifet ve hizmettir. Tarikata girmek isteyen tâlip, gusûl abdesti aldıktan sonra muhip ve çilekeş can olmak için şeyhe gelir, şeyh onun muhiplik müracaatını kabul ederse başını çekip dizine koyar, sikkesini giydiren, tekbir getirir ve her ikisi de Fâtîha'yı okuduktan sonra birbirlerinin sağ elini aynı zamanda tutup kaldırarak parmaklarının üzerine öperlermiş (görüşme).⁹⁰

Divanda yedi yerde Mevlevî kelimesi geçmektedir. Bir beyitte Mevlevîlerin tekkesi olan Mevlevî-hâne kelimesine yer vermiştir. (T.98/1) Fatûn bir beytinde de Latîfî Efendî'ye dualarda bulunarak onun Mevlevî tarikatında çile çektiğini söyleyerek, cennette sefa içerisinde olmasını dilemiştir.

Olmuş idi Mevlevî çille-keş-i ma'nevî

Bula cinânda evi eyleye anda şafâ (T.214/3)

3.1.2. Rîfâ'î (Rûfâiyye)

İlk sûfî tarikatlardan biri olan Rûfâiyye'nin kurucusu, asıl ismi Ahmed bin Ali-el-Mekki bin Yahya olan, Ahmed er-Rûfâî'dir. Aktabi-i Erbaa'dan (Dört Kutup) biri sayılan Ahmed er-Rûfâî'nin tarikat silsilesi Ali'ye dayanır. Seyyid Ahmed er Rûfâî: “Benim yolum, içinde bidat bulunmayan din, tembellik bulunmayan amel, fesat bulunmayan niyet, yalan bulunmayan doğruluk, riya bulunmayan hal, iddia ve makam isteği düşüncesi bulunmayan makam ve Allah'a tamamen tevekkül etmekten ibarettir.” demiştir.⁹¹

⁸⁹ Rıdvan Canım, a.g.e., s.162

⁹⁰ Barîhüda Tanrıkorur, “Mevlevîyye”, DİA, C.29, Ankara, 2004, s.473

⁹¹ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Rufailik> (12 Mart 2021/ 13.20)

VII./XII. yüzyılda Rifâilik tarikatı birtakım etkilere maruz kalmaktadır. Esasında zühd ve takva yolu da denebilen esma yolunu tasavvufî karakteri olarak benimseyen Rifâilik tarikatı, özellikle Moğol istilasî ile göç eden dervîş gruplarının içinde bulunan Kalenderî ve Haydarî tarikatlarına mensup dervîşlerden etkilenmiş gözükmeştir. Bu tesir neticesinde Kalenderî ve Haydarî dervîşlerinin benimsemiş olduğu Horasan ekolünün izleri Rifâilik tarikatına mensup dervîşlerde de tezahür etmeye başlamaktadır.⁹²

Divanda dört yerde Rifâî kelimesi kullanılmıştır. Dört beytin ikisinde Rûfâiyye tarikatının kurucusu Hz. Ahmed Rifâî ile birlikte anılmıştır. Fatîn, Hz. Nûrî Efendî'nin Hz. Ahmed Rifâî'ye mensup olduğu söylemiş ve Allah'ın ona mahşerde yardımcı olması için de dualarda bulunmuştur.

Hâzret-i Aḥmed Rifâ'î'ye olup zâtı refîk

Ola mahşerde şefî'i Seyyid-i âl-i abâ (T.174/6)

3.1.3. Kâdirî (Kâdirîlik)

11. yüzyılın sonlarında Abdülkadir Geylanî (D.1077-Ö.1165/66) tarafından kurulmuştur. İslam dininin özellikle Afrika'da yayılmasında Kadirîlik'in rolü büyüktür. Kendilerine göre belli törenleri, eğitim ve öğretimleri vardır. Zikirleri seslidir. Allah ve peygamberine karşı derin bir sevgi duyarlar, şeriatın koyduğu kuralların bazılarını olduğu gibi bazılarını yorumlayarak benimsemektedirler. Âlemin yaratıldığına, yoktan var edildiğine, insanın ölümünden sonra dirileceğine inanmak temel ilkedir. Kırk günlük çile vardır. İyiliği, sükûneti, fazileti tavsiye eder. Bu tarikatta mürit dünyadan tamamen kopmayıp başkalarına yardım etmelidir.⁹³

Divanda üç yerde Kâdirî tabiri kullanılmıştır. Bir beyitte ise Kâdirî tarikatı kurucusu Abdülkadir Geylanî ile birlikte ele anılmıştır. Alî Efendi için yazılan bu tarihte Abdülkadir Geylanî'ye intisab ettiğini ve Kadirî tarikatında başka bir eşi olmadığına değinmiştir.

⁹² Eyüp Öztürk, Anadolu'nun İslâmlaşma Sürecinde Taceddin B.Er-Rifâî, Dini Araştırmalar Dergisi, C.14, S.38, Ocak-Haziran 2011, s.61

⁹³ Erman Artun, Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı (Edebiyat Tarihi/Metinler), 5. Baskı, Karahan Kitabevi, Adana, Kasım 2013, s.72

Ṭarîḳ-i ‘âli-i Ḳadriyye’de yoğ idi eşi

Bilürdü ḳadrini Sulṭân Ḳâdir-i Gîlân (T.176/3)

3.1.4. Nakşibendî (Nakşibendîlik)

Muhammed İbn Muhammed Bahâüddînü’l-Buhârî Nakşibend tarafından XIV. yy. ortalarında Buhara civarında kurulmuş bir tarikattır. Türkler arasında çok yaygın olmuştur. Hem bâtinî hem de zâhirî sistemleri birleştiren Nakşibendîlik, sûfiler arasında büyük rağbet görmüştür. Mürîdleri daima temiz ahlâk, dürüstlük ve iyi kalplilik üzerine hareket ederler. Taraftarları sünnî olup şer’i emirlere uyarlar. Namaz, oruç vs. hususlarda İslâm’ın özünden ayrılmamışlardır. Nakşibendîlikte Hatm-i hâcegânî okunur ve zikir gizlidir.⁹⁴

Divanda bir beyitte Nakş-bendî kelimesi kullanılmaktadır. Bu beyitte Cenâb-ı Nakş-bendî terkibi şeklinde görülmektedir. Fatîn bu beyitte Nakşibendi Hazretlerine kavuşmak istersen masivâdan uzaklaşıp, Benli Sultan’ın kölesi olmak gerektiğini söylemiştir.

Bulmak isterseñ Cenâb-ı Nakş-bendî’ye vuşûl

Dir iseñ ‘âlemde her bir maṭlabıñ bulsun huşûl

Cân kulağıyla işit bu nuṭkumı eyle ḳabûl

Mâ-sivâyı terk idüp ol Benli Sulṭân bendesi (Mr.4)

3.1.5. Gülşeni (Gülşeniyye), Sünbüli (Sünbüliyye)

Gülşeniyye tarikatı, İslâm dünyasında en yaygın tarikatlardan biri olan Halvetiliğin en önemli kolu sayılmaktadır. Tarikatın kurucusu, İbrâhîm Gülşenî’dir. Tarikatın ilk ve merkez âsitânesi, Kâhire’de 931/1525’te İbrâhîm Gülşenî tarafından kurulmuş ve bu dönemde tarikat özellikle Balkanlarda gelişmiştir. İbrahim Gülşenî’nin 940/1533-1534 yılında vefat etmesinden sonra, tarikatın başına oğlu Ahmed Hayâlî geçmiştir.⁹⁵

⁹⁴ İskender Pala, a.g.e., s348

⁹⁵ Abdurrahman Adak, Mevlevîliğin Kuruluş Dönemi (XVI. yüzyıl Gülşenî Şairler Üzerindeki Etkisi, İbrâhîm Gülşenî, Usûlî ve Za’fî Örneği, Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.13, S.24, 2011/2, s.125

Türkiye’de daha çok ‘Sünbül Efendi’ olarak bilinen Sünbül Sinan Efendi tarafından kurulan Halveti düzeninin bir dalıdır. Sünbül Efendi, 1464 yılında veya 1475 ve 1480 yılları arasında Merzifon, Türkiye’de doğduğu bilinmektedir.⁹⁶

Sünbülüyye tarikatında uyulması gereken prensipleri Sünbül Sinan Tarîkatnâme adlı risâlesinde açıklamıştır. (vr. 1-7) Müridlerin abdestsiz gezmelerini, teheccüd ve evrada dikkat etmelerini, maksatlarının Allah rızası olmasını, şeyhe muhalefet etmekten kaçınmalarını, verilen görevleri yapmalarını, rüyalarını şeyhe arz etmelerini, huzurunda başka şeylerle meşgul olmamalarını, yüksek sesle konuşmamalarını ve gülmelerini, sabah namazından işrak vaktine kadar yatmamalarını, yatsı namazından sonra ve abdest alırken dünya kelâmı etmemelerini, Pazartesi ve Perşembe oruçlarına devam etmelerini, Cuma günü gusül abdesti almalarını, kimseden bir şey istememelerini, sarıksız elbise giymemelerini, birbirlerine kardeş diye hitap etmelerini, bütün fakirlerin birbirini anne baba bir kardeşlerden daha fazla sevmelerini, dışarıdan gelen ve tarikata yeni giren müritlere tecrübelilerin yardımcı olmasını istemiş, bunları tarikat şartlarından saymış ve sülûkün kapısının bunlarla açılacağını söylemiştir.⁹⁷

Divanda iki yerde Gülşenî kelimesi, bir yerde de Sünbülî kelimesi geçmektedir. Gülşenî ve Sünbülî kelimeleri aynı yerde kullanılmaktadır. Bununla birlikte Kâdirî ve Mevlevî kelimelerini de kullanmıştır. Bu dergâhlarda gece-gündüz maneviyatta olduklarını, Allah’tan başka her şeyi terk edip, Benli Sultan’ın kölesi olduğunu söylemiştir.

Gülşenî vü Sünbülî vü Kadirî vü Mevlevî

Dergehinde rûz u şeb devrân iderler ma’nevî

Mağsim-i feyz eylemişlerdir irenler bu evi

Mâ-sivâyı terk idüp ol Benli Sulţân bendesi (Mr.6)

3.2. Âbid

İbadet eden anlamında Arapça bir kelimedir. Bu anlam daha sonra daralarak, zahid ve kaba sofî anlamlarıyla edebiyatta yer almıştır. Bazen “mü’min” anlamıyla

⁹⁶ <https://en.wikipedia.org/wiki/Sunbuli> (12 Mart 2021/ 19.56)

⁹⁷ Hür Mahmut Yücer, Sünbülüyye, DİA, C.38, İstanbul, 2010, s.138

kullanılmasına rağmen, edebiyatımızda daha çok âşığın yaptıklarını beğenmeyen, âşığı kınayan ve onu bu yoldan vazgeçirmek için öğütler veren bir tip olarak karşımıza çıkar. (Yıldız, 2002:159)

Divanda altı beyitte âbid kelimesi geçmektedir. Bunlardan üçünde dârâ-‘abîd şeklinde kullanılmaktadır.

Ol şâh-ı memdûh u ferîd İskender –i Dârâ ‘abîd

Yapdırdı çün sedd-i sedîd bir misli yok cîsr-i cesîm (T.9/5)

3.3. Pîr, Şeyh, Mürşid

Şeyh, Arapça, önder, kabile başkanı, yaşlı adam anlamına gelen bir kelimedir. Şeyhler, kulu Allah’a Allah’ı kula sevdirmek isteyen kişiler olarak bilinmektedir. Bir öğretmen görüntüsündedir ve müridleri hâl ile terbiye eder. Şeyhin, şariat bilgisine sahip, fenâ makâmını geçmiş, övülen ahlâk ile süslenmiş olması gerekmektedir. Kendisi kâmilidir.⁹⁸ Pîr ve mürşid de bu anlamlarda kullanılan kelimelerdir. Divanda şeyh-i bekâ, şeyh ü şab, pîr ü cüvân, pîr ü mugân, pîr-i ‘alî-himmet, pîr latîf, himmet-i mürşid, mürşid-i âgâh, mürşid-i kâmil gibi terkiplerle geçer. Divanda kelimeler hem ihtiyar anlamlarıyla hem bir önder, doğru yolu gösteren kişi, tarikat pîri olarak hem de bir unvan olarak kullanılmıştır.

Divanda pîr-i mugan şeklinde ifade edilen kişi aşk şarabını sunan kişidir. Onun dergâhına girenlerin kapısından akıllarını kaybederek, deli divane olarak döneceğini söylemiştir.

İntisâb eyleyegör pîr-i mugân dergehiñe

Çapısından ne hîred-mend ü ne dîvâne döner (G.41/5)

Fatîn aşağıdaki beytinde ise şeyh kelimesini ihtiyar anlamında kullanarak, şeyh ü şâb terkibine yer vermiştir. Fatîn, ay yüzlü sevgiliye seslenerek dünyada onun bir benzerinin olmadığını, bütün ihtiyar ve gençlerin ona âşık olduğunu söylemiştir.

⁹⁸ Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet yay., İstanbul, 1996, s.673

Felekde misli bulunmaz güzelsiñ ey meh-rû

Ne mümkün olmasun üftâde şeyh ü şâb saña (G.14/6)

3.4. Dergâh(Dergeh), Âsitân, Hân-kâh

Âsitân, atabe, eşik, dergâh. Bir tarikat kurucusunun veya büyük bir velinin gömülü olduğu türbe anlamına gelir. Dergeh şeklinde de kullanılan dergâh kelimesi atabe, eşik anlamlarına gelir. Âsitânla aynı anlamdadır. Fakirlerin ve yolcuların barındığı yerdir. Divân edebiyatında “kapı eşiği” anlamında da kullanılır. (Düzcan, 2006: 90)

İnsanlar dergâha iyi dileklerde bulunmak ve dileklerinin kabul olması için giderler. Yardımlar isterler ve dualarının kabul olacağına inanırlar. Fatîn bazı beyitlerinde dergâh ve âsitân kelimelerini beraber kullanmıştır. Dergâha herkesin isteklerini bildirmek için gittiğini ve ne niyetle ne istekle gittiyse dualarının da gerçekleştiğini söylemiştir.

Herkes giderdi dergehine ‘arz-ı hâcete

Hâsıl olurdu maksadı ol âsitânda (T.160/2)

Bir kulu Allah için sevmek önemlidir. Çünkü Allah için sevmek hiçbir menfaat gözetmez. Birlikte veya ayrı olduklarında Allah’ın sevgisi kalplerinden hiçbir zaman gitmez. Birbirini Allah için sevdiklerinde ahirette de bunun karşılığı alınacaktır. Fatîn de sevgiliye onu Allah rızası için sevdiğini, dergâhını yani yolunu, kapısını rıza kapısı niyetine bekleyeceğini vurgulamıştır.

Severim ben seni maḥbûb-ı Hudâ niyyetine

Beklerim dergehiñi bâb-ı rızâ niyyetine (G.153/1)

3.5. Hırka, Kabâ

Dervişlerin giydiği yakasız ve kollu cübbe. Kalın kumaştan yapılır ve yaz-kış giyilirdi. Bazen dervişlerin bez parçalarından diktikleri hırkalar giydikleri de olurdu. Şeyh tarafından müride dua ile giydirilen hırka o şeyhe bir bağlılık ifadesi taşımaktadır. Her tarıkata göre değişik şekilde ve değişik törenlerle giyilirdi.⁹⁹ Divanda tek yerde hırka kelimesi geçmektedir. Beyitte hırka-pûşân terkibine rastlanılmaktadır. Hırka kelimesi

⁹⁹ İskender Pala, a.g.e., s. 204

mutasavvıfların giydiği hırka anlamıyla kullanılmıştır. Fatîn bu beyitte şeyhin huzuruna durdukça, haline hırka giyen dervişin güldüğünü, tekkenin ağladığını söylemektedir.

Pîş-gâh-ı şeyhe vardıkça ‘aceb bir hâl olur

Hırka pûşân hande eyler hânkâh ağlar baña (G.3/3)

Kabâ, kaftan demektir ki astarsız, önü açık, uzun kumaş entariye verilen isimdir. Önceleri pamuklu bir elbise iken sonraları ipekli kumaştan yapılan elbise halini almıştır. (Yıldız, 2002: 167) Tasavvufta da dervişin giydiği kıyafet için de kullanılır. Divanda ise tek bir yerde kabâ kelimesi geçmektedir. Beyitte tasavvufi mânada kullanılmamıştır. Kelime kabâ-yı aşk terkibiyle ele alınmıştır. Kabâ-yı aşk âşığın üzerine giydiği elbisedir. Aşığın bir hilâl kaşlıya gönlünün düştüğünü, onun aşkı dolayısıyla bayram ediyormuş gibi mutlu olduğunu ve onun üzerine giydiğinin de bayramlık değil aşk elbisesi olduğunu söylemiştir.

Bir hilâl-i ebrûya gönlüm düşdi mâh-ı rûzede

Geydiğim ‘îdiyyeler cümle kabâ-yı ‘aşkıdır (G.48/2)

3.6. Tâc, Destâr

Serpuş, başlık demek olan tac, tarikat şeyhlerinin, rûhânî saltanat ve manevi devlet sembolü olarak giydikleri başlıklara verilen isimdir. Tacın üzerindeki dilimlere de terk denir. Sarılan sarığın rengine göre değişen ve dövme yünden yapılan taçlar, mensup olunan tarîkatı belirtir. Zira her tarikat şeyhinin, diğerlerinden ayrı ve farklı bir tacı vardır. Hırka gibi tac da her tarikata göre değişen, belli bir takım şartları ve kuralları olan merasimlerle giydirilirdi. (Üstüner, 2007: 429) Tâc kelimesi Divanda iki yerde geçmektedir. İki beyitte de tasavvufi manada kullanılmamış, saltanat ve devlet sembolü olarak giyilen başlık olarak kullanılmıştır. Fatîn’in Abdü’l-mecîd için yazdığı bir tarihte onun tahta, taca layık olduğunu söylemiş ve bütün millete hüküm eylemesi, ömrünün uzun olması için de dua etmiştir.

Lâyıkdı tâc u devlete taht u serîr-i şevkete

Hükm eylesün her millete Hâk ‘ömini kılsun mezîd (T.242/2)

Destâr, takke, fes gibi başlıkların üzerine sarılan bir tür sarıktır. Destâr kelimesi tek yerde geçmektedir. Fatîn bu kavrama kasidenin fahriye bölümünde yer vermiştir. Gazelinin gül bahçesi gibi parlak olduğunu söyleyerek övünmüştür.

Çok mıdır ârâyîş-i destâr-ı fahr olsa Faîn

Gül-şen-i tab'ımda buldı bu gâzel neşv ü nemâ (K.4/30)

3.7. Rind ve Zâhid

Rindin çok yanlı bir kişiliğinin olduğu ortadır. Sözlüklerin hemen hepsinin dediğine göre rind, çevresinde olup bitene kayıtsız, din ve toplum kurallarını umursamaz, gösterişsiz, içkiye düşkün biridir. Rind aynı zamanda gönlü zengin, özü doğru, zeki, şen şakrak, bilge kişidir. Rind yerine kullanılagelmiş olan kalender sözü, rindin kendince boş ve gereksiz saydığı çabalara, kurallara karşı gösterdiği kayıtsızlığa işaret eder. (Mengi, 1985; 12)

Divanda üç yerde rind kelimesi geçmektedir. Fatîn daha çok rindle ilgili içki meclislerinden, meyhanelerden bahsetmiştir. Rind, içki meslislerini sever, sarhoş olarak sürekli kendinden geçer. Fatîn bir beyitte rind kelimesini âb-ı Hızır ile birlikte ele almıştır. Nasıl ki Hızır'ın âb-ı hayatı, kişileri hayata bağlıyorsa, diriltiyorsa rind içinde içki öyledir. İçki onu hayata bağlar, içki olmadan rind olmaz, onsuz bir hayat düşünülemez. (G.44/2) Diğer beyitte ise yine rindin içki meclislerinden ayrılmadığını, Kâbe'ye dahi gitse gönlünden şaraphanenin çıkmadığını söyler. Buradaki sarhoşluk gerçek bir sarhoşluk olarak düşünülmemelidir. Onu kendinden geçiren şey Allah'a duyduğu aşırı sevgiden ibarettir ve aşk sarhoşluğudur.

Rind dâ'im çıkamaz dâ'ire-yi 'işretten

Kalbine Ka'bede de hâne-yi hâmmâr gelür (G.40/8)

Menfaatçi bir kişiliğe sahip olan zâhid, ibadetlerinde samimi değildir. İbadetlerini Allah rızası için değil, başkalarının kendisini takdir etmesi için ya da cennetle alacağı mükâfat için yapmaktadır. İbadetlerini samimi yapsa bile her şeyi akılla izah etmeye çalıştığından ve aşkın inceliklerini kavrayacak ruh hassasiyetine sahip olmadığından âşıkların hallerini anlayamaz. Gururlu ve riyakârdır. Koyu bir dindar görünümünde olmasına rağmen, dünya zevk ve lezzetlerini terk etmemiştir. İbadet konusunda kendi

ölçülerine uymayan kişileri eleştirmekten çekinmez. Hoşgöründen uzak, kaba saba davranışlarıyla insanların gönüllerini incitmektedir.¹⁰⁰

Zâhid, şarap içmez. Meyhaneye gitmez. Meyhanenin verdiği hoşluğu bilmez ve burayı boş bir yer sanır. Zâhid akli temsil ettiği için şarabın verdiği deli divaneliği önemsemez. Fatîn zâhid kelimesini bir yerde kullanmıştır. Sevgili o kadar güzeldir ki içki içmeyen zâhid bile onun güzelliğinden şarap içip, deli divane olmuştur.

Meğer zâhid daği aşüfte-i bintü 'l-ineb olmuş

Kemer belde 'aşâ elde arar şeyhâne meyhâne (G.148/3)

4. Fenâ ve Bekâ

Fenâ, yokluk ve hiçlik, geçici olmak; bekâ ise kalıcı ve daimi olmak anlamında Kur'an kaynaklı bir tasavvuf kavramıdır. Rahman Suresi'nde; "Yeryüzünde bulunan her şey fenâ bulacak; yalnız celal ve ikram sahibi Rabbî'nin zatı bâki kalacaktır." buyurulmaktadır. Ayette fenâ bulma "olayının ism-i fail vezninde bir kelimeyle belirtilmiş olması, bu işin istimrarını; yani geniş bir zaman dilimi içinde devamlılığını belirtmektedir. Haddi zatında Hakk'ın dışındaki varlıklar, kendi vücudları ile kaim bi-nefsih" (varlığı kendinden) bir zatın varlığına muhtaç bulundukları için sanki yok hükmündedirler. Bu yüzden O'nun dışındaki her şeye fenâ libası giydirilmiş; bekânın sadece O'na ait olduğu sarahatle belirtilmektedir.¹⁰¹

Fenâ, tasavvufi boyutta varlığın Allah'ın varlığında yok olmasıyla olur. Aşkta da kendi varlığının yok olmasıyla aşka ulaşılabilir. Âşık maddeden geçmeyerek manaya ulaşamaz. Kendinden geçmelidir ki asıl olana ulaşabilsin. Bazı beyitlerde fenâ ve bekâ birlikte kullanılmıştır. Fenâ meclisinde vücudunun yok olduğunu söylemiştir. Bunu da ancak aşk ile mum gibi yananların bileceğini belirtmiştir. Bir mum gibi yok olmalısın ki aşka ulaşabilesin.

Bezm-i fenâda mahv-ı vücûd eylemiş miyim

Mânend-i şem 'i 'aşk ile rû-zerd olan bilür (G.49/2)

¹⁰⁰ Ayşe Sağlam, Nigârî Divanında Rind ve Zâhid, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 17, İstanbul, 2016, s.268

¹⁰¹ Hasan Kamil Yılmaz, Fenâ ve Bakâ, Altınoluk Dergisi, S.134, Nisan 1997, s.34

Divanda bekâ kelimesi tek bir beyit hariç bütün beyitler tarih kısmında yer almaktadır. Çoğu beyitte azm-i bekâ, dar-ı bekâ terkipleri ile kullanılmıştır. Sonsuzluk anlamına gelen bekâ kelimesi dar-ı bekâ terkipleriyle kullanıldığında ahiret anlamına gelmektedir. Ahiret aslında bir sonsuzluktur. Çünkü asıl gelip geçici olan hayat, yaşanan hayattır. Gerçek olan, sonsuz olacak olan hayat ölümden sonra başlayacak olan ahiret hayatıdır.

Ya'ni teverrüm itdi 'ömri kemâle yetdi

Dâr-ı beğâyâ gitdi ol zât-ı bî-bahâne (T.189/2)

BÖLÜM 3

CEMİYET VE TABİAT

A. CEMİYET

1. Şahıslar

1.1.Tarihî Şahsiyetler, Hükümdarlar, Şehzade ve Devlet Adamları

1.1.1. Abdülmecîd Han

Abdülmecid 31. Osmanlı padişahıdır. Babası II. Mahmud, annesi Bezmiâlem Valide Sultan'dır. 25 Nisan 1823'te İstanbul'da doğmuştur. Tahsil ve terbiyesine itina edilerek zamanın icaplarına göre, tıpkı Avrupalı bir prens gibi yetiştirilmiştir. Konuşacak ve okuduğunu anlayacak kadar iyi Fransızca öğrenmiştir. Avrupa neşriyatını yakından takip eder, temas ettiği yabancılarla çeşitli konuları tartışmış. Batı musikisine ve yaşayış tarzına hayran olduğu da söylenmektedir.¹⁰²

Fatîn'in Divan'ında en fazla yer verdiği padişaktır. Fatîn, Abdülmecid'in adaletli olmasına, onun gibi padişahın gelmediğine, padişahlık döneminde dünyanın Firdevs-i a'lâya benzediğine, herkese iyilik ve güzellikler ihsan ettiğine dair övgülerde bulunmuştur.

Şeh-i 'âlî-himem şâhib-kerem 'Abdülmecîd Hân kim

Zamânında müşâbihdir cihân Firdevs-i 'alâya (T.40/1)

1.1.2. Besim Efendi

Darphane-i Amire Defterdarı müşir ve vezir Ali Rıza Efendi'nin oğludur. Dini ilimler ve yabancı dil eğitimi almış ve 12 yaşında iken Mektubi-i Sadr-ı Ali odasına girmiştir. 1854 senesinde Hariciye Nezareti'nde mektupçuluğa, ardından Deâvî Nezareti Muavinliği'ne ve Meclis-i Vâlâ üyeliğine getirilmiştir. Bir süre Hariciye'de çalışmış, Divan-ı Hümayun Beylikçiliği'nde, Şura-yı Devlet üyeliğinde bulunmuştur. 19 Mayıs 1872 - 29 Temmuz 1872 tarihleri arasında İstanbul Şehremaneti (Belediye Başkanı)

¹⁰² Cevdet Küçük, Abdülmecid, DİA, C.1, İstanbul, 1988, s.259

olmuştur. Bu görevinden sonra Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi Reisliği'ne getirilmiştir. 1888 yılında emekli olmuştur.¹⁰³

Divanda Besim Efendi için yazılmış bir tarih vardır. Nişan-ı rabia sahibi olması dolayısıyla, Tanzimat ile ilgisi, getirildiği görevler düşünüldüğünde ve yaşadığı dönem itibarıyla de onun Mehmet Besim Bey olacağı kanaatindeyiz. Onun bilgi sahibi biri olmasından ve bu rütbeye layık olduğundan bahsedilmiştir. Onu tebrik etmiş ve onunla iftihar ettiğini dile getirmiştir.

Hazret-i Mîr-i Besîm-i gevher-i 'irfân kim

Çokdan elyak olmuş idi bu nişân-ı lâmi'a (T.73/1)

İftihâr itdim didim târîh-i tebrîkin Faîn

“Sa'd ola Mîr-i Besîm aldı nişân-ı râbi'a”(1262) (T.73/2)

1.1.3.Mehmed Ali Paşa

1183 (1769) veya 1184 (1770) yılında Kavala'da doğdu. Ailesinin menşei hakkında kesin bir bilgi yoktur. Bazı tarihçiler onun Arnavut kökenli olduğunu ileri sürseler de oğlu İbrâhim Paşa tarafından kaleme alınan bir belgede Mehmed Ali'nin babası İbrâhim Ağa ve dedesi Osman Ağa'nın bir kan davasından dolayı Konya'dan Kavala'ya göç ettikleri açıkça ifade edilmektedir.

Mısır'ı işgal eden Fransızlar'a karşı hazırlanan kuvvetler arasında Kavala'dan yola çıkarılan 300 asker içinde yer alan Mehmed Ali'nin Mısır topraklarına geliş tarihi 8 Mart 1801'dir. Çeşitli siyasî manevralar neticesinde Mısır'ın son valileri bulunan Hüsrev, Tâhir, Ali ve Hurşid paşaları bertaraf ettikten sonra ulemâ, eşraf ve Mısır halkının desteğini de elde edip Bâbîâli tarafından valiliğe getirildi. (3 Temmuz 1805)¹⁰⁴

Fatîn'in Mehmed Ali Paşa için yazılmış bir tarihi vardır. Divanda Mehmed Ali olarak zikredilmiştir. Onun adaletli oluşuna, kuvvet ve kudretli oluşuna, doğru ve insafı oluşuna değinmiştir. Onun için dualarda bulunmuş, İstanbul için iyi geldiğini söylemiş ve onun ömrünün uzun olmasını dilemiştir.

¹⁰³ https://tr.wikipedia.org/wiki/Mehmed_Besim_Bey (16 Mart 2021/ 18.00)

¹⁰⁴ Muhammed Hanefi Kutluoğlu, Kavalalı Mehmed Ali Paşa, DİA, C.25, Ankara, 2002, s.62

Bâ-şeref İslâmbol'a geldi Mehemmed 'Alî

“Eyleye bâriû Hudâ ‘ömrini dâ'im mezîd”(1262 (T.35/17)

1.1.4. Sultan Abid

Sultan Abid hakkında pek fazla bilgiye rastlanılmamaktadır. Fatîn Efendi'nin Divan'ından hareketle Abdülmecid'in oğlu olduğu anlaşılmaktadır. Onun ay parçası gibi olduğunu, zamanına uğurlu geldiğini, ay ve yıldız gibi dünyayı süslediğini söylemiş ve onun ömrünün uzun olması için dua etmiştir.

Şer-fürû eyler bu târîh-i hümayûna hümâ

“Mecd ile Sulţân-ı ‘Âbid kondı mehd-i şevkete”(1264) (T.12/5)

1.1.5. Sultan Reşad (V.Mehmed)

Sultan Reşad (V. Mehmed) Abdülmecid'in üçüncü oğludur. Divanda Sultan Reşad için yazılmış bir tarih mevcuttur. Onun Abdülmecid'in şehzadesi olduğundan ve dünyaya uğurlu geldiğinden bahsetmiş ve onun için bir tarih yazdığını da vurgulamıştır.

Kilk-i cevher-dâr ile târîhîni yazdım Faîfîn

“Kondı mehd-i şevkete Sulţân Reşâd-ı kâm-rân”(1260) (T.7/5)

1.1.6. Sultan Ziyaüddin

Sultan Ziyaüddin hakkında da fazla bilgiye rastlanılmamaktadır. Divanda ise onun Abdülmecid'in şehzadesi olduğu söylenmiştir. Onun ay gibi olduğundan, parlak yüzünü güneşin kışkandığından, Ülker yıldızının bile onun yüzünün parlaklığı yanında sönük kaldığından bahsetmiştir. Bu da gösteriyor ki Sultan Ziyaüddin fiziksel olarak fazla bir güzelliğe sahip bir şehzadedir.

Faîfîn cevher kalemle eyledim târîhîni terkîm

“Cihânı kıldı pür-zeyn maqdem-i Sulţân Ziyâ ü'd-dîn”(1262) (T.3/5)

1.1.7. Sultan V. Murad

Sultan Murad ise Abdülmecid'in en büyük oğludur. Tarihte en az yönetimde kalmış padişahdır. Kara ve denizleri padişahı Abdülmecid'e Allah'ın bir şehzade ihsan

ettiğini, zamanına mübarek geldiğini, Zühre ve Mirrih'in bile onun güzelliği yanında ona boyun eğdiğini, güzelliğiyle etrafı süslediğini söylemiştir.

Böyle târîh-i mücevher biñde bir ancak düşer

“Eyledi tezyîn mehd-i şevketi Sulţân Murâd” (1256) (T.2/3)

1.1.8. Mustafa Reşid Paşa

16 Şevval 1214'te (13 Mart 1800) İstanbul'da Davutpaşa mahallesinde doğmuştur. Koca ve Büyük lakaplarıyla anılmaktadır. Babası II. Bayezid evkafı rûznâmçesi Mustafa Efendi'dir. Eniştesinin kısa süren sadâreti sırasında mühürdarlık vazifesini üstlenip devlet memuriyetine girmiştir. Paris'te ve Londra'da geçirdiği üç yıl içinde Avrupa diplomasisini yakından tanıyan, Fransızcasını ilerleten ve önde gelen devlet adamlarıyla görüşmeler yaparak tecrübe kazanan Mustafa Reşid Paşa 1836 sonbaharında Hariciye müsteşarı, 13 Haziran 1837'de Hariciye nâzırı olmuştur. Nizip'teki yenilgi sebebiyle had safhaya ulaşan Mısır meselesinin çözümünde etkin bir rol üstlenmiş ve Tanzimat Fermanı'nın ilân edilmesini temin etmiştir. (31 Mart 1841)¹⁰⁵

Divanda Mustafa Reşid Paşa için yazılmış bir kaside ve beş tane tarih yer almaktadır. Onun sadrazamlık makamına gelmesinden bahsetmiştir. Zarif, ince bir sadrazam oluşuna, sadrazamlığıyla şeref ve şan getirdiğine, adaletiyle bilindiğine değinmiştir. Bundan dolayı adaletiyle bilinen Nuşirevan ile birlikte anılmıştır. Mustafa Reşad Paşa'nın altı kez sadrazamlığa geldiğinden ve Hariciye nâzırı olduğundan da bahsetmektedir. Ayrıca Fatîn onun 1274'te öldüğüne dair de tarih düşürmüştür.

Faţîn bu mışra'-ı ğarrâ da bir târîh-i cevherdir

“Reşîd Pâşâ'ya cây-ı hâriciyye cîlve-ğâh oldu” (T.32)

1.1.8. Selim Sırrı Efendi

Sırrı Paşa 1260/1844 yılında Girit Kandiye'de doğdu. Asıl adı Selim Sırrı, babası Konya göçmenlerinden Helvacızâde Salih Tosun Efendi'dir. Daha çok Sırrî-i Girîdî, Giritli Sırrı Paşa ve Selim Sırrı Paşa diye şöhret bulmuş, hayatını anlatan kitapların başlıklarına da bu şekilde yazılmıştır. Kendisi de kitaplarına, makale ve mektuplarına

¹⁰⁵ Kemal Beydilli, Mustafa Reşid Paşa, DİA, C.31, İstanbul, 2006, s.348

Sırrı-i Girîdî diye imza atmıştır. On iki yaşında babasını kaybettiği için çocukluk ve ilk tahsil yılları dedesinin yanında geçen Sırrı Paşa'nın Kandiye'deki hayatı, ailesi, yetişmesi ve tahsil hayatı hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır.¹⁰⁶

Fatîn, Selim Sırrı Efendi'ye bir tarihte yer vermiştir. Fatîn'in yaşadığı dönem itibariyle bahsettiği Selim Sırrı Efendi'nin Girit'li Sırrı Paşa olduğunu tahmin etmekteyiz. Fatîn onun ölümüyle duyduğu üzüntüyü dile getirerek bu tarihi yazdığını belirtmiştir.

Tuyunca fevtini yandım yakıldım söyledim târîh

“*Selîm Sırrı Efendî dâr-ı ‘uqbâya revân oldı*” (1256) (T.180)

1.1.9. Hûşyâr Hanım

Divanda Hûşyâr Hanım için yazılmış tarihten hareketle onun Mısır valisinin annesi olduğu anlaşılmaktadır. İstanbul'a gelişiyle neşe, sevinç ve bereket getirdiğini, Avrupalılar'ın bu durumdan huzursuz olduğunu söylemiştir. Divanda kara ve denizlerin padişahı olarak adlandırılan bir padişahın onun için kusursuz bir resim yaptırdığını dile getirmiştir. Kara ve denizlerin padişahı olarak adlandırılan padişahın divandan hareketle Abdülmecid olacağını düşünmekteyiz. Ayrıca Hûşyar Hanım'ın Mısır valisinin annesi olduğu bilindiğinden Abdülmecid döneminin Mısır valisi olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın annesi olabileceği varsayımında da bulunmaktayız. Hûşyar Hanım'ın zatına bir göl kenarı tahsis edildiğinden bahsetmiştir. Fatîn onun ömrünün uzun olması için dua etmiştir.

Bî-bedel târîh-i cevher söyledim teşrîfine

“*Şehr-i İslâmbol'a virdi Hûşyâr Hanım sürûr*” (T.22/9)

1.1.10. Ma'n (b. Zâide)

Divanda Reşîd Pâşâ için yazılmış bir kaside beytinde Ma'n'ın ismi geçmektedir. Ma'n ismiyle zikredilen farklı şahsiyetler olsa da biz bu ismin cömertliği ve şairleri himaye etmesiyle meşhur olmuş Ma'n b. Zâide olduğunu düşünmekteyiz. Fatîn de beytinde onun cömert huylu olduğunu vurgulaması bize bunu düşündürmektedir. Ayrıca Ma'n'ın, Sîstan (Sicistan) valisi olduğunu ve ülkesine ödenmeyen vergiler dolayısıyla

¹⁰⁶ Ekrem Gülşen, 19. Yüzyılda Bir Osmanlı Valisi: Giritli Sırrı Paşa ve Tefsir Anlayışı, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.162, (12/22 2010), s.7

onun da vergisini ödemeyen ülkeleri fethedip bol miktarda ganimet ele geçirdiği söylenmektedir. Beyitte de onun bol hazine ihsan ettiğine vurgu yapılmıştır.

Sehâ-yı tab'ına nisbetle ma'nen M'an bir şey mi

Nukûd-ı himmet u ihsânı genc-i râygân geldi (K.7/15)

Fatûn tarihleriyle meşhur bir şairdir. Divanda çok fazla zikredilen şahsiyet vardır. Divanda bahsedilen diğer tarihi şahsiyetler, hükümdarlar, şehzade ve devlet adamları;

Abbas Paşa (Cabbar-zade, Sivas Valisi): (T.162/7), Adil İsmail Paşa (Filibe Kaymakamı): (T.168/6), Afif Efendi (rütbe-i saniye sahibi): (T.29/9), Ahmed Beyefendi (Zühdi Kadri Bey'in babası): (T.149/1), Ahmed Efendi (Hasan Aga'nın oğlu): (T.215/5), Ahmed Efendi (Nazif Efendi'nin babası): (T.119/1), Ali Galip Paşa: (K.13/1), Ali Paşa (sadrazam): (T.16), (T.17), Arif Beyefendi (müftü): (T.44), Asım (Anadolu payeli): (T.48/4), Ata Efendi (kâtip): (T.94), Aziz (mir): (T.105/1), Bahri Efendi (kâtip): (Kt.8/1), Cavid (mir-i miran): (T.92/2), Cevdet Efendi (sadaret rütbeli): (T.25/1), (T.25/2), (T.26/2), Dilber Kalfa (Huriye Hanımefendi'nin kölesi): (T.173/5), Ferahi (hacegan sınıfından): (T.78/4), Hacı Şerif Ağa (kapıcıbaşı): (T.225/5), Hafız Mehmed (zabitan): (T.216/3), Hafız Said Efendi (katip): (T.189/5), Hakkı Beg (Nişan-ı saniye sahibi): (T.65), (T.80), Hakkı Efendi (İstanbul kadısı): (T.56/1), (T.56/2), Halil Paşa (ser-asker): (T.36/8), Hamid Beg (Mir Hüseyin'in babası): (T.148/1), Hasib Paşa (dar-ı şurâ reisi): (T.40/12), Hayrüddin Ağa (darüssade ağası): (Kt.1/1), (Kt.1/9), Hazım Efendi (divan katibi): (T.193/6), Hikmet Arif Beyefendi (müftü): (T.220/5), Hüseyin Aga (Şeyhülislam Mustafa Asım Efendi'nin müjde başı): (T.177/4), Abdi Aga (Refia Hanım'ın eşi): (T.188/1), Abdüllatif Bey (T.160/1), Ahmed Aga (T.8/1), Aişe Hanım (Osman Efendi'nin kızı): (T.120/2), Aişe Hanım (Seyyida Efendi'nin kız kardeşi): (T.156/4), Aişe Hanım (Sıdkı Efendi'nin annesi): (T.194/4), Aişe Sıddika Hanım (Mustafa Ağa'nın kızı): (T.143/3), Ali Efendi (Kadiri şeyhi): (T.176/13), Arife Hanım (Kadri Ağa'nın kızı): (T.117/2), Asım Efendi (Hadice Hanım'ın eşi): (T.163/1), Asım İbrahim (İbrahim Ağa'nın oğlu): (T.219/4), Aziz Efendi (Mevaliden): (T.147/1), Bahaüddin Efendi (Mevaliden Aziz Efendi'nin oğlu): (T.147/5), Basri Efendi (Safnaz Hanım'ın babası): (T.124/1), Bedri Bey (T.144/2), Behcet Efendi (T.140), Beytullah (T.205/5), Cavid Bey (T.138/1), (T.138/2), Cemalüddin Bey (T.127), Cemile Hanım (Hacı İsmail Efendi'nin zevcesi): (T.146/1), Cemile Hanım (T.185/2), (T.185/3), (T.233), Emin Efendi (Şeyhi Efendi'nin oğlu): (T.101/2), Faika Hanım (İsmet Efendi'nin kızı): (T.113/2), Fazlı Efendi (Rifai

tarikatından): (Kt.16/1), (Kt.16/2), Fıtnat Hanım (Muhsin Efendi'nin kızı): (T.104/3), Fuad Bey: (T.68/1), (T.68/2), Hacı Abdullah Efendi (hafız): (T.217/1), (T.217/3), Hacı İsmail Efendi (T.146/1), Hacı Mustafa Ağa (T.201/2), Hadice (Mustafa Ağa'nın kızı): (T.226/3), Hadice Hanım (Asım Efendi'nin zevcesi): (T.163/5), Hadice Hanım (T.103/2), Hadice Hanım (T.208), Hakkı (T.232), Hakkı Bey (Baykuş lakaplı): (T.139/1), (T.139/4), Hakkı Beyefendi (T.86/2), Halil Cevdet Efendi (Hüsni Efendi'nin oğlu): (T.106/2), Halil Efendi (Çerkes): (T.197/4), Hamid Bey (Behiyye Fatıma Hanım'ın eşi): (T.170/2), Hamid Bey (Muhsin Bey'in babası): (T.178/1), Hamid Bey (Mir Hüseyin'in babası): (T.148/1), Hasan Ağa (Ahmed Efendi'nin babası): (T.215/3), Hasan Bey (T.191/8), Hasan Nuri (T.151), Hasırcızaade (E.17), Huriye Hanımefendi (T.173/4), Hüseyin Efendi (Hamid Bey'in oğlu): (T.148/2), Hüseyin Haydar Bey (Raşid Paşa'nın oğlu): (T.59/5), Hüseyin Kemal (T.116), Hüsni Efendi (Hhalil Cevdet Efendi'nin babası): (T.106/1), İbb-i Ayyad (Tunuslu): (T.157/3), İbrahim Ağa (Mazlum ağa'nın oğlu): (T.171/5), İsmet Bey (Asım Efendi'nin oğlu): (T.163/4), İsmet Efendi (Faika Hanım'ın babası): (T.113/1), İzzet Beyefendi (T.240/1), Kadı Osman Efendi (T.169/1), (T.169/5), Kadri Ağa (Arife Hanım'ın babası): (T.117/1), Kadri Efendi (Sabiha Fatıma Hanım'ın babası): (T.111/1), Hüsrev Paşa (asker-i mansûre kumandanı): (T.42/13), İbrahim Rauf Bey (nişan sahibi): (T.74/2), (T.74/9), İffet Hanım (Mir Rıza'nın kızı): (T.112/2), İhsan Bey (T.223), İrfan Beyefendi (defterdâr): (T.63/7), İsmail Efendi (ulemadan): (T.89/7), İsmail Efendi (T.125/2), İsmail Paşa (Mısır valisi): (T.21/1), Kâmil Paşa (reis): (T.18/2), Kâmil Paşa (vezir): (T.19/2), (T.20/2), Kâmil Paşa (Kt.1/9), Kâsım Bey (başkâtip): (T.97/2), Kemâl (rütbe-i saniye sahibi): (T.66/5), Kemâl Efendi (Halil Efendi'nin kayınpederi): (T.91/1), (T.91/4), Kemâl Efendi (Sa'id Bey'in babası): (T.82/1), Kemâl Paşa (masraf nazırı): (Kt.6/2), Kemâlüddin Efendi (T.103/2), Kemâlüddin Efendi (T.121/3), Kör Münif (T.224/4), Ma'il Hasan Efendi (T.126), Mahmud Efendi (T.210), Mahmud Paşa (ticaret nazırı): (T.23/2), Mazhari Tahir Efendi (Zehra Fatıma'nın eşi): (T.213/1), Mazlum Ağa (İbrahim Efendi 'nin babası): (T.171/4), Mehmed Efendi (T.207), Mevhibe Sultan (Abdülmecid'in kızı): (T.4/11), (T.4/12), Muhsin Bey (Hamid Bey'in oğlu): (T.178/2), Muhsin Bey (T.150), Muhsin Efendi (Fıtnat Hanım'ın babası): (T.104/1), Muhtar Efendi (kâtip): (T.130/3), Mustafa Ağa (Aişe Sıddıka Hanım'ın babası): (T.143/1), Mustafa Ağa (Hatice Hanım'ın babası): (T.226/1), Mustafa Asım Efendi (şeyhülislam): (T.177/1), Mustafa Paşa (serasker): (T.38), Mustafa Talib Efendi (müverrih): (T.172/1), (T.172/7), Mümtaz Efendi (T.30/1), Nafiz Paşa (T.229), Nasır Efendi (nişan-ı saniye sahibi): (T.76/1), (T.76/6), Nazım Bey (T.218/2), Nazif Efendi (Ahmed Efendi'nin oğlu):

(T.122/2), Necib (İstanbul payeli): (T.55/4), Necmüddin Efendi (T.200), Neş'et Bey (Emin Muhlis Bey'in babası): (T.101/1), Neyyire Hanımefendi (Vacid Efendi'nin kızı): (T.109/2), Neyyir-i Felek Hanım (T.190), (T.231), Nuri Efendi (T.204), Nûriddin Paşa (Ragıp Paşa'nın oğlu): (T.69/1), Nüzhet: (T.142), Okumuş Hanım (T.237), (T.238), (T.239), Osman Bey (T.206/2), Osman Beyefendi (Saliha Hanım'ın babası): (T.175/1), Osman Efendi (Aişe Hanım'ın babası): (T.120/1), Osman Efendi (Selâhüddin Efendi'nin babası): (T.114/1), Ömer Beyefendi (T.164/5), Raik Efendi (Meşreb-zâde, Anadolu payeli): (T.50/2), Rauf Paşa (sadrizam): (T.37/10), Raşid (kâtib): (T.198/5), (T.199), Raşid Beyefendi (Safveti Paşa'nın oğlu): (T.81/7), Raşid Efendi (kâtib, mukayyid): (T.166/7), Raşid Efendi (ser kâtibi): (T.90/2), Raşid Fazıl (rütbe-i saniye sahibi): (T.118/2), (T.118/9), Raşid Paşa (Suriye valisi): (T.27/9), Raşid Sadullah Bey (nişan-ı rabia sahibi): (T.75/2), (T.75/11), Refia Hanım (Abdi Ağa'nın zevcesi): (T.188/5), Refik (Anadolu payeli): (T.46/2), Reşid (evkâf müfettişi): (T.54/2), Rıf'atî Edhem Efendi (meclis-i vâlada kâtib): (T.183/6), Rıza Efendi (evkâf nazırı): (T.28/1), (T.28/4), Rıza Efendi (İffet Hanım'ın babası): (T.112/1), Rıza Paşa (ser-asker): (T.39), Rukkiyye Hanım (T.110/2), Rüşdi Abdullah Efendi (muhasib): (T.167/5), Sa'düddin Efendi (şeyhülislam): (T.45/1), (T.45/2), Sa'id Bey (Kemâl Efendi'nin oğlu): (T.82/2), Sa'id Efendi (T.134), Sa'id Paşa (ferik rütbeli): (T.43/3), (T.43/17), Sa'ib Efendi (zümre-i küttabdan): (T.88/3), Sabiha Fatıma Hanım (Kadri Efendi'nin kızı): (T.11/2), Sabit Efendi (mektubî-i âlî odasında memur): (T.129/9), Sadık Bey (T.141/3), Safveti Paşa (müşir, Raşid Beyefendi'nin babası): (T.81/1), (T.81/2), Sadık Beyefendi (Şakire Hanım'ın oğlu): (T.203/1), Safveti Paşa (reis-i meclis): (T.41/10), Safnaz Hanım (Basri Efendi'nin kızı): (T.124/2), Salih Beyefendi (T.102/2), Salih Efendi (hazine kethüdası): (T.72/1), (T.72/5), (N.1/1), Saliha Hanım (Osman Beyefendi'nin kızı): (T.175/2), Saliha Hanım (T.211), Saliha Sultan (T.187), Saliha Sultan (T.15), Sami Bey (ferik rütbeli): (K.6/21), Sami Beyefendi (K.3/7), Samiye Hanım (Şakir Efendi'nin kızı): (T.100/5), Selahüddin Efendi (Ömer Ağa'nın oğlu): (T.114/2), Selim Sırrı Efendi (T.180), Seyfî Efendi (Emin Efendi'nin babası): (T.115/1), Seyyid Ali (hanende): (Ş.7/1), (Ş.7/2), (Ş.7/3), Seyyida Efendi (Aişe Hanım'ın kardeşi): (T.156/2), Sıddık Efendi (İstanbul payeli): (T.49/4), Sıdkı Efendi (Aişe Hanım'ın oğlu): (T.194/1), Sünbül Hanım (Tahir Ömer Bey'in zevcesi): (T.186/5), Şahin Efendi (T.209/1), (T.209/2), Şakir Bey (Behiyye Fatıma Hanım'ın babası): (T.170/2), Şakir Efendi (Samiye Hanım'ın babası): (T.100/1), Şakire Hanım (Sadık Beyefendi'nin annesi): (T.203/4), Şamih Efendi (T.133/1), (T.133/2), Şefik Efendi (Zehra Hanım'ın babası): (T.108/1), Şemsiddin (E.8), Şeref Efendi, Şem'i Efendi

(İstanbul payeli): (T.47/1), (T.47/2), Şem'i Efendi (Mekke hakimi): (T.57/1), (T.57/2), (Tal'at Efendi'nin babası): (T.196/1), Tahir Efendi (T.165), Tahir Ömer Bey (Sünbül Hanım'ın eşi): (T.186/1), Tahir Ömer Bey (Sünbül Hanım'ın eşi): (T.186/1), Tal'at Efendi (Şeref Efendi'nin oğlu): (T.196/7), Tal'atî Muhtar Efendi (nişan sahibi): (T.184/2), Tevfik Efendi (mesneviden): (T.205/1), Uryani Efendi (T.222), Uncı-zâde (kadı): (T.181/2), Vacid Efendi (Neyyire Hanım Efendi'nin babası): (T.109/1), Vacid Efendi (T.87), Vecih Efendi (T.132/1), (T.132/2), Yakub Efendi (Tevfik Efendi'nin babası): (T.107/1), Zühdi Kadiri Bey (Ahmed Beyefendi'nin oğlu): (T.149/2), Zehra Fatıma Hanım (Mazhari Tahir Efendi'nin zevcesi): (T.213/4), Zehra Hanım (Mir Şefik'in kızı): (T.108/2), Zekiyye Hanım (T.182), Zeliha (Mst.1/4), Zeliha Hanım (T.230), Ziya Bey (ulemadan): (Kt.15/2)

1.2. Şâirler, Âlimler ve Sanatkârlar

1.2.1. Enverî

Divân şâirlerince ismi sıkça zikredilen Fars şâirlerinden biri de Enverî'dir. Enverî, kaside, gazel ve kıt'ada İran şâirlerinin önde gelen isimlerindendir. İran edebiyatının en büyük kaside şâiri olarak kabul edilir. Sultan Sencer'in himâyesinde uzun yıllar kalmış, mantık, riyâziyyât, astronomi, astroloji ve heyet bilimleriyle ilgilenmiştir. Şiirinde günlük konuşma dilini kullanan şâir, bu yönüyle yeni bir tarz ortaya koymuştur. Sağlam bir tekniğe sahip olan Enverî hayal gücü geniş, edebî sanatları çok iyi kullanabilen bir şâirdir. Edebî sanatları kullanmadaki üstün yeteneği sebebiyle şiirlerinden birçok beyit veya parça belagat kitaplarında ve sözlüklerde edebî sanatlara ve kelimelere şâhid olarak gösterilmiştir.¹⁰⁷

Enverî'ye Divânda iki yerde yer verilmektedir. Enverî'nin ilim, irfan sahibi olduğundan, şiirlerinin güzelliğinden bahsetmiştir. Onun şiirleri o kadar güzeldir ki talebeyken bile güzel şiirler yazdığını söylemiştir. Ne kadar güzel şiir söyleyen olsa da onun talebeliği kadar olamayacağını vurgulamıştır. Fatûn, tarihinde de Enverî için dua etmiştir. Onun kabrinin nurlar içinde olması için Allah'a yalvarmıştır.

Enverî gevher-i eş'ârını görmüş olsa

Aña şâkirdliği rûhânî iderdi ibkâ (K.5/23)

¹⁰⁷ Abdülkadir Karahan, "Enverî", DİA, C.11, İst., 1995, s.356-358

1.2.2. Nef'î

Nef'î'nin hayatı ve kişiliği hakkında bilgiler oldukça sınırlıdır. Asıl adı Ömer'dir. Kaside üstadı sayılan Nef'î, XVII. yüzyılın önde gelen şairlerindendir. Şiire genç yaşlarda başlamıştır. Nef'î, 1635 yılında Sadrazam Bayram Paşa'ya yazdığı hiciv yüzünden idam edilmiştir. Nef'î divan şiirinde önemli bir yere sahiptir. Övgü ve yergilerinde aşırıya kaçan Nef'î'nin isyancı ve pervasız bir kişiliği olduğu söylenir. Nef'î'nin Türkçe Dîvân, Farsça Dîvân ve Sihâm-ı Kazâ isimli üç eseri vardır.¹⁰⁸

Nef'î'nin ismi iki gazelde yer almaktadır. Fatîn düzgün, güzel söz söylemesi dolayısıyla kendisini Nef'î-i sâni olarak adlandırmıştır.

Fatîn tab'-ı belîğim isti'âne itmez 'âlemden

Benim var ise şimdi 'âlem içre Nef'i-i sâni (G.164/6)

1.2.3. Nedîm

Asıl adı Ahmet olan Nedîm, İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi hakkında elde edilen kesin bilgiler bulunmamakla birlikte 1681 yılında doğduğu tahmin edilmektedir.¹⁰⁹

XVIII. yüzyılın başında gazelde hikemi tarzın büyük temsilcisi Nâbî'nin, kasidede Nef'î'nin etkisinin revaçta olduğu şiir ortamına ilk adımını atan Nedîm, çok geçmeden "Nedîmâne" denilen yeni bir tarz geliştirmiştir. Bu tarzın esasını, söyleyiş mükemmelliği, yerlilik arzusu ve Nedîm'e özgü edâ oluşturmuştur.¹¹⁰ Divânda tek bir yerde Nedîm'e yer verilmiştir. Divanda onun şahsını ifade edecek şekilde kullanılmamıştır. Ancak onu ismiyle zikredilen bir tarz olan Nedîmâne kavramına yer vermiştir. Fatîn kendisinin bu gazeli yazarken Nedîmâne bir üslup kullandığını dile getirmiştir.

Fehmî Begefendî'ye Fatîn peyrev olup ben

Bu nazmı Nedîmâne Fehmâne düşürdüm (G.96/5)

¹⁰⁸ Muvaffak Eflatun, Yüzyıllara Göre Eski Türk Edebiyatı Tarihi, A. Mermer (Editör); Eski Türk Edebiyatına Giriş, 8. Baskı, Akçağ yay., Ankara, 2012, s.488-489

¹⁰⁹ Abdulluttalip İpek, Nedîm'in Sanatı Üzerine Bir Tahlil Denemesi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Elazığ, 2013, s.32

¹¹⁰ Muhsin Macit, "Nedîm Divânı", Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2017, s.9-10

1.2.4. Neş'et Bey

Hoca Neş'et adıyla tanınan Süleyman Neş'et Efendi, İstanbul asıllı olup padişahlara yakınlığı ile bilinen ve Enderun'da eğitim gördükten sonra kendisine divan hocalığı verilen, “Enderunlu Şairler, Hattatlar ve Musîkî San'atkârları Tezkiresi” adında bir eseri de bulunan Ahmed Refî' Efendi (ö.1750)'nin oğludur. Dedesi ise 1699'da ölen Mehmed Efendi'dir. Babası Ahmed Refî' Efendi, III. Ahmed (saltanatı 1703-1730) ile I. Mahmud (saltanatı 1730-1754)'in huzurlarında uzun bir süre musahib ve nedim olarak bulunduktan sonra, kaderinin cilvesi ile Edirne'ye sürgün edilmiş, Süleyman Neş'et de bu sürgün sırasında Edirne'de doğmuş ve bunun üzerine babası onun doğumuna şu tarihi düşürmüştür:

“Hüdâya iki ‘âlemde ‘aziz eyle Süleymân'ı”

Bu mısradan da anlaşıldığına göre Hoca Neş'et hicri 1148/milâdî 1735 yılında doğduğu bilinmektedir.¹¹¹

Duyarlı bir insan olduğu için hüznü şiiirler söylemektedir, onu dinleyen herkes bu şiiirlerin etkisi altında kalmaktadır. Hoca Neş'et seferde iken İstanbul'daki dersleriyle talebesi Vak'anüvis Pertev Efendi ilgilenmiştir. Seferden döndükten sonra ömrünün geri kalan kısmını döneminin ünlü şair ve şeyhlerine verdiği derslerle geçirmiştir. Yetiştirdiği önemli şahsiyetlerden Şeyh Gâlib, Pertev Efendi, Ârif ve Seyyid Fedâ Efendi'i zikredilmektedir.¹¹²

Divanda bir şarkıda Neş'et Bey'in ismi geçmektedir. Âşık kendisini Neş'et Bey'e benzetmiştir. Onun aşk meclisinde Neş'et gibi tatlı, güzel konuştuğunu söylemiştir.

Zülfine gâhî tokundukça seniñ bâd-ı nesîm

'Akl u fikrim tağılup gönümde kalmaz havf u bîm

Bezm-i 'aşkıñda nola Neş'et gibi olsam nedîm

Sen gül-i nâzik-edâya pek yaraşmış mâ'îler (Ş.9/3)

¹¹¹ Ali Güzelyüz, Hoca Neş'et'in Hayatı, Eserleri ve Tûfân-ı Ma'rifet'teki Tasavvufî Görüşleri, İlmi Araştırmalar 5, İstanbul, 1997, s.167

¹¹² Ali Güzelyüz, a.g.e., s.169

1.2.5. Fehmî Bey

Fehmî'nin basılı divanında adı, İbrahim Fehmî Beg bin Süleymân Paşa olarak geçmektedir. (Divan, s.3) Şiirlerinde kullandığı mahlası “Fehmî”dir.¹¹³

Divanında tarih manzumelerine bakıldığında, şairin toplumu ve olayları iyi analiz ettiği görülmektedir. Devrin padişahları, sadrazamları, paşaları, Rumeli ahalisi, yöneticileri, toplumsal olaylar, düğün, ölüm vb. durumlara divanında yer veren şairin, kendisinin de bazı hayır ve hasenat işlerinde bulunduğu ve bunlar için tarih düştüğü görülmektedir. Fehmî'nin Mevlevî tarikatı ile bir gönül bağının olduğu “tarikat-ı mevleviyye'ye muhibb şuaradan idi” bilgisiyle İnal tarafından (C.1.s.587) belirtilmektedir. Divanında geçen kaside, gazel ve tarih manzumelerinden anlaşıldığına göre şairin, şen şakrak ve hayattan zevk alma taraftarı olan bir portre çizdiği görülmektedir.¹¹⁴

Divanda şairler arasında ismine en çok yer verilen şahıslardan biridir. Fatîn Divanda ondan Mîr Fehmî, Fehmi Begefendi, Hazret-i Fehmî Beg ve Cenâb-ı Mîr Fehmî olarak bahseder. Şair 148. gazelinde ona nazire yazdığını belirtmiştir. İki gazelini ise Fehmî Efendî kabul ederse ona arz ettiğini söylemiştir. Beyitlerden anlaşıldığı üzere Fatîn Efendi, Fehmî Bey'i kendisine örnek almış ve onun yolundan gitmeye çalışmıştır.

Egerçi nazm-ı Fehmî Begefendi'ye nazîr olmaz

Velîkin zâtına peyrevlik itmek iftihârımdır (G.26/6)

1.2.6. Sürûrî

Adana'da doğmuştur. Babasının adı Hâfız Mûsâ'dır. Baba tarafından Hz. Peygamber'in soyundan geldiği rivayet edildiğinden seyyid olarak anılmaktadır. Öğrenimini Adana'da yapmış ve yirmi yaşlarında şiir yazmaya başlamıştır. Önceleri “Hüznî” mahlasını kullanan şair, hiciv ve hezl türü şiirlerinden oluşan Hezelliyyât'ındaki manzumelerde “Hevâî” mahlasını tercih etmiştir; İstanbul'a geldikten sonra “Sürûrî”

¹¹³ Ahmet İçli, 19. yüzyıl Divan Şairi İbrahim Fehmî ve Divanı, Karadeniz, 2015; (28), s.177

¹¹⁴ Ahmet İçli, a.g.e., s. 179

mahlasını kullanmaya başlamıştır. Tarih düşürmedeki üstün kabiliyeti dolayısıyla şöhreti bütün Osmanlı ülkesine yayılmıştır.¹¹⁵

Fatîn, Sürûrî'ye Tezkire-i Hâtimetü'l-Eş'âr eserinde de yer vermiştir. Tezkire'de ondan Mustafa Sürûrî Efendi diye bahseder. Divanda tek yerde Sürûrî'nin adına yer vermiştir. Fatîn Efendi onun tarih düşürmedeki kabiliyetine vurgu yapmıştır.

Yâd idüp zâtın müverrihler naşıl olmaz melûl

'Âlemiñ gitdi Sürûrî-i zamânı âh âh (T.172/6)

1.2.7. Senîh

Süleyman Senîh Efendi, on dokuzuncu yüzyılın mutasavvıf şairlerindendir. Dönemin şartlarına ayak uydurarak şair arkadaşlarıyla müşterek gazeller söylemiştir. Senîh Efendi, içli şiirler yazmış, samimi bir sûfî şairdir. Mevlevilik geleneğine bağlı kalarak yaşamış, şiirlerini de bu tarzda yazmıştır. El yazması defterinde şiir türlerinin hemen hepsine yer vermiş olmakla birlikte daha çok Kerbelâ hadisesini ele alan mısralar yazmıştır. Defterin sonlarında yer alan tarih düşürmeleri de dikkate değer önem arz etmektedir.¹¹⁶

Bazı kaynaklarda Senîh Efendi ve Ziya Pâşâ, Fatîn Efendi'nin en samimi dostları olarak geçmektedir. Divanda şairler arasında ismi fazlasıyla zikredilen şahıslardan biri de Senîh Efendi'dir. Bu da Fatîn ve Senîh Efendi'nin arasındaki dostluktan ileri gelmektedir. Fatîn Efendi beyitlerinde çoğunlukla ondan övgü ile bahseder. Beyitlerde Fatîn Efendi'nin yakın dostu olan Ziya Pâşâ ile ismini birlikte andığı da görülmektedir. Senîh Efendi'nin üstad olduğuna, güzel söz söylediğine, nükteyi yerinde kullandığına değinmiştir. Divan'ını ise 1275 yılında bastığına dair tarih düşürmüştür. Gazeller ve tarihler dışında Fatîn Divanı'nın son sayfasında Senîh Efendi'nin bu eser için yazdığı takriz yer almaktadır.

Şi'r-i rengîn-i Senîh-i sühân-ârâya bakup

Tab'-ı mahmûrda zuhûr itdi cilâ-yı neş'e (G.152/6)

¹¹⁵ Atilla Batur, "Sürûrî", DİA, İstanbul, 2010, C.38, s.172

¹¹⁶ Recep Şükrü Güngör, Senîh Efendi'nin Hayatı, Eserleri, Edebi Şahsiyeti, Kayıp El Yazması Defteri ve Müşterek Gazelleri, Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.5, S.8, 2018/1, s.190

1.2.8. Ziyâ Pâşâ

Ziyâ Pâşâ, doğum adıyla Abdülhamid Ziyâeddin (d. 1829, İstanbul- ö. 17 Mayıs 1880 Adana), Tanzimat devri devlet ve fikir adamı, gazeteci ve şairdir. Osmanlı İmparatorluğu'nda 19'uncu yüzyılın en önemli devlet adamlarından birisidir ve Tanzimat Edebiyatı'nın en fazla eser veren yazarlarındandır. Şinasi ve Namık Kemal ile birlikte "Batılılaşma" kavramını ilk defa ortaya atan Osmanlı aydınları arasında yer alır. Sultan Abdülaziz döneminde Avrupa'ya kaçarak Jön Türkler'e katılmıştır. Çıkardığı gazete aracılığıyla devrin hükümetini eleştirmiştir. Yurda döndükten sonra vali olarak hizmet vermiş ve Adana'da vefat etmiştir.¹¹⁷

Ziyâ Pâşâ'nın, Fatîn Efendi'nin yakın dostlarından biri olduğuna değinmiştik. Divanda üç yerde Ziyâ Pâşâ'nın ismi zikredilmiştir. İki beyitte Ziyâ Pâşâ'dan Hazret-i Mîr-i Ziyâ olarak bahseder. Fatîn, Ziyâ Pâşâ'nın izinden gittiğini söylemiştir. Onun vezinli gazel söylemedeki hünerinden de bahsetmiştir.

Hazret-i Mîr-i Ziyâ'ya peyrev olmazdım Faî'n

Tab'ı mevzûnum gazel-gûlukda mâhir olmasa (G.132/7)

1.2.9. Muhsin Bey

İstanbul'da Şehremini semtinde doğmuştur. Asıl adı Mehmed Muhsin Efendi'dir. Vidin valisi Ağa Hüseyin Paşa'nın hazine kâtibi olan Sâlih Vehbî Efendi'nin oğludur. 1855 senesinde Dîvân-ı Hümâyûn kalemi şâkirdânı sınıfına katılmıştır. Sonra Mekteb-i Ma'ârif-i Adliye'ye geçti ve burada yeteri kadar Arapça ve Farsça ilimler tahsil ettikten sonra Maliye Mektupçusu Odası hulefası arasına girdi. Burada yazı ve inşâ konusunda kendisini geliştirdi. 1844 yılında Üsküp eyaleti tahrirat kitabetine, 1848 senesinde İslimye Mal başkitabetine, 1850 tarihinde Hamid Sancağı Mal Müdürlüğüne memur edildi. Bir müddet burada görev yaptıktan sonra 1853 tarihinde rütbe-i râbi'a ile hâcegan sınıfına dâhil edildi. 1854 senesi başlarında son görevinden istifa ederek İstanbul'a dönmüştür. Ölüm tarihi ve yeri tam olarak bilinmemekle beraber Sultan Abdülazîz devri (1861-1876)

¹¹⁷ https://tr.wikipedia.org/wiki/Ziya_Paşa (16 Mart 2021/ 21.31)

sonlarına vefat ettiği tahmin edilmektedir. Fatîn'e göre latif tabiatlı bir zat olup bütün şairleri az miktardaki gazellerinden ibarettir. Şiirine örnek Fatîn Tezkiresi'ndedir.¹¹⁸

Fatîn Efendi Divanı'nda beş yerde Muhsin Bey'in ismini zikretmektedir. Aynı zamanda Muhsin Bey'i Hazret-i Muhsin Bey, Cenâb-ı Mîr Muhsin olarak zikrettiği de görülmektedir. Fatîn'in tamamen Muhsin Bey için yazdığı on üç beyitlik bir tarihi yer almaktadır. Onun gibi bir şairin dünyaya gelmeyeceğini, onun şiirlerinin inci dizisi gibi olduğunu söylemiştir. Onun adaletli biri olduğunu hatta o kadar adaletli ki adaletiyle ünlü Nûşîrevân'ı bile geçtiğini söylemiştir.

Hazret-i Muhsin Beg'e peyrevlik itdikçe Faîf

Nazmını tahsîn iderler câ-be-câ agâh ol (G.79/5)

Divanda geçen diğer şairler:

Ahmet Kemâl Efendi: (T.60/1), Ali: (G.8/5), (G.71/6), (G.141/5), Âsaf: (Th.5), Âsım Efendi: (G.28/6), Atâ: (T.152), Âtîf Bey: (G.47/5), Aynî Efendi: (T.76), Azîz: (G.54/5), (G.106/5), Celâl: (G.4/6), Eşref Bey: (T.67/2), Fehîm: (G.137/7), Feyzî Efendi: (G.83/5), Hakkı Bey: (G.14/7), (G.115/5), Hassân (bin Sabit, Arap şairi): (T.151), Hayri Efendi: (Mst.1/7), (T.85/1), (T.85/2), Kâzım Beyefendi: (G.50/7), (G.53/7), Kemâl: (G.62/6), Lebîb: (G.57/6), Leylâ: (G.138/7), Nihad: (G.85/5), (G.87/5), (G.165/5), Râgıb: (T.69/3), (T.69/4), (Kt.8/1), Râsım Efendi: (G.147/5), Râşid Efendi: (G.40/9), Sa'îd (şair ve müderris): (G.40/9) , Sa'îd: (G.42/8), Sâ'ib Efendi: (T.145/1), Saffet Efendi: (G.133/11), Sermed Efendi: (G.110/5), Şevket: (G.124/7), Vasfî Efendi: (T.62/1), (T.62/2), Zühdi: (G.90/5)

1.3.Tarihi-Efsanevî Şahsiyetler

1.3.1. İskender

Eski kültürümüzün, dinler tarihi, tefsir, edebiyat, tasavvuf gibi hemen hemen bütün alanlarına girmiş, tarihî-efsanevî bir şahsiyet olan İskender; İslâm tarihindeki- Kur'an'da da kıssası anlatılan, peygamber olup olmadığı hususunda ihtilaflar olan – Zü'l-Karneyn, Yunan (Makedon) tarihinde ismi zikredilen Büyük İskender (Alexander The Great) ve bunların karıştırılmasıyla meydana gelmiş olan âb-ı hayatı arayan İskender olmak üzere üç

¹¹⁸ <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/muhsin-mehmed-muhsin-efendi> (16 Mart 2021/ 20.02)

farklı kimlikle karşımıza çıkmaktadır. Divan şiirimizde bahsi geçen İskender, Zülkarneyn'le Makedonya'lı Büyük İskender'in karışımı bir şahsiyet olup, ikisinin mâcerâları ve hayatları birbirine karıştırılmış ve âdetâ bunların tefriki imkânsız hâle gelmiştir. Şüphesiz bu karışıklığa en büyük âmil, Büyük İskender'in Asya seferi sırasında İran'ı fethi, İranlı büyük hükümdarlarla savaşı, İskender'in İran'da yıllarca, tıpkı eski Fars kralları gibi debdebeyle yaşaması, onun bu mâcerâlarının İran kaynaklarınca rivâyeti ve Büyük İskender'in mâcerâlarının Kur'an'da adı geçen Zülkarneyn'le benzerliği olmuştur.¹¹⁹

Divanda İskender ile ilgili ab-ı hayata, mirat-ı İskendere, Dara ile mücadelesine, yaptırdığı sete ve hükümdarlık gibi unsurlara yer verilmiştir.

İskender ile unsurlardan biri de âyine-i İskender'dir. İskender bir ayna yaptırmış ve bu aynayı yüksek bir yere koyarak ordan geçen gemileri, düşman kabilelerini çok önceden görme fırsatı yakalamış. Bazı rivâyetlere göre ise bu aynanın mucidinin Aristo olduğu söylenmektedir. Bu unsur Divanda sevgilinin yanağını aynaya benzeterek kullanılmıştır. Sevgilinin yüzü ve yanağı parlaklığı dolayısıyla aynaya benzetilmiştir. Bu yüzden ona İskender'in aynası dendiğini de söylemiştir.

Âyîne-i ruhsârına bir vech ile söz yok

Zîrâ aña mir'ât-ı Sikender de dimiş var (G.38/2)

Divan şiirinde bahsi geçen İskender'lerden biri de Kur'an'da ismi zikredilen Zülkarneyn'dir. Peygamber olup olmadığı hakkında net bir bilgi yoktur. Zülkarneyn, Yecüc ve Mecüc kavminin saldırılarını engellemek için bir set yaptırmıştır. Divanda da bu olaya telmihte bulunulmuştur. İskender'den övülmeyi hak eden eşsiz bir hükümdar olarak bahsederken onun heybetli bir köprüde bile misli olmayan, yıkılması güç bir set yaptığını söylemiştir.

Ol şâh-ı memdûh u ferîd İskender –i Dârâ 'abîd

Yapdırdı çün sedd-i sedîd bir misli yok cîsr-i cesim (T.9/5)

¹¹⁹ Dursun Ali Tökel, Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi, 1. Baskı, Akçağ yay., Ankara, 2000, s.187

1.3.2. Mânî ve Bihzâd

Maniheizmin kurucusu olarak kabul edilen, fakat klâsik edebiyatımızda daha çok resim sanatındaki mahâret ve şöhretiyle adı anılan din kurucusu ve ressamdır. Mani'nin nereli olduğu, nerede doğup nerede büyüdüğü belli değildir. Sasaniler zamanında, Şapur devrinde İran'a gelmiştir. Burada Zerdüşlük ve Hristiyanlığı incelemiş ve bunların ikisini birleştirerek yeni bir mezhep kurmuştur. Buna Mânî dini (Maniheizm) denilir. Mânî dini en çok Çin'de yayılmış olup kutsal saydıkları kitapları resimlerle süslüymüş. Yaptığı resimler çok güzel olduğu için bu özelliği müridlerine gökten inen bir mucize olarak göstermiştir. Şapur'un hekimi iken kızını iyileştiremediği için bir ara İran'a sürülmüş ve Hürmüz zamanında geri dönmüştür. Hürmüz'ün oğlu Behram, koyu bir Zerdüş olduğu için onu derisini yüzdürerek öldürtmüştür. Nigâristân, Erteng veya Erjeng adlı resim mecmuası ile ünlüdür.¹²⁰

Bihzad ise Divan şiirinde çizmiş olduğu resimlerdeki marifetiyle övülen bir ressamdır. Mani gibi sanatı efsânevi bir hâl almış şahıslardandır. Şiirimizde sevgilinin vasfının üstünlüğü, Bihzâd'ın bile çizemeyeceği olağanüstülüktedir. Genellikle hep bir kıyas malzemesi olarak kullanılmıştır. Ahmet Talat Onay'a göre, Bihzad, Hüseyin Baykara'nın nedimlerinden biri olmakla beraber, aslında İran esatirinde bir ressam adıdır.

İskender Pala ise Bihzad'ın, Herat'ta yaşamış, Hüseyin Baykara ve Ali Şir Nevâî'den teşvik görmüş bir Türk ressamı olduğunu söyler.¹²¹

Divanda Mânî ve Bihzâd birlikte kullanılmıştır. Beyitlerde üç yerde anılmıştır. Üç beyitte de onların resim yapmadaki üstünlüğüne değinilmiştir. Ayrıca Fatî'nin Mânî'nin Nigâristân adlı mecmuasına da yer vermiştir. Mânî'nin Nigâristân'ın güzelliğinden bahseder ve sevgilinin hayalini bile çizerken gönlünün Bihzâd gibi olduğunu söyler. Bihzâd'ın resim yapmaktaki mârifeti bilinmektedir. Bihzâd nasıl güzel resim yapıyorsa âşık da kavuşamadığı sevgilinin hayalini bile çizerken gönlünün aynı güzelliklerle dolduğunu söylemiştir.

Benim el-hak Nigâristân-ı hüsnüñ şimdi Mânî'si

Hayâl-i yârı taşvîr itmede Bihzâd'dır gönlüm (G.100/3)

¹²⁰ Rıdvan Canım, a.g.e., s.313

¹²¹ Dursun Ali Tökel, a.g.e., s.121

1.3.3. Cem (Cemşid)

İran'ın mitolojik tarihinde Pişdâdiyan sülalesinden dördüncü padişaktır. Tahmurs'un oğludur. Şehnameye göre;

Babasının ölümüyle tahta çıkan Cem, evvela savaş aletleri yapmaya başlamıştır. Zekâsı sayesinde demiri yumuşatıp ondan kalkanlar, zırhlar ve silahlar imal ettikten sonra, keteni, ibrişimi ve kıl ipliği eğirerek değerli kumaşlar, ardından da devlere su ile toprağı kardırıp kerpiçler, tuğladan saraylar yaptırmıştır. Daha sonra kıymetli taşları işlemeyi öğrenmiştir. Güzel kokuları icad etmiştir.¹²²

Divan şiirinin kabul ettiği telakkiye göre şarabın mucidi Cemşid'di. Gölpınarlı, Cemşid'in şarabı bulmasıyla ilgili efsanevî rivayeti şu şekilde anlatmaktadır: Cem, bir gün bir kuşun boğazına bir yılanın sarılmış olduğunu görmüş, bir okla yılanı öldürmüş. Kuş uçup gitmiş, fakat bir müddet sonra aynı kuş ayağında bir tohum tanesiyle Cemşid'in yanına gelmiş ve tohumu bırakarak gitmiş. Tohumu ekmişler, bir müddet sonra büyümüş ve üzüm asması oluşmuş. Bu üzümleri toplamışlar ve suyunu sıkıp bir köşeye bırakmışlar. Bir müddet sonra Cem "getirin şu üzüm suyunu da bir bakalım" demiş; getirmişler, tadı Cem'e acı gelince bırakmış. Tabi üzüm suları orada bekleye bekleye şarap haline dönüşmüş. Sarayda sürekli baş ağrısından şikâyet eden cariyeye varmış. Bir gün ağrıdan canına tak diyen cariyeye bu zehirli suyu içerek ölmeye karar vermiş ve içmiş. Tabi içer içmez de uykuya dalmış. Uyandığında ne başı ağrıyormuş ne de üzerinde bir ağırlık görmüş. Aksine şen, mutlu ve huzurluymuş. Durumu Cem'e iletmişler ve böylece şarap bulunmuş olmuş.¹²³

Divanda beş yerde Cem'e yer verilmiştir. Cem-paye, Cem-âbid, Cem-cenab, bezm-i Cem, Cem-haşem gib terkiplerle birlikte kullanılmıştır. Beş beytin dördünde onun padişahlığına değinilmiştir. Onun ibadet eden, şerefli ve onurlu bir padişah olduğunu söylemiştir. Onu padişahların padişahı olarak nitelendirmiş ve ömrünün uzun olması için dua etmiştir.

Ol pâdişâh-ı Cem-cenâb şâhen-şeh-i gerdûn-nişâb

Devr eyledikçe nüh-kıbâb bulsun her ân şevk-i cedîd (T.243/4)

¹²² Dursun Ali Tökel, a.g.e., s.125-126

¹²³ Dursun Ali Tökel, a.g.e., s.133

Cem, divan şiirinde ilk içkiyi icât eden kişi olarak zikredilmektedir. Bezm-i Cem tabiri bu yüzden onunla birlikte kullanılmıştır. Padişahlığının dışında tek beyitte bu unsura yer verilmiştir. Âşık, Cem meclisinde şarabın daha meclise gelmeden aşk şarabıyla sarhoş olduğunu söylemiştir.

Bâde-i ‘aşk beni mest-i müdâm itmiş idi

Câm devr eylememişdi daha bezm-i cem’de (G.146/2)

1.3.4. Dârâ

Dârâ, divan şiirinde adı en çok geçen Acem hükümdarlarından birisidir. Büyük bir saltanat ve şa’şaya malik olması, İskender’le olan efsânevî savaşları, tac ve tahtıyla dillere destan olmuş bir hükümdar olması, hem Acem hem de Türk şiirinde adından çokça bahsedilmesine sebep olmuştur. Dârâ, divan şiirinde bir ululuk, azamet ve şa’şaa sembolüdür. Genellikle memduh övülürken onun üstünlüğünü ifade için kullanılmışsa da bazen de dünya hayatının geçiciliğini ve şairlerin istîğna hallerini ifadede zikredildiği olmuştur.¹²⁴

Divanda Dârâ, dârâ-âbîd, dârâ-haşem terkipleriyle birlikte kullanıldığı da görülmektedir. Bir beyitte Dârâ ve İskender birlikte kullanılmaktadır. Bu da Dârâ’nın İskender ile yaptığı savaştan dolayı öldüğü rivâyeti akıllara gelmektedir. Dârâ kelime anlamı olan hükümdar olarak da beyitlerde geçmektedir. Divanda genellikle onun doğru ve insafî, koruyan, düzenleyen ve kollayan bir hükümdar olduğuna değinilmektedir. Ayrıca onun gibi bir hükümdarın bir daha gelmeyeceğine de vurgu yapılmıştır.

‘Aceb mi olsa Dârâ dergehinde ‘abd-ı memlûkî

Cihâna gelmemişdir öyle şâh-ı ma’delet-pîrâ (T.41/2)

1.3.5. Hüsrev

İran’ın meşhur bir padişahı olan Hüsrev, sevgilisi Şirin ile münasebetleri ve Ferhad’la olan rekâbeti, ona mukabil arzusuna erişmesi, üzerine bindiği atı, taşıdığı kılıcı, sahip olduğu ikbâl ve iktidar bakımlarından ele alınır. Hüsrev’in dikkat çekilen diğer bir

¹²⁴ Dursun Ali Tökel, a.g.e., s.155

özelliği ise Şirin'e yaptırmış olduğu Kasr-ı Şirin'dir. Ayrıca divan şairleri "hüsrev" sözcüğünün hükümdar anlamından da istifade ederek çeşitli söz oyunları yapmışlardır.¹²⁵

Divanda iki yerde Hüsrev kelimesi geçmektedir. Hüsrev kelimesinin anlam olarak ise hükümdar anlamına geldiğini belirtmiştik. Bir beyitte kelime anlamı itibariyle ele alınırken diğer beyitte ise onun şahsından bahsederek hükümdarlığına değinilmiştir. Onun çokça malının mülkünün olduğu, hazinelere sahip olduğu bilinmektedir. Fatin de onun malını bağışladığından, cömert bir hükümdar olduğundan bahsetmektedir.

Çarha münşî-i felek böyle yazar 'unvânını

Hüsrev-i taht-ı şehâdır dâver-i mülk-i 'aîâ (K.4/19)

1.3.6. Asaf bin Berhiya

İslâmi kaynaklarda Âsaf, Süleyman Peygamber'in teyzesinin oğlu, çok güvendiği birisi, hatta kâtibi veya veziri olarak gösterilir. Onun "ism-i azam"ı bildiği, dualarının kabul edildiği ve keramet sahibi olduğu aktarılmaktadır. Saba melikesinin tahtını göz açıp kapayıncaya kadar geçecek bir sürede getireceğini söyleyen rivâyetler de vardır. Çoğunluk bunun Berahya oğlu Âsaf olduğunu söyler, tarihçiler de aynı görüşü paylaşmaktadırlar.¹²⁶

Âsaf, Divanda tarihi ve efsanevî şahıslar arasında adı en çok zikredilen şahıstır. Üç yerde Süleyman Peygamber'in veziri olması dolayısıyla onunla birlikte anılmıştır. Allah'ın ona Âsaf isimli bir vezir bahşettiğini söylemiştir. Divanda Âsaf ismi övgü amacıyla da kullanılmıştır. Özellikle Âsaf-nazîr terkibine çokça rastlanılmaktadır.

Du 'â-yı hayrına bed' eyle ıtnâb-ı kelâm itme

Ki yokdur ol vezîr Âşaf-nazîriñ vaşfına pâyân (T.36/4)

1.3.7. Hâtem (Hâtem-i Tayy)

Ebû Saffâne Hâtem b. 'Abdullâh b. Sa'd et- Tâi el-Kahtânî (öl-578/1183). Câhiliye döneminin cömertliğiyle ünlü şairidir. Tay kabilesinin reisidir. Babası Abdullâh o henüz çocukken ölmüş, kendisi zengin ve cömert bir kadın olan annesi Guneyye binti 'Afîf

¹²⁵ Mehmet Halil Erzan, Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsanevî Şahısların Kullanımına Bir Örnek: Nev'izâde Atâyî Divanı, Turkish Studies, Volume 8/4, Spring 2013, Ankara/Turkey, s.843

¹²⁶ Nimet Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, Kalcı Yayınevi, Ankara, 2008, s.72-73

yetiştirmiştir. Hâtem'in cömertliği, aşırı harcamalarını engellemek için kardeşleri tarafından hapsedilecek kadar iyiliksever olan annesinden gelir. Hâtem, çocuk yaşlarından itibaren cömertliği ve misafirperverliğiyle tanınarak cevâd lakabıyla anılmaktadır. Hâtem, çok değerli atını, aç bir anne ve çocuğuna bağışlamış olmasından dolayı edebiyatta cömertliğin timsâli olarak kabul görmüştür.¹²⁷

Divanda üç beyitte Hâtem'e yer verilmiştir. Sami Bey için yazdığı bir kaside beytinde Âsaf ile birlikte anılmıştır. Âsaf-nazîr terkiibini kullanarak yazdığı kişiyi övmüş ve Hatem'in cömertliğine değinmiştir. Tarihinde ise ondan Hâtem-i Tayy olarak bahsederek ismini Nûşîrevan ile birlikte anmıştır. Onun adillik konusunda Nûşîrevan'ı geçtiğini söylemiştir.

Unutdırdı baña luṭfiyla lafz-ı Hâtem-i Ṭâyy'ı

Şeh-i Nûşîrevân'ı geçdi 'adliyle o şâhib-cûd (T.135/7)

1.3.8. Nûşîrevân

M.S. 531 ile 579 yılları arasında hükümdarlık yapan, İran'ın Sasani sülalesinden, adaletiyle ün salmış hükümdardır. Rivâyetlere göre Kisra lakabı ilk defa bu kişiye verilmiştir. Asıl adı Hüsrev'dir. Nûşîrevân kelimesinin anlamı hususunda ihtilaflar vardır. Bir görüşe göre Nûşîrevân, nûş-ı revan kelimesidir. Nûşin: leziz; revân: can mânâsına gelip anlamı da cân- şirin (tatlı can) demektir. Bir başka görüşe göre ise Nûşîrevân; "Ânûşek-Revân", ölmez ruhlu anlamına gelen birleşik bir kelimedenden bozmadır ve halkın Hüsrev adlı bu hükümdara verdiği bir sıfattır. Burhan-ı Katı'a göre Nûşîrevân: rabb-i insan ve mürebbi-i nev'i beşer mânâsına geldiği gibi, âdil kişi anlamına da gelir. Yine Burhan-ı Katı'a göre bu hükümdara Araplar Ebû Şîrvân derlermiş.¹²⁸

Divanda iki yerde Nûşîrevân'a yer verilmiştir. İki beyitte de onun adaletine değinilmiştir. Bir beytinde Hâtem ile birlikte anılmıştır. Diğer bir anıldığı beyit ise Reşîd Pâşâ için yazılmış bir kasidededir. Reşîd Pâşâ'nın adalette benzerinin olmadığını söylemiş ancak ondan sonra Nûşîrevân'ın dünyaya geldiğini söylemiştir.

¹²⁷ Cengiz Uysal, a.g.e., s.276

¹²⁸ Dursun Ali Tökel, a.g.e., s.242

‘Adâletde dahî yokdur nazîri dir idim ammâ

Zamân ile ne çâre ‘âleme Nûşirrevân geldi (K.7/14)

1.3.9. Rüstem

Neriman’ın torunu, Zâl’in oğludur. Keykûbâd’ın asrından Keyhüsrev’in saltanatı sonuna kadar cihan pehlivanı, emîrû’l-ümerâdır. Zâbilistân, Seyistân onun tasarrufunda idi. Sekiz yüz sene ömür sürdüğü menkûldür. (Burhân-ı Kâtı’ Tercümesi) Rüstem, Şehnâme’de adı çok geçen efsânevî kahramandır. Bîjen’i kuyudan kurtarmıştır. Bir lâkabı da Tehemten, yani iri vücutlu pehlivân idi.¹²⁹

Divan şiirinde Rüstem kahramanlığın, güçlü oluşun sembolüdür. Divanda tek yerde Rüstem ismine rastlanılmaktadır. Beyitte onun güçlü oluşundan dolayı bir benzetmeye yer vermiştir. Sevgilinin bakışlarının Rüstem gibi çok güçlü olduğuna ve aşğın gönlünün buna dayanmadığına, gözlerinin kan döktüğüne değinmiştir.

Dil nice tâkât getürsün dîde-i hûn-hârına

Her nigâhı Rüstem-i pür-zûr şeklin gösterir (G.28/3)

1.3.10. Sâm ve Kahraman

Şehname’de adı anılan tarihi efsanevi Fars hükümdarlarından biridir. Neriman’ın oğlu Zal’ın babası ve Rüstem’in de dedesidir. Savaşlarda yiğitçe savaşıp olağanüstü işler başaran ve İran padişahlarına adaletli davranmaları yolunda öğütler veren bir kişilik olarak sunulur. Bu bağlamda yönetimi ele alır almaz halkı zulmetmeye başlayan Nevzer’e öğüt verip onu adaletli olmaya davet etmiştir.¹³⁰

İran mitolojisinde adı geçer. Pişdâdiyân sülâlesinden Tahmurs’un oğlu imiş. Devlet tarafından çocukken kaçırılıp onlar arasında büyümüştür. Ergenlik çağına gelince suda aksini görüp devlere benzemediğini anlamış ve bir gergedana binerek insanların

¹²⁹ Cemal Kurnaz, Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü-Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı Ahmet Talât Onay-, H yay., İstanbul, 2009, s.478

¹³⁰ Gencay Zavotçu, Divan Edebiyatında Kişiler-Kişilikler Sözlüğü, Aydın Kitabevi, Ankara, 2006, s.429

bulunduğu yere gelmiştir. Orada birçok kişiyi öldürmüş ancak Rüstem'e yenilmiştir. “Katil” lâkabıyla anılmıştır.¹³¹

Divanda Sâm ve Kahraman birlikte anılmakta ve tek beyitte adları geçmektedir. Sâm güçlü, kuvvetli bir kişidir. Onun bu güçlü yönünü pençe-i kahrolarak nitelendirmiştir. Kendisini Sâm ile özdeşleştirmiş, ondan daha güçlü olduğunu vurgulamıştır. Kahraman ise kötü olması, katil olması özelliğiyle ele alınmıştır. Kendisine kötü dendiğini ancak kendisinden daha kötü olan bir Kahraman olduğunu söylemiştir.

Zebûn-ı pençe-i kahr itmişim bir demde biñ Sâm'ı

Baňa kemdir diyen kimdir cihânıñ Kahramân'ından (G.123/4)

1.4.Dinî- Tasavvufî Şahsiyetler

1.4.1. Hallâc-ı Mansûr

Mansûr; Allah'ın yardımıyla galip, üstün gelmiş, zafere ulaşmış anlamlarına gelmektedir. Ünlü bir mutasavvıf olan Mansûr, İrân'ın Tûr kasabasında dünyaya gelmiştir. Genç yaşta tasavvuf yoluna giren Mansûr zühd ve itikâf yolunda hızlı şekilde ilerlemiştir. Tasavvuf yolunda hızlı ilerleyen Mansûr fenafillaha ulaşp “Ene'l-Hak” demiştir. Hallâc-ı Mansûr'un bu sözü sebep gösterilerek Bağdat'ta önce kırbaçlanıp sonra darağacına çekilerek şehit edilmiştir. Edebiyatımızda darağacı ve “Ene'l-Hak” ilişkisiyle sıkça adı anılan Mansûr, inancı uğruna her şeye göğüs gerip ölmenin sembolü olarak kullanılmıştır.¹³²

Divanda tek yerde geçen Mansûr, darağacına asılması olayına telmihte bulunarak kullanılmıştır. Şair aşığın gönlünün sevgilinin saçlarına asılmasını Hallâc-ı Mansûr'un darağacına asılmasına benzetmiştir. Sevgilinin saçlarının güzelliği aşığın canına kast etmektedir. Sevgilinin saçlarının aşığın gönlüne asılı olması şekil itibarıyla asılmış, idam edilmiş bir görüntü yaratmaktadır. Bu durum gözümüze Mansûr'un asılışını getirmektedir.

Ṭurra-i ṭarrârına dil şöyle berdâr oldu kim

Gûyiyâ Manşûr çekilmiş dâra ister istemez (G.59/2)

¹³¹ İskender Pala, a.g.e., s.252

¹³² Musa Tılfarlıoğlu, Hecrî Divân'ında Şahsiyetler, Asia Minor Studies, C.8, S.2, 2020, s.527

1.4.2. Hz. Hızır (Hızır)

Hz. Hızır'ın peygamberliği hususundan bazı farklı görüşler vardır. O bir peygamberden ziyade, zor durumda olanların yardımına koşan efsâneî bir kişilik olarak bilinmektedir. Bu ad kendisine bastığı yerlerde yeşil otlar bitmesi nedeniyle verilmiştir. Zira Hızır kelimesi Arapça “yeşermek” “yeşillenmek” anlamındaki “hazara” kökünden türetilmiştir.¹³³

Hızır, Dîvân edebiyatımızda genellikle “âb-ı hayâtı araması, edebî hayata erişmesi, İskender’le birlikte anılması, âb-ı hayâtın yolunu bulması, seccadesini su üzerine serip gezebilmesi, zor durumda kalanlara yardım etmesi, elbisesinin yeşil renkte olması gibi sebeplerle ele alınır. Divanda Hızır âb-ı hayât münasebetiyle ele alınmıştır. Âb-ı hayât içenlerin sonsuzluk şerefine erdiklerine değinmiştir. Bunun yanında da bir beyitte Hz. Mesîhâ ile birlikte ele alınmıştır. Bu beyitte âb-ı hayât ile şereflenenlerin Hızır’a ve Mesîhâ’ya minnet eylemediklerini söylemiştir.

İçenler âb-ı Hızır’ı mazhar olmuş feyz-i câvide

Fenâ bezminde halkıñ rind-i zehr-âşâmı kalmışdır (G.44/2)

1.4.3. Mevlânâ (Hazret-i Mollâ)

6 Rebûlevvel 604’te (30 Eylül 1207) Horasan’ın Belh şehrinde dünyaya geldi. Öte yandan Dîvân-ı Kebîr’deki bir şiirinden hareketle (III, 49) Şems-i Tebrîzî ile buluştuğunda (642/1244) altmış iki yaşında olduğu, dolayısıyla doğum tarihinin 580 (1184) olması gerektiği ileri sürülmüştür. Mevlânâ, Mesnevî’nin girişinde adını Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin el-Belhî diye kaydetmiştir. Lakabı Celâleddin’dir. “Efendimiz” anlamındaki “Mevlânâ” unvanı onu yüceltmek maksadıyla söylenmiştir. “Sultan” mânasına gelen Farsça “hudâvendigâr” unvanı da kendisine babası tarafından verilmiştir. Ayrıca doğduğu şehre nisbetle “Belhî” olarak anıldığı gibi hayatını geçirdiği Anadolu’ya nisbetle “Rûmî, Mevlânâ-i Rûm, Mevlânâ-i Rûmî” ve müderrisliği sebebiyle “Molla Hünkâr, Mollâ-yı Rûm” gibi unvanlarla da zikredilmektedir.¹³⁴

Mevlânâ kâmil mânada âlim, sûfî ve şairlik özelliklerine sahip bir şahsiyettir. Mevlânâ’daki dinî-tasavvufî düşüncenin kaynağı Kur’an ve Sünnet’tir. “Canım benimde

¹³³ Necdet Şengün, a.g.e., s.83

¹³⁴ Reşat Öngören, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, DİA, C.29, Ankara, 2004, s.441

oldukça Kur'an'ın kölesiyim ben. Seçilmiş Muhammed'in yolunun toprağıyım...” beytiyle bunu dile getirmiştir. “Pergel gibiyim: bir ayağımla şeriat üstünde sağlamca durduğum halde öbür ayağımla yetmiş iki milleti dolaştırıyorum.” diyerek bir Müslüman olarak insanlığı kucaklayabileceğini belirtmiştir.¹³⁵

Mevlânâ, Divanda dört yerde Mollâ unvanıyla iki yerde ise Mevlânâ unvanıyla zikredilmiştir. Mevlânâ'nın düşüncesinde kulun benlikten çıkıp mutlak olana ulaşma arzusu vardır. Yani Allah'a ulaşmak ve fenafillaha erişmek arzusu hâkimdir. Bunun da en önemli şartlarından biri nefsi terbiye etmektir. Dergahında da bu düşüncesini yaymaya çalışmıştır. Fatin beytinde dergâh-ı molla terkibine yer vermiştir. Onun dergâhına gidip bunun için yalvaracağını söylemiştir. Beyitte sineyi taşla dövmek tabirini nefsi terbiye etmek anlamında kullandığını düşünmekteyiz.

Sînemi seng-i nedâmetle dögüp çâk ideyim

Gideyim dergeh-i mollâyâ recâ niyyetine (G.153/6)

Mevlânâ unvanı iki yerde de tarihlerinde geçmektedir. Mevlânâ'ya intisab etmesi dolayısıyla Tevfik Beg ve Nuri Beg'den bahsedilmektedir. Aşağıdaki tarihte Nuri Beg'in Mevlânâ'ya intisab ettiğini, onun sadık dostu olduğunu ve onun dergâhında sonunda dedelik unvanına kavuştuğunu söylemektedir.

Bâb-ı Mevlânâ'ya itdi intisâb

Bir muhibb-i şâdık miḥnet-zede (T.99/1)

Söyledim târîḥ-i cevher-dârını

“Oldı âḥir Nûri Beg dâḥi dede”(1282) (T.99/2)

1.4.4. Hacı Bektâş-î Velî

Asıl adı Bektaş olup büyük bir olasılıkla ölümden sonra Hacı Bektaş-i Velî diye ünlenmiştir. 13. yy. Selçuklu Anadolu'sunda Babaî hareketinin lideri Baba İlyas'ın çevresine, 14.yy'da Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşuna; 16. yy'da kendi adını alacak olan Bektaşîlik tarikatının oluşumuna adı karışan Hacı Bektaş Velî'nin devrinin kaynaklarında

¹³⁵ Reşat Öngören, a.g.e., s.145

hemen hiçbir iz bırakmadığına bakılırsa yaşadığı dönemde yaygın bir üne kavuşamadığı sonucuna varılabilir.¹³⁶

Bektâşi Velî'nin ismi Hazret-i Benli Sultân için yazılmış bir murabbada zikredilmiştir. Murabbanın aynı bendinde Bektâşi Velî ile birlikte Hazret-i Sa'dî, Uşşâkî, Rifâîlik tarikatının kurucusu Ahmed Rifâî ve Benli Sultân'ın isimleri de zikredilmiştir. Bektaşî Velî'nin de kendisini Benli Sultân'a teslim ettiğini ve mâsivâyı terk edip Benli Sultân'ın kölesi olduğunu söylemiştir.

Hazret-i Sa'dî vü 'Uşşâkî vü Bektâşî Velî

Virdiler ol zât-ı 'âlî-himmete teslîm eli

Bu sözi Ahmed Rifâ'î tuysa dir idi belî

Mâ-sivâyı terk idüp ol Benli Sulţân bendesi (Mr.7)

1.4.5. Muhyiddin İbnü'l-Arabî (Şeyh-i Ekber)

Muhyiddin Arabî, mutasavvıf, şair ve yazardır. Vahdet-i vücud düşüncesini benimseyen öncüler arasında görülmektedir. Fatîn, onun Şeyh-i Ekber unvanını kullanarak anmıştır. Rüşdi Abdullah Efendi için yazılmış bir tarihte ismi geçmektedir. Rüşdi Abdullah Efendi'nin naaşının Şeyh-i Ekber'in yanına defn olduğunu ve kabrinin cennete benzediğini söylemiştir.

Defn olundu na's-ı pâki Şeyh-i Ekber yanına

Qabri bî-şübhe olur mânende-i dârü's-selâm (T.167/4)

1.4.6. Abdülkâdir Geylânî (Kâdir-i Gılân)

Kadiriye tarikatının kurucusu olan Abdülkâdir Geylânî, H.470/M.1077 yılında Hazar denizinin güneybatısındaki Gılân eyalet merkezine bağlı Neyf köyünde doğmuştur. Devrinin en önemli ilim ve kültür merkezi olan Bağdat'a gitmiştir. Orada hadis, fıkıh ve edebiyat tahsili görmüştür. Bağdat'ta H.561/M.1165-1166 tarihinde vefat etmiştir. Abdülkâdir Geylânî, tasavvufu, şeriata ve dinin zâhirî hükümlerine titizlikle bağlı kalma esasına dayandırır. Gazali'nin geliştirdiği sünnî tasavvufun, onun tarafından devam

¹³⁶ Erman Artun, a.g.e., s.267

ettirildiği söylenebilir. Hitabetinin son derece etkili olduğu ve karşılaştığı kimseleri tesiri altına aldığı için “el Bâzü’l-eşheb” (avını kaçırmayan şahin) unvanı verilmiştir.¹³⁷

Divanda ismi tek yerde geçen Geylânî, Ali Efendi için yazılmış bir tarih beytinde yer almaktadır. Ali Efendi’nin Abdülkâdir Geylânî’ye intisab ettiği söylenmiş ve Kadiri tarikatında da önemli bir yeri olduğu belirtilmiştir.

Ṭarîk-i ‘âli-yi Kadrîyye’de yoğ idi eşi

Bilürdü kadrîni Sulţân Kâdir-i Gîlân (T.176/3)

1.4.7. Sa’d b. Ebû Vakkâs

Milâdi 592 yılında Mekke’de doğmuştur. Dedesi Vüheyb b. Abdümenâf b. Zühre, Resûl-i Ekrem’in annesinin amcası olduğu için Resûllullah Sa’d’a “dayı” diye hitap edermiş. On yedi veya on dokuz yaşında iken İslâmiyet’i kabul etmesi üzerine annesi dininden dönmediği sürece onunla konuşmamaya ve yemek yememeye ant içmiş; fakat Sa’d dininden dönmeyeceğini söylemiştir. İslâmiyet’in ilk yıllarında Müslümanlarla alay eden bir mürşidi yaraladığı için İslâm uğruna ilk kan akıtan kişi diye anılmıştır.¹³⁸

Divanda tek yerde Sa’d b. Vakkâs’a yer verilmiştir. Raşid Efendi için yazdığı bir tarihte ona dua ederken Sa’d b. Vakkâs’ın ismi zikredilmiştir. Vakkâs’ın, Kureyş kervanında ilk oku atan kişi olduğu bilinmektedir. Her oku hedefine isabet ettirebilirmiş. Buradan da onun ne kadar iyi bir okçu olduğunu anlayabiliyoruz. Beyitte de ondan emsali görülmemiş bir kemankes olarak bahsedilmiş ve yüce bir şahsiyet olarak nitelendirilmiştir. Mahşer gününde ise Reşid Efendi’nin Sa’d b. Vakkâs ile birlikte olması için Allah’a dua etmiştir.

Mişli nâdir bir kemân-keş zât-ı ‘âlî-kadr idi

Sa’d bin Vakḳâş ile haşr ide Rabb-i müste’ân (T.166/4)

¹³⁷ Kaplan Üstüner, Divan Şiirinde Tasavvuf (14. ve 15. yy. Divanlarına Göre), Birleşik Yayınevi, Ankara, 2007, s.378-379

¹³⁸ İbrahim Hatiboğlu, “Sa’d b. Ebû Vakkâs”, DİA, C.38, İstanbul, 2008, s.372

1.4.8. Zülkifl

Zülkifl'in peygamber olmadığını söyleyenler olmuşsa da, İslam bilginlerinin çoğunluğuna göre peygamberdir ve geçerli olan görüş de budur. Ayette geçen "Zülkifl", peygamberin adı değil lâkabıdır ve "nasip ve kısmet sahibi" anlamına gelir. Fakat burada dünyaya ait zenginliği değil peygamberin üstün kişiliğini ve ahiretteki derecesini kastetmek için kullanılmıştır. Onun gerçek adı hakkında çok farklı rivayetler vardır. Yahudiler O'nun, İsrailoğullarının esâreti sırasında peygamber tayin edilen ve vazifesini Habur Irmağı yakınlarında bir bölgede yapan Hereksel olduğunu iddia etmişlerdir. Âlimlerin bir kısmı da onun Eyyüb Peygamber'in kendisinden sonra peygamber olan Bışr adındaki oğlu olduğunu söylemişlerdir. Fakat bu görüşlerin hiçbiri kesinlik derecesine sahip değildir. Taberi'de yer alan bir rivayete göre Zülkifl Şam'da otururdu. Oradaki halkı Allah'a inanmaya, O'na ibadet etmeye ve dürüst bir şekilde yaşamaya çağırılmış ve orada yaşamını yitirmiştir.¹³⁹

Divanda tek yerde geçen Zülkfl anılmaktadır. Fatin, Zülkifl-veş tabirini kullanarak kendisini onunla özdeşleştirmiştir. Onun tek isteğinin sevgili olduğunu, çektiği sıkıntıların sevgilinin yüzünü seyretmek için olduğunu söylemiştir. Ayrıca kendisini Zülkifl'e benzeterek onun gibi çabalayıp, emek sarf edip sevgilinin Kâbe olan mahallesinde dolanıp ağladığını söylemiştir.

Bu sözümde yok hilâfım ey şeh-i 'âlî-neseb

Zıkr ü fikr ü ma'lab u ma'şûd sensin bunda hep

Seyr-i dîdârın için varmış Fa'î'n çekmiş ta'ab

Ben da'hi Zülkifl-veş sa'y-ı belîğ itdim bu şeb

Ka'be-i kûy-ı dil-ârâyı tolandım ağladım (Mh.5)

1.4.9. Amr b. Zeyd (Zeyd b. Amr)

Hanîfiliğin en önemli temsilcilerindendir. Din arayışında olan biridir. Yahudiliği ve Hristiyanlığı benimsememiştir. Arayışları neticesinde İbrahim Peygamber'in dinini benimsemiştir.

¹³⁹ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Zülkifl> (11 Mart 2021/ 20.53)

Ârif Begefendî için yazılmış tek beyitlik bir tarihte ismi geçmektedir. Fatîn, Ârif Begefendî'nin fetva verdiği tarihe yer vererek asıl fetva almak isteyenlerin, hakikati görmek isteyenlerin Amr b. Zeyd'in hikâyesine bakması gerektiğini söylemiştir.

Gelsün istiftâya 'Amr u Zeyd târihin tıyup

“Ola 'Ârif Begefendî cây-ı fetvâya mukîm” (1262) (T.44)

1.4.10. Ahmed Rifâ'î

İslâm dünyasının ilk tarikatlarından biri kabul edilen Rifâiyye tarikatının kurucusu olarak kabul edilmektedir. Bazı kaynaklar onun Hz. Hüseyin'in soyundan geldiğini yazmaktadır. Onun öncülük ettiği Rifâiyye tarikatı hakkında daha önce bilgi vermiştik. (Bkz. Rifa'i mad.)

Divanda Allah'ın ona Rifâi'lik tarikatında kırk sene şeyhlik bahşettiğinden, Şeyh Nûrî için yazılmış bir tarihte ve Fazlî Efendi için yazılmış bir kıtada onların Ahmed Rifâi'ye intisap ettiğinden bahsedilmiştir.

Dergeh-i pâk-i Rifâ'î'de olup halvet-güzîn

Kırk sene müddet meşîhat itdi bâ-feyz-i Hudâ (T.174/2)

1.5. İlmî ve Felsefî Şahsiyetler

1.5.1. Aristo (Aristu, Ristu, Aristalis)

Aristo, İslâm felsefesi üzerinde önemli etkileri olan İlkçağ Yunan filozofudur. Trakya'daki Stageira'da doğmuştur. 367 yılında Atina'da Eflâtun'un Akademi'sine girmiş, yirmi yıl kadar süren tahsili sırasında önceleri Eflâtun'un en seçkin talebesi, sonra da onun felsefî sistemini eleştiren başarılı bir rakibi olmuştur. Makedonya Kralı Filip oğlu İskender'i yetiştirmek üzere Aristo'yu, sarayına dâvet etmiş, bu eğitim, Aristo'yu “cihân imparatorunu yetiştiren üstat” unvanıyla şöhrete kavuşturmuştur. Daha sonra Atina'da kendi okulunu kurmuş ve kurmuş olduğu felsefe ekolüne Peripatos (el-meşşâî: yürüyen) adı verilmiştir. O bir yandan Lykeion'da eserler vermiş, bir yandan da felsefî düşüncesini temellendirmiş, çağının bilinen bütün ilimlerini sistematize etmiştir.¹⁴⁰

¹⁴⁰ Mahmut Kaya, “Aristo”, DİA, C.3, İst., 1991, s.375-378

Divanda Aristo, Aristu, Ristu, Aristalis şeklinde de görülmektedir. Şiirlerinde özellikle tarihlerinde Aristo'nun bilginliği, akıllı memduhlar arasında benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte Aristo, Ristu ismiyle anılarak Mîr İsmâîl için yazılmış bir tarihte benzetme unsuru olarak kullanıldığı görülmektedir.

Cümleden işte biri ol Mîr-i Risû-re'y kim

Meclisinde kesb-i isti'dâd ider ehl-i sebak (T.89/2)

Beyitlerinde İbn-i Sinâ, İskender ve Aristo'nun hocası olan Eflâtun ile birlikte anıldığı da görülmektedir. Özellikle Eflâtunla birlikte üç yerde zikredilmektedir. Kullanıldığı yerlerde ise yine benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.

Gelmemiş 'âleme bir böyle Aristû-fikret

Görse tedbîrini hayretde kalur Eflâtûn (K.3/9)

1.5.2. Eflâtûn (Felâtûn)

Aristo'nun hocası olan meşhur Yunan filozof. Sokrat'tan eğitim gören Eflâtûn Mısır'da okumuş ve Yunanistan'a dönerek Atina'da Akademia'yı kurmuştur. MÖ. 430'da doğan Eflâtûn 348'de ölmüştür. Edebiyatta akıl, hikmet ve isabetli görüş timsali olarak söz konusu edilir. (Aydın, 2010: 190)

Eflâtûn aklın timsali olarak anılmış, akılla özdeşleşmiştir. Çoğu beyitte de akıl ve tedbirli düşüncesi dolayısıyla anılmıştır. Övülen kişiler için benzetme unsuru olarak kullanılırken akıl ve tedbirli düşünce konusunda Felâtûn bile görse hayran olacağını söyleyerek övgüsünü dile getirmiştir.

Cihâna gelmemişdir bir dahî böyle dirâyet-kâr

Felâtûn görse tedbîrin kalurdı vâlih ü hayrân (T.43/4)

Eflâtûn bazı yerlerde Felâtûn olarak da zikredilmiştir. İbn-i Sina ve Aristo ile birlikte anıldığı beyitler bulunmaktadır. Bu beyitlerde de benzetme unsuru olarak kullanılmış, ilim ve irfan, akıl, tedbir konusunda memduhlara övgülerde bulunmuştur.

1.5.3. İbn-i Sînâ

İslâm âleminin en büyük filozoflarından. Garp orta çağında Avicenna diye tanınmıştır. Baba adı Abdullah'tır. Buhara'da ilk tahsilini görmüş on yaşında Kur'ân-ı Kerîm-i ezberlemiş, birkaç sene sonra fıkıh, hesap, kelâm, Natili'den mantık, felsefe öğrendiğini, bu sıralarda tahsiline devam ettiğini, bilgisini hastalar üzerine tatbik ettiğini, Farâbi'nin metafiziğini okuduğunu kendisi ifade etmektedir. (Kaçar,1994: 76)

Divanda üç yerde İbn-i Sînâ'nın ismi geçmektedir. Bir yerde Eflâtûn ile birlikte anılırken bir yerde de Aristo ile birlikte anılmıştır. Kaside ve tarihlerinde anılmasıyla birlikte bu beyitlerde ilim ve irfan, akıl üstünlüğüyle bir övgü unsuru olarak ele alınmıştır. Başka bir yerde ise Sâ'ib Efendi için yazılmış bir tarihte yer almaktadır. Sâ'ib Efendi'nin şairliğine yer vererek onun nazım ve nesri birleştirmedeki ustalığını dile getirmiştir. İbn-i Sînâ'nın tıpta ne kadar başarılı olduğu bilinmektedir. Onun bu başarısını Sâ'ib Efendi'nin şairlikteki ustalığıyla özdeşleştirmiştir.

'Aceb nazm ile nesri mezc idüp tabh itdi bir halvâ

Sezâ bezm-i kemâle da'vet itse İbn-i Sînâ'yı (T.145/2)

1.5.4. Fârâbî

8. ve 13. yüzyıllar arasında yaşamış filozof, bilim adamı, gökbilimci, müzisyendir. Fârâbî, Muallim-i Sâni (ikinci üstad) olarak bilinmektedir.

Divanda iki yerde Fârâbî'nin ismi geçmektedir. İki yerde de onun müzisyenlik yönüne vurgu yapılmıştır. İsmi bir yerde Seyyid Ali için yazılmış bir şarkıda anılmaktadır. Şarkıda Sâni-i Fârâbî unvanıyla zikredilmiştir. Seyyid Ali müzisyenlik yönüyle Fârâbî'ye benzetilmiştir. (Ş.7/2) Diğer bir yerde ise Abdü'l-mecîd Han için yazılmış bir tarihte anılmaktadır. Abdü'l-mecîd musikişinas padişahlar arasındadır. Fârâbî'nin de musiki ile ilişkisinden dolayı onun Abdü'l-mecîd'in yaptığı müziğin ahengini duyduğunda Fârâbî'nin zevk ve şevk içinde olacağını söylemiştir.

Duysa bu âhengi Fârâbî eğer

Zevk u şevkinden atardı dehre cân (T.5/13)

1.6. Masal (Hikâye) Kahramanları ve Onlarla İlgili Mefhumlar

1.6.1. Leylâ, Mecnûn (Kays)

Leylâ ve Mecnûn hikâyesinin kahramanları genellikle birlikte anılmışlardır. Mecnûn'un Kays ismiyle anıldığı da görülmektedir. Hemen hemen bütün beyitlerde saç unsuruna yer verilmiştir. Sevgilinin saçına övgü için kullanılırken aynı zamanda Leylâ kelimesinin sözlük anlamı olan siyah, karanlık, gece anlamlarına gelecek şekilde de kullanılmıştır. Özellikle leyl-i zülf tamlamasına sıkça rastlanılmaktadır.

Leyli-i zülf-i nigâra bağlanan ehl-i hîred

Kışsa-i Mecnûn gibi destân olur 'âlem bu ya (G.7/4)

Divanda genellikle Leylâ ve Mecnûn âşık ve sevgili için bir benzetme unsuru olmuşlardır. Âşık aşkını dile getirirken kendisini Mecnûn'a, sevgiliyi de Leylâ'ya benzetmiştir.

Dâ'imâ dil ol şeh-i vâlâyı eyler arzu

Gûyiyâ Mecnûn'dur Leylâ'yı eyler arzu (G.127/1)

Divanda Leylâ ve Mecnûn hikâyesinin başka bir motifi olan Mecnûn'un çöllere düşmesi sıklıkla bahsedilen bir unsur olmuştur. Âşık kendisi için bir benzetme unsuru olarak kullanarak sevgilinin leyl-i zülfünü gördükçe Kays gibi deli divane olup çöllere düşeceğini söylemiştir.

Leyli-i zülfinü gördükçe o şûhuñ 'uşşâk

Kara sevdâya düşüp Kays-ı beyâbân oluyor (G.47/2)

1.6.2. Ferhâd (Kûh-Ken)

Ferhâd, Ferhâd ve Şirin hikâyesinin ana erkek kahramanıdır. Divanda iki yerde Ferhâd ismiyle bir yerde de Kûh-ken lakabıyla anılmıştır. Divanda Ferhad benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Ferhâd'ın dağları delmesi hadisesine telmihte bulunularak kendisini Ferhâd'a benzetmiş ve aşkının Ferhâd gibi dağları deleceğini söylemiştir.

'Aceb mi Kûhken'le da'vi-i zûr-âverî itsem

Nice taşlar yıkar aşkıñla bir Ferhâd'dır gönlüm (G.100/4)

Fatîn, divanında şahıs olarak Şirin'e yer vermemiştir. Ancak şirin kelimesinin tatlı sözlü anlamına gelmesinden yola çıkarak diğer iki beyitte de şîrîn kelimesinin sözlük anlamına yer vermiştir. Şair iham-ı tenasüp yaparak sevgilinin dudağı için bir benzetme unsuru olarak kullanmıştır. Ayrıca bu beyitte Ferhâd ismine değil de Kûh-ken lakabına yer vermiştir.

Olalı ol şeh-i şîrîn-dehenden mehcûr

Kûhsâr-ı elemiñ Kûhkeni oldu gönül (G.83/2)

1.6.3. Bî-sütûn

Ferhâd'ın Şirin'e kavuşmak için deldiği daldır. Bunun sonucunda da canını vermiştir. Bî-sütûn'un gökyüzü anlamında kullanıldığı da görülmektedir. Divanda bir yerde geçen Bî-sütûn kelimesi gökyüzü anlamında kullanılmıştır.

Mihr u meh devr eylesün çarhıñ mu'aṭṭal kalmasun

Bî-sütûn ṭurduḡça ṭursun üstüvâr olsun felek (G.74/3)

2. Kavimler

2.1.Hindû

Divan edebiyatında genellikle siyah renkli olmaları nedeniyle benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Siyah renginden dolayı daha çok sevgilinin saçına ve benine teşbihte bulunulmuştur. Fatîn Divan'ında tek yerde Hindû kavramına yer verilmiştir. Burada da Hindû kelimesi sevgilinin beni için benzetme unsuru olarak kullanmıştır. Ayrıca beyitte yanmak kelimesi de geçmektedir. Yanan bir şeyin rengi dolayısıyla siyah olacağından aynı zamanda Hindistan'daki yakıcı sıcak dolayısıyla da düşünüldüğünden Fatîn'in tenasübe yer verildiği de görülmektedir.

Tâb-âver olmayup mihr-i 'izâr-ı yâra ḡâl

Yandı hindûlar misâli ateş-i ruḡsâra ḡâl (G.89/1)

2.2.Rum, Arab

Rum, Anadolu'da yaşayan bir kavimdir. Rum kelimesi üç beyitte yer alsa da sadece bir beyitte topluluk adı olarak kullanılırken diğer beyitlerde yer adı olarak kullanılmıştır. Kavim adı olarak kullanılan beyitte Arab kelimesi ile birlikte anılmıştır. Beyitte Rum ve Arab kelimeleri memduh için kullanılmıştır. Memduhun rütbe-i saniye sahibi biri olduğunu söylerken onun benzerini ne Arab ne Rum'un gördüğünü söylemiştir.

Görmedi mislini hiç Rûm u 'Arab'da kimse

Şöhret-i şâi'âsı tutmada Hind ü Yemen'i (T.66/3)

2.3.Çerkes

Kafkas boylarından olan bu kavmin aslı Türk'tür. Divanda bir beyitte Çerkes kelimesine rastlanılmaktadır. Halîl Efendi için yazılmış bir tarih beytinde geçmekle birlikte Halîl Efendi'nin aslının Çerkes olduğunu belirtmek için kullanılmıştır. Halîl Efendi'nin aslının Çerkes olduğunu ancak İstanbul'da yaşadığını ve onun gibi nazik birinin İstanbul'da bulunmadığını söylemiştir.

Egerçi Çerkes idi aşl-ı pâki ammâ kim

Yog idi şehir-i Sitanbul'da öyle nâzik-edâ (T.197/2)

2.4.Osmaniyân

Bir kavim adı değildir ancak Osmanlı tebaası için kullanılmıştır. Divanda sadece bir tarih beytinde geçmektedir. Abdü'l-mecîd Han için yazılmış bir tarihte onun şehzadelerinden birini överken ondan nûr-ı a'zam-ı 'Osmaniyân olarak bahsetmiştir.

Birisi Bur-hân-ı iclâl ü celâl

Biri nûr-ı 'âzam-ı Osmâniyân (T.5/17)

2.5.Türk, Fars

Fatûn Divanı'nda üç beyitte Türk kelimesi geçerken bunların ikisinde Fars kelimesi ile birlikte kullanılmıştır. Ancak Türk ve Fars kelimeleri bir kavim adı olarak geçmemektedir. Bu kelimelerden bir dil olarak bahsedilmektedir. Özellikle bahsedilen

eserlerin Türkçe ve Farsça olduğuna değinilmiştir. Türk kelimesinin tek başına kullanıldığı beyitte ise Mösyö Yonko'nun Türkçe yazma konusundaki hünerinden bahsetmiştir. (N.2/4)

Te'lîf kıldı sâye-i şâh-ı cihânda

Türkî vü Fârisî'de Tekellüm Risâlesi (T.60/3)

3. Eserler

3.1. Tekellüm Risâlesi

Bu eser, ilk defa 1262/1845'te Tâbhâne-i Amire'de 49 sayfa halinde neşredilmiştir. İkinci baskısı 1266'da Bulak Matbaası tarafından 55 sayfa halinde basılmıştır. Üçüncü baskısı Muhib Matbaası tarafından 1286/1867 yılında yapılmıştır. Fârisî Tekellüm Risâlesi'nin müellifi bilinmemektedir. Tabhâne-i Amire baskısının itmam kaydında eserin telif tarihi için dönemin Mektûbî-i Sadâret-i Âlî Kalemi memuru Fatîn Efendi'nin ve Abdî isimli bir şahsın birer kıta yazarak ebced hesabı ile eserin basım yılına 1262 h. tarih düşürdüğü, Abdî isimli şahsın bu eseri tab olunması için yazdığı ifade edilmiştir.¹⁴¹

Bu eser 19. yüzyıl'da Anadolu'da Farsça öğretmek amacıyla yazılmış bir konuşma kılavuzudur. Divanda bir tarihte iki beyitte adı geçmektedir. Ahmed Kemâl Efendi için yazılmış bir tarihte bu kitaptan bahsedilmektedir. Ahmed Kemâl Efendi, Fatîn ile aynı dönemde yaşamış Sadaret Mektubi Kalemi'ne memur olmuştur. Farsçası iyi olmakla birlikte Türkçe ve Farsça kitaplarının olduğu ancak eserlerinin toplanmadığı Fatîn Tezkiresinde de belirtilmektedir. Divanda ise onun kemâl sahibi biri olduğundan, güzel söz söylediğinden bahsedilmektedir. Beyitte de bu eseri koruduğuna değinilmiş ve bu eserin basıldığını vurgulamıştır.

Te'lîf kıldı sâye-i şâh-ı cihânda

Türkî vü Fârisî'de Tekellüm Risâlesi (T.60/3)

Bir mışra ile söyledi târîhini Faî'n

“El-hak laîf başıldı Tekellüm Risâlesi “ (T.60/5)

¹⁴¹ Gökhan Çetinkaya, Anadolu'da Farsça Öğretimi İçin Yazılmış Bir Konuşma Kılavuzu: Fârisî Tekellüm Risâlesi, I. Karaman Uluslararası Dil ve Edebiyat Kongresi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Nüsha, 2018; (47), s.179-180

3.2.Lügât-ı Fârisî (Lügât-ı Fârisî ve Arabî)

Lügât-ı Fârisî ve Arabî, Türkçe-Farsça ve Arapça-Türkçe iki bölümden oluşan üç dilli bir sözlüktür. Ahmed Reşid tarafından 1776/1777 h.(1990) tarihinde kaleme alınmıştır. Öncelikle XVIII. yüzyılın söz varlığını yansıtmaları açısından önemli sayılabilecek bu sözlükte, günümüze yazı diline ulaşan kelimeler yanında yazı diline ulaşmamış ancak Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü, Tarama Sözlüğü ve Türkçenin tarihi sözlüklerinde rastlanan kelimeler de yer almaktadır.¹⁴²

Divanda bir tarih beytinde bu eserin ismi geçmektedir. Bu eseri Sâ'ib Efendi'nin Türkçeye aktardığını söylemiş ve onunla birlikte bu güzel eserin mâna bulduğunu söylemiştir.

Lügât-i Fârisî'yi nakl idüp ta'bir-i Türki'ye

Bu pâkîze eser buldı diğer lafz üzre ma'nâyı (T.145/3)

3.3.Nân u Halvâ

Nân u Halvâ adlı eser hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Bu eser adında farklı eserlere de rastlanılmaktadır. Ancak hem dönem itibariyle hem de şekil itibariyle bu eserin Baheddin Amîlî tarafından kaleme alınan bu Farsça manzum eser olduğunu düşünmekteyiz.

Divanda Lügât-ı Fârisî eserinin de anıldığı aynı tarihte ismi geçmektedir. Yine Fatîm, Sâ'ib Efendi'nin bu eseri şerh ettiğini vurgulamıştır.

Ola Şâ'ib Efendi-i şeker-güftâre şad-tahsîn

Halâvet üzre şerh itdi kitâb-ı Nân u Halvâ'yı (T.145/1)

4. Şehirler ve Ülkeler

4.1.Anadolu(Anatoli, Rûm)

Divanda Anadolu, Anatoli şeklinde kullanılmıştır. Yedi yerde Anatoli tabirine rastlamaktayız. Genellikle “sadr” kelimesiyle birlikte zikredilmiştir. Sadr-ı Anatoli

¹⁴² Şükrü Baştürk-Mustafa Uluocak; Lügât-ı Fârisî ve Arabî'de XVIII. Yüzyıl Türkçesinin Söz Varlığı Üzerine, Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 4/4, Summer 2009, s.122

terkibine ise üç beyitte rastlamaktayız. Bu terkeb kazaskerlik makamı için kullanılmıştır. Fatîn, Sâ'id isimli biri için yazdığı tarihte onun kazaskerlik makamına geldiğini vurgulamıştır.

Sezâ darü 'l-hilâfe pâyesin kıldı bu sâl ihrâz

Bu pâye şadr-ı Anaṭolî 'yı eyler aña tebşir (T.51/3)

Anadolu'nun eski ismi Rûm'dur. Rumlar burada uzun süre yaşadıklarından bu adla anılmıştır. Divanda üç yerde Rûm kelimesine rastlanılmaktadır. Yine tarihlerinde yer alan Rûm kelimeleri yazdığı kişilerin makama getirilişleri dolayısıyla ele alınmıştır. Abbas Pâşâ için yazdığı tarihte onun Sivas'a, Rum iline beylerbeyi olarak geldiğini ve burada güzel hizmetlerde bulunduğunu söylemiştir.

Rûm ili beglerbegi olmuş idi Sîvâs 'da

Hüsni-i hıdmet eylemişdi devlete bî-iştibâh (T.162/3)

4.2.Hicâz, Bağdad, Şâm

Hicâz, Müslümanlar için önemli bir bölgedir. Çünkü Hicâz, Mekke ve Medine arasında kaldığı için Kâbe'yi içerisinde bulundurmaktadır. Divanda bir yerde geçen Hicâz, kutsal bir yer olması dolayısıyla anılmıştır. Tevfik Efendi için yazdığı bir tarihte onun hasta hasta Hicâz'ı ziyaret ettiğini ve ondan sonra da hâkkın rahmetine kavuştuğunu söylemiştir.

Haste haste eylemişdi sâniyen 'azm-ı Hicâz

Geldi Beytullah'dan dâr-ı beḳâyâ gitdi vâh (T.205/5)

Bağdad, Irak'ın başkentidir. Divanda bir beyitte rastlanılmaktadır. Bağdat defterdârı unvanından bahsetmiştir. Beyitte Dicle ile birlikte kullanılmıştır. Bağdat defterzâde aşkına âşık gönlünün Dicle gibi gece-gündüz neşe ve ahenk içerisinde olduğunu söylemiştir.

Rûz u şeb Bağdâd defter-dârı-zâde 'aşkına

Nehr-i eşkim Dicle-veş cûş u hurûş itmekdedir (E.4)

Şâm ise Suriye'nin başkentidir. Klâsik şirimizde tevriyeli olarak kullanıldığı görülmektedir. “Karanlık, gece” anlamına gelmesinden dolayı da anılmaktadır. Ancak divanda Şâm, şehir adı olarak kullanılmıştır. Kôr Münif adında biri için yazdığı tarihte Fatîn'in onu çok sevmediği ve onun pek de iyi biri olmadığı anlaşılmaktadır. Fatîn, onun insanları taciz ettiğinden bahsetmiş ve sonunda da def olup Şâm'a gittiğini, Allah'ın onun belâsını verdiğini söylemiştir.

Def' olup gitmişdi Şâm iklîme

Hamd ola buldı belâsın oldı hâk (T.224/3)

4.3.Bedeşân

Bedeşân, Orta Asya'da bulunan dağlık bir bölgedir. Bu bölgede kırmızı yakut taşları çıkarılmış ve bu yüzden burası kırmızı yakut taşlarıyla meşhur olmuştur. Divân edebiyatında da kırmızılığı dolayısıyla sevgilinin dudağının benzetileni olarak çokça kullanılmıştır. Fatîn Divanı'nda da üç yerde Bedeşân'a rastlanılmaktadır. Üç yerde de sevgilinin dudağının benzetileni olarak kullanılmıştır. Sevgilinin dudağının yakut taşından daha güzel olduğunu söylemiştir. Bedeşân'daki kırmızı yakutun onun kırmızı dudağının karşısında sönük kalacağını, ayaklar altında olacağını söylemiştir.

Hayret-efzâ bir leb-i gül-güne mâliksiñ 'aceb

Pây-mâl olmağdadır la'l-i Bedeşânlar saña (G.2/3)

4.4.Belçikâ

Belçikâ, Batı Avrupa'da bulunan bir ülkedir. Divanda iki yerde zikredilmiştir. Bir tarihin birinci ve ikinci beyitlerinde kullanılmıştır. Kemâl isminde biri için yazdığı tarihte onun krâliyet tebriki için Belçika'ya gittiğini söylemiştir.

Gitdi tebrîk-i krâliyet içün Belçikâ'ya

'İzz ü iqballe bir zât-ı pesendîde hişâl (Kt.2/1)

4.5.Bursa, Erzurum, Sivas

Bursa, bir tarih beytinde tek yerde geçmektedir. Bursa şehrini gezip dolaşması bakımından ele almıştır.

'Azm idüp Bursa'ya şâh-ı devran

Eyledi her tarafın geşt ü güzâr (T.1/1)

Erzurum, divanda bir beyitte geçmektedir. Erzurum soğuk olması ile bilinen bir şehirdir. Beyitte İstanbul'u soğuk olması dolayısıyla Erzurum'a benzetmiştir. İstanbul'un bu kış Erzurum'a döndüğünü söylemiştir.

Dâne-i berf ile yaz târîhini

"Erzurum'a döndi İslâmbol bu kış"(1274) (T.241/2)

Sivas ise divanda bir beyitte geçmektedir. Abbâs Pâşâ için yazılmış bir tarihte onun Sivas şehrine beylerbeyi olduğunu söylemiştir.

Rûm ili beglerbegi olmuş idi Sîvâs'da

Hüsni-i hizmet eylemişdi devlete bî-iştibâh (T.162/3)

4.6.Çîn, Hıtâ, Mâçîn

Hıtâ, Çîn'in kuzeyinde Türkistan topraklarında yer alır. Hıtâ, miskin elde edildiği yer olarak bilinmektedir. Misk orada yetişen keçinin göbeğinden elde edilmiştir. Bu yüzden geçtiği beyitlerde genellikle güzel koku münasebetiyle anılır. Beyitlerde zülf, buy, hat gibi kelimelerle birlikte ele alınmıştır. Fatîn Divanı'nda da iki beyitte Çîn ve Hıtâ birlikte kullanılmıştır. Ayrıca Çîn kelimesinin kıvrım anlamı dolayısıyla da saç kelimesi ile ilişkilendirildiği düşünülmektedir.

Heves-i bûy-ı haş u zülfi ile şubh u mesâ

Mülket-i Çîn ü Hıtâ'ya sefer eyler gönlüm (G.99/4)

Mâçîn ise Çîn'in güneyinde yer alır. Bir beyitte Çîn ile birlikte anılmıştır. Bu beyitte sevgiliye ve onun güzel kokusuna yer vermeden bir yer adı olarak anılan tek beyittir.

Ola keffinde şâh-ı Çîn ü Mâçîn

Bula kuvvet elinde mezheb ü dîn (M.4)

4.7.Filibe

Filibe, Bulgaristan'ın güney kısmında yer alan bir şehirdir. Divanda Filibe olarak anılmıştır. İki yerde Filibe şehrinin adı geçmektedir. Âdîl İsmâîl Pâşâ için yazılmış 168. tarihte onun iki kere Filibe'ye kaymakam olduğunu belirtmiştir. Râşid Pâşâ yazılmış 196. tarihte ise onun Filibe'den İstanbul'a gittiğine değinmiştir.

İki def'a Filbe'ye olmuş idi kâ'im-makâm

Olmamış idi ahâlîye ezâ vü miḥneti (T.168/2)

4.8.Gelibolu

Divanda tek beyitte Gelibolu geçmektedir. Abdü'l-mecîd Hân için yazılmış bir tarihte onun birkaç sefer sonra gelip Gelibolu'da karar kıldığını söylemiştir.

Oradan daḥi idüp 'azm-i sefer

Gelibolı'ya gelüp kıldı karar (T.1/6)

4.9.Habeş

Habeş, Afrika'nın doğusunda yer alan bir şehirdir. Habeşlilerin siyah renkte olmasından dolayı da klâsik şiirimizde sevgilinin beni, saçı için benzetme unsuru olarak kullanıldığı görülmektedir. Fatîn Divanı'nda da bir beyitte Habeş geçmektedir. Fatîn de sevgilinin beni ile ilişki kurmuştur. Ayrıca sevgilinin beni Habeş askerine de benzetilmiştir.

Taht-gâh-ı hüsnde şâh-ı Habeşdir gûyiyâ

Hükm iderse çok mıdır ceyş-i ḥat-ı dil-dâra ḥâl (G.89/2)

4.10.Hind, Yemen, Mısır

Hind, asıl adıyla Hindistan, Güney Asya'da bir ülkedir. Yemen ise Orta Doğu'da bir ülkedir. Hind kelimesi Divan şiirinde genellikle halkının siyahi olması dolayısıyla sevgilinin beni, saçı için kullanılmıştır. Fatîn Divanı'nda ise ülke ismi olarak geçmektedir. Hind ve Yemen ülkeleri aynı beyitte zikredilmiştir. Memduhun şöhretinin Hind ve Yemen ülkelerine yayıldığını söylemiştir.

Görmedi mislini hiç Rûm u 'Arab'da kimse

Şöhret-i şâi'ası tutmada Hind ü Yemen'i (T.66/3)

Mısır divanda birkaç husus münasebetiyle anılmıştır. Divanda Mısır şeklinde kullanıldığı da görülmektedir. İki beyitte Hz. Yusuf'un Mısır'a sultan olması olayına telmihte bulunulmuştur. Sevgiliyi Yusuf'a benzeterek onun da sultan olduğunu ve eşliğinde kölesi olduğunu söylemiştir. (G.161/3) Diğer bir husus ise Mısır'ın zengin bir ülke olması dolayısıyladır. Mısır sahip olduğu hazinelerle anılmaktadır. Divanda bir beyitte ele alınan bu husus Mısır-ı dârü'n-nasr olarak geçmektedir. Mısır'dan yardım alınan yer olarak bahsetmektedir.

Mısr-ı dârü'n-nasrda yüz elli kîse akçelik

Hâne-i mevrûsını zabı itdi bir şahş-ı şerir (K.2/4)

Divanda Mısır çoğunlukla ülke olması münasebetiyle ele alınmıştır. Tarihlerinde Mısır valisinden bahsetmektedir. Mısır valisinin İstanbul'a geldiğine dair tarih düşmüştür.

Müjde kim vâli-i Mısr'ın mâder-i sa'd-ahteri

Eyledi İstanbul'ı teşrif bâ-şevk ü sürûr (T.22/1)

4.11.İstanbul (Sitanbul, İslambol) ve semtleri (Çamlıca, Eğrikapu, Fıstıklı, Göksu, Tophane)

İstanbul, Osmanlı Devleti'nin başkentidir. Osmanlı'nın en eski kültür ve sanat şehridir. Divanda Sitanbul, İslambol şeklinde de geçmektedir. Divanda ismi en çok zikredilen şehirdir. İstabul ile birlikte İstanbul'un Çamlıca, Eğrikapu, Fıstıklı, Göksu, Tophane semtlerine de yer vermiştir. Şâir, İstanbul'daki yaz mevsimini, yeşilliğini, sevgili için İstanbul'da derbeder gibi gezdiğini ve tarihlerinde ise yazdığı kişilerin İstanbul'a gelişlerinden bahsetmiştir.

Özge bir şayf-ı bedîd oldu Sitânbul'da bu sâl

Bulmadı sebze-çemen tâzelenüp neşv ü nemâ (K.1/1)

Küçüksu, Fıstıklı, Çamlıca, Göksu semtleri birlikte anılmıştır. Bir şarkının dörtlüğünde İstanbul'un güzel havasından, gül bahçelerinin güzelliğinden bahsederek bu semtleri gezmek gerektiğini ve tam mevsimi olduğunu söylemiştir.

Vahtidir şimdi Küçükşu 'ya gidersen gidelim

Gâh Fıstıklı 'ya geh Çamlıca 'ya 'azm idelim

Sûy-ı gül-şende olan nağmeleri işidelim

Mevsimidir gidelim Gökşu 'ya ey çeşm-i kebûd (Ş.6/3)

Tophane semti ise divanda Tûbhâne olarak zikredilmiştir. Tahir Beg için yazılmış bir tarih beytinde Tophane semtine yer vermiştir. Beyitte Tahir Beg'in Tûbhâne'de müdür olduğunu ve vaktini burada geçirdiğini söylemiştir.

Tûbhâne 'de müdirlikle geçürdi vaktini

Herkese eylik idüp itmezdi aşlâ imtinân (T.212/3)

4.12.Kala'i-Sultâniyye (Çanakkale)

Divanda Çanakkale, Kala'i-Sultâniyye olarak geçmektedir. Tek beyitte ismi zikredilmiştir. Abdü'l-mecid Hân için yazılmış bir tarihte onun Kala'i-Sultâniyye'ye hafız olduğunu söylemiştir.

Hâfız-ı kala-i Sultâniyye

Ol şehe muntazır idi her bâr (T.1/3)

4.13.Kazâ-yı Erba'a

Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz Bölümü'nde yer alır. Tokat ilinin en büyük ilçesidir. Günümüzde adı Erbaa olarak geçmektedir. Divanda bir kıt'a beytinde ismi zikredilmektedir. Bahri Efendî adında bir zâtın Kazâ-yı Erba'a'ya kâtib olduğunu söylemiştir.

Bilâd-ı hamseye teklîf olunsâ gitmez iken

Kazâ-yı Erba'a 'ya oldı ez-kazâ kâtib (Kt.8/2)

4.14. Kande-hâr (Diyâr-ı Kand)

Kandehâr, Afganistan sınırları içerisinde yer alan bir şehirdir. Klâsik şiirimizde genellikle sevgilinin dudağı için kullanılmıştır. Kand kelimesinin şeker anlamına gelmesinden dolayı sevgilinin dudağı için teşbih unsuru olarak kullanıldığı görülmektedir. Sevgilinin dudağı o kadar tatlıdır ki şeker saçar. Divanda iki beyitte ismi zikredilmiştir.

Bir beyitte Kande-hâr olarak zikredilirken diğer beyitte Diyâr-ı Kand olarak zikredilmiştir. 52. gazelde sevgilinin dudağı için kullanılırken 165. gazelde ise önemli bir yer olması dolayısıyla anılmıştır.

Kande yazsa hâme ol sükker- lebiñ evşâfını

Hâme şehd ü şehd kand u kand Kande-hâr olur (G.52/5)

4.15. Tunus

Kuzey Afrika’da bir ülkedir. Divanda bir tarih beytinde adı geçmektedir. İbn-i Ayyad için yazılmış bir tarihte onun Tunus’tan geldiğini ve harap olmuş bir çeşmeyi yeniden imâr ettiğini söylemiştir.

Harâb olmuş idi çokdan berü bu çeşme-i zibâ

Tunus ’dan geldi bir zât eyledi ‘imâr ile te’yîd (T.157/1)

4.16. Kâhire (Ümm-i Dünyâ)

Kâhire, Mısır’ın başkentidir. Divanda hem ümm-i dünyâ hem de Kâhire olarak geçmektedir. Başkent olması münasebetiyle de bir beyitte Mısır-ı Kâhire olarak da zikredilmiştir. Kâhire, Fatûn Divanı’nda yazdığı kişiler münasebetiyle anılmaktadır. Aşağıdaki beyit Huşyâr Hanım için yazılmış bir tarih beytindendir.

Sâyesinde ümm-i dünyâ halkı âsâyiş bulup

Eylesün maḥdûmuna ḥayr-ı du ’â-yı bî-fütûr (T.22/7)

4.17. Vidîn

Vidîn, Bulgaristan’da bir şehirdir. Divanda bir tarih beytinde yer almaktadır. Suriye Vâlisi Râşid Pâşâ için yazılmış bir tarihte onun akıllı biri olduğunu ve aklını kullanarak Vidîn Valisi olduğuna dâir tarih düşürmüştür.

Bî-bedel dir gören elbetde bu târîḫi Faḫîn

“Akl ile oldı Vidîn vâlisi Râşid Pâşâ”(1280) (T.27/9)

5. Nehirler, Dağlar ve Denizler

5.1. Bahr-i Sefîd (Akdeniz)

Divanda bir gazel beytinde adı zikredilmektedir. Şâir sevgilinin anıldığı bir beyitte Akdeniz'den bahsetmektedir. Divanda Bahr-i Sefîd olarak geçmektedir. Âşık gözyaşlarını Akdeniz'e benzetmiştir. Fatîn esmer birine gönlünü düşürdüğünü ve onun için gözyaşı döktüğünü söylemiştir. Mübalağa yaparak gözyaşlarının Bahr-ı Sefîd'den daha fazla olduğunu söylemiştir.

Nola Bahr-ı Sefîd'i başdırırsa çeşm-i giryânı

Ğara sevdâya uğratdı Faîîn'i bir siyeh-çerde (G.145/5)

5.2. Ceyhun

Ceyhun nehri Orta Asya'nın en uzun nehirlerinden biridir. Divanda bir beyitte ele alınan Ceyhun nehri âşığın gözyaşına benzetilmesi hususunda ele alınmıştır. Âşığın ağlamasını sevgilinin kötülememesi gerektiğini söylemiş, gözyaşlarının Ceyhun nehri gibi çok olduğunu söylemiştir.

Giryânlığımı eyleme ta'yîb benim kim

Gözyaşımı mânende-i Ceyhûn sen idüpsin (G.109/3)

5.3. Dicle

Asya'da bulunan bir nehirdir. Divanda bir beyitte ismi zikredilmektedir. Gönlünü Dicle nehrine benzetmiştir. Gönlünün Dicle nehri gibi neşe ve ahenk içinde olduğunu söylemiştir.

Rûz u şeb Bağdâd defter-dârı-zâde 'aşkına

Nehr-i eşkim Dicle-veş cûş u hurûş itmekdedir (E.4)

5.4. Nîl

Nil Nehri, dünyanın en uzun nehridir. Divanda Nîl-veş, Nil-i lutf gibi tamlamalarla da anılmıştır. Divanda genellikle âşığın gözyaşı için teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. Sevgilinin dudağını andığı zaman gözünden kanlı gözyaşı döktüğünü söylemiştir. Nil

Nehri onun gözyaşıyla kana bürünmüştür. Ayrıca gözyaşlarının çokluğu sebebiyle de benzetme unsuru olmuştur. Nil'in akışından dolayı coşkusuna, bereketli oluşuna da değinilmiştir.

Yâd-ı la'liñle o dem ki çeşm-i ter hûn-bâr olur

Hûn seyl ü seyl Nîl ü Nîl deryâ-var olur (G.52/1)

5.5. Kâf

Kâf Dağı, masallarda anılan efsanevî bir dağdır. Ankâ kuşunun yaşadığı yer olarak bilinmektedir. Divan şiirinde yüceliğin, yüksekliğin ve ihtişamın sembolü olarak anılmaktadır. Fatîn Divanı'nda bir beyitte adı geçmektedir. Divanda Kâf, Ankâ ile birlikte ele alınmıştır. Âşık gönlünün yerinin Kâf Dağı olduğunu söylemiştir. Âşığın sevgisi o kadar çok ve ulaşılmayacak kadardır ki onun yerinin ancak Kâf Dağı olabileceğini söylemiştir.

'Aşk ile nola müştehir-i 'âlem olursam

Kâf-ı dili cây eyledi 'anķâ-yı maḥabbet (G.21/3)

5.6. Tûr

Tûr Dağı, Hz. Musa'nın Allah ile konuştuğu ve Allah'ın nurunun tecelli ettiği yerdir. Divanda bir beyitte anılmaktadır. Sevgili için yazdığı beyitte Allah'ın nurunun tecelli etmesine de telmihte bulunmuştur. Âşık, sevgilinin yüzünü görme isteğinin gönlünden gitmediğini söylemiştir. Onun yüzünün tecellisinin Tûr'dan gitmeyeceğini belirtmiştir.

O şûhuñ şevk-i dîdârı dil-i mehcûrdan gitmez

Tecellî neş'esi hergiz gider mi Tûr'dan gitmez (G.60/1)

6. İçtimaî Hayat

6.1.Sosyal Tabakalaşma

6.1.1. Pâdişâh ve Çevresi

6.1.1.1. Pâdişâh (Hünkâr, Sultan, Şâh/Şeh, Şahen-şâh/Şehen-şeh, Hâkân, Mülûk, Hudavend, Daver)

Pâdişâh sosyal tabakalaşmanın en üstünde yer alır. Divanda pâdişâhın yanında onunla ilgili hünkâr, sultan, şah/şeh, şahen-şâh/şehen-şeh, hâkân, mülûk, hudavende, daver kelimelerine de rastlanılmaktadır. Fatîn tarihleriyle meşhur olmuş bir şâirdir. Divanda birçok padişah için övgüde bulunmuş ve onları yâd etmiştir. Çoğu beyitlerde padişah ve ilgili kavramlar isimlerin yanında unvan olarak yer almaktadır.

Faîn cevher kalemle eyledim târîhini terkîm

“Cihânı kıldı pür-zeyn maqdem-i sulţân Ziyâ ü'd-dîn” (1262) (T.3/5)

Fatîn tarihlerinde pâdişâhlara dualarda bulunmuş, onların pâdişâh olduklarında kendilerinin ve halkın mutluluklarından bahsetmiştir. Pâdişâhların adalet, lütuf ve cömert sahibi olduklarına değinmiştir.

Şâhen-şeh-i ‘âlî-himem ol menba’-ı cûd u kerem

Ol pâdişâh-ı muhterem şâh-ı cihân ‘Abdü’-lmecîd (T.242/1)

Pâdişâh ve ilgi kavramlar gazellerde sevgili olarak kastedilmektedir. Sevgili aşığın gönlünün pâdişâhıdır. Aşığın gönlünde taht kurmuştur. Âşık onun kölesidir. Onun güzelliği bütün dünyaya hâkim olmuştur.

Pâdişâh-ı taht-gâh-ı nâzsiñ ey nâzenîn

Şâygân oldı cihâna hüsn ile şânıñ senin (G.78/2)

6.1.1.2. Bende, Esir, Kul, Gulam

Bende, esir, kul, gulam padişahın emirleri ile yükümlü kişilerdir. Sosyal tabakalaşmanın en altında yer alırlar. Padişahın emirlerinden çıkmazlar ve onlar ne istediye yapmaya hazırdırlar. Divanda en çok bu kavramlardan bendeye yer verilmiştir.

Bende, âşık için bir benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Âşık sevgilinin eşiğinde onun kölesidir ve bunu da sevgilinin görmesini istemiştir. Sevgili o kadar güzeldir ki âşık onun gözlerinin, saçlarının, kirpiklerinin kölesi olmuştur.

Râzıyuz her vech ile tîğ u nigâh u gamzeye

Bendeyüz ol gözleri hûn-hâra bir ben bir gönül (G.80/4)

Âşık sevgilinin etrafında pervane olmuş, onun kölesi haline gelmiştir. Hiçbir zaman bundan şikâyet etmez. Kendi rızasıyla ve bundan hoşnut olarak onun kulu olmaya razıdır. Dört beyitte geçen kul kelimesi bir beyitte Yusuf Peygamber ile anılmıştır. Yusuf Peygamber zamanında köle pazarında satılmaya çıkarılmıştır. Fatîn de bu olaya telmihte bulunmuştur.

Ol şûh-ı nâzenîne kul olsam 'aceb midir

Ĥüsn ü cemâli Yûsuf-ı Ken'ân'ı andırır (G.46/4)

Fatîn Efendi'nin Divanı'nda bende ve ilgili kavramlar sadece sevgili için kullanılmamıştır. Padişahlar için yazdığı tarihlerinde bu kavramlara yer vermiştir. Onların emirlerini yerine getirmesi açısından zikredilmiştir. Aşağıdaki beyit Abdü'l-mecid Han için yazılmış bir tarihten alınmıştır. Onun kölelerinden birinin çeşme yaptığına değinmiştir.

Bende gânından biri bu çeşmeyi

Eyledi inşâya himmet bî-mihen (T.154/2)

6.2. Resmi ve Gayriresmi Görevler ve Meslekler

6.2.1. Vezîr/Vezîr-i âzam, Pâşâ, Kethüdâ

Vezîr ve Pâşâ sultandan sonra en yüksek görevlidir. Padişâhın yanında bulunur ve onların emirlerini yerine getirirler. Divanda pâşâ kavramına çokça yer verilmiştir. Genellikle isimlerin yanında unvan olarak kullanılmakta ve getirildiği makamlar dolayısıyla anılmaktadır. Sadece bir gazel beytinde paşanın yüksek makamı, önemli bir kişi olması dolayısıyla sevgili için kıyaslama unsuru olarak kullanmıştır. Onu ne bir beye ne de bir pâşaya değişmeyeceğini ifade etmiştir. (G.107/2)

Düşerse biñde bir ancak düşer böyle dü-tâ târîh

“Re’îs oldu Hâsîb Pâşâ-yı zî-şân dâr-ı şûrâya”(1256) (T.40/12)

Vezir kavramı divanda on dört yerde geçmektedir. İki beyitte vezirlerin başı olarak bilinen vezîr-i âzam tamlaması ile kullanılmıştır. Vezîrin beyitlerde gerçek anlamıyla kullanıldığı görülmektedir. Divanda memduhların vezirlik makamına getirilişlerine tarih düşürülmüş, onlardan adalet ve ihsan sahibi olması dolayısıyla söz edilmiştir.

Nice Risûlari hayran eyler re’y-i tedbîri

Cihâna gelmemiş öyle vezîr-i ma’delet-pîrâ (T.37/3)

Kethüdâ, Osmanlıda devlet büyüklerinin bazı işlerini görmede yetkili kişidir. Divanda iki yerde ismi zikredilmektedir. İkisi de Sâlih Efendi için yazılmış bir şiirde geçmektedir. Sâlih Efendi’nin hazine kethüdâsı olduğunu, herkese lütuf ihsan ettiğini söylemiş ve onun ömrünün uzun olması, Allah’ın ona iki dünyada da yardımcı olması için dualarda bulunmuştur.

Hazîne kethüdâsı hazret-i Şâlih Efendî’niñ

Cenâb-ı Müste’ân itsün zamân-ı ‘ömrini mümted (T.72/1)

6.2.2. Ser-asker, Sipah, Levend

Ser-asker, ordunun komutanlığını yapan kişidir. Divanda beş yerde ismi geçmektedir. Beş yerde de bu makama gelişleri dolayısıyla söz edilmiştir. Aşağıdaki beyit Rızâ Pâşâ için yazılmış tek beyitlik bir tarihtir. Onun ser-asker olmasına dair tarih düşürülmüştür.

Faîn cevher kalemle eyledim târîhini taîrîr

“Yine fer buldı ‘âlem oldu ser-‘asker Rızâ Pâşâ”(1264) (T.39)

Sipah da asker demektir. Divanda üç yerde zikredilmiştir. Gazel beytinde şâir sevgilinin yüzünde duran beni güçlü bir askere benzetmiştir. Eğer sevgilinin beni bir asker ise kendisinin de ister istemez gaddar olduğunu söylemiştir. Şâir, asker benzetmesini kullanmış çünkü o sevgilinin âşığa kavuşması için bir engeldir. Tarih beytinde ise sipeh-sâlâr tamlaması ile kullanmıştır. Hâlil Pâşâ için yazılmış bir tarihte onun iki kere başkomutan olduğunu söyleyerek tarih düşürmüştür. (T.36/7)

Aldı iklîm-i dili zûr-ı sipâh-ı haţî ile

Bende oldum ol şeh-i ğaddâra ister istemez (G.59/3)

Levend ise deniz askerlerine verilen isimdir. Divanda altı yerde zikredilmektedir. Bunların beşinde levendâne eda, levendâne işve şeklinde geçmektedir. Leventler yüksek rütbeli askerlerdir. Giyim-kuşamları ve yürüyüşleri ile dikkatleri çekerlermiş. Şâirler de şiirlerinde sevgilinin yürüyüşü, edâsı için levendâne kavramını kullanmışlardır.

‘Âlemiñ var aña hüsn-i nazarı

Pek levendâne edâdır Nezeri

Kimseden zerrece yokdur hâzeri

Pek levendâne edâdır Nezeri (Ş.14/1)

6.2.3. Müfettiş, Kâdı, Kâtib

Müfettiş, denetim yetkisine sahip, teftiş ile görevli kişidir. Divanda bir tarihte iki beyitte geçmektedir. Yazılan tarihte müfettişlik makamına geliş sebebiyle tarih düşülmüştür.

Maķâm-ı ‘âli müfettişi eyledi teşrîf

Kemâl ü fazl ile bir zât-ı sâni’-i Vaşşâf (T.54/1)

Kâdı ise İslâm ülkelerinin mahkemelerdeki hâkimidir. Divanda iki yerde ismi geçmektedir. Bir beyitte ismi geçen kişinin İstanbul kâdısı olduğuna değinilirken diğer beyitte unvan olarak kullanılmıştır.

Ķarîben Ħazret-i Ħakkı Efendî-i ma’ârif-dân

Olur ķâdî-ı İstanbûl be-ķakk-ı sâye-i Mekke (T.56/1)

Kâtib, yazı işleriyle sorumlu olan kişidir. Divanda iki yerde geçmektedir. İki yerde de makam olarak anılmıştır.

Bilâd-ı ĥamseye teklîf olunsa gitmez iken

Ķazâ-yı Erba’a’ya oldu ez-ķazâ kâtib (Kt.8/2)

6.2.4. Cellâd, Derbân, Kapucıbaşı

Cellâd, suçluların idam edilmesinden veya cezalandırılmasından sorumlu kişidir. Divanda iki yerde geçen cellad, birincisinde benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Sevgilinin gamzesi cellâta benzetilmiştir. Nasıl ki cellat idam ediyor, can alıyorsa sevgilinin gamzesi de aşığın canını almak için yeterlidir. Diğer beyitte ise cellâd-ı kâzâ tamlaması ile kullanılmıştır.

Tîğ-i niğehinden geçürür 'âlemi her dem

Uşanmıyor ol gamzesi cellâd nedendir (G.30/2)

Derbân, sarayın arka kapısını beklemekle görevli kişidir. Divanda bir yerde zikredilmektedir. Beyitte Aristalis ile birlikte kullanılmıştır. Halîl Pâşâ için yazılmış bir tarihte onun adaletli biri olmasından söz ederken, Aristo'nun bile onun kapısında derbân olacağını söylemiştir.

Görmedi ol müşîr-i ma'delet-tedbîri fahr ile

Aristâlîs olurdu dergeh-i vâlâsına derbân (T.36/3)

Kapucıbaşı, sarayın günlük hizmetlerinden sorumlu kişidir. Divanda bir beyitte zikredilmektedir. Hacı Şeref Aga için yazılmış bir tarihte onun aslının kapucıbaşından olduğunu söylemiş ve mekânının cennet olması için dua etmiştir.

Aşlı kapucıbaşı-i dergâh-ı 'âlîden idi

Rıdvân-ı cennet eyleye zâtın Cenâb-ı Kird-gâr (T.225/3)

6.2.5. Tercemân, Şâir, Münşî, Sarrâf

Tercümân veya çevirmen. Divanda tercemân şeklinde kullanılmıştır. Bir nazmın şitâyîş bölümünde yer almaktadır. Altı yerde geçen tercemân kelimesinin altısı da bu şitâyîşte yer almaktadır. Tercemân kelimeleri beytin sonunda tekrarlanmaktadır. Mösyö Yanko için yazılmış bir şitâyîşte onun unvanı olarak kullanılmıştır.

Mecma'-ı 'aql u zekâdur Mösyö Yanço tercemân

Feylesof-ı ezkiyâdur Mösyö Yanço tercemân (N.2/1)

Divanda şâir sözcüğü genellikle methetmek amacıyla kullanılmıştır. Memduhların şâirliklerini övmüş ve onların şâirlikte hünerli olduğuna, güzel ve zeki söz söylediğine, kelimelerinin inci gibi olduğuna değinmiştir. Ayrıca şâir kelimesinin geçtiği kasidelerde Fatîn kendisini övmüştür. Kendisinin hoş sohbetli olduğunu, anlatışının kimseye benzemediğini söylemiştir.

'Aceb mi şî'r-i nâ-çîzim değilse lââyık-ı taḥsîn

Cihâna ben gibi biñ şâ'ir-i mu'ciz-beyân geldi (K.7/23)

Münşî, üslubu güzel olan, kâtib anlamına gelmektedir. Divanda beş yerde geçmektedir. Memduhların iyi bir münşî olduğunu söylemiştir. Münşî-i felek terkiibini de kullanarak feleğin yazıcısının onun unvanını dünyaya yazdığını söyleyerek memduhu övmüştür.

Hüner-ver nûkte-perver Hazret-i Nâsır Efendî kim

Cihâna gelmemişdir böyle bir münşî-i ferruḥ-fâl (T.76/1)

Sarrâf ise altın, gümüş vb. alıp satan kimse için kullanılır. Divanda bir gazel beytinde geçmektedir. Şâir kendisinin parasının az olduğunu, züğürd olduğunu söylemiş ve sarrâfın yolunun onun sokağından geçmesini dilemiştir.

Akçesiyle kim iderdim bu züğürdlükde eger

Düşse bir kerre bizim zûkâğa şarrâfîñ yolu (G.166/6)

6.2.6. Üstâd, Hâce, Şâkird

Üstâd kelimesinin üstâd-ı kader, üstâd-ı kâmil, üstâd-ı Sühan gibi tamlamalarla kullanıldığı görülmektedir. Tarihlerde övgü unsuru olarak kullanılmıştır. Memduhun asrının üstâdı olduğuna, hat sanatında, müsvedde de üstâd olduğuna değinmiştir.

Hüsn-i ḥatda şî'rde müsvveddede üstâddır

Zümre-i küttâbda yokdur bu gûne nûkte-dân (T.88/2)

Hâce sözcüğü ise tek başına kullanıldığı yerlerde makam belirtmek için kullanılmıştır. Tarihlerde memduhlar için hâce-i sâhib-i kemâl, hâce-i sâhib-i nişân

taamlamalarını kullanmıştır. Bazı beyitlerde hâcegân şeklinde kullanıldığı da görülmektedir.

Meclis-i vâlâda kâtiblikle müstaḥdem idi

Dânişiyle olmuş idi ḥâce-i şâhib-nişân (T.183/2)

Şâkird; talebe, çırak anlamına gelmektedir. Divanda iki yerde zikredilmektedir. Beyitte memduhtan şiir öğrenmek için onun talebesi olacağını dile getirmiştir.

Şi'ri öğrenmek için aña olurdu şâkird

Selefi gelse yeñiden bu ḥarâb-âbâda (G.137/8)

6.2.7. Hammâr, Sâki, Sakkâ

Hammâr, içki satan, şarap satan anlamına gelmektedir. Divanda iki beyitte zikredilmektedir. İki beyitte de hâne-i hammâr tamlamasıyla birlikte kullanılmıştır. Kadeh rengi itibariyle sevgilinin dudağına benzetilmiştir. Beyitte kadeh görmesin diyerek sevgilinin dudağını kıskanacağını vurgulamıştır. Sâkinin de gönlünün o hâne-i hammâra düşmemesini söylemiştir.

Peymâne 'aks-i la'l-i lebin görmesün şaḳın

Sâḳi o mâh hâne-i ḥammâra düşmesün (G.125/5)

Sâki, içki sunan anlamına gelmektedir. Divanda sevgili için yazılmış şiirlerde sevgiliyi ifade etmek için kullanılmıştır. Genellikle sevgilinin dudağı için benzetme unsuru olmuştur. Sevgiliye sâki şeklinde seslenmiş, onun dudağını gördüğünde şarap kadehinin anlaşılacağını söylemiştir. Âşık sevgiliyi sâkiye benzeterek onun işret meclisine gelmesini dilemiştir.

Bezm-i rindânda ey sâḳi-i şîrîn-güftâr

Naḳl idersem lebinî câm-ı şarâb añaşılur (G.50/3)

Sakkâ, su dağıtan kişi anlamına gelmektedir. Divanda bir tarihte geçmektedir. Beyitte sakka başı şeklinde kullanılarak unvan belirtilmiştir.

Didi cevher gibi târîhini şakka başı

“Toğrısı Eğrikapu’da bu gice oldu harîk” (1267) (T.159)

6.2.8. Hânende, Mutrib, Rakkas

Hânende, şarkıcı, şarkı söyleyen anlamına gelmektedir. Bir gazel beytinde bir de şarkının nakarat bölümlerinde yer almaktadır. Özellikle Seyyid Ali’nin musiki sanatında önemli biri olması, zatına mahsus bir sesi olması münasebetiyle överken “Başka bir hânendedir Seyyid Ali” nakaratına yer vermiştir.

Çokdur ‘ilm-i mûsikîde medhali

Başka bir hânendedir Seyyid ‘Ali

Olmamış ‘âlemde misli münceli

Başka bir hânendedir Seyyid ‘Ali (Ş.7/1)

Mutrib kelimesi aynı tarihin iki beytinde yer almaktadır. İki beyitten birinde ise mutrib kelimesinin çoğulu olan mutribân şeklinde görülmektedir. Abdü’l-mecîd Han için yazılmış bir tarihte mutrib kelimeleri geçmektedir. Onun şehzadelerinin sünnet törenindeki eğlenceyi anlatmak için kullanılmıştır. Bir yandan çeng ve rebab çalınırken bir yandan da mutribin şarkı söylediğini söylemiştir.

Bir tarafda çalınur çeng ü rebâb

Bir tarafda nağme eyler mutribân (T.5/8)

Rakkas ise dans eden kişi için kullanılan kelimedir. Raks kelimesine bir beyitte rastlanılmaktadır. Kelime gerçek anlamıyla kullanılmamıştır. Hareket etmek anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır.

Reşk iderdi rakşına her demde Nâhid-i felek

İtdi bir rakkaşe-i devrân dünyâdan zühûl (T.228/1)

6.2.9. Diğer Tipler

6.2.9.1.Mâder, Baba/Peder, Dadı/Dâye

Mâder, anne anlamına gelmektedir. Tarih beyitlerinde geçen mâder sözcüğü zamanın önemli kişilerinin annelerinden bahsederken kullanılmıştır. Aşağıdaki beyit Hâfız Mehmed için yazılmış bir tarihte onun annesinin ölümünden duyduğu acıyı dillendirmek için kullanılmıştır.

Mâderi bir hefte soñra irtihâlin gûş idüp

Yandı bağırî âteş-i hasretle itdi âh u vâh (T.216/2)

Divanda baba sözcüğü dört yerde geçerken bir yerde peder şeklinde zikredilmiştir. Yine tarihlerde yazılan kişilerin babalarını anmak için kullanılmıştır. Aşağıdaki beyit Hadîce adında bir zât için yazılmıştır. Onun babasının Mustafâ Aga olduğu söylenerek, kızının genç yaşta vefat ettiğini söylediği yazılmıştır.

Dir idi hîn-i fevtinde babâsı Muştafâ Aga

Kerîmem nûr-ı dîdem tıfl iken gitdi cihândan âh (T.226/1)

Dâye, dadı anlamına gelirken divanda iki yerde kullanılmıştır. Bir beyitte ise dadı şeklinde ifade edilmiştir. Dâye sözcüğünün geçtiği beyitlerde hizmet etmek anlamında kullanılmıştır. Aşağıdaki beyit ise İzzet Begefendî için yazılmıştır ve onun dadısına dua da bulunulmuştur.

Gitdi 'İzzet Begefendî'nin 'azîze dadısı

Zâtına 'ömr-i tavîl eyleye ihsân Allâh (T.240/1)

6.2.9.2. Tıfl, Duhter, Ebnâ/Ferzend, Evlâd, Dâmâd

Tıfl, küçük çocuk anlamına gelmektedir. Gazel beyitlerinde tıfl, sevgili için, sevgilinin gönlü için kullanılmıştır. Sevgili bir çocuğa benzetilerek âşığın gönlünü oyuncak sandığını söylemiştir. Tarih beyitlerinde ise memduhun dünyaya gelişinden veya genç yaşta vefat etmesinden bahsederken kullanmıştır. Tıfl-ı nâzende, tıfl-ı meh-simâ tamlamalarını kullanarak da övgüsünü kuvvetlendirmiştir.

Böyle ne kırsın dil-i erbâb-ı kemâli

Ey tıfl-ı ziyân-kâr oyuncağ mı şanursın (G.117/5)

Duhter, kız, kerime anlamına gelmektedir. Beyitlerde nev-duhter, duhter-i pâkize, duhter-i ferhunde gibi tamlamalarla birlikte kullanılmıştır. Divanda bir yer dışında diğer beyitler tarihlerde yer almaktadır. Tarihleri yazılan kişilerin kızlarının dünyaya gelişlerinden, Allah'ın onlara kız çocuğu ihsan etmesinden bahsetmiştir. Onlara övgülerde bulunulmuş, güzelliklerini dile getirmiş ve mübarek birileri olmasına değinmiştir.

Şulb-i pâk-i Hazret-i Şâkir Efendî'den bu sâl

Geldi dünyâyâ güzel bir duhter-i ferhunde-fâl (T.100/1)

Ebnâ ve ferzend oğul anlamına gelen kelimelerdir. Ebnâ kelimenin çoğuludur. Evlâd kelimesi ise iki beyitte zikredilirken dâmât kelimesi bir beyitte zikredilmektedir. Beyitlerde ya yazılan kişiler için ya da onların oğul, evlâd ve damatlarından bahsederken kullanılmıştır. Aşağıdaki beyit İsmâ'îl Efendi için yazılmış bir tarihin ilk beytidir. Onun dünyaya gelişi için yazılmış ve ona dualarda bulunulmuştur.

Geldi bir ferzend-i ferhunde kadem dehre yine

'Ömrini müzdâd ide Hâk devlet ü iclâl ile (T.125/1)

6.2.9.3.Cadu, Sâhir/Sehhâre, Cefa-cû, Gammâz

Cadu kelimesi büyücü, koca karı, gulyabani anlamına gelmektedir. Sâhir/sehhare ise büyücü, sihirbâz, büyüleyici gibi anlamları olan bir kelimedir. Fatîn bu kelimeleri genellikle sevgilinin acımasız olduğunu, bakışlarının, gamzesinin, saçının bir büyücü olduğunu vurgulamak için söylemiştir. Sevgilinin sihir yaptığını vurgulamış, yoksa gönlünün ona bu şekilde bağlanmayacağını söylemiştir.

Gönlümi bend eylemezdi zülfi sâhir olmasa

Müslümânâ rahm iderdi âh o kâfir olmasa (G.132/1)

Cefâ-cû kelimesi acı çektiren anlamına gelmektedir. Divanda üç yerde zikredilmektedir. Sevgili âşığa sürekli acı çektirir ancak âşık bundan hiçbir zaman şikâyet etmez. Sevgilin çektirdiği acı âşık için lütuftur.

Ol cefâ-cûdan gelen âzâr 'inâyetdir baña

İtdiği cevır ü cefâ luţf u mürüvvetdir baña (G.10/1)

Gammâz ise münafık, fitneci anlamına gelmektedir. Divada bir beyitte geçmektedir. Sevgilinin gamzesi fitneciye benzetilmiştir.

Selb olur râhatı görmezse beni bir lahza

'Aceb 'âşık mıdır ol gamzesi gammâz baña (G.13/3)

6.2.9.4. Gazel-gû, Nazîre-gû

Gazel-gû, gazel söyleyen anlamına gelmektedir. Divanda bir beyitte kullanılmaktadır. Bu beyitte Hazret-i Mîr-i Ziyâ'dan bahsederken onun güçlü bir vezni olduğunu ve gazel söylemekte maharetli olduğunu söylemiştir.

Hazret-i Mîr-i Ziyâ'ya peyrev olmazdım Faţîn

Tab'ı mevzûnum gazel-gûlukda mâhir olmasa (G.132/7)

Nazîre-gû, nazîre söyleyen anlamına gelmektedir. Bu sözcük divanda bir beyitte kullanılmıştır. Bu beyitte Faţîn, şâir Lebîb'in güçlü bir şâir olduğunu ve ister istemez de ona nazîre yazdığını söylemiştir.

Gördük de nazm-ı pâk-i Lebîb-i hüner-veri

İtdim nazîre-gûluk aña ister istemez (G.57/6)

6.2.9.5. Bîmâr, Tabîb, Mihmân

Bîmâr hasta anlamına gelen bir kelimedir. Divanda iki beyit dışında bütün beyitlerde dil-i bîmâr tamlaması ile birlikte kullanılmıştır. Divanda âşığın gönlü hasta olarak ele alınmıştır. Sevgilinin derdinden, ona kavuşamaması yüzünden âşığın gönlü hasta olmuştur. Ancak âşığın dermanı sevgilidir. Şâir beyitlerde dert, elem, keder gibi kelimelerle de tenasübe yer vermiştir.

Her kime söyler isem derd-i dil-i bîmârı

Dir ki olmaz aña dermân ne çekersin zaḥmet (G.23/3)

Tabîb, günümüz tâbiriyle doktor, divanda bir beyit dışında diğer beyitler gazellerinde yer almaktadır. Divanda tabîb kelimesinin sevgili için benzetme unsuru olarak kullanıldığı görülmektedir. Tabîb-i nâz, tabîb-i nâzenin tamlamalarıyla kullanılmıştır. Aynı zamanda beyitlerde haste, çâre, bî-çâre, derman gibi kelimelerle de tenasüp yapıldığı görülmektedir. Âşık sevgiliye tabîb olarak seslenmiştir. O sevgilinin yüzünden hasta olmuştur ve tek çaresi de sevgilidir. Âşık derdini sevgiliye söyleyebilmeyi arzulamıştır. Dardını söylerse sevgilinin belki o hasta gönlüne bir çare bulacağını belirtmiştir.

‘Arz-ı hâl eyleyebilsem o tabîb-i nâza

Bir devâ eyler idi derd-i dil-i bîmâra (G.135/6)

Mihmân; misafir, konuk anlamına gelmektedir. Divanda sadece bir tarih beytinde yer almaktadır. Mihmân-nüvâz tamlaması ile kullanıldığı görülmektedir. Tarihi yazılan kişinin misafirperverliğine yer vermiştir.

Mağdeminden pâdişâh-ı bahr u ber mahzûz olup

Eyledi mihmân-nüvâzlık resmen icrâ bî-kuşûr (T.22/3)

6.3.Eğlence Hayatı

6.3.1. Bezm (Meclis), Meyhâne(Mey-kede), Encümen

Bezm, içki ve eğlence meclislerine verilen isimdir. Bezmde âşıklar içki içerler, sohbet ederler, müzik icra ederlermiş. Divanda bezm kelimesinin dışında bu kavramın meclis kelimesiyle karşılandığı da görülmektedir. Bu kavramların topluluk ve tasavvufi kavramlar olarak ifade edildiği de görülmektedir.

Bezmde içki sunan kişi sâkidir. Sâki de bezmin önemli unsurlarındandır. Yine bu mecliste içki, pervane, şem de önemli unsurlardandır ve divanda beyitlerde sıklıkla beraber kullanılmıştır. Fatîn de sevgiliyi sâki olarak görmüştür. Meclis de yenilip, içilmesi önemli bir unsurdur. Ancak âşık sevgiliye kavuşmayı o kadar çok istemiştir ki sevgili o meclise gelsin de yeter ki orda yenilip, içilmesin demiştir.

Ayak başsun o sâkî-i gül-endâm bezme gelsün de

Kenâr-ı gülsitânda ‘ayş u ‘işret olmasun varsun (G.112/3)

Şarabın mucidi olarak bilinen Cem'in de beyitte bezm-i Cem tamlaması ile birlikte kullanıldığı görülmektedir. Âşık daha içkiyi içmeden sevgilinin aşkıyla sarhoş olmuştur. Sevgilinin aşkı aşığın başını döndürmeye yetmiştir.

Bâde-i 'aşk beni mest-i müdâm itmiş idi

Câm devr eylememişdi daha bezm-i Cem 'de (G.146/2)

Meyhâne, içki içilen ve satılan yerdir. Divanda mey-kede şeklinde kullanıldığı da görülmektedir. Âşıkların gönüllerinin meyhâneye benzetildiği de olmuştur. Meyhâne, tasavvufî mânâda tekke ve dergâh için de kullanılmıştır. Divanda bu görüşü belirten beyit de yer almaktadır. Âşığın mâsivadan, mescitten ayrılmadığını ve yerinin meyhâne olduğunu belirtmiştir.

Ayağım mescide varmaz el ayrılmaz ma 'âşîden

Der-i meyhâne oldu cây-gâhım yâ Resûlallâh (G.128/2)

Meyhâneler âşığın mekânıdır. Orda yer, içerler. Âşık beyitte gül bahçesini bile meyhâneye değişmeyeceğini söylemiştir.

Gül-şene tercih eylesen n'ola meyhâneyi

Çünkü her dem ehl-i 'ayş u 'işrete tağ üsti bâğ (G.71/4)

Encümen; cemiyet, meclis anlamına gelen bir kelimedir. Divanda bir kaside beytinde kullanılmıştır. Sevgilinin bu meclise gelerek gönlüne ferahlık verdiğini söylemiştir.

Her taraf bir encümen her yerde var bir şûh-ı şen

Her zamân girmez ele bir böyle vaqt-ı dil-güşâ (K.4/11)

6.3.2. Sâkî, Şarâb (Mey, Bâde, Bintü'l-ineb), Kâdeh (Câm, Sahbâ, Sagâr, Peymâne)

Sâkî, şarab ve kâdeh bezmin önemli unsurlarındandır. Sâkî içki sunan kişidir. Sâki sunan kişinin güzel olması sebebiyle sevgiliye benzetilmiştir ve sevgiliye sâkî olarak seslenilmiştir. Âşık sevgiliden içki sunmasını isteyerek uzun zamandır içkiye hasret kaldığını söylemiştir. Âşık, sevgilinin her zaman işret meclisinde bulunmasını ister. Sâkî olarak seslendiği sevgilinin de işret meclisine lütuf etmesini, güzel endamını göstermesini istemiştir.

Hayli demlerdir ki sâkî bekleriz 'işret-gehiñ

Luţf idüp bir kaţre mey şun ki şarâba hasretiz (G. 61/4)

Kâdehin divanda aynı anlama gelen câm-ı sitem, câm-ı sahbâ, câm-ı şarâb, âyine-i câm, câm-ı çeşm, sahbâ-yı emel, meclis-i sahbâ, keyf-i sahbâ gibi tamlamalarla da kullanıldığı görülmektedir. Sevgili aşığa sunduğu kadehle onu sarhoş edip aklını başından almıştır. İçkinin verdiği keyfiyet de onu kendinden geçirmiştir. Şarabı sevgilinin dudağına benzeterек onun dudağını andıkça kâdeh arzuladığını söylemiştir.

Bu ne keyfiyyetdir ey sâkî-i ser-mest-i nigâh

La'liñi andıkça dil şahbâyı eyler ârzû (G.127/3)

Şarâb, divanda mey, bâde, bintü'l-ineb gibi kelimelerle anılmıştır. Rengi dolayısıyla erguvana ve güle benzetilirken nefes ve ölümsüzlük kazandırması bakımından sevgilinin âb-ı hayat olan dudağına benzetilmiştir. Nasıl ki sevgilinin dudağı âşıklara can bahşediyorsa şarap da onlara can bahşetmektedir.

Beñzer şarâba vech-i şebah olmasa bile

Âb-ı hayât-ı la'line kevser midir disem (G.102/2)

Âşık mecliste sarhoş olmuştur ancak şarabın verdiği sarhoşluk değildir, o aşk sarhoşudur. İçkinin verdiği sarhoşlık gönle keyif verir, dertlerin unutulmasına yardımcı olur. Âşık bu keyfiyetin sevgilinin dudağından mı yoksa içkiden mi kaynaklandığını anlamamıştır.

Meclis-i cânânda şor göñlüme

Neş'e viren la'li midir bâde mi (G.156/4)

6.4. Mimârî Unsurlar

6.4.1. Ev (Hâne, Beyt), Virâne, Kapı (Bâb, Der), Âsitân (Eşik)

Ev kelimesi divanda hâne, beyt gibi kelimelerle de karşılanmıştır. Divanda çeşitli şekillerde kullanıldığı görülmektedir. Bazı yerlerde mecazî olarak kullanılırken bazı yerlerde gerçek anlamıyla kullanılmıştır. Bir yanda dergâh anlamında kullanılırken bir yanda da memduhun cennete gitmesi, cenneti ona ev eylemesi için dua da bulunurken kullanılmıştır. Tarihlerde ise daha çok inşâ edilmesi dolayısıyla ele alınmıştır. (T.214/3)

Âşığın gönlü hâneye benzetilmiştir. Sevgili bu evi bakışlarıyla harâb etmiştir. Âşığın gönlünü yıkılmış bir eve çevirmiştir.

Eyledi dil-hânemi tîr-i nigâh ile harâb

Nice feryâd itmeyim ol kaşları yâ yârdan (G.121/2)

Virâne; yıkılmış, harâb olmuş yerdir. Hazinelerin saklandığı yer için de kullanıldığı görülmüştür. Virâne kelimesi divanda üç yerde geçmektedir. İki yerde sevgilinin âşığa yüz vermemesi dolayısıyla âşığın gönlünü, hatrını kırdığından âşığın gönlü viraneye benzetilmiştir. Bir yerde ise hazine anlamı dolayısıyla kullanılmıştır.

Bu hâtır-ı vîrânemi yıkmakda gözi hep

Bir kerre daği eylemez âbâd nedendir (G.30/5)

Divanda kapı kelimesi bâb, der kelimeleriyle karşılanmıştır. Bâb-ı âlî, bâb-ı rıza, der-i devlet, der-i vâlâ, der-kenar tamlamaları kullanılmıştır. Bâb, der ve âsitân kelimeleri tarih ve kaside beyitlerinde makam, devlet kapısı anlamında kullanılırken gazel beyitlerinde ise sevgilinin eşiği, kapısı anlamında kullanılmıştır. Âşık sevgilinin kapısından, eşiğinden ayrılmaz. Sürekli onun kapısında bulunmak ister. Sevgilinin kapısı âşık için erişilmezdir, sadece onu hayal edebilir. Bu yüzden onun kapısının toprağına yüzünü sürmekle yetinir. Beyitte yüz sürmek tabirini Kâbe ile özdeşleştirmiştir. Sevgilinin kapısı âşık için kutsaldır. Beyitte Kâbe kavramını kullanarak sevgilinin kapısını Kâbe'ye değişmeyeceğini söylemiştir.

Hâk-i der ü vâlâña yüzüm sürmeğe geldim

Ben dergehini Ka'be-i 'ulyâya değişmem (G.107/3)

Âsitân kelimesinin ise bir beyitte Hz. Yusuf ile birlikte anıldığı da görülmektedir. Âşık kendisini sevgilinin eşiğinde bir köle olduğunu söylerken sevgiliyi de Mısır'ın padişahı olan Hz. Yusuf'a benzetmiştir.

Âsitânında nola ben de olursam bende

Mısr-ı hüsnün şehisin Yûsuf-ı Ken'ân gibi (G.161/3)

6.4.2. Hamâm, Hisâr, Sedd, Zindân

Hamâm divanda bir beyitte yer almaktadır. Halvet-i hammâm tamlaması ile birlikte kullanılmıştır. Halvet-i hammâm, hamamın en sıcak bölümü için kullanılan bir tamlamadır. Divanda sıcaklık, sıcaklığa dayanılması sebebiyle ele alınmıştır.

Çekebilsem bu gice ol mehi âğûşa Faîfîn

Çekdirirdim seherî halvet-i hammâma kadar (G.36/5)

Hisâr, bir yerin korunması için yapılan yüksekçe bir duvardır. Divanda bir beyitte zikredilmektedir. Ceyş, hücum kelimeleriyle de tenasüp yapılmıştır. Hisâr kelimesi erişilmez olması dolayısıyla ele alınmıştır. Âşık gönlüne gam hücum ettiğini ve sevgilinin onun gönlünü hisâr ettiğini söylemiştir.

Her taraftan ceyş-i gam baş kaldırıp itdi hücum

Gönlüme âh-ı seher-gâhı hisâr itdim bu şeb (G.18/4)

Sedd kelimesi divanda üç yerde görülmektedir. İki yerde sedd-i sedîd tamlamasıyla kullanılmıştır. Bir beyitte İskender ile anılmıştır. Onun yaptırdığı seddin ne kadar yıkılması zor bir set olduğundan bahsetmiştir. Başka bir beyitte sevgilinin âşığa insaf etmemesi dolayısıyla ele alınmıştır. Sevgilinin insafının önünde bir set olduğunu vurgulamıştır.

Merhametden yok eser tab'-ı ricâl-i 'aşrda

Sedd olundı var ise dünyâda inşâfîñ yolu (G.166/2)

İki gazel beytinde yer alan zindân kelimesi karanlık oluşu ve tutsakların olduğu yer olması sebebiyle anılmıştır. Sevgili âşığa yüz vermediğinden dolayı ona hayatı zindân etmiştir. Karanlık olması sebebiyle sevgilinin siyah olan saçları ile birlikte kullanıldığı da görülmektedir.

Başına başdan başa zindân eyler 'âlemi

Dil hele zencîr-i zülf-i yâra bend olsun da gör (G.29/4)

6.4.3. Genc(Hazine), Çeşme, Yol

Hazine, kıymetli eşyaların saklandığı yerdir. Değerli olması, sırları saklaması dolayısıyla gönüle benzetilir. Âşığın değerli olan aşkı da hazine gibidir. Tarihlerinde daha çok yazılan kişilere övgülerde bulunmak için kullanılmıştır. Onların şiirlerini, ilimlerini, sözlerini kıymetli olan hazineye benzetmiştir.

‘Âşkıñ ideli sîne-i sûzânda mahfûz

Gencîneyi buldum dil-i vîrânda mahfûz (G.70/1)

Çeşme kelimesi âşığın gözlerinden akan yaşların çokluğunu belirtmek için çeşme-i çeşm tamlamasıyla kullanılmıştır. Bir beyitte Hızır ve Mesihâ ile birlikte ele alınmıştır. Onların âb-ı hayat araması münasebetiyle söz konusu edilmiştir. Âb-ı hayatın şerefine mazhar olanların Hızır ve Mesihâ’ya minnet etmeyeceğini söylemiştir. (T.40/9) Çeşme kelimesi tarihlerde genellikle inşa edilmesi bakımından ele alınmıştır. Tarihleri yazılan kişilerin çeşme yaptırdıklarını söylemiş ve bunun da onlara sevab olarak dönmesini dilemiştir.

Yazdım kemâl-i şevk ile târîhini dü-tâ

“Bu çeşme hayr-ı ‘Â’işe Hanım’dır iç gül-âb”(1257) (T.156/4)

Yol kavramı ise divanda bir şeye varmak için uğraşılan emek, zahmet anlamında kullanılmıştır. Âşık sevgiliye kavuşmak için çok uğraşlar vermiştir, bu yolda çok çile çekmiştir. Âşık için bu yol hiçbir zaman zor gelmez. Onun için bu yolda çekilen her çile kutsaldır ve bundan hiç şikâyet etmez. (G.14/2) Divanda yol kelimesi sadece âşık-sevgili için kullanılmamış, hâk yolu için de kullanılmıştır. Aşağıdaki tarih beyti Âdil İsmâ’il Pâşâ için yazılmıştır. Onun bütün zamanını hâk yolunda harcadığına vurgu yapılmıştır.

Şâf idi âyîne-i tab’ı gubâr-ı zulmden

Hâk yolunda şarf iderdi naqd-i vüs’u mikneti (T.168/4)

6.4.4. Mezar (Kabir, Med-fen), Kubbe

Divanda mezar; kabir, med-fen kelimeleriyle de karşılanmıştır. Divanda ikisi gazelde yer alırken diğerleri tarihlerde yer almaktadır. Gazel beyitlerinde sevgilinin âşığa kabirde bile merhamet etmemesine değinmiştir. (G.128/3) Tarihlerde kabir-i şerif

taamlamasının kullanıldığı görölmektedir. Tarihi yazılan kişilere dua da bulunmak için kullanılmıştır. Onların kabirlerinde nur içinde yatmaları, kabirlerinin cennet bahçesi olması için dualarda bulunmuştur.

Defn olundı n a'ş-ı pâki Şeyh-i Ekber yanına

Qabri bî-şübhe olur mânende-i dârü's-selâm (T.167/4)

Kubbe, binaların üstlerini örtmek için kullanılan bir mimaridir. Divanda üç beyitte yer almaktadır. Divanda kubbe kelimesinin gökyüzü anlamında kullanıldığı görölmektedir. Yüksekliği sebebiyle teşbih unsuru olarak kullanılmıştır.

Tûb-ı âhımla yıküp kubbe-i çarh-i dûnı

Dest-i zulmünden iderdim dil-i 'uşşâkı rehâ (K.5/11)

6.4.5. Çatı (Sakf), Duvar (Divâr), Dâr-ı Şifâ (Hastane)

Divanda çatı anlamına gelen sakf kelimesi bir beyitte geçmektedir. Tarih beytinde geçen sakf kelimesi inşa edilen bir yapının harap olduğunu anlatırken kullanılmıştır.

Bu ma'bede bî-irtiyâb reşk eyler idi nüh- kıbâb

Nâ-geh yanıp oldu harâb sakf u binâsı câ-be-câ (T.8/2)

Duvar anlamına gelen divâr kelimesi de bir beyitte geçmektedir. Sevgili için yazılmış bir gazel beytinde kullanılmıştır. Âşığın ahından duvarların yıkıldığı söylenmiştir.

Bir âh ideyim günbed-i devvâr yıkılsun

Şimden girü varşun der ü dîvâr yıkılsun (G.114/1)

Dâr-ı şifâ taamlaması ise divanda üç yerde kullanılmıştır. Üçü de gazel beytinde yer almaktadır. Âşık sevgilinin hayaliyle, hasretiyle deli divâne olmuştur. Bu yüzden âşığın mekânı da dâr-ı şifâ olarak nitelendirilmiştir.

Nola dâr-ı şifâyı mesken itsem ihtiyârımla

Deli dîvâne oldum kâkül-i sehâre bakdıkça (G.142/4)

6.5.Günlük Hayatta Kullanılan Eşyalar

6.5.1. Mum (Şem), Çerağ, Micmer

Mum (şem), bir aydınlatma aracıdır. Divanda beyitlerde âşığın gönlü muma benzetilmiştir. Âşık sevgilinin yanağı, saçı için aynı mum gibi yanıp tükenmiştir. Divanda çoğu beyitlerde pervane ile birlikte kullanıldığı görülmektedir. Âşık pervane gibi sevgilinin etrafında dolanmaktadır.

Pervâne-şıfat meclis-i dil-dârı tolandım

Ol âteş-i ruhsâra bakup mûm gibi yandım (G.92/1)

Mum, meclisin vazgeçilmez unsurlarındandır. Meclisi aydınlatır ve meclise ışık verir. Nasıl ki mum meclise ışık veriyorsa sevgili de âşığın gönlüne ışık verir. Âşık da bu mecliste sevgilinin şem olan yanağını andığını söylemiştir.

Bezm-i rindânda şem 'i ruhuñ andım bu gice

Yine pervâne-şıfat âteşe yandım bu gice (G.131/1)

Başka bir aydınlatma aracı olan çerağ ise divanda bir beyitte kullanılmıştır. Şem ile birlikte kullanıldığı görülmektedir.

Faî'n 'i hâce gândan eyle kim eski çerâğındır

Bu maṭlab ile şem '-i tâli 'i mahv u tebâh oldu (T.31/7)

Micmer, içinde tütsü yakılan kabın adıdır. Divanda iki beyitte yer almaktadır. Âşığın gönlü yanıp tutuşması dolayısıyla micmere benzetilmiştir.

'Aceb mi şabr u ârâmı yakarsam micmer-i dilde

Göñül bezm-i hayâle ol perîyi da 'vet itmişdir (G.45/6)

6.5.2. Şîşe, Sürâhi, Kâse

Şîşe, sürâhi ve kâse muftak araç ve gerecidir. Hepsi birer beyitte kullanılmıştır. Şîşe divanda şîşe-i meksûr tamlaması ile anılmıştır. Kırılması dolayısıyla ele alınmıştır.

Hayâl-i 'arız-ı âli çıkar mı hiç hâṭırdan

O bir reng-i diğerdır şîşe-i meksûrdan gitmez (G.60/2)

Sürâhi, içinde şarabın bulunduğu kaba verilen isimdir. Divanda şarabı dökerken çıkardığı kulkul sesi ile birlikte ele alınmıştır. Şarabın verdiği keyfiyete yer verilmiştir. Sürahiye şarabı döktükçe nasıl keyfiyet verdiğini söylemiştir.

Kulkul itdikce sürâhî-âsâ

Getürür neş'esi keyf-i şahbâ (L.4)

Kâse divanda içki sunulan bir tas olarak ele alınmıştır. Kâse-i zerrîn tamlaması ile birlikte anılmıştır. Âşığın bir kadehle mest olduğunu söylemiştir.

Ba'd ez-în kâse-i zerrînini çalsun başına

İtdi bir câm-ı sitemle beni mest ü şeydâ (K.5/5)

6.5.3. İğne(Rişte), Zencir, Kemend

Divanda iğne, rişte kelimesiyle de zikredilmektedir. Rişte-i evsâf tamlamasıyla kullanılmıştır. Rişte kelimesinin geçtiği beyitte Hz. İsâ'nın dördüncü felekte kalması olayına telmihte bulunmuştur. (T.40/8) İğne kelimesinin geçtiği beyitte ise iğne yutmak deyimini kullanmıştır. İğne yutmak deyimini bitkin, sıkıntılı kişi için kullanılan bir deyimdir. Âşık rakibi iğne yutmuş bir köpeğe benzetmiştir.

Rakibi iğne yutmuş kelbe döndürdü o kebg-i nâz

Anıñ-çün cüst- cûda itdi nâle inceden ince (G.133/8)

Zencir divanda delilerin zincire bağlanmasına, âşığın da deli divâne olduğuna, gönlünün sevgilinin saçına zencir olarak bağlandığına, âşığın zencir ile bile zapt olunmayacağına çünkü dermanının ancak sevgili olabileceğine değinmiştir. Geçtiği tek tarih beytinde ise Leyla ve Mecnun ile birlikte anılmıştır. Mecnun'un çektiği sıkıntıları anlatmak için zencîr-i esef tamlamasını kullanmıştır.

Degme zencîr ile zabt olmaz idi uşlandı

Dile mesken olalı dâr-ı şifâ-yı kâkül (G.86/2)

Kemend ise halat anlamına gelmektedir. Divanda iki beyitte kullanılmıştır. Bağlanma özelliği dolayısıyla ele alınmıştır. Âşığın gönlünün kemend gibi sevgilinin zülfüne bağlandığını söylemiştir.

Biñ cân ile dil-dâdenim ey serv-i bülendim

Allah'ı severseñ baña hor bakma efendim

Ağyâr gibi tutma beni ey zülf-i kemendim

Allah'ı severseñ baña hor bakma efendim (Ş.11/1)

6.6. Giyim-Kuşamla İlgili Unsurlar

6.6.1. Tâc, Külâh, Fes

Tâc, padişahların başlarına takılan bir unsur olarak ele alınmıştır. İki beyitte ismi geçmektedir ve tarih kısmında yer almaktadır. Devlet, taht gibi kelimelerle birlikte kullanılmıştır. Tarihi yazılan padişahların bu makama, taca layık olduklarını vurgulamak için kullanılmıştır.

Lâyıkdı tâc u devlete taht u serîr-i şevkete

Hükm eylesün her millete Hâk 'ömini kılsun mezîd (T.242/2)

Külâh, ucu sivri olan bir başlıktır. Genellikle eğri takılırmış. Divanda da iki beyitte yer almaktadır. İki beyitte de kec-külâh tamlamasıyla kullanılmıştır. Bu beyitlerde de eğri giyilmesi dolayısıyla ele alınmıştır.

Doğrusı bir haste-i 'aşkın ki yokdur çâresi

Bilse derdim ol tabîb-i kec-külâh ağlar baña (G.3/4)

Fes ise Osmanlı döneminde giyilen tepesinde püskülü olan bir başlıktır. Divanda iki beyitte zikredilmektedir. Beyitlerde sevgilinin fesi taktığında saçlarının iki yandan sarktığını söylemiştir. Âşık da sevgilinin saçını gördükçe aklının başından gittiğini dile getirmiştir.

Zîr-i fesden gâhîce uc gösterüp kâfir gibi

'Aklımı gâret ider zülf-i perîşânıñ senin (G.78/3)

6.6.2. Hırka, Kabâ, Pîrehen

Hırka, tarikât mensuplarının giydiği bir üsttür. Divanda bir beyitte zikredilmektedir. Beyitte hırka-pûşân tamlamasıyla kullanılmıştır. Şeyh, hânkâh gibi

kelimelerle tesanüp yapıldığı da görülmektedir. Âşığın haline hırka giyen dervişin ağladığını söylemiştir.

Pîş-gâh-ı şeyhe vardıkca ‘aceb bir hâl olur

Hırka pûşân hande eyler hânkâh ağlar baña (G.3/3)

Kabâ, üste giyilen bir elbisedir. Divanda bir beyitte kullanılmıştır. Divanda üste giyilmesi dolayısıyla kabâ-yı aşk tamlamasıyla kullanılmıştır. Âşık üzerine giydiği elbisenin bayramlık elbise değil de aşk elbisesi olduğunu söylemiştir. Âşık bu elbiseyi giydiği için bayramın gelmesine sevinen çocuk gibi mutlu olmuştur.

Bir hilâl-i ebrûya gönlüm düşdü mâh-ı rûzede

Geydiğim ‘îdiyyeler cümle kabâ-yı ‘aşkıdır (G.48/2)

Pîrehen, gömlek anlamına gelen bir kelimedir. Divanda iki beyitte kullanılmıştır. İkisinde de Yûsuf-ı gül-pîrehen tamlamasıyla kullanıldığı görülmektedir. Hz. Yusuf dolayısıyla ele alınmıştır. Hz. Yakub’a oğlu Hz. Yusuf’un öldüğünü ispatlamak için ona kanlı gömleği gösterilmiştir. Gül-pîrehen tamlamasının kullanılma sebebi de kanın kırmızı rengi dolayısıyla güle benzetilmesindendir.

‘Arz-ı hâl itmeğe ol Yûsuf-ı gül- pîrehene

Çâh-ı endişeye düşdüm oyalandım bu gice (G.131/4)

6.6.3. Nikâb, Kemer, Zünnâr

Nikâb, peçe, yüz örtüsü anlamına gelmektedir. Divanda sevgilinin yüzüne çekilmiş bir peçe olarak kullanılmıştır. Nikâb beyitte sevgilinin güzelliğini örtmesi bakımından ele alınmıştır. Sevgilinin güneş gibi olan yüzünü karanlık hale getirmiştir. Sevgilinin o güzel benini saklamıştır.

Yanardı âteş-i gayretle çihre-i hûrşîd

Sevâd-ı hattıñ eger olmasa nikâb saña (G.14/4)

Kemer, bele takılan bir aksesuardır. Divanda bir beyitte kullanılmıştır. Beyitte zâhidin belindeki kemerden behsedilmiştir. Zâhidin şarapla deli divâne olup belinde kemer elinde asâ meyhane aradığını söylemiştir.

Meğer zâhid dahî âşüfte-i bintü 'l-ineb olmuş

Kemer belde 'aşâ elde arar şeyhâne meyhâne (G.148/3)

Zünnar, papazların bellerine bağladıkları kuşağın ismidir. Zünnar bağlanması ve siyah olması dolayısıyla sevgilinin saçına benzetilmiştir. Kâfir, büt, büthâne gibi kelimelerle de tenasübe yer verilmiştir.

Gönlüm şikenc-i zülf-i siyeh-kâra düşmesün

Kâfir misâli halka-i zünnâre düşmesün (G.125/1)

6.7. Yiyecek ve İçecekler

6.7.1. Halvâ(Helva), Nân(Ekmek)

Halva, divanda iki yerde geçmektedir. İki beyitten birinde nân ile birlikte kullanıldığı görülmektedir. Lezzetli olması dolayısıyla ele alınarak, sözlerin güzel olmasına değinilmiştir.

Misâl-i nân u halvâ tab 'a târîhi virür lezzet

“Başıldı bâ-ḥalâvet bul oku şehd-i muşşaffâyı”(1275) (T.145/7)

6.7.2. Kebâb

Divanda iki yerde kebâb kelimesi geçmektedir. Âşıkların aşk ateşiyle ciğerlerinin yanması ele alınmıştır. Ciğerlerinin yanıp kül olmasına değinmiştir. Âşık gözyaşının şarap olduğunu, ciğerinin de kebâb olduğunu söylemiştir.

Sirişk-i çeşmim olurken şarâb-ı nâb saña

Ciğer ne hâlet ile olmasun kebâb saña (G.14/1)

6.7.3. Tuz, Şûrbâ(Çorba), Şeker(Sükker, Kând)

Tuz ve şûrbâ bir beyitte birlikte kullanılmıştır. Sükker kelimesiyle kullanılarak da tezat sanatına yer verilmiştir. Ağızla ilgisinden dolayı söz söyleme münasebetiyle ele alınmıştır. Güzel sözün tatlı olarak nitelendirilmesinden dolayı güzel olmayan söz için de tuzlu şûrbâ terkiibini kullanmıştır. Şeker varken tuzlu çorbayı tercih etmemeyi yani güzel söz varken kötü sözü tercih etmemek gerektiğini söylemiştir.

Faî'n îrâd-ı lafz-ı bî-mezeyle düşme da'vâya

Ta'âm-ı sükkerîn varken yemezler tuzlu şûrbâyı (T.145/6)

Şeker, divanda ismi en çok geçen yiyecektir. Sükker, kand gibi isimlerle de kullanılmıştır. Divanda genellikle sükker-leb, sükker-kand gibi tamlamalarla kullanılarak dudak için teşbih unsuru yaratılmıştır. Sevgilinin dudağı güzel ve tatlı olması, güzel söz söylemesi dolayısıyla şekere benzetilmiştir. Bazı beyitlerde tûtî ile birlikte anıldığı da görülmektedir. Tûtî'nin şeker ile beslenmesi, tatlı dilli olması yönüyle ele alınmıştır.

Bir parça n'olur kand-i lebinden kerem itse

Çokdan berü tûtî-i tabî'at şeker ister (G.34/4)

6.7.4. Şehd (Bal)

Şehd, divanda tatlı olması dolayısıyla ele alınmıştır. Sevgilinin dudağına teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. Balın kıvamından dolayı bulaşması unsuruyla kullanıldığı da düşünülmektedir. Şâir sevgilinin dudağını kalem yazsa o kalemin bala bürüneceğini söylemiştir.

Ûkande yazsa hâme ol sükker- lebiñ evşâfını

Hâme şehd ü şehd kand u kand Kande-hâr olur (G.52/5)

6.8. Yazı ve İlgili Unsurlar

6.8.1. Kalem (Kilk, Hâme), Hatt, Pergâr

Kalem, yazı ile ilgili unsurların en başında yer almaktadır. Divanda kalem kelimesi hâme ve kilik kelimeleriyle de karşılanmıştır. Divanda genellikle Faî'n tarih söylemedeki marifetini söylerken kullanmıştır. Kalemi için mücevher, gevher kelimelerini de kullandığı görülmektedir.

Kilk-i gevher-dâr ile târîhini yazdım Faî'n

“Virdi haţ-ı rûy-ı cemîl-i Nüzhet'e hüsn-i cedîd”(1263) (T.142)

Kalemin bahsedildiği bir diğer unsur ise sevgilidir. Kalem şekli dolayısıyla sevgilinin kaşına benzetilmiştir. Sevgilinin kaşı âşığın aklını başından alıp onu Mecnun'a döndermiştir.

Kıl kaldı kalem-kaşı alup 'aqlımı başdan

Bir kâtib-i nev-ḥaṭ beni Mecnûn ideyazdı (E.10)

Hatt, hem sevgilinin ayva tüyleri hem de yazı anlamına gelen bir kelimedir. Hatın çizgi anlamına gelecek şekilde kullanıldığı da görülmektedir. Kullanıldığı bu anlam resimden bahsedilirken kullanılmıştır. (G.30/3) Şairin hatt-ı celî tamlamasını kullanarak sevgiliden bahsedildiği görülmektedir. Hatt-ı celî iri yazılmış bir yazı türüdür. Sevgilinin yüzü çok güzel ve pürüzsüzdür. Bu yüzden en güzel yazı buraya yazılır. Şair de sevgilinin yüzüne hatt-ı celî yazdığını söylemiştir.

Resm eylemiş üstâd-ı kader kıl kalem ile

Rûyında nümâyân olan ḥaṭṭ-ı celîdir (G.37/2)

Tarihlerde ise genellikle memduhların hat sanatında üstünlüğünü vurgulamak için kullanmıştır. Bu sanatta üstad olduğunu, eşi benzeri olmadığını vurgulamıştır.

Ḥüsn-i ḥatda şî'rde müsvveddede üstâddır

Zümre-i küttâbda yokdur bu gûne nükte-dân (T.88/2)

Pergâr, pergel anlamına gelen daire çizmeye yarayan bir araçtır. Divanda bir beyitte ismi geçmektedir. Pergâr-vâr tabirini kullanmıştır. Sevgiliden bahsedilen bir beyitte kullanıldığı görülmektedir. Pergeli kendi etrafında dönderip daire çizmesinden dolayı beyitte dönüp, dolaşmak anlamında kullanmıştır. Âşığın pergel gibi dünyayı dolaşıp sevgilide karar kıldığını söylemiştir.

Merdüm-i çeşmim cihâna devr idüp pergâr-vâr

Noḳṭa-i ḥâl-i rûh-i cânânda eyler ḳarâr (E.13)

6.8.2. Varak, Defter(Dîvân), Kitâb

Varak, üzerine yazı yazılan kâğıt anlamına gelmektedir. Divanda iki yerde gerçek anlamıyla kullanılmıştır. Genellikle söz söylemedeki üstünlük anlatılırken kullanıldığı görülmektedir. Gazel beytinde memduhu överken, tarih beytinde ise kendini överken kullanmıştır.

İki târîh-i mücevher eyledim taḥrîr kim

Her birisi oldu ârâyişde rûy-ı varak (T.89/6)

Divanda defter kelimesi kullanılırken şâirlerin şiirlerini yazdığı defter anlamına gelen divân kelimesi de kullanılmıştır. Defter ü dîvân olarak birlikte kullanıldığı da görülmektedir. Divan kelimesinin ayrı kullanıldığı beyitlerde yazılan kişilerin divanını yazdığı tarihe vurgu yapılmıştır.

Faṭîn ‘arz eyledim târîh-i maṭbû’un faḳîrâne

“Senîh-i nûkte-fermânîñ güzel başıldı dîvânı”(1275) (T.77/2)

Kitâb kelimesinin divanda gerçek anlamı kullanılırken benzetilen olarak da kullanıldığı görülmektedir. Özellikle sevgilinin yüzü için teşbih unsuru olarak kullanıldığı görülmektedir. Sevgilinin yüzü en güzel sayfaların olduğu kitâba benzetilmiştir.

Var ise ḥaṭṭ ile Nûr âyetin itdik tefsîr

Şafḥa-yı ḥüsnine bakdıḳça kitâb añlaşılır (G.50/2)

6.8.3. Harfler (Elif, Cim)

Divanda harf olarak elif ve cim harflerine yer verilmiştir. Elif, genellikle elif-kâmet şeklinde kullanılmıştır. Sevgilinin boyu için benzetme unsuru olmuştur. Âşığın boyu için kullanıldığı da görülmektedir. Âşığın elif olan boyunun sevgilinin yüzünden büküldüğü söylenmiştir. Tarih beytinde ise elif-bâ şeklinde kullanılmıştır.

Çille-i ‘aşḳına dûcâr olalı ol kaşı yâ

Elif-i kâmetimi eyledi dal u dü-tâ (G.12/1)

Cim harfi ise divanda bir beyitte kullanılmıştır. Cim harfinin ortasındaki nokta sebebiyle sevgilinin yüzündeki bene benzetilmiştir. Sevgilinin beni cim harfinin ortasındaki nokta gibi perçeminin arasından görünüp bir mücevheri andırmaktadır.

Nokṭa misâli ḥâl ile ol zülf-i perçeme

Cîm kıṭ’asında ḥarf-i mücevher midir disem (G.102/5)

6.8.4. Fermân, Hokka, Mühr

Fermân, emir, buyruk ve padişahın yazılı buyruğu anlamına gelmektedir. Abdü'l-mecîd Han için yazılmış kasidede onun şerefli bir padişah olduğuna değinerek verdiği bir fermâna yer vermiştir. (T.4/7) Fermân kelimesinin bazı beyitlerde nükte-fermân tamlaması ile kullanıldığı da görülmektedir. Sözün güzelliğini ve önemini belirtmek için fermân kelimesini kullanmıştır.

Faîtn 'arz eyledim târîh-i maîbû'un fakîrâne

“Senîh-i nükte-fermânîñ güzel başıldı dîvânı”(1275) (T.77/2)

Hokka, içine yazı mürekkebi konulan kaba verilen isimdir. Divanda bir beyitte kullanılmıştır. Sevgilinin ağzı şekil itibariyle hokkaya benzetilmiştir.

Tîr-i siteminden nola feryâd idersem

Biñ dâd idersem

Dil-ğânemi vîrân iden ol kâşî kemândır

Ol hokka dehândır (Mst.2/6)

Mühr, padişahların imzası için kullanılan bir terimdir. Divanda üç beyitte kullanılmıştır. Bir beyitte mühr-i hümâyûn şeklinde kullanılarak Osmanlıda padişahın tuğrasını taşıyan mühre yer verilmiştir.

Küsûf irmişdi ol mihr-i münîr evc-i iğbâle

Alup mühr-i hümâyûnı o destûr-ı cihân geldi (K.7/2)

6.8.5. Nüşa, Nokta

Nüşa ve nokta kelimeleri divanda üçer yerde kullanılmıştır. İki yerde gerçek anlamından kullanılırken bir yerde sûret, uzuv olarak kullanılmıştır.

Müftî-i 'âlim olup ol nüşâ-i 'ilm ü kemâl

Câh-ı fetvâya şeref virdi sekiz yıl bî-ğalel (T.220/2)

Nokta ise divanda genel itibariyle sevgili için kullanılmıştır. Sevgilinin benine teşbih unsuru olarak kullanıldığı görülmektedir. Sevgilinin beninin yüzünde nokta gibi olduğunu vurgulamıştır.

Merdüm-i çeşmim cihâna devr idüp pergâr-vâr

Nokta-i hâl-i rûh-i cânânda eyler qarâr (E.13)

6.9. Rezm ve İlgili Unsurlar

6.9.1. Kılıç (Şemşîr, Tîğ), Ok (Tîr, Navek), Yay (Kemân)

Kılıç; şemşîr ve tîğ kelimeleriyle de karşılanmıştır. Kılıç, öldürücü ve delici olması dolayısıyla sevgilinin kaşı, bakışı, gözleri, gamzesi için benzetilen olarak kullanılmıştır. Bu unsurlar âşığın gönlünü delmesi için yeterli sebeplerdir. Çoğu beyitlerde hûn-hâr tabirine yer vererek kan dökücü özelliğine vurgu yapılmıştır.

Ne ‘aceb çeşm-i füsûn-kârına hûn-hâr disem

İtdi şemşîr-i nigâhı dili yüz biñ pâre (G.135/4)

Okun ise tîr ve navek gibi kelimelerle karşılandığı da görülmektedir. Ok da yine kılıç gibi deliciliği dolayısıyla kirpik, bakış gibi unsurların benzetileni olarak kullanılmıştır. Divanda tîr kelimesinin tîr-i gam, tîr-i sitem gibi tamlamalarla da kullanıldığı görülmüştür. Gamın, sitemin âşığı yıkmasından dolayı bu tamlamalarla anılmıştır.

Eyledi dil-hânemi tîr-i nigâh ile harâb

Nice feryâd itmeyim ol kaşları yâ yârdan (G.121/2)

Yay, ok atmaya yarayan silah aracıdır. Şekil olarak kavisli olması sebebiyle sevgilinin kaşına benzetilmiştir. Divanda genellikle şekli sebebiyle anılmıştır.

Nola “Yâ Hâk” çağırsam ol kemân-ı ebrûyu gördükde

Yine müjgânlar şaf- beste olmuş tîr göstermiş (G.65/3)

6.9.2. Hançer, Kabza, Sinân(Mızrak)

Hançer kelimesi divanda bir beyitte geçmektedir. Sevgili için yazılmış bir gazel beytinde kullanılmıştır. Hançerin yaralayıcı, delici özelliğinden dolayı sevgilinin

gamzeleri hançere benzetilmiştir. Sevgilinin gamzesinin hançer gibi âşığın göğsünü yaralayıp kan içinde bıraktığı söylenmiştir.

Dünki gün şöyle gazûbâne nigâh eyledi kim

Hançer-i gamzeleri bağırmı pür-hûn itdi (G.167/3)

Kabza, kılıcın sapı için kullanılan bir kelimedir. Hayrû'd-dîn Aga için yazılmış bir kıtada kabzasının ona uğur getirmesini dilemiştir.

Eyleyüp hayr-ı du'â kasr-ı kelâm eyle Faîfîn

Aldı Hayrû'd-dîn Ağa kabza sa'd ide Allâh (Kt.1/9)

Divanda mızrak, sinân kelimesiyle karşılanmıştır. Mızrak ucu sivri, atılarak kullanılan bir silah aracıdır. Yaralaması, saplanması dolayısıyla sevgilinin gamzesine benzetilmiştir. Sevgilin gamzesi âşığın gönlüne saplanarak onu yaralamıştır.

Kesildi bir görüşde dildeki tâb u tüvânım hep

Sinân-ı gamze-i yâra kimin hiç tâkâtı vardır (G.42/4)

6.9.3. Şehid, Otağ, Donanma, Fetih

Şehitlik mertebesi kutsal ve önemlidir. Şehitler vatan uğruna döktükleri kanlarla cennetle mükâfatlandırılırlar. Divanda iki yerde şehid kelimesine yer verilmiştir. Beyitlerde önemli mertebede olması dolayısıyla ele alınmıştır. Gazel beytinde sevgilinin gamzesiyle âşığı öldürüp şehid ettiğine değinmiştir. Âşığın sevgili uğruna ölmesi onun için şehitlik mertebesi konumundadır.

Tîğ-i gamzeyle beni bir gün şehîd eyler Faîfîn

İtmem ümmîd-i hayât ol gözleri hûn-hârdan (G.121/5)

Otağ, padişah ve devlet büyüklerine ait çadır anlamına gelmektedir. Divanda tek bir beyitte rastlanılmaktadır. Divanda kalınacak yer olması dolayısıyla ele alınmıştır. Sevgilinin otağının gül bahçesi içerisinde olduğuna vurgu yapılmıştır.

Şâh-ı gül şahn-ı çemende kurdı otağın yine

Bülbül-i âşüfte-hâl ise nola bûy u vefâ (K4/3)

Donanma da bir beyitte kullanılmıştır. Bu beyitte donanma-yı hümâyûn şeklinde zikredilmektedir. Donanma-yı hümâyûn Osmanlı Devleti'nin deniz gücü anlamına gelmektedir. Abdü'l-mecîd Han için yazılmış tarihte onun donanma-yı hümâyûn kurulması için fermân verdiğiine değinmiştir.

Kemâl-i iftihârından o şâhen-şâh-ı gerdûn-câh

Donanma-yı hümâyûn olması çün eyledi fermân (T.4/7)

Fetih kelimesi ise divanda iki beyitte feth şeklinde geçmektedir. Gazel beytinde âşığın gönlünün ele geçirilmesi anlamında kullanılmıştır. Diğerinde ise Halil Pâşâ için yazılmış tarih beytinde geçmektedir. Onun düşmanlardan intikâm alıp fetih yaptığına vurgu yapılmıştır.

Nice feth u fütûhâtla 'adûdan intikâm alsun

İki 'âlemde olsun dest-gîri Hâzret-i Yezdân (T.36/5)

6.9.4. Kân(Hûn), Siper, Hamâ'il

Divanda kân veya hûn kelimeleri savaş ile ilgili olarak kullanılmamıştır. Bütün beyitler âşık-sevgili için kullanılmıştır. Genellikle de hûn-hâr tabirinin kullanıldığı görülmektedir. Sevgilinin gözlerinin kan dökücü özelliğe sahip olduğunu, âşığın gözyaşlarının kan döktüğünü vurgulamıştır. Sevgilinin bakışları kılıç gibi keskin ve delicidir. Âşığın gönlünü delip geçer. Bu yüzden de âşığın kan dökmesine sebep olur. Sevgilinin âşığa yüz vermemesinden dolayı da âşığının gözyaşlarının kan döktüğüne değinilmiştir.

Tîg-i nigehiñ cânıma kaçd eylediginden

Ey gözleri hûn-hâr sorarsañ haberim var (G.31/3)

Siper, savaşlarda korunmak için yapılan yerdir. Divanda bir yerde geçmektedir. Korunacak yer olması dolayısıyla ele alınmıştır. Sevgilinin keskin bakışlarına karşı âşığın gönlünün siper eylediği söylenmiştir.

Sînemi tîg-i nigâha siper eyler gönlüm

Meslek-i 'aşkda fikri heder eyler gönlüm (G.99/1)

Hamâ'il ise kılıç kayışı anlamına gelmektedir. Divanda bir beyitte kullanılmıştır. Bağlanması hususunda ele alınmıştır.

Gerden-i şâfi yeter 'uşşâkı mâ'il itmeğe

Ol perî hâcet ne ta'lîk-i hamâ'il itmeğe (G.136/1)

6.10. Süs Eşyaları

6.10.1. Cevher (Mücevher, Güher, Gevher)

Bu isimler değerli taşların geneli için kullanılan kavramlardır. Cevher, süs eşyaları içerisinde en fazla kullanılan unsurdur. Divanda gerçek anlamında değil de sevgiliden bahsederken ve kendisini övdüğü beyitlerde kullanmıştır. Sevgilinin gözlerine, dudağına övgülerde bulunarak onun gözlerinin, dudağının mücevher saçtığını söylemiştir. Sevgilinin söylediği her söz çok değerlidir ve âşık için mücevher değerindedir.

Cevr-i bîdârî ile giryân olan çeşmimdir o

'Âleme her dem güher-efşân olan çeşmimdir o (G.126/1)

Cevher ve ilgili kelimelerin geçtiği tarihlerde şâir kendisini överek kaleminin, harflerinin, yazdığı tarihlerin mücevher olduğunu söylemiştir.

Sezâ cevher kalemle eylesem târîhîni taḥrîr

"Reşîd Pâşâ'ya câh-ı ḥâriciyye cây-gâh oldu"(1261) (T.31/9)

6.10.2. Zer(Altın), Sim(Gümüş)

Zer, sarı renkte sim ise beyaz renkte kıymetli ve değerli bir taştır. Genellikle bir şeyin değerinin yüksekliği sebebiyle ele alınır. Divanda sim ve zer genellikle birlikte kullanılmıştır. Sevgili ile ilgili perçem, dudak, endam gibi tasavvurlarda benzetme unsurları olarak kullanılmışlardır.

Sîne şâf olsam o sîm-endâm ile bir dem Faḫîn

Sîne-i sîm ü sîm zer zer zîver-i enzâr olur (G.52/7)

6.10.3. Yakut, Lâ'l

Yakut farklı renklerde olabilen değerli bir taştır. Divanda bir beyitte kullanılmıştır. Beyitte şâir değerini ve benzersiz olduğunu anlatmak için kullanmıştır.

Nezd-i cühhâlde mânend-i hazef-pâre isek

Sûk-i 'irfânda bî-misl ü bahâ yâkûtuz (G.58/2)

Lâ'l kırmızı renkte değerli bir taştır. Divanda kıymetli taşlar arasında en çok sözü edilen taştır. Genellikle rengi dolayısıyla ele alınmıştır. Divanda lâ'l kelimesinin geçtiği bütün beyitlerde sevgilinin dudağı yerine kullanılmıştır. Sevgilinin kırmızı dudağı âşık için şifadır, onun gönlüne sıhhat verir. Âşığın gönlünün neşe içinde olmasını sağlar.

(Z)Peymâne 'aks-i la'l-i lebin görmesün şakın

(F)Sâkî o mâh hâne-i hammâra düşmesün (G.125/5)

6.10.4. Dürr(İnci), Sade(Sedef)

Divanda lâ'lden sonra adından en çok bahsedilen kıymetli taş incidir. Bu kadar değerli olması nisan yağmurdan sonra oluşmasına bağlanmıştır. Dürr, divan şiirinde genellikle kıymetli oluşu, beyaz ve parlak oluşu dolayısıyla anılmıştır. İnci, sedefin içine düşerek oluşan değerli bir taştır. Tek yerde geçen sedef de divanda dürr ile birlikte anılmıştır. İncinin sedefin içine düşmesi dolayısıyla âşık da sevgilin aşkının gönlüne düştüğünü belirtmiştir.

Düşdi şadef-i sîneye mânende-i gevher

Bir dürr-i girân-mâye-i yektâ-yı maḥabbet (G.21/4)

Divanda sevgilinin sözlerinin değerli olması dolayısıyla inciye benzetildiği görülmektedir. Tarihlerde ise şair sözlerinin değerli olduğunu belirtmek için de dürr kelimesini kullanmıştır.

Ṭab'ı gencîne-i ma'ârîfdir

Naẓm u nesri misâl-i dürr ü güher (T.118/3)

6.10.5. Ayna(Âyîne, Mir'at)

Ayna divanda âyîne ve mir'at olarak da anılmaktadır. Parlaklığı ve görüntüleri yansıtması dolayısıyla ele alınır. Divanda cihân, âlem, yanak, yüz, dudak, gönül gibi benzetme unsurlarına yer vererek kullanıldığı görülmektedir. Sevgilinin dudağı kırmızılığı dolayısıyla şaraba benzetilirken aynanın aksettirme özelliğinden yola çıkarak sevgilinin dudağının kadehe aksini dile getirmiştir.

Her ne dem 'aks-i lebiñ âyine-i câma düşer

Dil-i hayret-zede biñ tãma'-ı hâma düşer (G.54/1)

Sevgilinin yanağı parlaklığı dolayısıyla aynaya benzetilmiştir. Aynı beyitte mirât-ı İskender tamlamasını kullanarak İskender'in yaptırdığı aynaya telmihte bulunulmuştur. Başka beyitlerde bundan âyine-i âlem-nümâ olarak bahsedildiği de görülmektedir. Âşık sevgilinin yanağının parlaklığı dolayısıyla benzersiz olduğunu vurgulamıştır.

Âyîne-i ruhsârına bir vechle söz yok

Zîrâ aña mir'ât-ı Sikender de dimiş var (G.38/2)

Ayna saflığı, görüntüyü olduğu gibi yansıtması özelliğiyle de bilinmektedir. Divanda bazı tarih beyitlerinde övülenin ayna gibi saf olduğunu vurgulamıştır. Onların gam, keder, dert görmemesini dilemiştir.

Şâf olup âyine-i tab'-ı laîfî gamdan

Görmesün gerd-i keder kalb-i şerîfi aşlâ (T.42/12)

6.10.6. Şâne, Nigîn

Şâne, tarak anlamına gelmektedir ve sevgilinin saç ve saç ile ilgili unsurlardan bahsedilirken kullanılmıştır. Tarak sevgilinin saçını tararken gözünün, kaşının kenarından geçmektedir. Divanda şâne-veş tabiri kullanılarak âşık kendisini tıraşa benzetmiştir. Her zaman sevgilinin saçını arzuladığını, gönlünün aynı tarak gibi onun gözüne, kaşına ulaşmasını istediğini söylemiştir.

Ârzû-yı bûy-ı zülfüñden kesilmez haşre dek

Şâne-veş tîğ-i nigehten olsa da şad-pâre dil (G.90/4)

Nigîn ise yüzük anlamına gelmektedir ve bir beyitte kullanılmıştır. Divanda zîb-i nigîn tamlaması ile ele alınmıştır. Parlaklığı ve süs unsuru olması dolayısıyla anılmıştır.

Haş-ı rengîn-i ziyâ-bağş olup zîb-i nigîn

Feyz ile burc-ı sa'âdetde ola Şemsü'd-dîn (E.8)

6.11. Güzel Kokular

6.11.1. Anber, Müşk(Müşg)

Anber, ada balığının bağırsaklarında sindirilmediği için dışkı ya da kusmuk yoluyla atılır, hafif olduğu için de kıyıya vururmuş. Belli işleminden geçtikten sonra koku verirmiş. Renk itibarıyla de kül renginde olduğu bilinmektedir. Divanda beyitlerde rengi dolayısıyla benzetme unsuru olarak kullanıldığı görülmektedir. Sevgilinin beni ve saçını siyah olması ve güzel kokması dolayısıyla anbere benzetilmiştir.

Müşge nice teşbih ideyim belki haşâdır

Hâl-i siyehiñ ‘anbere beñzer de dimiş var (G.38/4)

Müşg, Çin’in Hıtâ (Hoten) bölgesindeki erkek ceylanların göbeğindeki uru sürterek dökmesi sonucu elde edilir. Müşg de siyah renkte olan bir kokudur. Divanda Çin ve Hıtâ gibi kelimelerle de kullanıldığı görülmektedir. Hem güzel kokması hem de siyah renk olması dolayısıyla söz edilmiştir. Aşağıdaki beyitte âşığın gönlünün sevgilinin misk kokusunu bir kere koklamasının yeterli olduğunu söylemiştir.

Şemme-i müşgini şevk-efzâdır erbâb-ı dile

Nice mâ’il olmasun ‘uşşâk o kâatmer sünbüle (G.154/4)

6.11.2. Abîr, Itr-ı nâk, Şemîm

Abîr, güzel kokulu bazı otlarla ve misk ile birlikte elde edilen bir kokudur. Itr-ı nâk ise güzel kokulu esans anlamına gelmektedir. Itr-ı nâk iki beyitte, abîr ise bir beyitte kullanılmıştır. Abîr kelimesinin geçtiği beyitte ise itr-ı nâk ile birlikte anılmıştır. Sevgilinin saçlarının güzel koku saçması dolayısıyla zikredilmişlerdir.

‘Itr-nâk itdi beni zülf-i ‘abîr-efşânıñ

Ne haşâ kôklar isem müşg-i Hıtâ niyyetine (G.153/4)

Şemîm ise güzel koku anlamına gelmektedir. Divanda bir beyitte kullanılmıştır. Beyitte sevgilinin saçlarını tarayan tarağın güzel koku saçtığına değinmiştir.

Maḥrem-i çîn-i şikenc-i kâkül-i cânânedir

Çîn’de neşr-i şemîm-i müşg iden bu şânedir (Kt.4/1)

6.12. Mûsikî Âletleri

6.12.1. Çeng, Rebâb

Çeng, kanuna benzeyen telli bir çalgıdır. Rebâb ise bir çeşit kemançedir. Divanda çeng ü rebâb şeklinde bir beyitte kullanılmıştır. Abdü'l-mecîd Hân için yazılmış bir tarihte onun şehzâdelerinin sünnet törelerinde çeng ve rebâbın çalındığı söylenmiştir.

Bir tarafda çalınur çeng ü rebâb

Bir tarafda nağme eyler muṭribân (T.5/8)

6.12.2. Sentûr(Santûr), Kemân

Sentûr, kanun şeklinde tokmaklarla çalınan bir çalgıdır. Kemân ise yay ile çalınan telli bir çalgıdır. Sentûr divanda bir beyitte kullanılmış ve bu beyitte de kemân ile birlikte anılmıştır. Bu beyit Abdü'l-mecîd Hân için yazılmış bir tarihte geçmektedir.

Yan gelüb âğûş-ı muṭribde yatur

Gâhice senṭûr gâhice kemân (T.5/9)

Kemânın geçtiği bütün beyitlerde mûsikî aleti olarak kullanılırken bir beyitte sevgilinin kaşı için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.

Müşterî kavş-i felek tîr-i hü mâ-pervâzına

Munḳalib reşk-i kemânından hilâle şekl-i mâh (Kt.1/5)

6.12.3. Ney, Kaval, Sâz

Ney, üflemeli bir çalgıdır. Divanda adından en çok bahsedilen müzik aletidir. Ney yanık bir ses çıkarır, çıkardığı ses insanların yüreklerini dağlar. Divanda bazı beyitlerde mûsikî aleti olarak bahsedilirken bazı beyitlerde ise yanık ses çıkarması, inlemesi dolayısıyla âşığa benzetilmiştir. Âşık kendisini neye benzeterek sevgilinin hasretiyle göğsünün dağlandığını ve her zaman ney gibi inlediğini söylemiştir. Ayrıca kamışın neye dönüşmesi serüveni Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde anlatılmıştır. Divanda bir beyitte de Mevlevîlikle alakalı bir alet olduğuna vurgu yapılmıştır. (G.133/10)

Derûn-ı sînemi pür-dâğ itdim nâr-ı ḥasretle

Nola ney gibi nâlân olsa her dem ḳalb-i sûzânım (G.94/3)

Kaval ise neye benzeyen bir çalgıdır. Çoban çalgısı olarak bilinir. Divanda bir beyitte kullanılmıştır. Ney ile birlikte kullanıldığı görülmektedir. Mevlevî çalgısı olan neyin kaval ile benzemesi yönü ele alınmıştır.

Neye beñzer giriftim dir ise ol Mevlevî-zâde

Müşâbihdir kulağ virsün kavala inceden ince (G.133/10)

Sâz, telli bir çalgıdır. Divanda bir beyitte adı zikredilmektedir. Âbdü'l-mecîd Hân için yazılmış bir tarihte onun şehzadelerinin sünnet törenlerinde yapılan eğlencede kullanılan bir mûsikî aleti olduğunu vurgulamıştır.

İki şehzâde-i vâlâ nijâdın itdürüp sünnet

Cihânı kıldı pür-âvâze sâz u terennümle (T.6/2)

6.12.4. Tanbûr, Def

Tanbûr, sapı oldukça uzun, telli bir çalgıdır. Divanda iki beyitte geçmektedir. Tanburun üst kısmı şekil olarak kulağa benzetilirmiş. Beyitte de dinlemek tabiri kullanılarak buna vurgu yapılmıştır. Ayrıca insana ait olan bir özelliği tanbûra yükleyerek teşbihte de bulunulmuştur. Halini tanbûra anlatmasını söylemiştir.

Ney kemâne açmayup dâğ-ı derun

Gûş-ı tanbûra ider hâlin beyân (T.5/11)

Def, elle çalınan vurmali bir çalgıdır. Aynı beyitte Türk müziğinin bir makamı olan ferah-nâk terkibine de yer vermiştir. Defin ahenk sağlayan bir mûsikî aleti olduğuna vurgu yapılmıştır.

Yine pesden fereh-nâk olmasun hânende-i gerdûn

Yine âhenk idüp defle kemânı itdi zil sûrnâ (G.11/2)

6.13. Oyun ve Oyun Araçları

6.13.1. Oyuncak

Oyuncak kelimesi divanda iki beyitte geçmektedir. İki beyitte aynı gazelin içerisinde yer almaktadır. Bir beyitte sevgiliyle görüşmesinin ciddi bir iş olduğunu,

oyuncak olmadığını söylemiştir. Diğer beyitte ise âşık gönlünün çocukların zarar verdiği bir oyuncak olmadığını söylemiştir.

Böyle ne kırarsın dil-i erbâb-ı kemâli

Ey tıfl-ı ziyân-kâr oyuncak mı şanursın (G.117/5)

6.13.2. Çevgân, Gûy(Top)

Çevgân, takım halinde at üzerinde değneklerle oynanan, topu belli bir hedefe sürükleyerek ulaştırılmaya çalışılan bir oyundur. Çevgân oyununda kullanılan sopanın, gûy ise topun ismidir. Genellikle birlikte kullanılır. Divanda bir beyitte adı geçmektedir. Sevgilinin saç şekil benzerliği yönüyle çevgâna benzetilirken âşığın gönlü ise gûya benzetilmiştir. Çevgânın topla buluşması âşığın sevgiliye kavuşması olarak da düşünülmektedir.

Çekmediği kalmadı çevgân-ı zülf-i yârdan

Şahn-ı gamda öyle gûy-ı vuşlatı kapdı gönül (G.84/3)

B. TABİAT

1. Gökyüzü

Âlemi meydana getiren varlıklar, ulvî ve sufî olmak üzere ikiye ayrılır. Ulvî varlıklar, 1. Ay, 2. Utarit (Merkür), 3. Zühre (Venüs), 4. Güneş, 5. Mirrih (Mars), 6. Zuhâl (Satürn), 7. Müşteri (Jüpiter), 8. Burçlar, 9. Atlas olmak üzere dokuz felektir. Toprak, su, hava ve ateş ise suflî varlıklardır. Bu dokuz feleğin ilk yedisine “Seb’s-i Seyyare” denir ve yedi felekte yedi gezegen yer alır. Sekizinci felekte sabit yıldızlar bulunur. Dokuzuncu felek boş olduğu için “Atlas” adını alır ve “Arş-ı Âlâ, Arş-ı Âzâm, Arş-ı İlâhî, Felek-i Eflâk” gibi isimlerle anılır. Dördüncü felekte yer alan, sultan Güneş’tir. Ay, feleğin veziri, Utarit kâtibi, Zühre çalgıcısı ve rakkasesi, Mirrih seraskeri, Müşteri kadısı ve Zuhâl hazinedarındır. Sekizinci felekte on iki burç bulunur. Dokuzuncu felek, hiçbir yıldız ve işaret bulunmadığından “Çarh-ı Atlas” (Atlas göğü) diye anılır. Atlas, aynı zamanda üstü düz, işlenmemiş kumaş demektir. Dokuzuncu feleğe “Arş” ve “Kürsî” de denir.¹⁴³

¹⁴³ Halil İbrahim Yakar, Gelibolulu Sunî Dîvânı ve Tahlili, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi, İst., 2002, s.348

Gökyüzü; felek, çarh, semâ, sipihr, âsumân gibi kelimelerle karşılanmıştır. Divanda yüceliği, sonsuzluğu, güzelliği, yüksekliği, hareketi dolayısıyla ele alınmıştır. Gazellerde genellikle sevgiliyi meth ederken kullanılırken tarihlerde ise yüksekliği dolayısıyla rütbe belirtmek için kullanılmıştır.

Gökyüzü o kadar güzeldir ki sevgilinin de güzelliğini anlatmak için felek tabiri kullanılmıştır. Ay güzelliğiyle gökyüzünü süsler. Sevgili ay gibi parlak ve güzeldir. Âşık sevgilinin güzelliğini vurgulayarak, onun gibi güzel bir ayın gökyüzünde bulunmadığını söyleyerek mübalağa sanatına yer vermiştir. Ayın güzelliğinin sevgilinin yanında yetersiz kaldığını söylemiştir.

Felekde bir daği o kadar eşi ol meh-veşin zîrâ

Göñül yapmağda hâtır almada mâhiyyeti vardır (G.42/5)

Felek, felek-i câh tamlaması ile kullanılarak feleğin yüksekliğinden bahsedilmiştir. Tarih beytinde geçen felek-i câh tamlaması padişahın rütbesinin yüksekliğini belirtmek için kullanılmıştır. Aşağıdaki beyit Sultân Reşâd için yazılmıştır. Onun yüksek rütbeli olduğunu ve Allah'ın ona bir şehzâde ihsan ettiğini söylemiştir.

Hamdü-lillâh ol şehen-şâh-ı felek-câha yine

Kıldı bir şehzâde ihsân Hâlık-ı kevn ü mekân (T.7/2)

Gökyüzünün tasavvufi beyitlerde de kullanıldığı görülmektedir. Yer ve göğün yaratıcısı Allah'tır. Gök bu yüzden kutsal ve yüce kabul edilir. Dua edilirken eller göğe yükselir ve Allah'tan yardım dilenir.

İrdi söz encâma ey hâme yeter şimden girü

Bir du'â yaz kim ola âmîn-hân 'arz u semâ (K.4/31)

Dokuzuncu felek, bütün felekleri kuşatmış bir felektir. Divanda nüh kıbâb, nüh âsumân, nüh tıbak, tokuz kubbe şeklinde de anılmıştır. Feleğin hareket etmesine, devr eylesmesine yer vermiştir.

Ol pâdişâh-ı Cem-cenâb şâhen-şeh-i gerdûn-nişâb

Devr eyledikçe nüh-kıbâb bulsun her ân şevk-i cedîd (T.243/4)

1.1.Yıldızlar

1.1.1. Genel Olarak Yıldız

Divanda yıldız; encüm, kevkeb, ahter, necm isimleriyle yer almaktadır. Yıldız, parlaklığı, güzelliği, şekli, yüksekliği dolayısıyla divanda söz edilmektedir.

Yıldız ve ay parlaklığı ve güzelliği dolayısıyla gökyüzünü süsler. (T.12/3) Sevgilinin parlak yanağı yıldızın parlaklığından dolayı benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. (G.102/3) Bir beyitte necm-i gisû-dâr tamlamasını kullanarak sevgilinin benini bir kuyruklu yıldızla benzetmiştir. Kuyruklu yıldızın uğursuzluk getirdiğine inanılır. Sevgilinin beninin de siyah olması dolayısıyla bu ilişki kurulabilmektedir.

Zülf-i cânâna muķârin oldı evc-ı hüsnde

Vechi var olsa müşâbih-i necm-i gisû-dâra hâl (G.89/3)

Bazı tarihlerde sa'd ahter (uğurlu yıldız) tamlamasının kullanıldığı görülür. Fatin tarihlerinde s'ad ahter tamlamasını kullanarak yazdığı kişilere övgülerde bulunmuş ve onların, uğurlu kişiler olduklarını vurgulamıştır.

Ṭal'at-ı zîbâsı o nev-duķter-i sa'd-aķteriñ

Eyledi dünyâyı tezyîn virdi âfâķa ziyâ (T.143/2)

1.1.2. Süreyyâ (Pervîn)

Süreyyâ, altı veya yedi yıldızdan meydana gelen bir yıldız kümesidir. Divanda iki yerde Pervîn ismiyle görülmektedir. Süreyyâ kelimesinin geçtiği bütün beyitlerde ıkd-ı Süreyyâ şeklinde geçmektedir. Yan yana sıralanması nedeniyle yer verilmiştir. Pervîn şekliyle geçen beyitlerde ise parlaklığı dolayısıyla ele alınmıştır.

Ye's ile ṭoldı yine sünbül-i vâlâ-yı emel

Hâk-sâr olsa nola 'ıķd-ı Süreyyâ-yı emel (G.88/1)

1.2. Gezegenler

1.2.1. Güneş (Âfitâb, Hûrşîd, Şems, Mihr, Neyyir)

Güneş, aydınlatması, yüksekliği, yüceliği, hareketi, umudu temsil etmesi ve rengi bakımıyla anılmıştır. Divanda âfitâb, hûrşîd, şems, mihr, neyyir gibi isimleriyle de görülmektedir.

Güneşin divanda en çok işlendiği unsur sevgilinin yüzünün, yanağının parlaklığı dolayısıyladır. Sevgilinin yüzü ve yanağı için benzetilen olarak kullanılmıştır. Sevgilinin yüzü aydan da güneşten de parlaktır. Onun yüzüne hiçbir zaman karanlık düşmez. Onun yüzünün aydınlığı bütün karanlıkları aydınlatır.

Pertev-i mihr-i cemâliñ var iken 'âlemde

Ne ğam ey meh yüzine çekse de hûrşîd niķâb (G.16/4)

Bazı beyitlerde şems ve kamerin birlikte kullanıldığı görülmektedir. Tarihlerde ve kasidelerde adı geçen zâtlara övgülerde bulunmak için kullanılmıştır. Övgüde bulunurken şemsin üstünlüğünden bahsetmiştir. Aşağıdaki beyit Kâmil Pâşâ için yazılmış bir kasideden alınmıştır. Övülen kişinin yüceliğini belirtmek için şems ve kamerin onun parlaklığının yanında az kaldığını ve gıpta ettiğini söylemiştir.

Tâbiş-i tâli'ine ğıbta ider şems ü kamer

Müşterî kevkeb-i iķbâline çarh-i gerdûn (K.3/11)

Güneş, her gün yeniden doğduğundan her gün için bir umut teşkil eder. İnsanlar her güne yeni bir umut ışığıyla başlar. Güneş doğduğu zaman karanlıklar aydınlığa büründüğü için yeni bir başlangıç olarak düşünülür. Divanda mihr-i ümîd tamlamasına yer vererek bundan bahsetmiştir.

Görmedim bir gün felekde toğdığın mihr-i ümîd

Ṭâli'im var ise reng almış şeb-i deycûrdan (G.113/2)

1.2.2. Ay (Mâh, Meh, Hilâl, Kamer)

Ay, güneş ile birlikte divanda en çok sözü edilen gezegendir. Mâh, meh, hilâl, kamer isimleriyle de anılmıştır.

Divanda mâh-ı bedr tamlamasına yer verilmiştir. Mâh-ı bedr, ayın dolunay haline verilen isimdir. Ayın ondördüncü gecesinde oluşur. Dolunay, ayın en parlak olduğu halidir. Sevgilinin yanağı da parlaklığı dolayısıyla dolunaya benzetilmiştir. Sevgilinin dolunaya benzeyen yanağındaki parlaklığın güneşte bile olmadığını söylemiştir.

Mâh-ı bedr olsa da ruhsârîña mânend olamaz

Yokdur ol mertebe fer mihr-i mücellâda bile (G.144/4)

Ay genellikle sevgili ve övülen kişi için kullanılmıştır. Yazılan kişinin yüceliğini ve üstünlüğünü belirtmek için zikredilmiştir. Aşağıdaki beyit Hazret-i Tevhîd Efendî için yazılmış bir tarihten alınmıştır. Onun önemli bir maârifdân olduğu, benzerinin olmadığı vurgulanmıştır. Gökyüzünde onun mislinde bir ay ve güneşin olmadığını söylerken onun makamının üstünlüğünü belirtmek için kullanılmıştır.

Hazret-i Tevhîd Efendî-i ma'ârif-dân kim

Görmedi bir devrde mislin felekde mihr ü mâh (T.53/1)

Hilâl, ayın kıvrımlı şeklidir. Divanda hilâl kelimesinin kullanıldığı bütün beyitlerde sevgilinin kaşına teşbih unsuru olarak kullanılmıştır.

Görmedim on iki aydır o hilâl-i ebrûyı

Ṭâkatim hecr ile ṭâḫ oldu görünmez mi daha (G.12/4)

1.2.3. Müşteri (Jüpiter)

Müşteri, altıncı felekde bulunan ve en büyük gezegendir. Divanda parlaklığı ve yüksekliği sebebiyle ele alınmıştır. Tarihlerde övülen kişinin makamının yüksekliğini belirtmek için kullanılmıştır. Bir beyitte Zühre ile birlikte anıldığı da görülmektedir.

Ol müşîr-i Müşterî tedbîr-i gerdûn-pâyenin

Dâye-i nev-zâde gâmi Zühre olur lâ-cerem (T.81/3)

1.2.4. Zühre (Venüs)

Venüs gezegeni olan Zühre, üçüncü felektedir. Çobanyıldızı olarak da bilinir. Divanda üç beyitte ismi geçmektedir. Bir beyitte Müşteri ile birlikte kullanılırken bir beyitte de Mirrih ile birlikte kullanılmıştır. Beyitlerde yine memduhun makamının

yüksekliğini belirtmek için kullanıldığı görülmektedir. Aşağıdaki beyit Sultân Murâd için yazılmış bir tarih beytidir. Onun kıymetli bir şehzade olduğunu, yüksek rütbesinin yanında Zühre ve Mirrîh'in boyun eğdiğini söylemiştir.

Öyle bir şehzâde-i ferhunde-dem kim zâtına

Zühre vü Mirrîh dâye olsa eyler inkıyâd (T.2/2)

1.2.5. Mirrîh (Mars)

Mirrîh ise beşinci felekte yer alır. Uğursuzluğu ve talihsizliği ile bilinir. Kızıl gezegen olarak da bilinmektedir. Divanda iki beyitte yer almaktadır. Bir beyitte Zühre ile beraber kullanılmıştır. (bkz. Zühre mad.) Diğer beyitte ise kızıl rengi dolayısıyla ele alınmıştır. Sevgilinin mahallesinin kan içinde olmasını Mirrîh'in onun kapısına ulaşmasına bağlamıştır. Kan kırmızı rengi dolayısıyla Mirrîh ile beraber anılmıştır. Aşığın sevgili uğruna çektiği acılar kan dolayısıyla ele alınmıştır.

O mehiñ yıldızı Mirrîh'e muķârın düşmüş

Ser-i kûyunda anın-çün bu kadar kan oluyor (G.47/3)

1.3. Burçlar

1.3.1. Genel Olarak Burçlar

Burç, İlm-i nücûm'da önemli bir yer tutmaktadır. Eski astronomlar güneşin dünya çevresinde döndüğüne inanarak, bu dönüş seyri esnasında on iki eşit dilimden geçtiğine inanmışlar ve her dilime, bu dilim içinde bulunan takımyıldızlara istinaden ad vermişlerdir. Nücûm ilmine göre yıldızların insanın karakteristik özellikleri üzerine tesiri önemli sayılmıştır. Kişinin doğduğu zamanda güneşin içinde bulunduğu burç, yorumlara konu olmuştur.

İsimleri Hamel (Koç), Sevr (Boğa), Cevzâ (İkizler), Seretân (Yengeç), Esed (Aslan), Sünbüle (Başak), Mîzân (Terazi), Aprep, Kavs (Yay), Cedy (Oğlak), Delv (Kova), Hûd (Balık) olmak üzere on iki burç vardır.¹⁴⁴

¹⁴⁴ Ömer Yaraşır, Nedim Divânı'nın Tahlili, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Edirne, 1996, s.560

Burçlar, divanda burc-ı semâ, burc-ı nühûset, burç-ı şeref, burc-ı sa'da, sa'âdet burc-ı, burç-ı naz, burç-ı devlet, burc-ı kemâl, burç-ı zevâl ifadeleriyle birlikte kullanılmıştır.

Burc-ı şeref terkibi her gezegenin hareketinden sonra özüne dönmesi olayına denir. Divanda sevgiliden bahsedilen bir gazel beytinde kullanılmıştır. Sevgilinin bir ay gibi görünmesini ve kendisini sevgiliye göstermesini, saklanmamasını istemiştir.

Gâhîce görüñ mâh gibi burc-ı şerefden

Olma o kadar gûşe-i hicrânda mahfûz (G.70/4)

1.3.2. Delv (Kova)

Divanda tek bir burca bir beyitte rastlanılmaktadır. Divanda adı geçen delv kelimesi tevriyeli olarak kullanılmıştır. Kova anlamına gelen delv, bir malzeme olarak kullanılırken bir yandan da sevgili için övgü unsuru olarak kullanılmıştır. Onun parlaklığına vurgu yapılmıştır.

Ğam dil-i dâñâda geh mevcûd geh nâ-bûd olur

Delv bi'r-i mâda geh mevcûd geh nâ-bûd olur (G.43/1)

1.4. Diğer Kozmik Unsurlar

1.4.1. Berk (Şimşek), Ra'd (Gök Gürültüsü)

Şimşek ve gök gürültüsü, gökyüzünde meydana gelen şiddetli ışık ve sestir. Berk divanda iki yerde ra'd ise bir yerde geçmektedir. Tek beyitte kullanılan ra'd kelimesi berk ile birlikte ele alınmıştır. Bu beyitte berk ve sa'd kelimeleri sesi dolayısıyla anılmıştır. Abdü'l-mecîd Hân için yazılmış bir tarihte onun şehzadelerinin sünnet törenindeki eğlenceyi anlatırken, atılan topların şiddetini belirtmiştir.

Gûş idenler toğ sesin zann itdiler

Âsumânda ra'd u berğ oldu 'ayân (T.5/5)

1.4.2. Hâle, Evc

Hâle, ay ve güneşin etrafında görünen parlak dâireye denir. Divanda üç yerde ismi geçmektedir. Sevgili için teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. Sevgili aya benzetilirken parlaklığı dolayısıyla da hâle kelimesinin kullanıldığı görülmektedir.

O mâhı hâle-veş âgûşa çeksem dil-ḥabîr olmaz

Gürisne-çeşm olanlar ḥân-ı yağmâ ile sîr olmaz (G.62/1)

Evc, bir yıldızın en uzak derecesine denir. Beyitlerde evc-i rif'at, evc-i iclâl, evc-i hüsn, evc-i nâz gibi terkiplerle kullanıldığı görülmektedir. Divanda genellikle övülenin üstünlüğünü belirtmek için kullanılmıştır.

Muḥâzî gördüm ol Âşaf-ı nazîri evc-i rif'atda

Şu 'â-ı mihr-i ikbâli güneşle yan-be-yan geldi (K.7/5)

2. Anâsır-ı Erbaa (Dört Unsur)

2.1. Su Unsurları

2.1.1. Su (Âb)

Su, anâsır-ı erbaanın en önemli unsurudur. Su hayat kaynağıdır, hayatın devamı için gereken en önemli ihtiyaçtır. Beyitlerde suyun akıcılığı, duruluğu, rengi, çokluğu, hayat verici özelliklerine yer verilmiştir.

Divanda suyun bahsedilen ilk özelliği akıcılık özelliğidir. Âşığın gönlü suya benzetilmiştir. Nasıl ki su akıp yolunu buluyorsa âşığın gönlü de su gibi akıp sevgilinin gönlüne meyl etmiştir. Beyitte de âşık, sevgilinin boyuna gönlünün su gibi aktığını ve bu yüzden başında aşk rüzgârları estiğini söylemiştir.

Pâyına ol serv-kaddîñ akdî göñlüm şu gibi

Şimdi başımda esen dâ'im hevâ-yı 'aşkıdır (G.48/3)

Sudan bahsedilen başka bir unsur ise çokluğudur. Âşığın gözyaşlarına benzetilen olarak kullanılmıştır. Âşık, sevgilinin hasretiyle gözünden kanlı su dökmektedir. Kanlı su olarak tabir edilen ise onun gözyaşlarıdır. Gözyaşının çokluğu sebebiyle de su unsurunun kullanıldığı görülmektedir.

Hasretiñle dökülür dîdelerimden hûn-âb

Yeridir olsa eğer kıatre-i eşkim seyl-âb (G.16/1)

Divanda âb-ı hayat, âb-ı hayvân, âb-ı Hızır gibi terkiplere de yer verildiği görülmektedir. Daha çok sevgilinin dudağı münasebetiyle ele alınmıştır. Sevgilinin dudağının âb-ı hayat gibi can bahşettiği vurgulanmıştır.

Göñül mesken idelden kendüye çâh-ı zenaâhdânı

Leb-i cân-bağş-ı cânânında buldu âb-ı hayvânı (G.164/1)

2.1.2. Şebnem (Jâle)

Şebnem, sabah vakitlerinde bitkilerin üzerinde bulunan su damlacığıdır. Divanda bir beyitte şebnem, iki beyitte jâle olarak geçmektedir. Bir beyitte aydınlık oluşu sebebiyle sevgilinin yanağına benzetilen olarak kullanılmıştır. Başka bir beyitte ise boncuk boncuk oluşu sebebiyle sevgilinin yanağındaki tere benzetilmiştir. Sevgilinin yanağına düşen ter, çimenliğe düşen jâleye benzetilmiştir.

Hicâbından o nev-ı hattıñ 'arâk-bâr oldu ruhsârı

Çemen-zâra döküldü şanki jâle inceden ince (G.133/2)

2.1.3. Gözyaşı (Eşk, Sirişk)

Divanda gözyaşı; eşk ve sirişk kelimeleriyle anılmıştır. Gözyaşı divanda su unsurları içerisinde en çok kullanılan unsurdur.

Gözyaşının tane tane oluşu ve sevgilinin dişlerinin de beyazlığı sebebiyle inciye benzetilir. Âşık da gözyaşının inci dökmesinin sebebini sevgilinin dişlerini hayal etmesine bağlayarak hüsn-i tâlil sanatına yer vermiştir.

Dür gibi dendânını yâriñ taḥayyül eyleyüp

Dîdeden dürdâne-i eşki nisâr itdim bu şeb (G.18/3)

Bazı beyitlerde gözyaşının çokluğu nehire benzeterek Nil, Ceyhun gibi nehir isimleriyle birlikte kullanılmıştır. Âşık, sevgilinin hasretiyle gözünden yaşlar akıttığını ve bu yaşların her tanesinin bir deniz olduğunu söylemiştir.

Hasretiñle seyl-i eşkim Nîl-veş cûş itmede

Sû-be-sû her kaṭresi 'ummân olan çeşmimdir o (G.126/2)

Gözyaşının en fazla kullanıldığı unsur ise kandır. Âşığın gönlündeki ateş onun gözünden kan olarak dökülmektedir. Çektiği üzüntüyü belirtmek için de kan unsuru kullanılmıştır. Âşığın hasretiyle sevgilinin gözünden gece-gündüz kanlı gözyaşları dökülür. Çokluğu sebebiyle de gözyaşının akarsuya benzetildiği görülmektedir.

Hasretiñle rûz u şeb kan ağlarım ey bî-vefâ

Çok mudır mânend-i seyl itsem revân eşk-i teri (G.155/3)

2.1.4. Ebr (Bulut, Sehâb)

Bulut; rengi, güneşi örtmesi, yağmur bırakması sebebiyle yer almaktadır. Divanda ebr-i bahâr terkininin kullanıldığı görülmektedir. Bu terkeb bahar mevsiminde bulutların daha çok görünmesi anlamında kullanılmıştır. Bulut, yağmur yağmadan önce siyah renge bürünür. Sevgili âşığa yüz vermediğinden mâtem içinde olduğunu söylemiştir. Mâtem içinde olmak karanlık ruh hali dolayısıyla siyah renkle ele alınmıştır. Ayrıca bulutların yağmur bırakmasının gözyaşı dökmek anlamında kullanıldığı da görülmektedir.

Hâlîme âgâh olsa mihr ü mâh ağlar bana

Kisve-i mâtem giyer ebr-i siyâh ağlar baña (G.3/1)

2.1.5. Akarsu (Cûy, Seyl)

Akarsu divanda cûy, seyl isimleriyle de anılmıştır. Çokluğu sebebiyle ele alınmıştır. Hemen hemen bütün beyitlerde âşığın gözyaşı için kullanılmıştır. Fırat, Nîl, Ceyhun gibi nehir isimleriyle birlikte zikredilmiştir. Âşık sevgilinin hasretiyle gözünden akan yaşları çokluğu sebebiyle akarsuya benzetmiştir.

Çok mudır cûy-ı sirişkim olsa mânend-i Furât

Şimdi semt-i giryede cûyân olan çeşmimdir o (G.126/3)

2.1.6. Deniz (Bahr, Derya, Ummân, Yem)

Deniz divanda genellikle çokluğu sebebiyle ele alınmıştır. Bahr-ı Ummân, Bahr-ı Sefid gibi adların da kullanıldığı görülmektedir. Gözyaşı, endişe, himmet, ihsan gibi kavramların çokluğunu belirtmek için kullanılmıştır.

Ğam değil müstağrağ-ı baħr-ı elem olsa Faṭīn

Çünkü ol bî-çâre çokdan âşinâ-yı ‘aşkıdır (G.48/5)

Abdü’l-mecîd Hân için yazılmış tarihlerde deniz kavramlarından sıklıkla bahsedilmiştir. Onun kara ve denizlere hâkim olan bir padişah olduğundan, zamanında denizlere gemiler indirdiğinden bahsedilmiştir.

Ol gevher-i kân-ı kerem ol dūrri şehvâr-ı ümem

Şâhen-şâh-ı deryâ- himem ‘Abdü’l-mecîd Hân-ı kerîm (T.9/1)

2.2. Toprak Unsurları

2.2.1. Toprak (Hâk)

Toprak, divanda ayaklar altında olması, rengi ve ölüm unsurları dolayısıyla ele alınmıştır. Divanda genellikle sevgilinin veya memduhun ayağının, mahallesinin toprağını ifade etmek için kullanılmıştır. Âşık sevgilinin bastığı toprağa yüzünü sürmek ister. Sevgilinin bastığı toprak âşık için kıymetlidir. Kaside ve tarihlerde övülen kişilerin önemli ve kıymetli bir zât olduğunu vurgulamak için hâk-i dergâh tamlaması kullanılmıştır. (K.1/7)

Ol ṭabīb-i şîve-kâra ḥâk-pâ eyle yüzüñ

Derdine dermân istersen recâ lâzım saña (G.1/4)

Toprak ifadesinin hâk-sâr şeklinde kullanıldığı da görülmektedir. Hâk-sâr, toz, toprak içinde kalmak, perişan halde olmak anlamında kullanılır. 135. tarih Cenâb-ı Mîr Muhsin için yazılmış bir tarihtir. Onun yolunda perişan olsa da buna degeceğini söylemiştir.

Şeh-i iklîm istiğnâ Cenâb-ı Mîr u Muḥsin kim

Revâdır ḥâk-sâr olsa yolunda ḥalk-ı nâ-ma’dûd (T.135/1)

Divanda toprakla ifade edilen başka bir unsur ise ölümdür. Ölen kişinin gömülmesi dolayısıyla ele alınmıştır. Vücudunun toprak olduğu söylenmiştir. Ayrıca rengi dolayısıyla da ifade edildiği görülür.

Hây yazıklar kim otuz beş yaşına girmiş iken

Oldı cismi hâk-i siyah içre nihân (T.173/2)

2.2.2. Toz (Gubâr, Gerd)

Toz da toprak gibi sevgili ve memduhtan bahsedilirken kullanılmıştır. Benzer kelime ve unsurlarla kullanılarak da tenasüp yapıldığı görülmektedir. Âşık sevgili yolunda mücadelesini anlatmak için bu terkiplere yer vermiştir. Sevgilinin yolunda çektiği acılar âşık için eziyet değil, mutluluktur. Âşık sevgilinin yolunda toz, toprak olduğunu ve bu mücadelesini ancak sevgilinin yolunda toz, toprak olanların anlayabileceğini söylemiştir.

Hâk-i derinde çekdiceğim keşmekeşleri

Şehrâh-ı gamda bencileyin gerd olan bilür (G.49/3)

Dert, keder gibi unsurlardan bahsederken gerd kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Özellikle tarih beyitlerinin çoğunda gerd-i keder, gerd-i gam, geri elem, gerd-i zulm, gerd-i dert gibi tamlamalar kullanılmıştır. Şâir memduhu parlayan bir ayna olarak tabir eder. Bu aynanın üzerinde de gam tozlarının olmamasını diler. Gam, keder gönüle sıkıntı verdiğinden, memduhun bu sıkıntılar içinde olmamasını, gönlünün ayna gibi saf ve temiz olmasını diler.

Görmesün gerd-i keder mir'ât-ı tab'ı nâziki

Zevk u şevk ile zamân-ı devleti itsün mürur (T.22/6)

2.2.3. Dağ (Kûh, Tag)

Divanda bir gazelin bütün beyitleri tag üsti bâğ redifi kullanılarak oluşturulmuştur. Tag üsti bâğ, taşlık yerlerin çalışılıp, çabalanıp işlenerek güzel alana dönüştürülmesi anlamına gelmektedir. Sevgilinin övüldüğü beyitlerde bu unsura rastlanılmaktadır.

(F)Zilleti rif'at bilür her vech ile mahzûzdur

(Â) 'Âşık-ı lâ-kayd-ı zîb u zînete tag üsti bâğ (G.71/3)

Bazı beyitlerde Kûh-ken terkihi kullanılarak Ferhâd ile ilgisine bazı beyitlerde ise Mecnun'un dağlara düşmesi olayına değinilmiştir. Sevgiliden bahsedilen beyitlerde âşık duygularının büyüklüğünü anlatmak için de dağ kelimesine yer vermiştir.

Dâğ-ı hicrânını tağlar kadar olsa çekerim

Heves-i Leylî-i zülfü ile Mecnûn-âsâ (G.12/3)

2.2.4. Taş (Seng)

Divanda taşın sert oluşu sebebiyle ele alındığı görülür. Sevgili âşığa yüz vermez, ona kalbi yumuşamaz. Bu yüzden gönlünün âşığa sert, katı olduğunu belirtmek için sevgilinin gönlünü taşa benzetmiştir.

Ol şûh-ı seng-dil nice 'âşık-ı güdâzdır

Tîğ-i nigâhı gibi şuyı serd olan bilür (G.49/4)

Seng kelimesinin kullanıldığı başka bir unsur ise gönlü terbiye etmek anlamındadır. Göğsünü taşla dövüp molla dergâhında yalvaracağını söylemiştir. (G.153/6) Allah bütün yaratılanların yaratıcısıdır. O istediği her cismi her şekle dönüştürür. Beyitte seng kelimesinin geçtiği başka bir beyitte ise bu husustan bahsedilmiştir. Allah'ın yüce yaratıcı olduğunu, taştan bile mücevher eylediğini söylemiştir. Bu yüzden de Allah'tan başka yardım istenecek kimse olmadığını vurgulamıştır.

Ümîdim bu vefâdan ola gönlünde eser peydâ

Hudâ kâdirdir eyler seng-i hârâdan güher peydâ (E.3)

2.3.Ateş Unsurları

2.3.1. Ateş (Sûz, Nâr)

Ateş yakıcı olması, eritmesi, acı vermesi gibi unsurlar münasebetiyle anılmıştır. Divanda ateş kavramı genellikle âteş-i ruhsâr şeklinde kullanılmıştır. Sevgilinin yanağı yakıcı olması dolayısıyla ateşe benzetilmiştir. Âşık da kendisini muma benzetmiştir. Âşık sevgilinin yanağının ateşiyle mum gibi erimiştir. Beyitte ayrıca yakıcı özelliği olan fitile de yer verilmiştir.

Ol âteşin 'izârı görüp mûm gibi yine

Aldım fetili değme yanarım amân bu şeb (G.19/3)

Ateş kavramının âh-ı âteş şeklinde anıldığı da görülmektedir. Âteş yakıcı unsur olması sebebiyle aha benzetilmiştir. Âşığın ahının ateşi felekleri yakar.

Bir şererle 'âlemi mahv eylemek bir iş midir

Kim felekler yandı âh-ı âteşînimden benim (G.104/2)

2.3.2. Kıvılcım (Şerâr), Alev

Şerâr kelimesinin ah ile birlikte kullanıldığı görülmektedir. Ateş başlığında bahsedildiği gibi kıvılcım da aha benzetilmiştir. Sevgilinin ahı o kadar çoktur ki kıvılcım gibi yakar. Beyitte ayrıca rengi dolayısıyla da gülistan ile birlikte kullanılmıştır.

Bülbül firâk-ı gül ile bu gûne coşdı kim

Ȧoldı şerâr-ı âhı ile gülistân bu şeb (G.19/4)

Alevin yalnızca bir tarih beytinde ismi geçmektedir. Alev kelimesinin alev-hîz şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Abdü'l-lâtif Beg için yazılmış tarihte kullanılmıştır. Onun vefat ettiğini belirtmek ve ölümünün ardından duyulan acıyı anlatmak için ele alınmıştır.

Ȧurb-ı Hudâ'ya gitdi o zât-ı şerîf velî

Nâr-ı firâkı oldı 'alev-i hîz cânda (T.160/8)

2.3.3. Kül, Duman

Kül divanda bir beyitte görülmektedir. Yok olmak, yitip gitmek anlamında kullanılmıştır.

Yandı kül oldu kâ'ime-i kâdr u i'tibâr

'Âlemde şimdi nakd-i devâ irtikâbdır (G.55/3)

Duman kelimesi ise bir deyim olarak kullanılmıştır. Beyitte başı dumanlı görünmek şeklinde kullanıldığı görülmüştür.

Gâhice başı dumanlu görünür

Yağşidir gerçi yamânlu görünür (L.7)

2.4. Hava Unsurları

2.4.1. Rüzgâr (Bâd, Sabâ, Bâd-ı Sabâ, Bad-ı Nesîm)

Rüzgâr beyitlerde hem gerçek hem mecaz anlamda kullanılmıştır. Rüzgâr; bâd-ı sabâ, bâd-ı hazân, bâd-ı nesîm, bâd-ı sitem terkibleriyle de anılmıştır. Genellikle sevgilinin kokusunu yayması sebebiyle anılsa da zaman anlamında kullanıldığı da görülmüştür. (G.74/2)

Rüzgâr, sevgilinin kokusunu etrafa yayma özelliğiyle ele alınmıştır. Sevgilinin saçının kokusunu etrafa savurarak âşğın aklının başından gitmesine sebep olmuştur.

'Aklım gider beni ider elbetde târ-mâr

Bir kez tokunsa zülf-i perîşâna rüzgâr (G.33/3)

Divanda sonbaharda esen rüzgâr anlamına gelen bâd-ı hazân tamlamasına da rastlanılmaktadır. Sonbaharda çiçekler yapraklarını dökerken gül gibi olan sevgili gülbahçesinde salınmaktadır. Sonbaharda gülbahçesinde sevgiliyi gören güller onun güzelliğini kıskanır.

Gül-şen-i dehrde bir gonce-i rengîn-terdir

Görmesün bâd-ı hazân hîç o gül-i handânım (T.104/2)

Bâd-ı sabâ, bâd-ı nesîm hafif esen rüzgâr anlamına gelmektedir. Bâd-ı sabâ sevgilinin saçının kokusunu yaymıştır. Sevgilinin saçının kokusu âşığı perişan eder. Âşık sevgilinin her an aklında olduğunu ve onu gönlünde sakladığını söyler.

Menba'-ı rüşd ü zekâvet mecmu'-ı fażl u kemâl

Şâhib-i fenn u ma'ârif hâce-i 'ilm ü beyân (T.70/2)

3. Zaman ve Zaman Mefhumları

3.1. Zaman (Ân, Dem, Lahza, Dehr, Hengâm, Vakt, Eyyâm, Devr)

Zaman insan hayatının ayrılmaz parçasıdır. Divanda fazlasıyla bu kavrama yer verilmiş ve bu kavram farklı kelimelerle de karşılanmıştır.Çoğu beyitlerde zaman unsuru

sevgiliden bahsedilen beyitlerde kullanılmıştır. Âşık her zaman sevgilinin peşindedir. Hiçbir zaman ondan vazgeçmez. Her zaman onun hayaliyle yaşar, onun kokusunu duymak ister. Âşık da sevgiliye olan aşkını dile getirirken zaman kavramına fazlasıyla yer vermiştir.

Her zamân yâd idüp ey meh seni efgân ideyim

Ciğirim âteş-i hasret ile bür-yân ideyim (G.95/1)

Zaman ve ilgili kavramlar kaside ve tarihlerde genellikle memduhun övgüsü sebebiyle kullanılmıştır. Onları yüceltmek, üstünlüklerini belirtmek için yer vermiştir. Aşağıdaki beyit Kâmil Pâşâ için yazılmış bir kaside beytidir. Onun zamanında benzeri olmadığı söylenmiştir. Aklının ve kararlılığının eşsiz olduğu vurgulanmıştır.

Gelmedi ‘aql u dirâyetde itdi nazîri dehre

Oldı devletde liyâkatla müşîr-i yektâ (K.1/12)

Dünya hayatı gelip geçicidir. Dünya hayatının ve zamanın geçiciliğini ifade etmek için âhir zaman terkinin kullanıldığı görülmektedir. Bu beyitte de yine memduh için övgü unsuru olarak kullanıldığı görülmektedir.

Bundan evvel mislini görmüş değil çeşm-i felek

Zâtına dinse nola ‘allâme-i âhir-zamân (T.70/3)

3.2.Yıl (Sâl)

Divanda yıl kavramı çoğunlukla tarih kısmında geçer. Genellikle tarih belirtmek için kullanılmıştır. Tarihleri yazılan kişiler hakkında onların dünyaya, makama gelişleri, rütbe alışları, çocuklarının dünyaya gelişleri ve sünnet törenleri, ölümleri gibi unsurları dile getirirken kullanılmıştır.

Düşdi bir târîh-i mu’cem söyledim fevti için

“Şâkire Hânım bu yıl kıldı yerin dârü’l-ķarâr”(1261) (T.203/4)

Abdü’l-mecîd Hân için yazılmış bir tarih beytinde onun ömrünün uzun olması için dua edilmiştir. Ayrıca tahtında uzun yıllar kalmasını dilediği için bin yıl tabirinin kullanıldığı görülmektedir.

Ol gevher-i kân-ı kerem ol dürri şehvâr-ı ümem

Şâhen-şeh-i deryâ himem 'Abdü'l-mecîd Hân-ı kerîm (T.9/1)

3.3.Mevsimler

3.3.1. Bahâr (Nev-bahâr, Fasl-ı bahâr, Rebi'ül-evvel)

Bahar, yeni bir başlangıç olarak düşünülür. Kış mevsiminden sonra gelir ve güneş yeniden doğmaya, çiçekler yeniden açmaya, akarsular yeniden akmaya başlar. Bağ, bahçe, ağaç, gül gibi kelimelerle birlikte kullanıldığı görülmektedir. Bahar, sevgili için teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. Bahar mevsimi sevgilinin gelişiyile gelir. Sevgilinin bahar mevsiminde gülbahçesinde salındığından, etrafa zevk ve sefa verdiğinden bahsedilir.

Mevsim evvel bahârdır seyr-i gül-zâra şalın

Serv-i kıddim sâye-i lutfuñda zevk olsun biraz (G.56/4)

Bazı kaside beyitlerinin teşbib bölümlerinde bahardan ve baharın gelişinden bahsedildiği görülmektedir. Baharın gelişiyile her yerin cennete benzediğini ve gül bahçesine büründüğünü söylemiştir.

Geldi faşl-ı nev-bahâr irdi yine ürd-i behişt

Şahñ-ı gül-şen beñzedi semt-i behište câ-be-câ (K.4/2)

3.3.2. Yaz (Sayf)

Yaz, divanda yalnız iki beyitte yer almaktadır. Birincisi bir kasidenin teşbib bölümünde sayf-ı bedîd terkibi ile kullanılmaktadır. İkincisinin ise bir gazel beytinde kış ile birlikte anıldığı görülmektedir.

Devr-i nâ-bercâsına 'âkil ider mi i'tibâr

Yazı kış u kış yaz eyler sipihr-i nâ-bekâr (G.51/1)

3.3.3. Sonbahar (Hazân)

Sonbaharda çiçeklerin yaprakları sararır ve çiçekler yapraklarını döker. Baharla birlikte nasıl ki canlılık geliyorsa sonbaharda da tam tersi şekilde hüzn gelir. Hazân kelimesi divanda bir kaside beyti hariç hepsi tarih beytinde kullanılmıştır.

Memduhu överken bâd-ı hazân ter kibinin kullanıldığı görölür. Memduhun bir gonca olduğunu ve hazân rüzgârının da onu gördüğünde kıskanacağını söylemiştir. (G.104/2) Hazânın acı ve hüznü yansıttđı düşünöldüğünde memduhun hastalığındaki hüznü vurgulamak için kullanıldığı da görölür.

‘Âkıbet ‘ayn-ı kemâle uğrayup ol verd-i ter

İrdi berg-i ‘ömrine bâd-ı verem ile hazân (T.183/4)

3.3.4. Kış (Şitâ, Berf)

Kış, divanda şitâ ve berf isimleriyle anılmıştır. İki yerde isimleri geçmektedir. Bir kasidenin teşbib bölümünde şitâ ve berf birlikte kullanılmıştır. Kış mevsiminin bitip baharın geldiği vurgulanmıştır. Diğer yerde ise bir şarkıda anılmaktadır. Yine burda da kış mevsiminin bitip baharın geldiği vurgulanmıştır.

Mevsim-i berf geçüp faşl-ı bahâr olmuş iken

İrmedi ğayete bir şûret ile vaqt-ı şitâ (K.1/2)

3.4. Gün ve İlgili Unsurlar

3.4.1. Gün (Gündüz, Nehâr, Rûz)

Gün, güneşin doğuşu ile batışı arasındaki zaman dilimidir. Gün kelimesi daha çok belli bir zaman dilimini ifade ederken kullanıldığı gibi belli olmayan bir zaman dilimini ifade etmek için de kullanılmıştır. Bugün, dünkü gün, bir gün gibi ter kiblerin kullanıldığı görölmektedir. Âşığın derdinin dermanı ancak sevgilidedir. Âşık sevgilinin derdinin dermanına çare olacağını bilir ancak bunun ne zaman olacağını bilmesine de elbet bir gün çare olması için dilekte bulunur.

Ol tabîb-i nâza söyle derdiñi ey derd-mend

Belki birgün derdiñe dermân olur ‘âlem bu yâ (G.7/3)

Gün anlamına gelen rûz kelimesi rûz-ı kıyâmet, rûz-ı cezâ gibi ter kiblerle ifade edilmiştir. Rûz kelimesi daha çok kıyâmet için kullanılmıştır. Hz. Peygamber’in kıyâmet gününde yardımcı olması için dua etmiştir.

Şefî‘u yâver olmazsañ baña rûz-ı kıyâmetde

Beni rüsvâ ider kâr-ı penâhım yâ Resûlallâh (G.128/4)

Gündüz kavramı genellikle gece ile birlikte kullanılmıştır. Rûz u şeb, leyl ü nehâr, gece ve gündüz gibi terkipler görülmektedir. Genellikle sevgiliden bahsederken kullanılmıştır. Sevgilinin hasreti âşığın canını yakar, sevgilinin hasretiyle gece-gündüz gözyaşı döker.

Hasretiñle rûz u şeb kan ağlarım ey bî-vefâ

Çok mıdır mânend-i seyl itsem revân eşk-i teri (G.155/3)

3.4.2. Sabah (Subh, Seher)

Sabah kavramları genellikle âşık-sevgili münasebetiyle kullanılmıştır. Âşık aşkının büyüklüğünü anlatmak için sabaha kadar, gece-gündüz gibi kavramları kullanmıştır. Âşığın sabah akşam sevgili için gözyaşı döktüğünü, sabaha kadar onun mahallesinde dolandığını, saçının kokusunun hevesiyle yandığını, sabaha kadar baksa da ona doyamayacağını vurgulamıştır.

Âşık kendisini bülbüle benzetir ve aynı bülbül gibi sevgiliden ayrı kaldığı her ân gece-gündüz âh eder.

Ben nice bülbül gibi âh itmeyeyim şubh u mesâ

Furkat u hicrân ile itdi beni nâ-çâr gül (G.82/4)

Âşık her zaman sevgili ile beraber olmak, onu görmek ister. Sevgilinin olduğu her yer âşık için önemli ve kutsaldır. Bu yüzden onun mahallesinden, dergâhından ayrılmak istemez. Âşık sevgilinin aşkıyla âvâreye dönmüştür. Sabaha kadar sevgilinin semtinde âvâre şekilde dolandığını söylemiştir.

Var mıdır ben gibi bir ‘âşık-ı âvâre ‘aceb

Şubha dek dergeh-i dil-dârı tolandım bu gice (G.131/3)

3.4.3. Akşam (Ahşam, Şâm), Gece (Gice, Şeb, Leyl, Mesâ)

Akşam ve gece kavramları genellikle gündüz ile tezat oluşturacak şekilde kullanılmıştır. Beyitlerde sabah-ahşam, rûz u şeb, leyl ü nehâr, subh u mesâ, gece-gündüz şeklinde kullanıldığı görülür.

Geceler insanların duygularının daha çok yoğunlaştığı zamanlardır. Geceleri sessizlik sebebiyle sevgili âşığın gönlüne, aklına daha çok düşer. Âşık geceleri sabahlara kadar sevgiliyi anar. Onun aşkıyla yanıp yakıldığını dile getirir.

Bu gice şubha kadar ol mehi andım yandım

Yanarak yakılarak derdime yañdım yandım (G.97/1)

Akşam ve geceden bahsedilen başka bir unsur ise renk unsurudur. Gece sevgilinin saçı için teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. Akşamın ve gecenin karanlık olması, siyah olması sebebiyle sevgilinin siyah olan saçının rengine benzerlik göstermektedir. Âşık sevgilinin siyah saçının hayaliyle dîvâne olmuştur.

Cünûn erbâbına her târı bir zencîr-i sevdâdır

Nola dîvâne olsam zülf-i şeb-reng-i tahayyülden (G.115/2)

3.4.4. Bugün, Dün

Bugün, içinde olduğumuz zaman dilimi için kullanılır. 116. gazel ve 2. tarih bugün redifi ile yazılmıştır. Gazelde sevgilinin âşığın aklını başından almasından, âşığın gönlünün sevdaya düşmesinden, âşığa kavuşmanın hayalinden bahsedilmiştir. Rızâ Efendi için yazılmış tarihte ise onun makâma getirilişi, önemli bir zât oluşu ifade edilmiştir.

Dil-i sevdâ-zedeye başladı lutf eylemege

İtmiş ol şûha eser nâle-i cân-kâh bugün (G.116/4)

Dün, bir önceki günü ifade eden zaman dilimidir. Dün kelimesinin geçtiği bütün beyitlerde sevgiliden bahsedilmiştir. Aşağıdaki beyitte sevgilinin bakışlarının, gamzelerinin hançer gibi âşığın gönlünü deldiğine değinilmiştir.

Dünki gün şöyle gazûbâne nigâh eyledi kim

Hançer-i gamzeleri bağrımı pür-şûn itdi (G.167/3)

4. Hayvanlar

4.1. Kuşlar

4.1.1. Genel Olarak Kuş (Murg, Tuyûr)

Divanda kuş, murg ve tuyûr adlarıyla anılmıştır. Kuş çoğu beyitte gönül ve can arasında kurulan münasebet dolayısıyla ele alınmıştır. Âşığın gönlü için benzetme unsuru olmuştur. Gönül kuşu sevgilinin saçının tuzağına yakalanır. Kuşların yiyeceği olan ‘dâne’ beyitte kullanılarak onun tuzağa yakalanmasının nedenini dile getirir. Dânenin sevgilinin saçı ile kullanılmasının sebebi sevgilinin saçının arasından görünen benlere benzetilmesi sebebiyledir. Âşık da sevgilinin benine kanarak gönlünü kaptırmıştır.

Halâş olmak nasıl mümkün olur murğ-ı dile âyâ

Düşürmüş dâm-ı gîsûyâ anı her dâne merdâne (G.148/4)

Bir tarih beytinde tuyûr ismiyle geçen kuş, karınca ile birlikte ele alınmıştır. Abdü'l-mecîd Hân için yazılmış bir tarihte onun için övgü unsuru olarak kullanılmıştır. Teşhis sanatına yer verilerek kuşun dahi dua ettiği vurgulanmıştır. Abdü'l-mecîd gibi bir padişahın dünyaya gelmediğini, ona insanlarla beraber kuşların ve karıncanın da dua ettiğini söylemiştir.

Cihâna gelmemişdir böyle bir şâhen-şâh-ı ‘âdil

Du’â-yı devletin eyler tuyûr-ı mûr merdümle (T.6/4)

4.1.2. Kuş Çeşitleri

4.1.2.1. Bülbül (Andelîbi Hezâr)

Bülbül, kuş çeşitleri içerisinde adından en çok söz edilen kuş türüdür. Bülbülün kullanıldığı beyitlerde feryâd, figân, gül, nergis, diken, firâk, gül, gülistân gibi tenasüp içeren kelimelerle birlikte anılmıştır. Edebiyatımızda âşığın, gül ise sevgilinin temsilcisidir.

Bülbül beyitlerin hemen hemen hepsinde gül ile münasebeti dolayısıyla ele alınmıştır. Sıklıkla diken ile birlikte kullanılmıştır. Âşık-rakib-diken üçlüsünün kullanıldığı görülür. Dikenin acı vermesi gönül ile benzerlik gösterir. Gülün dikenleri gönülleri yaralar. Bülbülün ağlaması âşık ve rakib için bir benzetme unsuru olmuştur. Bülbül güle kavuşamadıkça ağlar, feryâd eder. Âşık ve rakibin sevgiliye kavuşamaması

sebebiyle bülbül gibi inler, ağlar. Ayrıca rakibin âşık ve sevgili arasında olmasından dolayı diken olarak adlandırıldığı da görülür.

Raķîb-i hâr elinden tâ-be-key bu şekveler ey dil

Seni bülbül gibi zâr eyleyen ol gül- 'izârımdır (G.26/3)

Bahar mevsiminin gelişı, güllerin açılması, çimenlerin bitmesi gibi unsurlarda bülbülün kullanım alanlarındandır. Bahar aşk, neşe ve sevinç mevsimidir. Baharın gelişıyle bülbüller güllere kavuşur. Gül gonca halinden çıkıp yüzünü bülbüle gösterir. Gülün açılmasıyla bülbül kendinden geçer.

Eyyâm-ı bahâr oldu çemen-zâr açılşun

Bülbüllere karşı gül-i gül-zâr açılşun (G.118/1)

Bülbülün bahsedilen başka bir özellişı ise şarkı söylemesidir. Bülbül gül için sürekli inler, nağmeler söyler. Bir şarkıda bahsedilen bu unsurda Seyyid Ali'den bahsedilirken kullanılmıştır. Seyyid Ali dönemin önemli bir hânendesidir. Ondan bahsederken bülbülün de nağme söylemesiyle özdeşleştirilmiştir.

Başlasa taķsîme ol zât-i güzîn

Nağmeye başlar hezâr-ı nâzenîn

Varsa görmüş mislini söyle Faķîn

Başka bir hânendedir Seyyid 'Ali (Ş.7/4)

4.1.2.2. Hümâ, Ankâ (Simurg)

Hümâ ve Ankâ efsanevî kuşlardır. Hümâ, talih ve devlet kuşu olarak bilinir. Saadet getirdiğine inanılır. Divanda üç beyitte hümâdan söz edilmektedir. Bir beyitte onun yüksekte uçuşundan bahsedilirken diğeri iki beyitte hem yüksekte uçuşundan hem de saadet getirmesinden bahsedilmiştir.

Sa'âdet-mend olur dergâhına kim ilticâ itse

Hümâ-yı evc-ı iclâle vücûd-ı âşiyân geldi (K.7/16)

Ankâ, Kâf dağında yaşadığı düşünölen efsanevî bir kuştur. Yükseklerde uçması, yere hiç konmaması ile bilinir. Üstünde otuz kuştan bir renk taşıdığına inanılır. Divanda bir beyitte simurg olarak iki beyitte ise ankâ olarak anılmıştır. Simurgun geçtiğı beyitte simurg-ı dil tamlaması kullanılarak ele alınmıştır. Avlanması dolayısıyla, âşığın gönlünü sevgiliye kaptırması yönünden ele alınmıştır. Ankâ olarak geçen beyitlerde ise ankânın yerinin Kâf dağı olduğı belirtilerek kullanılmıştır.

'Aşk ile nola müştehir-i 'âlem olursam

Ķâf-ı dili cây eyledi 'ankâ-yı maĥabbet (G.21/3)

4.1.2.3.Tûtî (Papağan)

Tûtî, şeker ile beslenmesi, ayna ile olan ilişkisi, konuşması münasebetiyle ele alınmıştır. Tûtî, şeker ile beslenirmiş. Bu yüzden tatlı dilli diye anılmış. Beyitlerin çoğunda tûtî bu özelliğı ile ele alınmıştır. Sevgilinin dudağının tatlı olması tûtinin bu özelliğine benzetilmiştir. Ayrıca Fatîn kendisini överek sözlerinin tatlı olduğunu da vurgulamıştır.

Bir parça n'olur Ķand-i lebinden kerem itse

Çokdan berü tûtî-i tabî'at şeker ister (G.34/4)

Tûtînin önüne ayna konulur ve arkasından biri konuşurmuş, tûtî de aynada kendi yansımasını görünce taklit edip konuşmaya başlarmış. Beyitte tûtînin ayna ile ilişkisine vurgu yapılarak, İskender'in dünyayı gösteren âyîne-i âlem-nümâsına da değinilmiştir. Fatîn kendisini tûtîye benzeterak aynayı görünce konuşmaya başlayan tûtî gibi sözlerini söylemeye başladığını vurgulamıştır.

Sen daĥi tûtî gibi güftâre başlarsan Faĥîn

Bir güzel âyîne-i 'âlem-nümâ lâzım saña (G.1/5)

4.1.2.4.Tavus

Tavus, kanatları renk renk olan, çok güzel bir kuştur. Cennet kuşu olarak bilinir. Âdem ile Havva'nın yasak elmayı yemelerine alet olması nedeniyle cennetten kovulmuştur. Divanda iki beyitte ismi geçmektedir. Bir beyitte şâir sözlerinin değerini ve

güzelliğini ifade etmek için sözlerini tavus kanadıyla yazdığını söyler. Diğer beyitte ise güzelliği sebebiyle sevgili tavus kuşuna benzetilmiştir.

Zîver-i haţtîni kim görse taḥayyürde kalur

Saḡa ṭâvûs-ı cinân dirler idi gerçek imiş (G.66/2)

4.1.2.5.Karga, Serçe (Uşfûr)

Karga ve serçe iki beyitte yer almıştır. Karga bir yerde serçe ile birlikte anılmıştır. Divan şiirinde genellikle sesinin çirkin olması, siyah oluşu sebebiyle rakible anılsa da divanda bu anlamlarda kullanılmamıştır. Çer çöpten yuva yapmalarına, birbirlerinin yuvalarına karışmamalarına değinilmiştir.

Yapdılar çör çöpden añā bir ‘acâyîb lâne kim

Şöyle tursun serçe karga semtine itmez hırâm (T.139/3)

Bir beyitte ise serçe, simurg, doğan gibi kuş türleriyle birlikte anılmıştır. Bir gazel beytinde ismi geçmektedir. Âşığın gönlünü sevgiliye kaptırması, gönlünün yakalanması münasebetiyle anılmıştır.

Böyle bir şeh-bâza şayd olmağ için çokdan berü

Böylece simurg-ı dil ‘uşfûr şeklin gösterir (G.28/2)

4.1.2.6.Akbaba, Baykuş

Akbaba ve baykuş divanda birer beyitte kullanılmıştır. Akbabanın gökyüzü için teşbih unsuru olarak kullanıldığı görülmektedir.

Cevher-i târîḡini yazdım per-i ṭâvûs ile

“Gökyüzün perr eyledi akbâba murğ-ı rûḡına”(1261) (T.235)

Baykuş ise harabelerde yaşar. Divanda da bu özelliği dolayısıyla ele alınmıştır. Hakkı Beg için yazılmış bir tarihte ismi geçmektedir. Hakkı Beg’in de virâneleri kendisine mesken eylemesi baykuşa benzetilmiştir.

Ba’zı vîrân-hânelerde Hakkı Beg baykuş gibi

Ḥayli demlerdir ki eyler idi ârâm u kıyâm (T.139/1)

4.1.2.7.Şeh-bâz (Doğan), Kebg (Keklik)

Doğan avcılıkla anılan bir kuş türüdür. Divanda iki beyitte ismi geçmektedir. Bir beyitte âşîğın gönlünün avlanması münasebetiyle kullanılırken diğer beyitte ise ankâ kuşu ile birlikte ele alınmıştır. Yüksekçe uçuşu dolayısıyla anılmıştır.

Şöyle bir şeh-bâz-ı evc-i himmet ki zûr ile

Ḳāf-ı istiğnâdaki ‘anḳâya oldum dest-res (G.64/5)

Keklik divan şiirinde yürüyüşü, salınışı sebebiyle ele alınan bir kuş türüdür. Fatîn Divanı’nda bir beyitte ismi geçmektedir. Beyitte rakib köpeğe benzetilirken sevgili ise nazlı yürüyüşü sebebiyle keklîğe benzetilmiştir. Sevgilinin rakibi köpeğe çevirdiğine değinilmiştir.

Raḳîbi iğne yutmuş kelbe döndürdü o kebg-i nâz

Anîñ-çün cüst-cûda itdi nale inceden ince (G.133/8)

4.2. Dört Ayaklı Hayvanlar

4.2.1. Ahû (Gazâl)

Ahû, güzelliği, bilhassa iri siyah gözleri ve ürkekliği sebebiyle sevgili ve sevgilinin gözleri için benzetilen olur. Daha çok Çin’de bulunması, göbeğine oturan kandan misk elde edilmesi sebebiyle “ahû-yı Hutun”, “gazâl-Çin” ve “ahû-yı vahşi” terkipleri içinde yer alır. Ahû ile sevgili arasında kurulan ilginin bir başka sebebi, ahunun “yabana meyletme”sidir.¹⁴⁵

Divanda ahû çoğunlukla gözleri dolayısıyla ele alınmıştır. Ahunun iri siyah gözleri vardır. Gözlerinin güzelliği dolayısıyla sevgilinin gözlerine benzetilen olarak kullanılmıştır. Sevgilinin gözlerinin ahû gibi olduğunu, onun gibi bir güzelin dünyada olmadığını söylemiştir.

Bir bakmada yakdı beni ol gözleri âhû

‘Âlemde eğer var ise âfet budur işte (G.138/2)

¹⁴⁵ Nejat Sefercioğlu, a.g.e., s.423

Ahûnun divanda bahsedilen başka bir özelliği ise Çin'in Hıtâ kentinde bulunması ve misk elde edilmesi sebebiyledir. Beyitte hem bu unsura yer verirken hem de gözleri dolayısıyla ele alınmıştır. Misk güzel kokması sebebiyle sevgilinin saçıyla birlikte anılmıştır. Bu yüzden Çin-i zülf tamlamasının kullanıldığı görülmektedir. Âşık gönlünün sevgilinin misk gibi kokan saçına esir olduğunu söylemiştir.

Çîn-i zülfünde esîr olmuş gönül bir bendedir

İltifât itseñ n'olur gâhîce ey âhû nigâh (G.140/3)

4.2.2. At (Kümeýt)

At, Türklerin vazgeçilmez ve önemli bir binek hayvanıdır. Divanda üzerinde durulan hayvanlar arasında değildir. İki beyitte kullanıldığı görülmektedir. Bir beyitte kümeýt-i hâme tamlamasının kullanıldığı görülür. At kalem tasavvuru olarak kullanılmıştır. Kalem söz meydanının atına benzetilir.

Sâhâ-i endîşeye sürdüm kümeýt-ğâmeyi

Her taraftan at kıopardı reh-neverd-i iştiyâk (G.72/5)

4.2.3. Kelb (Köpek)

Kelb divanda üç beyitte görülmektedir. Üç beyitte de rakib için benzetilen olarak kullanılmıştır. Rakib, âşık ile sevgili arasındadır, âşığın sevgiliye ulaşmasını engeller. Beyitte rakibi köpek olarak nitelendirerek rakibin mahallesinden geçmemesini dilemiştir.

Sevdiğim semtine uğratma rakîb-i kelbi

Şakın ip takma aña hâne-ğarâb añaşılır (G.50/4)

4.2.4. Eşek, Fil

Eşek ve fil divanda birer beyitte anılmaktadır. Eşek kelimesinin geçtiği beyitte eşeklik tabirinin kullanılığı görülmektedir. Kaba, yakışsız davranışları ifade etmek için eşek unsuruna yer verilmiştir. Beyitte de önemli bir iş arasında başka bir işle uğraşıldığını ve bunun yakışsız kaldığını belirtmek için kullanılmıştır.

Bu izdiğâm arasında eşekle böyle geziş

Efendi söyle eşeklik değil de başka nedir (E.20)

Fil beyitte uzvu olan hortum ile birlikte anılmıştır. Fil hortumuyla su fışkırtır. Filin su ile ilişkisinden dolayı Nil ile birlikte kullanılmıştır. Nil sükûneti dolayısıyla anılmıştır.

Geh sükûnetde olur Nîl gibi

Gâh hortûmı uzar fil gibi (L.6)

4.2.5. Koç, Akreb

Koç ve akreb divanda pek yer verilmeyen hayvanlar arasındadır. Divanda birer beyitte yer almaktadır. Koç divanda kurban edilmesi, başının kesilmesi dolayısıyla âşık için benzetilen olarak kullanılmıştır. Sevgilinin ona acımasını, merhamet etmesini, ona kıymamasını istemiştir.

Tîğ-ı düşnâm ile kıyma baña koç başıñ için

Besle bismil-geh-i 'aşkıñda fedâ niyyetine (G.153/3)

Akreb sokması ve zehirli olması özelliğiyle bilinir. Divanda âşığın gönlünün fazla kapılmamasına, sabretmesine değinilirken akrebe yer verilmiştir.

Şokulma koynuna 'akreb gibi her gördigüñ demde

Göñül şabr eyle bir lahza anıñ da sâ'ati vardır (G.42/6)

4.3. Böcekler ve Sürüngenler

4.3.1. Pervâne

Pervâneye divanda birkaç beyitte rastlanılmaktadır. Pervâne küçük bir kelebeektir. Ateşin etrafında dolaşırlar ve bu ateş yüzünden de yanarlar. Kendi etrafında döne döne, kendi isteği ve arzusuyla yanar. Beyitlerde âşık ve âşığın gönlü için benzetilen olarak kullanılmıştır. Pervâne ve mum ayrılmaz ikilidir ve bütün beyitlerde beraber kullanılmışlardır. Ayrıca hemen hemen bütün beyitlerde sevgilinin yanağı ve yüzü için kullanılmıştır. Âşık sevgilinin yüzünün, yanağının güneşe benzemesinden dolayı parlaklığından ve yakıcılığından pervâne gibi yanmıştır.

Yanmağa şem'i cemâl-i yâr için pervâneyim

Harf ider şanma beni ol âteş-i ruhsârdan (G.121/3)

4.3.2. Yılan (Mâr), Karınca (Mûr)

Yılan divanda bir lügaz beytinde yer almaktadır. Ahenk oluşturmaya amacıyla kullanıldığı görülmektedir.

Dolanur boynına gâhice yılan

Diğkat it bu lügaza dime yalan (L.13)

Karınca divanda mûr şeklinde iki beyitte zikredilmiştir. Bir tarih beytinde Abdü'l-mecîd Hân için övgüde bulunulurken kullanılmıştır. Herkesin ona, karıncanın dahi, dua ettiğini vurgulamıştır. Diğer beyitte ise karıncanın güçsüz bir hayvan olduğunu vurgulayarak güçsüz bir karıncayı dahi hâkir görmemek gerektiğini söylemiştir. Beyitte karıncanın Hz. Süleyman ile birlikte anıldığı da görülmektedir. Hz. Süleyman ile karınca arasında geçen diyaloga da telmihte bulunulmuştur. Beyitte kimseyi hâkir görmemeyi, bu dünyanın Süleymân'a bile kalmadığını söylemiştir.

Mûr-i za'îfi dahi hağîr görme kim Fağîn

Mülk olmadı cihânda Süleymân'a rüzgâr (G.33/5)

5. Bitkiler

5.1. Bağ, Çemen, Çiçeklik ve İlgili Mefhumlar

5.1.1. Bağ

Bağ, tabiatla ilgili unsurların bulunduğu bir mekândır. Gül, lale, sümbül, servi, nergis gibi ağaç ve çiçeklerin bulunduğu yeşilliktir. Sevgili güzellik bağının içini süsler. Sevgili bağda servi boyuyla salınır. Güzelliğiyle bağın vazgeçilmez ve en güzel unsurudur. Bağdaki bütün çiçeklerin kıskanmasına sebep olur. Onun yüzünün, yanağının güzelliğiyle çiçekler açmaktan vazgeçer, solar.

Nâz ile reftâre geldikçe keâar-ı bâğda

Lâle-ruhsârîñ görüp olmaz mı şerm-sâr gül (G.82/3)

Divanda bağdan cennet olarak bahsedilmektedir. Bağın tarih beyitlerinde genellikle bâğ-ı cinân tamlaması ile kullanıldığı görülmektedir. Bağ güzelliği dolayısıyla cennete benzetilmiştir. Beyitlerde memduhlar için dualarda bulunulmuştur. Onların kabirlerinin cennet olması için dua edilmiştir.

Ḳabrini rûşen idüp bâğ-ı cinân içre añ

Hem-civâr eyleye Hâḳ Fâtımatü 'z-Zehrâ 'yı (T.184/2)

Bağın bazı beyitlerde mecazî anlam ifade ettiği de görülmektedir. Dünyanın geçiciliğini, faniliğini ifade etmek için bâğ-ı âlem terkibine yer verilmiştir. Nasıl ki sonbahar geldiğinde bağ mevsim olarak bitiyorsa hayatın da bir sonu vardır, bu âlem gelip geçicidir.

Maḳdem-i pâki ile geldi bahâr hoş-dem

Bâğ-ı 'âlemde eşer ḳoymadı ḡamdan aşlâ (K.1/8)

5.1.2. Çemen, Çemen-zâr

Çemen, ağaç ve bitkilerin olduğu yeşilliktir. Beyitlerde çemen, çemen-zâr, çemenistan adlarıyla geçmektedir. Divanda fazla ele alınmamıştır. Sebze de yeşillik anlamına gelmektedir. Bazı beyitlerde sebze-çemen şeklinde kullanıldığı da görülmektedir. Çemenzâr sevgilinin gezip dolaştığı yerdir. Sevgili çemenzârda dolaşarak âşğın ve rakibin aklını başından alır. Sevgilinin güzelliğiyle çemenzâr daha da güzelleşir.

Üftâdeleriñ şahn-ı çemen-zâra dökülmüş

Şimden girü şaf- beste-i aḡyâr açılun (G.118/2)

Sevgilinin güzelliği çemenzâra benzetilir. Onun yüzü ve yanağı güneş gibidir, aydınlık saçar. Âşğın gönlünde çiçekler açtırır. Âşık sevgilinin yanağına baktığında çemenzârı seyrediyormuş gibi hisseder.

Her zamân ḡâtırırma ḡatṭ-ı ruh-ı yâr gelür

Bu temâşâ baña biñ seyr-i çemen-zâr gelür (G.40/1)

5.1.3. Gülistân, Gülşen, Gülzâr

Gül bahçesi, gül tarlası, güllük, gülistan, gülzâr edebiyatta özellikle sevgilinin yüz ve yanağının anlatılmasında kullanılır. Bu benzerlik daha çok koku ve renk açısından. Ayrıca sevgilinin bizzat kendisi gülzâr olarak düşünüldüğü gibi onun semti, köyü, oturduğu mahalle ve sokak, onun vuslatı ve aşkı da gülzârdır, gülistandır. Gülzârın etrafı mutlaka su ile çevrilidir. Sevgilinin güzelliği gülzâr olunca, yanağı gül, ağzı gonca,

saçları ve ayva tüyleri reyhan ve sümbül, gözleri ahu, boyu servi gibi düşünülebilir.
(Canım, 2016:530)

Gülşen (gülîstân, gülzâr), bülbül, diken kavramlarının genellikle birlikte ele alındığı görülür. Gülşen sevgilinin mekânıdır. Güzelliğiyle gül bahçesini süsler. Bülbülün mekânı gül bahçesidir. O da gülün yanından ayrılmaz, devamlı onun yanında olmak ister. Sevgili gül bahçesinin gülü olarak anılırken sevgilinin gönlü de diken olarak anılır. Âşık sevgiliye yüz vermemesinden dolayı onun gönlünü dikene çevirmiştir. Onun gönlüne acı vermiştir.

‘Âşıkım gül-şen-i ‘âlemde o gül-ruhşâra

Bülbül-i zâr olursa nola dem-sâz baña (G.13/4)

Baharın gelmesi demek güllerin, çiçeklerin açılması demektir. Baharın gelişyle de sevgilinin gül bahçesinde salındığı görülür. Âşık da bu yüzden baharın gelişini dört gözle bekler. Sevgili gül bahçesinde nazlı nazlı o servi boyuyla salındıkça âşığın gönlü zevk, sefâ içinde dolar. (G.56/4) Sevgilinin yanağı rengi, kokusu dolayısıyla güle benzetilir. Âşık sevgilinin yanağını gördükçe gül bahçesine, gül bahçesindeki çiçeklere bakmaz. Sevgilinin yanağının güzelliği gül bahçesindeki güllerden güzeldir.

‘Ârıznî üzre haştîñ seyr ideli âvâre dil

Hayretinden bakmaz oldu gül-şen ü ezhâra dil (G.90/1)

Gül-zâr (gülşen, gülîstân) tarihlerde ise övülenden bahsedilirken kullanılmıştır. Memduhlara dualarda bulunulmuştur. Onların kabirlerinin nur içinde, aydınlık olması için dua ederken, kabirlerinin gül bahçesi içinde olmasını dilemiştir.

Ğabrini mânende-i gül-zâr-ı cennet eyleyüp

Rûhını sîrâb-ı rahmet eylesün her dem İlâh (T.186/4)

5.1.4. Lâle-zâr, Sünbülîstân

Lâle-zâr ve sünbülîstân divanda birer beyitte yer almaktadır. Lâle-zâr, lâle bahçesi anlamına gelmektedir. Divanda rengi itibariyle anılmış ve bu sebeple âşığın bağrındaki yaralar lâleye benzetilmiştir. Sevgilinin yüz vermemesinden yakınarak bütün vücudunun yaralar içinde olduğuna değinilmiştir.

Vücûdum lâle-zâra döndü dâğ-ı iştiyâkıyla

Riyâz-ı 'aşkda dü dîde-i ter cûy- barımdır (G.26/4)

Sünbülîstân ise sünbül bahçesi anlamına gelmektedir. Bir tarih beytinde geçen sünbülîstân ölüm münasebetiyle ele alınmıştır.

Sünbülîstân-ı fenâda bulmayup bûy-ı vefâ

Mevtle buldı gülistân-ı beķâyâ şâh-râh (T.186/3)

5.2. Ağaçlar

5.2.1. Genel Olarak Ağaç (Fidan (Nahl, Nihâl), Sehi, Dal)

Divanda ağaçla ilgili fidan, nahl, nihâl, sehi, dal unsurları yer almaktadır. Nihâl dışında diğer unsurlar birkaç beyitle sınırlı kalmıştır. Çoğu beyitte bu unsurlar sevgilinin boyu için kullanılmıştır. Sevgili, bağ, bahçenin süsleyicisidir. Tazeliği, güzelliği, uzunluğu, nazikliği sebebiyle fidana benzetilir. Bağın süsleyicisi olan sevgili fidana benzeyen boyuyla bahçede nazlı nazlı salınır. Onun boyunun güzelliği hiçbir ağaçta yoktur.

Bâğ-ı istignâda bir nevres fidânsıñ toğrısı

Ķâmetiñ teşbîh itmeme 'ar-'ara meşreb bu yâ (G.6/2)

Divanda nihâl kelimesinin geçtiği tarihlerde nev-nihâl, nihâl-i taze tamlamalarının kullanıldığı görülür. Beyitlerde ismi geçen zâtlar için övgülerde bulunulmuştur. Memduhlar için nev-nihâl unsurunun kullanıldığı görülür.

Ol nev-nihâl-i nâzenîn olsun cihânda kâm-bîn

Her anda Rabb-i mu'in ihsân ide 'ömr-i medîd (T.137/2)

Dal bir beyitte belinin bükülmesi anlamında âşık için teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. Âşık sevgilinin aşkıyla çile çektiğini ve elif gibi dimdik olan boyunun dal gibi büküldüğünü söylemiştir.

Çille-i 'aşkına dûçâr olalı ol kaşı yâ

Elif-i ķâmetimi eyledi dal ü dü-tâ (G.12/1)

5.2.2. Servi (Serv)

Servi sözcüğü, Farsça olup, Arapçası “Şeceretü’l-hayye”dir. Türkçede servi yanında “selvi” denildiği de görülür. Eski kaynaklarda genellikle üç servi türünden söz edilir: serv-i âzâd, serv-i nâz, serv-i sehî. Ayrıca dağ servisi, Lübnan servisi gibi ayrımlara da rastlanır. Âzâd, nâz, sehî, hırâmân, sîmîn, siyah, ser-efrâz, revân... gibi sıfatların kullanılmasıyla zaman zaman servinin farklı anlamlar yüklendiği görülür. (Canım,2016:538) Genellikle yapraklarını dökmeyen, Güney Avrupa’da yaygın olarak bulunan kozalaklılardan biridir. Akdeniz çevresinde tabii olarak yetişen, genellikle çok yüksek boylu bir ağaçtır. Dalları çok ince ve yuvarlak, yaprakları yeşil pul halinde ve ufaktır. Kozalakları esmer renkte, küçük ve ceviz iriliğindedir. Çivi başı şeklinde on kadar büyük puldan meydana gelir, gövdesi olukludur.¹⁴⁶

Servi divanda adı en fazla geçen ağaç çeşididir. Hemen hemen bütün beyitlerde sevgilinin boyu için teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. Servinin ince, uzun olması dolayısıyla şekil olarak sevgilinin boyuna, endamına benzetilmiştir.

Dünki gün hayli kıyâmetler kopardı başıma

Doğrusı ol serv-şad tûbâ mıdır bilmem nedir (G.35/3)

Servi su kenarlarında yetişir. Bu yüzden divanda su ile ilgisine de değinildiği görülmektedir. Su ile ilgisinden dolayı gözyaşı ile birlikte de anılmıştır. Âşık sevgilinin servi boyu için gözyaşı döktüğünü, gönlünü akarsuyun kenarında mesken ettiğini belirtmiştir.

Ol serv-i kâmetiñ yolına eşk idüp nisâr

İtdi kenâr-ı cûyda âhîr maşar gönül (G.81/2)

5.2.3. Sanavber

Sanavber çam fıstığı ağacı olarak bilinir. Divanda iki beyitte ismi geçmektedir. İki beyitte de sevgilinin boyu münasebetiyle ar’ar ile birlikte anılmıştır. Yine aynı beyitte sevgilinin boyu servi, sanavber, ar’ar ağaçlarına benzetilmiştir.

¹⁴⁶ Yavuz Bayram, Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Divân Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçeveleri, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, I. Cilt, Samsun, 2001, s.793

Ḳadd-ı bülend-i yâra şanavber midir disem

Yohsa o serv-i kâmete ‘ar‘ar mıdır disem (G.102/1)

5.2.4. Şimşâd

Şimşir ağacı. Her mevsim yeşil kalan yaprakları vardır. Bu ağacın tarak yapımında kullanıldığı da bilinir. Divanda iki beyitte ismi geçmektedir. İki beyitte de sevgilinin boyu için teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. Sevgilinin şimşâd olan boyuna âşığın gönlünün düştüğünü, aşkıdan dolayı onun mahallesinde feryâda başladığını söylemiştir.

Ser-i kûyında n’ola başlar isem feryâda

Akdı cûlar gibi göñlüm o kad-ı şimşâda (G.137/1)

5.2.5. Üd

Üd ağacı yakıldığı zaman güzel koku verir. Yapraklarını dökmez, uzun ömürlüdür. Parfüm ve kozmetik sanayisinde kullanıldığı bilinmektedir. Divanda ağaç türlerine fazla yer verilmemekle birlikte üd ağacı da iki beyitle sınırlı kalmıştır. Divanda üd iki beyitte de güzel kokması sebebiyle ele alınmıştır. Bu yüzden beyitte anber ile birlikte kullanıldığı görülmektedir. Beyitte güzel kokusu dolayısıyla sevgilinin saçları anber ve üda benzetilmiştir.

Haylice hoş bûsuñ istişmâm itdim dün gice

Zülfünü beñzettim ‘üd u ‘anbere meşreb bu yâ (G.6/3)

5.2.6. Tûba

Tûba, müslüman milletlerin kültür, sanat ve edebiyatında kökü Hz. Peygamber’in makamı olan “vesîle” cennetinde, dalları en üstten alta doğru bütün cennet tabakalarına ulaşacak şekilde tasavvur edilen ağaçtır. Nahl-i tûbâ, tûbâ-yı cinân diye de anılır. Türkçede “başı göğe ermek” deyiminden hareketle “başı tûbaya ermek” tabirine de rastlanmaktadır.¹⁴⁷ Âlem-i Şuhûd’un bittiği nokta olan Sidretü’l Müntehâ’da bulunan İlâhi bir ağaçtır. Kur’an-ı Kerim’in yalnız bir ayetinde (Ra’d:29) anılan tûbâ, hadislere göre,

¹⁴⁷ Mustafa İsmet Uzun, “Tûba”, DİA, C.41, 2012, İstanbul, s.317

Sidre'de bulunan, kökü yukarıda, dalları aşağıda olmak üzere bütün cenneti gölgeleyen olağanüstü büyüklükte bir ağaçtır. (Canım,2016:546)

Tûba divanda üç beyitte geçmektedir. Beyitlerde sevgilinin boyu dolayısıyla anılmıştır. Beyitte cennetü'l-alâda bulunan bir ağaç olması münasebetiyle ele alınmış, hem sevgilinin âşık için ne kadar kutsal olduğunu hem de bağda salınışının Tûbâ ağacını bile kışkırttığını vurgulamıştır. (G.32/4) Sevgilinin boyunun, edasının Tûbâ'da dahi olmadığına değinilmiştir.

Ķad-i cânâneye beñzer didiñ ammâ vâ'iz

Doğru söyle bu edâ var mı Ķad-i şûbâda (G.137/3)

5.2.7. Bâdem (Bâdâm)

Bâdem ağacı, erken çiçek açan ağaçlardan biridir. Çiçekleri beyaz renktedir ve açıldıktan kısa bir süre sonra, rüzgârın tesiriyle uçuşarak dökülür. Ayrıca bâdemın meyvesi göze benzer. Dışı yeşil, içi beyaz renktedir. (Sefercioğlu, 2001:436) Divanda iki beyitte bademe rastlanılmaktadır. İki beyitte de göze benzetilmesi münasebetiyle ele alınmıştır.

(F)Dün gice hem-bezm olup ol gözleri bâdâm ile

(M)Şubh olunca neş'e- yâb oldum mey-i gül-fâm ile (G.149/1)

5.2.8. 'Ar'ar

Ar'ar, ardıç veya dağ servisi olarak bilinir. Meyvesi olan bir ağaç değildir. Yapraklarını hiç dökmez. Divanda ele alınan bütün beyitlerde sevgilinin boyu dolayısıyla ele alınmıştır. Sanavberin servi gibi ağaçlarla da birlikte kullanıldığı görülmektedir.

Ķadd-ı bülend-i yâra şanavber midir disem

Yohsa o serv-i kâmete 'ar'ar mıdır disem (G.102/1)

5.2.9. Sîb, Rummân

Sîb elma, rummân ise nar ağacı anlamına gelmektedir. Divanda bir beyitte ele alınmış ve birlikte kullanılmışlardır. Rengi dolayısıyla dudak için teşbih unsuru olarak kullanıldığı görülmektedir.

La 'l-i lebi ile zeķan-ı nâziki Faķîn

Bezm-i ıarabda sîb ile rümmânı andırır (G.46/5)

5.3. Çiçekler

5.3.1. Gül (Verd)

Gül dikenli, sarı, kırmızı, pembe gibi renkleri olan bir çiçektir. Divanda Arapça ismi olan verd kelimesinin de kullanıldığı görülmektedir. Divanda adından en çok söz edilen çiçek türüdür. Gül birçok unsur sebebiyle ele alınmıştır. Genellike rengi ve kokusu dolayısıyla sevgilinin yanağına, dudağına, saçına benzetildiği görülmektedir. Bazı çiçek isimleriyle de birlikte anılmıştır.

Gîsûsi sünbül ü daķi gül gonçedir femi

Rûy-ı nigâr şimdi gülîstânı andırır (G.46/2)

Güller bahar mevsiminin gelişiyile açılmaya başlar. Bülbüller baharın gelişiyile ağlamaya başlar. Beyitlerde bülbül-gül genellikle birlikte kullanılır. Bülbül güle kavuşamadığından her zaman ağlar, feryâd eder. Baharın gelişiyile, gülün ortaya çıkmasıyla bülbül yine ağlamaya başlayacaktır.

İrdi eyyâm-ı bahâr itdi hezârı zâr gül

Velve şaldı gülîstâna yine ğaddâr gül (G.82/1)

Gül rengi itibariyle kana benzetilir. Divanda Hz. Yusuf'un gömleğinin kana bürünmesi olayına telmih yapıldığı görülmektedir. Hz. Yusuf kardeşleri tarafından kuyuya atıldıktan sonra onun öldüğünü ispatlamak için onun gömleğine bir hayvanın kanını sürüp babalarına götürmüşlerdir. Beyitte de onun kanlı gömleğini belirtmek için gül-pîrehen ter kibine yer verildiği görülmektedir.

'Arz-ı hâl itmeğē ol Yûsuf-ı gül- pîrehene

Çâh-ı endişeye düşdüm oyalandım bu gice (G.131/4)

Gül tarihlerde memduh için övgü unsuru olarak kullanılmıştır. Övülen kişilerin genç olduğunu belirtirken gül-i nevres tamlamasına yer verilmiştir. Gül kelimesinin geçtiği bütün beyitlerde ölüm unsuruna yer verilmiştir. Övülenin bedenini gül olarak tasavvur ederken o gül bedeninin solup toprak olduğunu belirtmiştir.

Bâkire bir duh̃ter-i pâkize-i nâzik-teriñ

Gül gibi şoldı cemâl-i bâ-kemâli nâ-gehân (T.173/1)

5.3.2. Gonca (Gonce)

Gonca gülün açılmaya başlamadan önceki halidir. Divanda gülden sonra en fazla sözü geçen çiçek türüdür. Genellikle sevgili münasebetiyle ele alınmıştır. Beyitlerde çoğu zaman şekli, rengi itibariyle dudak için teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. Sevgilinin dişleri incidir, içinde mücevher barındırır. Sevgili ağzını açtığında mücevherleri görünür. Bu hususla da gülün kapalı olan haline, goncaya benzetilir.

‘Âlemde ne var olsa hezâr ‘âşık-ı zârîñ

Bu gonce-dehen gül gibi sîmâ saña mahşûş (G.68/3)

Gonca kırmızı renkli olması münasebetiyle ele alınır. Kan da kırmızı olması sebebiyle gonca ile birlikte anılır. Âşık sevgilinin dudağını andıkça ona kavuşamaması yüzünden üzüntüsüyle ciğerine kan dolar.

Dehen-i tengine reşk itmededir şubh u mesâ

Ne şekil gonce-i neşküfte ciger-hûn olmaz (G.63/4)

Tarihlerde övülen için kullanıldığı görülmektedir. Övülenin genç, taze olduğunu belirtmek için goncaya yer verilmiştir. Memduhun genç bir gonca gül olduğunu söyleyerek onun genç yaşta öldüğünü belirtmiştir. Allah’ın onun kabrini gül bahçesi mesken eylemesi için de dua etmiştir.

Henüz bir gonce-i neşgüfte idi bâğ-ı ‘âlemde

Gülistân-ı cinânı aña mesken eyledi Allâh (T.226/2)

5.3.3. Sünbül

Sünbül; dağ ve kırlarda serbest yetişen, şehirlerin park ve bahçelerini süsleyen, renk renk çiçekleriyle olduğu kadar keskin ve güzel kokusuyla da büyüleyici güzelliğe sahip baharın müjdecisi bir çiçektir. Sünbül, Türkçe Sözlük’te “Zambakgillerden, soğanla üretilen, 15-20 cm yükseklikte, çiçekleri kuvvetli, kokulu ve türlü renkte çok yıllık bir süs bitkisi” olarak tanımlanmaktadır. Latince karşılığı hyacinthos olan sünbülün, dilimize

Farsça “sünbul”den geçtiği bilinmektedir. İlkbaharda salkım şeklinde açan bu çiçek, türlü renkleri olmakla birlikte daha çok açık mor rengi, keskin ve güzel kokusuyla dikkat çeker.¹⁴⁸

Divanda geçen bütün beyitlerde sevgilinin saçını münasebetiyle ele alınmıştır. Koyu ve kızıl rengi, boğum boğum olması, kokusu sebebiyle sevgilinin saçına benzer. Sünbül genellikle beyitlerde gül ile birlikte ele alınır. Sevgilinin saçının sünbül, dudağının ve yanağını gül olması gülistânı andırır. Sabâ rüzgârı sünbül kokan sevgilinin saçını dağıtır. Gül ile sünbülün birlikte kullanılmasının nedeni sevgilinin gül olan yanağına sünbül saçlarının dökülmesidir.

Gül-şen-i ‘aşk eylesem ıtlâk ‘aceb mi hüsnine

Ruğları gül çeşmi nergis zülfi benzer sünbüle (G.154/3)

5.3.4. Nergis

Nergis sarı veya beyaz renkte olan soğanlı bir çiçektir. Mitolojiye göre Narsis (Narkios), çok güzel ve aşktan anlamaz bir delikanlı imiş. Onu sevip de derdinden perişan olan kızlar, bu genci tanrılara şikâyet etmişler. Tanrıların verdiği ceza sonucu Narsis birgün dereye kendi aksini görüp âşık olur. Kendini seyrederken suya atlar ve boğulur. Vücudu çürüyüp yerinde göze benzer bir çiçek biter ve güzellere hayran ve baygın şekilde bakar. (Aslanaoğlu, 2014:529) Nergis divanda pek üzerinde durulan bir çiçek türü değildir. Bütün beyitlerde şekil benzerliği sebebiyle sevgilinin mahmur gözleri için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.

Dîde-i mestiniñ âşuftesidir nergis-i ter

Zülf-i şeb-bûsına sünbül nice mağbûn olmaz (G.63/3)

5.3.5. Erguvân, Yâsemin (Yâsemen)

Erguvân kırmızı renkte açan bir çiçektir. Divan edebiyatında da genellikle kırmızı oluşu sebebiyle ele alınır. Bu yüzden ateş, dudak, yanak, kan, şarab gibi unsurlarla ele alınır. Erguvâna divanda tek bir beyitte rastlanılmaktadır. Beyitte dudak ve şarab ile

¹⁴⁸ Gülay Karaman, Perişan Çiçek Sünbül ve Klâsik Türk Şiirinde İşleniş, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, C.1, S.2, 2012, s.289

birlikte ele alınmıştır. Dudağın kırmızılığının erguvandan çok olduğunu belirtmiştir. Onun şarab gibi kırmızı dudağını görünce erguvânın renginin gittiğini söylemiştir.

Erguvânıñ rengi gitdi la'l-i mey-gûnı görüp

Oldu 'ar 'ar kâmet-i sâkiye reşk ile dü-tâ (K.4/8)

Yâsemin beyaz ve sarı renkte çiçekleri açan güzel kokulu bir çiçek türüdür. Divanda bir beyitte ismi geçmektedir. Yâsemin sallantılı bir çiçektir bu yüzden de sevgilinin salınışıyla ele alınmıştır. Sevgili bağ da yürüdüğü zaman onun salınışından yaseminlerin titrediğini söylemiştir.

Ol kıyâmet-kâmetim reftâra gelse bağda

Yâseminler ditreşür her serv-i bâlâ şarşılur (G.32/3)

5.3.6. Lâle

Lâle divan edebiyatında gül ve goncadan sonra en çok üzerinde durulan çiçek türüdür. Ancak Fatîn Divanı'nda pek fazla üzerinde durulmamıştır. Lâle, bağ ve bahçeleri süsleyen önemli bir unsurdur. Rengi ve şekli itibarıyla teşbih ve mecazlarla ele alınmıştır. Divanda ele alınan teşbihlerden biri de lâlenin ortasında bulunan siyah rengi dolayısıyladır. Lâlenin ortasındaki siyah nokta âşığın sinesinde açılan yaralara ve sevgilinin benine benzetilir.

Tâb-ı gîsûsı virir sünbül-sitâna piç ü tâb

Lâleye hâl-i siyeh-fâmı olur dâğ-ı belâ (K.4/27)

Beyitlerde yara unsurunun dışında kullanılan diğer beyitlerin hepsinde sevgilinin yanağı münasebetiyle ele alınmıştır. Sevgilinin yanağı rengi ve kokusu dolayısıyla lâleye benzetilir.

Nâz ile reftâra geldikce kenâr-ı bâğda

Lâle-ruhsârıñ görüp olmaz mı şerm-sâr gül (G.82/3)

5.3.7. Şeb-bû (Şebboy), Benefşe (Menekşe)

Şeb-bû sarı ve turuncunun tonlarında olan güzel kokulu bir çiçek türüdür. Genellikle geceleri hoş koku yaymasıyla bilinir. Divanda üzerinde pek fazla durulan bir

çiçek değildir. Sünbül, gülistân gibi kelimelerle kullanılarak tenasübe yer verildiği görülmektedir. Divanda üç beyitte yer alan şeb-bû bütün beyitlerde sevgilinin kâkülü dolayısıyla ele alınmıştır. Sevgilinin saçının kokusu şeb-bûya benzetilmiştir.

Sünbül-i terdir dahi şeb-bûydur kâkülleri

Gülistân-ı dehrde hiç kalmadı yer sünbüle (G.154/2)

Benefşe genellikle koyu renkli, her yerde yetişebilen keskin kokulu bir çiçektir. Divanda bir beyitte kullanılmıştır. Beyitte güzelliği sebebiyle ele alınmıştır.

Hatt-ı nev-hîzin benefşe seyr idüp bî-ihtiyâr

Ârzu-yı bûs-ı dâmânıyla oldu hâk-pâ (K.4/28)

BÖLÜM 4

İNSAN

1. Umumi Olarak Güzellik ve Güzel

Güzellik, çoğunlukla adet olduğu üzere yüz güzelliği yahut fiziki güzellik olarak düşünülmektedir. Yüzdeki yahut vücuttaki diğer güzellik unsurları ile birlikte çeşitli hayallere konu olmakta ve farklı estetik algılarla işlenmektedir. Aslında insanın çevresinde çokça güzellik vardır ancak yine de güzellik için can ve gönül verilir, bütün manzaralar güzellikle güzelleşir ancak güzellik manzarası sadece sevgili ile güzelleşebilir. Âşık sevgilinin güzelliğinin kölesidir, sevgilinin adı güzellik masdarıdır, aşk âşığın gönlünde sevgilinin güzelliğinin sonucudur. Sevgilinin güzelliğini hesaplamak vaktinde ay şahid/güzeldir ve güneş ona müşabirdir. Sevgili bir güzellik güneşidir, ay ve güneş güzellikte sevgilinin kardeşidirler, gonca o güzelliğin şahitlerindendir, zahir güzelliştir ve görüntü de goncadır, sevgilinin güzellik bahçesi daima bir burç gibidir.¹⁴⁹

Fatîn Divanı'nda güzellik ve güzellik unsurları en çok ele alınan kavramlar arasındadır. Güzellik divanda birçok farklı tasavvurlarla ele alınır. Sevgili güzelliğiyle etrafı süsler. Sevgilinin güzelliği aya, güneşe teşbih unsuru olarak kullanılır. Onun yüzü ay ve güneş gibi parlak ve göz alıcıdır. Cihana nur saçar. Bundan dolayı aya ve güneşe benzetilen sevgili güzelliğiyle gökyüzünü süsler. Sevgili o kadar güzeldir ki onun mislinde bir güzellik bulunmaz. O güzelliğiyle herkesi kendine hayran bırakır.

‘Âlem-i hüsn içre ol meh hûr şekliñ gösterir

Lem'a-pâş olmuş cihâna nûr şeklin gösterir (G.28/1)

Hız. Yusuf yaratılmışların en güzeli olarak bilinir. O güzelliğiyle herkesi büyülemiş. Onu güzelliğini gören herkes kendinden geçermiş. Yusuf'un bu dillere destan güzelliği sevgili için teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. Onun güzelliğinin Yusuf'u andırdığını söylemiştir.

¹⁴⁹ İsmail Söylemez, Seyf-i Fergânî Divanı Tahlili (Kaside, Kıt'a ve Rubailer), Kırıkkale Üni.-Ankara Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ortak Doktora Programı, Kırıkkale, Ocak 2018, s.362

Ol şûh-ı nâzenine kıl olsam 'aceb midir

Hüsn ü cemâli Yûsuf-ı Ken'ânı andırır (G.46/4)

Sevgili güzellik bahçesinin süsleyicisidir. Sevgilinin bütün uzuvları bag, bahçeyi süsleyen çiçeklere benzetilir. Onun yanağı gül, gözü nergis, zülfü sümbüldür. (G.153/4) Sevgilinin pürüzsüz, beyaz yüzü kitabın sayfalarına benzetilir. Bu kitaba yazılan yazılar sevgilinin yanağına yazılır. Yüz sayfaya benzetilirken sevgilinin yanağı da bu sayfaları süsleyen yazılara benzetilir. Ayrıca güzellik kavramının kutsallığını belirtmek için Nûr ayetinden bahsedilmiştir. Sevgilinin yanağına yazılan yazının ayet-i Nûr olduğuna değinilmiştir.

Yazıldı 'ârızına kıl kalemle Âyet-i Nûr

Olur mı muşhaf-ı hüsnüñ gibi kitâb saña (G.14/5)

Sevgilinin güzelliğine teşbih olarak câmi unsuruna da yer verilir. Câmi “toplayan” anlamına gelen bir kelimedir. Divanda hem kutsallığı hem de toplanılan yer olması sebebiyle sevgilinin güzelliğine benzetilir. Sevgilinin bütün güzelliği yüzünde toplanmıştır. Sevgilinin yüzü câmi olunca kaşları da şekli dolayısıyla mihraba benzetilmiştir.

Câmi'-i hüsn ü melâhat oldığın îmâ ider

Farq olunmaz kaşları ol meh-veşiñ mihrâbdan (G.119/4)

2. Umumi Olarak Sevgili

Sevgiliyi ifade etmek için yâr, nigâr, rûy-ı nigâr, cânân, zülf-i cânân, kâkül-i cânân, meclis-i cânân, leb-i cânân, kad-i cânân, dergeh-i cânân, rûh-ı cânân, dil-ber, dil-dâr, şûh, şûh-ı mehlikâ, şûh-ı gaddar, şûh-ı şîve-kâr, şûh-ı nâzenîn gibi kelime ve terkiplerle kullanmıştır. Beyitlerde sevgilinin bütün uzuvları farklı tasavvur ve anlamlarla anılmıştır. Sevgilinin bakışları herkesi kendine hayran bırakır, onun saçının kokusu herkesi mest eder, kirpikleri âşığın canına kast eder, âşığın gönlü sevgilinin çene çukurunu mesken eyler, onun gamzesi âşığın gönlünü bir ok gibi deler. (G.76/1) Sevgili değerli olması münasebetiyle inci ile birlikte anılır. Sevgilinin dilşeri beyaz, parlak ve değerlidir ve bu yüzden inciye benzetilir. Sevgilinin dişleri inciye benzetilirken âşığın gözyaşlarının

da inciye benzetildiği görülür. Âşık sevgili için gözyaşı döker ve onun için döktüğü her gözyaşı değerlidir, kıymetlidir.

Dür gibi dendânını yârîñ taḥayyül eyleyüp

Dîdeden dürdâne-i eşki nisâr itdim bu şeb (G.18/3)

Âşık, sevgiliden hiçbir zaman vazgeçmez. Ölene kadar sevgili için çabalar. Sevgili uğruna öleceğini bilse de ondan vazgeçmek istemez. Âşığın gönlü sevgilinin saçına takılmıştır. Hem gönlün saça takılması hem de dâra asılmak tabirinin kullanılması asılmış insan olarak düşünülmektedir. Bu unsorda âşığın sevgili için can vermesini akıllara getirmektedir.

Ölmeyince geçmeyüz sevdâ-yı zülf-i yârdan

Çâre yok aşılmışuz ol dâra bir ben bir gönül (G.80/3)

Sevgilinin şâha benzetildiği görülmektedir. Padişahın itaat edilen biri ve tek hâkim olması, kul-köle olunması dolayısıyla sevgiliye benzetilir. (G.93/2) Sevgili âşık için kutsaldır. Âşığın gönlü sevgilinin dergâhındadır. Sevgilinin dergâhı Ka’be-i ulyadır. Âşığın her zaman arzusu Ka’be-i ulyaya ulaşmaktır.

Dergeh-i yâra ‘aceb mi ḥâhiş eylersem Faḫîñ

Çünkü herkes Ka’be-i ‘ulyâyı eyler ârzû (G.127/5)

Sevgili âşığa hiçbir zaman yüz vermez. Âşığa yüz vermemesi dolayısıyla da sevgili gaddar olarak adlandırılmıştır. Sevgilinin âşığa gaddarca davranması âşığın âhını alır, kalbini kırar. (G.7/5) Beyitlerde sevgiliden şîve-kâr olarak bahsedilmektedir. Sevgili nazıyla, edasıyla âşığın aklını başından alır. Âşığın akli, gönlü her zaman o şîve-kâr olan sevgilidedir.

Her dem o şîve-kârı temâşâdadır gönül

Haşr eyledim nigâhımı seyr-i cemâline (G.134/2)

3. Sevgilide Güzellik Unsurları

3.1. Saç (Zülf, Gîsû, Târ)

Saç sevgilinin en fazla ele alınan güzellik unsurlarındandır. Divanda zülf, gîsû, târ kelimeleri kullanılarak farklı tasavvurlarda ele alınmıştır. Sevgilinin saçının rengi dolayısıyla leylâ, şeb, sevdâ, küfr, kâfir, ud, anber gibi kelimelerle ele alındığı görülmektedir. Ud ve anber rengi dolayısıyla saç benzetilmiştir. Leylâ kelimesinin karanlık anlamından dolayı tevriyeli şekilde ele alınmıştır. Hem karanlık olması dolayısıyla sevgilinin siyah olan saçına benzetilirken hem de Leylâ ve Mecnun hikâyesine telmihte bulunulmuştur. (G.105/2) Kâfir kelimesiyle ele alınmasının sebebi kötülüğü nedeniyle siyah olarak düşünülmesi sebebiyledir. Saçın küfre benzetilmesi ise çokluğu, rengi dolayısıyladır ve kesret olarak düşünülmektedir. Renginin siyahla ilişkilendirilmesinin sebebi ise imanın zıddı olması ve sıkıntı vermesinden dolayıdır.

Küfr-i zülfün kağı kâfirdir 'aceb inkâr iden

Dil virüp îmân iderken bunca ruhbânlar saña (G.2/5)

Saç uzun olması dolayısıyla şekil bakımından halkaya, zincire benzetilir. Saçın zincire benzetilmesinin başka bir sebebi ise yakalanması, bağlanması hususuyldır. Bu yüzden bend, zindân kelimeleriyle de birlikte anıldığı görülmektedir. Âşığın gönlü sevgilinin zincir olan saçına bağlanmıştır. Âşık sevgilinin saçlarının esiri olmuştur.

Başına başdan başa zindân eyler 'âlemi

Dil hele zencîr-i zülf-i yâra bend olsun da gör (G.29/4)

Divanda perişan, sâhir, târ-mâr kelimeleri âşığın içinde bulunduğu durumu anlatmak için kullanılmıştır. Rüzgâr âşığın saçını dağıtarak perişan ederken âşığın gönlünü de perişan eder. (G.33/3) Sevgilinin saçlarının sâhir olarak anılması ise âşığın gönlünün ona bağlanmasıyla ilgilidir. Sevgilinin saçları sanki büyü yapılmış gibi âşığın gönlünü kendisine bağlar.

Gönlümü bend eylemezdi zülf-i sâhir olmasa

Müslümâna rahm iderdi âh o kâfir olmasa (G.132/1)

Sevgilinin saçı kokusu itibariyle sünbül, şeb-bû, anber gibi unsurlara benzetilir. Koku unsurunun ele alındığı çoğu beyitlerde sünbül ile beraber kullanıldığı görülmektedir.

Sünbülün şekil bakımından da saçla ilgisi bulunmaktadır. Şeb-bûnun geceleri kokması ve şeb kelimesinin de gece anlamına gelmesinden dolayı sevgilinin siyah saçı ile ilişkilendirilmiştir. (G.63/3)

Gîsûsi sünbül ü daği gül goncedir femi

Rûy-ı nigâr şimdi gülistânı andırır (G.46/2)

Saçın uçlarının kıvrımlı oluşu sebebiyle çevgâna, yakalanması ve kavuşması sebebiyle gönül de gûya benzetilmiştir. Çevgânın gûy ile birleşmesi âşığın gönlünün sevgiliye ulaşmasına benzetilir.

Çekmediği kalmadı çevgân-ı zülf-i yârdan

Şahn-ı gamda öyle gûy-ı vuşlatı kapdı gönül (G.84/3)

3.2. Kâkûl (Perçem, Turrâ)

Kâkûl divanda perçem, turrâ gibi kelimelerle de anılır. Kâkûl alnın üzerine dökülen saçlara verilen isimdir. Saç başlığında değinilen bütün unsurlar kâkûl içinde benzer ilgiler içerisindedir. Kâkûlün koku itibariyle sünbül, şeb-bû gibi güzel kokan çiçeklere benzetilmesi, rengi itibariyle sevdâ, leylâ kelimeleriyle anılması, âşığın gönlünü perişan etmesi hususlarına değinilmiştir.

Sünbül-i terdir dahi şeb-bûydur kâkülleri

Gülsitân-ı dehrde hiç kalmadı yer sünbüle (G.154/2)

Perçemin sevgilinin yüzünü örtmesi, onun güzelliğini saklaması hususuna yer verildiği görülür. Perçemin ben ile münasebetine de değinilmiştir. Sevgilinin perçemi benini kapatmaktadır. Beyitte sevgilinin beninin de cim harfine benzetildiği görülmektedir. Sevgilinin beni bir mücevher gibi sevgilinin saçının arasından parlamaktadır.

Nokta misâli hâl ile ol zülf-i perçeme

Cîm kıt'asında harf-i mücevher midir disem (G.102/5)

3.3. Göz (Çeşm, Dîde, Ayn)

Divanda göz için bahsedilen en fazla unsur kan dökücülüğüdür. Sevgilinin gözleri delicidir, âşığın kalbini deler geçer. Onun gözleri âşığın canına kast eder.

Râziyuz her vech ile tîğ u nigâh u ğamzeye

Bendeyüz ol gözleri ħûn-ħâra bir ben bir göñül (G.80/4)

Göz şekil benzerliği yönüyle badem ve nergise benzetilir. Bademin bir meze oluşu sebebiyle de içki meclislerinin anıldığı beyitlerde kullanıldığı görülmektedir. Nergisin uyku verme özelliği yüzünden de mest kavramıyla birlikte ele alınır.

(F)Dün gice hem-bezm olup ol gözleri bâdâm ile

(M)Şubh olunca neş'e- yâb oldum mey-i gül-fâm ile (G.149/1)

Gözün süzgün bakışı beyitlerde mest, mahmur, bimâr kelimeleriyle dile getirilmiştir. Sevgili siyah gözleriyle âşığı mest eder, sevgilinin gözlerinin mahmurlu bakışı âşığı hasta eder. Sevgilinin nergise benzeyen, mest eden gözleri etrafa fitneler saçarak, kargaşaya yol açar.

Ol nihânî ğamzelerden kim iderdi ihtirâz

Çeşm-i mestinde eger biñ fitne zâhir olmasa (G.132/3)

Divanda sevgilinin gözü âşığın gönlünü çalması, kendine bağlaması münasebetiyle cadû, sâhir, fettân, füsunkâr gibi kelimelerle anıldığı da görülmektedir. Sâhir kelimesinin geçtiği beyitlerde sihr, efsun gibi kelimeler kullanılarak tenasübe yer verildiği görülmektedir. Sevgilinin gözleri sihir yapılmış gibi âşığı kendisine bağlar.

Baňa sihr-i nigâhıñla ne lâzım eylemek efsûn

Ne rütbe gözleri sehhâr imişsiñ añladım artık (G.73/3)

Divanda göz unsurunun âhû ile benzerliğine de değinilmektedir. Âhu iri ve siyah, güzel gözleri olan bir hayvandır. Bu yüzden sevgilinin gözlerinin güzelliği âhûnun gözlerine benzetilir. Ayrıca Çin, âhûlarıyla meşhur bir ülkedir. Bazı beyitlerde de Çin ile beraber anıldığı da görülmektedir.

Nigâh-ı nîm ile yakdı beni ol gözleri âhû

Nola Çîn ü Hıtâ 'ya gitse dil âheste âheste (G.147/3)

3.4. Gözbebeği (Merdüm-i çeşm)

Gözbebeği önemli bir insan organıdır. Divanda merdüm-i çeşm olarak üç beyitte yer almaktadır. Gözbebeği âşık için çok değerlidir. Bu yüzden sevgiliyi ifade ederken de onu gözbebeği olarak vasıflandırmaktadır. Sevgiliyi kendi gözbebeğinin yerine koymaktadır ve onun için gözbebeğini feda edeceğini söylemektedir.

(F)Sevdi o mâhı merdum-ı çeşmim gibi gönül

(S)Envâr-ı hüsni dîde-i ağıâra düşmesün (G.125/7)

3.5. Gamze (Yan Bakış)

Gamze unsurunun kullanıldığı çoğu beyitte yaralama ve öldürme hususları ile ele alınmaktadır. Bu hususlara kılıç, hançer, tîg, sinân kelimeleriyle rastlanılmaktadır. Gamze unsuru beyitlerde genellikle nigâh u gamze şekliyle ele alınmıştır. Âşık sevgiliden gelen her şeye razıdır. Sevgili delici bakışlarıyla âşığın gönlünü delip kana çevirse de âşık bundan hiçbir zaman şikâyet etmez.

Râzıyuz her vech ile tîg u nigâh u gamze

Bendeyüz ol gözleri hûn-hâra bir ben bir gönül (G.80/4)

Âşık sevgilinin ona acımayacağını, ondan ümit beklemeyeceğini bilir. Ondan yana ümidi olmasa da onun bakışlarından mahrum kalmak istemez. Âşığın sevgili uğruna canını vermesi onun için kutsallık arz eder. Onun uğruna canını verdiğinde kendisini şehidlik mertebesine ulaşmış sayar.

Tîg-i gamzeyle beni bir gün şehîd eyler Faîn

İtmem ümmîd-i hayât ol gözleri hûn-hârdan (G.121/5)

Divanda gamzenin öldürücü, acımasız olduğunu belirtmek için cellâd unsuruna da yer verildiği görülmektedir. (G.30/2) Sevgilinin gamzesi âşığı kendisine bağlar. Bu yüzden gamzesi büyücü olarak tasavvur edilir.

Her zamān erbâb-ı ‘aşka başka bir efsûn okur

Haylice sihr-âşinâdır gamzesi cânânımıñ (G.76/3)

Gamzenin karışıklık çıkarması, aldatan, hileci olması vasıflarını dile getirmek için gammaz, mekkâr sıfatları kullanılmıştır. Gammaz ve mekkâr kelimeleri divanda birer beyitte zikredilmiştir. Gamzenin ne kadar hileci olduğunu belirtmek için âşığın gönlünün sevgilinin kâkülüne düşse de gamzesine düşmemesini söylemiştir.

(S)Düşsün belâ-yı kâküline tek esîr-i ‘aşk

(Z)Gamzeñ gibi bir âfet-i mekkâra düşmesün (G.125/3)

3.6. Dudak (Leb, La’l)

“Leb ya da açık istiare yoluyla doğrudan la’l olarak da anılan dudak, bütün divan şairlerinin çeşitli benzetmeler üzerinde durduğu önemli bir güzellik unsurudur. Tek başına ele alınabildiği gibi, çevresinde bulunan ayva tüyleri, ben, dil, diş, tebessüm, çene ve saçla ilişkili olarak da değişik hayallere konu edilir.”¹⁵⁰ Tasavvufi anlamda yokluk, vahdet, fenâfillah; manevi feyz ve neşe, Hakk’ın sözü, sözün gizli söylenmesi ve sır anlamındadır.¹⁵¹

Dudağın şarap, kadeh ile ele alınmasının sebebi şekli, rengi ve tadı sebebiyledir. Şarabın neşe ve keyif vermesi yönüyle de dudak ile birlikte ele alındığı görülmektedir. Kadeh sevgilinin dudağının aksini dahi görse onu kıskanmaktadır. (G.125/5) Şarab içildiğinde verdiği sarhoşlukla mest eder, neşe verir. Divanda ele alınan beyitlerde şâir şarab olmasa da sevgilinin dudağının ona yeteceğini söylemiştir.

Ayağıñ başına çal cür’aña yok minnetim sâkî

Yeter neş’e baña la’l-i lebi dil-dâra bakdıkça (G.142/2)

Divanda dudağın fazlasıyla ele alındığı unsurlardan biri de la’ldir. La’l kırmızı renkte değerli bir taştır. Bundan dolayı rengi ve değerli olması sebebiyle sevgilinin dudağına benzetilir. La’lin Bedehşân’da çıkarılması dolayısıyla la’l-i Bedehşân terkinin

¹⁵⁰ Mehtap Erdoğan Taş, Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili, Kitabevi yay., 2.Baskı, İstanbul, 2018, s.294

¹⁵¹ Kaplan Üstüner, a.g.e., s. 327

de kullanıldığı görülmektedir. Bazı beyitlerde la'l tek başına dudak olarak da kullanılmıştır. Beyitte sevgilinin dudağı la'l olarak anılırken âşığın derdinin çaresinin sevgilinin dudağında olduğu söylenmiştir. Dudağın âşığa sıhhat vermesi unsuruna da değinildiği görülmektedir.

Marîz-i 'aşkının la'l-i lebiñdir derdime çâre

Olur olmaz devâ ile gönül şıhhat-pezîr olmaz (G.62/4)

Sevgilinin dudağı tadı ve lezzeti dolayısıyla şeker ve bala benzetilmiştir. Sevgilinin dudağı için “kand-i leb, şeker-leb, sükker-leb” ifadelerinin kullanılığı görülmektedir. Şeker-papağan münasebetiyle de beyitlerde ele alınmıştır. Papağanın şeker yedikten sonra konuşmasına değinilirken âşığın o şekere benzeyen dudağına hasret kaldığını söylemiştir. Sevgilinin dudağından şirin olarak bahsetmesi de yine şeker ile münasebeti dolayısıyladır. Sevgilinin sözlerinin güzel, tatlı olması onun dudağından şirin olarak bahsedilmesine sebep olmuştur. (G.50/3)

Çok mudur tûfî gibi güftâra başlarsañ Faîñ

Hasretiz ol la'l-i sükker-bâra bir ben bir gönül (G.80/5)

Dudağın âb-ı hayât, İsâ, Kevser gibi unsurlarla ele alındığı görülmektedir. Sevgilinin dudağı can bahşetmesi özelliğinden dolayı âb-ı hayata, değerli ve kutsal olması sebebiyle de kevsere benzetilmiştir. Bir beyitte “İsâ-leb” terkibi içinde yer alması Hz. İsâ'nın ölüleri diriltme özelliği sebebiyledir. Bu yüzden sevgilinin dudağı can verme, diriltme özelliğiyle Hz. İsâ'ya benzetilmiştir. (G.124/4)

Beñzer şarâba vech-i şebah olmasa bile

Âb-ı hayât-ı la'line kevser midir disem (G.102/2)

3.7. Ağız (Dehen, Dehan, Fem)

Sevgilinin ağzı genellikle kapalı oluşu ve küçüklüğü dolayısıyla ele alınır. Divanda ağız çoğu beyitte gonca unsuru ile ele alınmıştır. Gonca kapalı olması, kırmızı rengi ve küçüklüğü dolayısıyla ağız için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Bazı beyitlerde sevgili gonca-dehen, gonca-fem olarak anılmıştır. Yine gonca unsurunun ele alındığı bazı beyitlerde de bülbül ile münasebetine değinildiği görülmektedir.

Bir gonce femiñ bûlbûl-i nâlendesiyim ki

Al ruhlarını her gül-i ra'nâya değışmem (G.107/5)

Bir beyitte sevgilinin ağzı tatlı ve güzel söz söylemesi dolayısıyla “şirin” olarak ele alınmıştır. (G.83/2) Bir beyitte ise sevgilinin ağzı değerli taşların muhafaza edildiği hokkaya benzetilmiştir. Onun hokkaya benzeyen dudağının âşığın gönlünü viraneye çevirdiğini söylemiştir.

Tîr-i siteminden nola feryâd idersem

Biñ dâd idersem

Dil-ğânemi vîrân iden ol kaşı kemândır

Ol hokka dehândır (Mst.2/6)

3.8. Diş (Dendân)

Diş divanda pek fazla üzerinde durulan bir unsur değildir. Kullanılan bütün beyitlerde dişle ilgili inci benzetmesine yer verilmiştir. İnci zor elde edilen değerli bir mücevherdir. Bu yüzden değerli oluşu, elde edilmesi zor oluşu sebebiyle sevgilinin dişlerine benzetilir. Sevgilinin dişlerinin kıymetli oluşu vurgulanırken incinin denizden çıkarılmasının konu edildiği de görülmektedir.

Dendân-ı dürer-bârını hülyâya düşürdüm

Ol gevher-i zî-kıymeti deryâya düşürdüm (G.105/1)

Dişlerin sıralı bir şekilde olması ve ağzın açılmasındaki ilgisi sebebiyle söz için de bir unsur olarak kullanılmıştır. Şâirin sözleri kıymetlidir ve sevgiliyi anlattığında daha da çok kıymetli olur. Şâir sevgilinin inciye benzeyen dişlerini anlattığı için sözlerinin de parlak bir inci gibi olduğunu söylenmiştir.

O mehiñ gevher-i denânını vaşf itmededir

Sözleri nice Fağîn'iñ dür-i meknûn olmaz (G.63/5)

3.9. Yanak (Ârız, Rûh, Rûhsâr, İzâr) ve Yüz (Sûret, Çehre, Çihre, Rûy, Likâ)

Yüz ve yanak aynı unsurlar içerisinde ele alınırlar. Bu yüzden ikisini aynı başlık altında ele alacağız. Yüz ve yanak ile ilgili benzetmeler arasında en çok gül tasavvuruna rastlanılmaktadır. Sevgilinin yüzü ve yanağı rengi, kokusu, şekli yönüyle lâle ve güle benzetilmiştir. Sevgilinin yanağı o kadar güzeldir ki hiçbir gülde onun güzelliği yoktur. Onun güzelliğini gören bütün güller kıskançlıktan daha çok kızarırlar. (Ş.9/1) Sevgilinin yanağı ve yüzünün güle benzetildiği çoğu beyitte bülbül ile beraber anıldığı görülmektedir. Âşık gül yanaklı sevgilinin aşkıyla bülbül gibi inlerken onun kendisine arkadaş olacağını söylemiştir.

‘Âşıkıml gülşen-i ‘âlemde o gül-ruhsâra

Bülbül-i zâr olursa n’ola dem-sâz baña (G.13/4)

Lâle tasavvurunun geçtiği beyitlerde kırmızı rengi dolayısıyla ele alınmıştır. Sevgilinin yanaklarının al al olup lâleye benzediğini söylemiştir. (G.29/1) Lâle ortasındaki siyahlığı dolayısıyla sevgilinin yanağının ateşiyle âşığın sinesindeki açtığı yaraya benzetilmiştir. Ateşin yakması ve siyah renk münasebetiyle anıldığı görülmektedir.

Âteş-i ruhsârıñı ‘arz eyledikçe sevdiğim

Sînede her dâğıml lâle misâl itmez misin (G.110/2)

Yüzün ve yanağın ateşe ve muma benzetilmesinin sebebi parlaklığı, yakıcılığı ve kırmızı renkte oluşu sebebiyledir. Güneş, yanmak, hindû, ateş kelimelerinin beraber kullanılarak tenasübe yer verildiği görülmektedir. Sevgilinin yanağının âşığı yaktığına değinerek yakıcılığın siyah renginden dolayı yanağın üzerindeki benin siyahlaşarak hindûya benzetildiği söylenmiştir.

Tâb-âver olmayup mihr-i ‘izâr-ı yâra hâl

Yandı hindûlar misâli ateş-i ruhsâra hâl (G.89/1)

Şem unsurunun anıldığı beyitlerde pervane-gönül ilgisiyle ele alındığı görülmektedir. Pervane meclislerin vazgeçilmez unsurudur. Pervane mumun çevresinde dönerek yanar. Bu sebeple mum sevgiliye benzetilirken âşık da onun etrafında dönen pervaneye benzetilir.

Bezm-i rindânda şem'i ruhuñ andım bu gice

Yine pervâne-şîfat âteşe yandım bu gice (G.131/1)

Yüzün ve yanağın güneşe ve aya benzetilme sebebi ise şekli, parlaklığı, aydınlığı ve rengi dolayısıyladır. Sevgilinin yüzü âlemi aydınlatan güneşe benzetilir. Onun yüzünün parlaklığı o kadar fazladır ki ona bakanların gözlerindeki parlaklık söner.

Dünki gün bir nigeht itdim fer-i dîdem gitdi

Rûyına şems-i cihân dirler idi gerçek imiş (G.66/3)

Aynaya benzetilmesi ise parlaklığı, rengi, temiz oluşu sebebiyledir. Papağanın ayna karşısında konuşması unsuru da ele alınmıştır. Âşık sevgilinin aynaya benzeyen yüzünü gördükçe papağan gibi konuşmaya başlar. Yanak ve ayna unsurunun beraber ele alındığı başka bir unsur ise İskender ile olan ilgisidir. Sevgilinin yanağı İskender'in dünyayı gösteren aynasına benzetilmiştir.

Âyîne-yi ruhsârına bir vechle söz yok

Zîrâ aña mirât-ı Sikender de dimiş var (G.38/2)

Bir beyitte ise sevgilinin yanağının parlaklığı dolayısıyla Nûr suresine benzetildiği görülmektedir. Ayrıca sevgilinin yanağı beyaz, temiz bir sayfaya benzetilmiştir.

Qıl kalemle resm olunmuş şafha-yi ruhsâra haq

Qıl nazâr Nûr-ı âyetin tefsîr ider hem-vâre haq (G.69/1)

3.10.Kaş (Ebru)

Sevgilinin güzellik unsurları arasında önemli bir yere sahiptir. Sevgilinin diğer güzellik unsurlarıyla beraber kullanıldığı görülse de divanda sıklıkla kirpik ile anılmıştır. Beyitlerde kaş genellikle şekli itibariyle ele anılmıştır.

Mihrabın kavisli olması şekli itibariyle sevgilinin kaşına benzetilir. Bazı beyitlerde câmi, kible gibi unsurları da kullanarak tenasübe yer verilmiştir. Ayrıca câmi ibadet mekânlarından ve Allah'ın güzelliğinin tecelli ettiği yer olarak bilinir. Sevgilinin yüzü de Allah'ın tecelli ettiği yerdir. Bu yüzden kutsallığını ifade etmesi, önemini belirtmesi açısından sevgilinin kaşına benzetildiği görülür.

Câmi'-i hüsn ü melâhat oldığın îmâ ider

Farķ olunmaz kaşları ol meh-veşin mihrâbdan (G.119/4)

Kaşın yine şekil olarak hilale benzetildiği görölmektedir. şeklen benzetilmesinin yanı sıra hilalin az görünmesi münasebetiyle de anılmıştır. Sevgilinin âşığa kendisini az göstermesi sebebiyle de hilal unsuruna yer verilmiştir. Buna vurgu yapılan bir beyitte şâir on iki aydır sevgiliyi görmediğini ve sabrının kalmadığını söylemiştir. Sevgilinin yüzünü görmek âşık da bayram sevinci yaratır. Beyitte mâh- rûze terkebine yer ver verilmiştir. Ramazan ayı hilalin görünmesiyle başlar. Hilalin görünmesiyle âşık sevgilinin yüzünü görür. Âşığın sevgilinin yüzünü görmesi onun için bayram gibidir. (G.48/2)

Görmedim on iki aydır o hilâl-i ebrûyı

Ŧâķatim hecr ile Ŧâķ oldu görünmez mi daha (G.12/4)

Divanda sevgilinin kaşı için en çok yapılan benzetme unsuru kemandır. Yayın sevgilinin gönlünü delmesi özelliği vardır. Yay ile atılan kirpik okları âşığı yaralar. Beyitlerde kaş, kirpik, bakış unsurlarının bir bütün olarak beraber ele alındığı görölmektedir. Yine âşığın gönlünü yaralaması hususu içerisinde kılıç unsuruna yer verildiği de görölmektedir. (G.65/2)

Ne var bir kez nigâh-ı luŦ ile bak ey kemân-ebrû

Ciger-gâhım nişân-ı tîr-i müjgân oldu gitdikçe (G.141/2)

3.11.Kirpik (Müje, Müjgân)

Kirpik de sevgilinin önemli güzellik unsurlarından biridir. Divanda sadece yedi beyitte zikredilmektedir. Bütün beyitlerde kirpiğin yaralayıcı, öldürücü özelliğine yer verilmiştir. Bir beyitte ok unsuruna yer verilirken diğer bütün beyitlerde kılıç unsuruna yer verilmiştir. Ok ve kılıç öldürücü özelliğinin yanı sıra şekil olarak da benzerlik göstermektedir. Sevgili kirpikleriyle âşığın canına kast eder, onun gönlünde yaralar açar. Âşığın gönlünde açtığı yaralar ölene kadar geçmez.

Tîğ-ı müjgânı geçende cânıma kâr eyledi

Haşre dek gitse 'aceb midir ciğerde yâresi (G.159/2)

3.12.Ben (Hâl)

Ben divanda siyah rengi, kokusu, küçüklüğü itibariyle ele alınmıştır. Fatîn Divanı'nda pek rastlanılan bir güzellik unsuru değildir. Ben küçüklüğü dolayısıyla anılırken bu küçüklüğünü belirtmek için bazı beyitlerde nokta unsuruna da yer verildiği görülmektedir. Sevgilinin beni perçeminin arasından bir nokta gibi görünür. Ayrıca küçüklüğünü belirtmek için cim harfine de benzetilmiştir. Onun beninin değerini belirtmek için mücevher olarak da tasavvur edilmiştir.

Nokta misâli hâl ile ol zülf-i perçeme

Cim kıt'asında harf-i mücevher midir disem (G.102/5)

Ben rengi ve kokusu sebebiyle anbere benzetilir. Anberin siyah renli oluşu ben ile ilişkilendirilmiştir. Aynı beyitte müşğ ile de ilişki kurulduğu görülmektedir.

Müşge nice teşbîh ideyim belki haâtadır

Hâl-i siyehiñ 'anbere beñzer de dimiş var (G.38/4)

Sevgilinin beni onun beyaz yanağının üzerinde aks etmektedir. Yanağından aks eden ben gönüldeki süveydaya benzetilir. Süveyda gönülde oluşan siyah bir lekedir ve İlâhi aşkın tecelli ettiği yer olarak bilinir. Bu yüzden ben hem siyah rengi dolayısıyla hem de sevgilinin âşığın gönlünde yer etmesi münasebetiyle süveyda olarak anılmıştır.

Ruhsâr-ı beyâzında olan hâl-i siyâhı

'Aks itdi dile oldu süveydâ-yı mahabbet (G.21/2)

Beyitlerde benin siyah renkte olması dolayısıyla Hindû, Habeş, yara ve lâle kelimeleriyle ele alındığı da görülmektedir.

Tâb-ı gîsûsı virür sünbül-sitâna pîç ü tâb

Lâleye hâl-i siyeh-fâmı olur dağ-ı belâ (K.4/27)

3.13.Boy (Kâmet, Kadd)

Divanda boy, uzunluğu, salınışı, inceliği, düzgünlüğü sebebiyle ele alınır. Boy unsuru da sevgilinin güzellik unsurları arasında en çok zikredilen unsurlardan biridir. Boyun divanda en fazla kullanılan unsuru servidir. Uzunluğu, düzlünlüğü, salınışı yönüyle

sevgilinin boyuna teşbih edilir. Sevgilinin boyu o kadar güzeldir ki bahçede salındığında onun boyunun güzelliğiyle âşık zevk ve sefâ içinde olur. (G.56/4) Servi genellikle su kenarlarında yetişir. Servi-su münasebetinin ele alındığı beyitte âşığın gözyaşı ile ele alınmıştır. Âşık sevgilinin boyunu gördükçe gözyaşı döker. Gönlü de bir servi gibi su kenarını mesken eyler.

Ol serv-i kâmetiñ yolına eşk idüp nisâr

İtdi kenâr-ı cûyda âhîr maķar gönül (G.81/2)

Boy ile ar'ar ve sanavber arasındaki ilgi ise sevgilinin boyunun uzunluğu ve düzgünlüğüne dayanır. Beyitlerde ar'ar ve sanavber genellikle beraber kullanılmışlardır.

Ḳadd-ı bülend-i yâra şanavber midir disem

Yoḡsa o serv-i kâmete 'ar'ar mıdır disem (G.102/1)

Tûba cennet ağacı olarak bilinen, kökleri yukarı, dalları aşağı doğru olan bir ağaçtır. Yüksekliği ve uzun oluşu sebebiyle sevgiliye benzetilir. Cennet varlığı olması sebebiyle sevgilinin kutsallığını belirtmek için kullanılır. Sevgilinin boyunun Tûba da bile olmadığını söyleyerek mübalağa sanatına yer verildiği görülmektedir.

Ḳad-ı cânâneye beñzer didüñ ammâ vâ'iz

Ṭoḡrı söyle bu edâ var mı ḳad-i ṭûbâda (G.137/3)

Divan şiirinde sevgilinin boyu şekli bakımından elif harfine benzetilir. Ancak Fatîn Divanı'nda bu benzerlik sevgili için değil âşık için kullanılmıştır. Âşık sevgilinin aşkına düştüğünden beri elif gibi dimdik olan boyu bir dal gibi bükülmüştür.

Şorarsañ ey ḳaşı yâ çille-i 'aşkı çekenden şor

Elif-i ḳaddim büküldü döndi dâla inceden ince (G.133/5)

Sevgilinin boyunun kıyâmete benzetilmesi kâmet ve kıyâmet kelimelerinin aynı kökten gelmesi dolayısıyladır. Ayrıca kıyâmet gününde görülecek kargaşa âşıkların arasında, gönüllerinde meydana gelecek kargaşa münasebetiyledir. Sevgilinin kıyâmet olan boyu bağda salındıkça onun salınışıyla bağdaki çiçekler titreşir, kendinden geçer.

Ol kıyâmet kâmetim refîâra gelse bâğda

Yâsemenler ditreşür her serv-i bâlâ şarşılır (G.32/3)

Yine sevgilinin boyu inceliği, düzgünlüğü ve tazeliği sebebiyle fidana benzetilir. Âşık sevgilinin fidan olan boyuna tutuldukça meyhaneleri mesken eylemiştir. Onun aşkıyla sarhoş olup, divane olmuştur. (G.137/2) Başka bir beyitte onun tazeliğine değinerek bağda sevgilinin salınarak gittiğinde servilerin bakakaldığını söylemiştir.

Ķâmetiñ 'arz eyle bir lahza nolur ey nev-nihâl

Muntazırdır bâğda serv-i hırâmânlar saña (G.2/4)

3.14.Hat (Ayva Tüyleri)

Hat ayva tüyleri anlamına gelmektedir. Divanda pek fazla üzerinde durulan unsurlardan biri olmasa da farklı tasavvurlarda ele alındığı görülmektedir. Ayva tüylerinin yeni çıkarken açık yeşil renkte olması ve tazeliği sebebiyle çemenzâr tasavvuruna yer verilmesine sebep olmuştur. Âşık sevgilinin hattını gördükçe sanki bir çemenzâr seyrediyormuş gibi hisseder.

Her zamân hâtırıma hatt-ı ruh-ı yâr gelür

Bu temâşâ baña biñ seyr-i çemen-zâr gelür (G.40/1)

Ayva tüyleri rengi, kokusu, tazeliği dolayısıyla benefşeye benzetilir. Benefşenin yeşil yaprakları ayva tüyleri ile ilişkilendirilir. Bir beyitte geçen hat-benefşe ilişkisi taze oluşu dolayısıyla ele alınmıştır. Âşık sevgilinin benefşeye benzeyen hattını gördükçe onu seyretmeye doyamaz. Sürekli sevgiliyi aruzaladığını ve onun ayağının toprağı olacağını söyler.

Hatt-ı nev-hîzin benefşe seyr idüp bî-ihtiyâr

Ârzu-yı bûs-ı dâmânıyla oldı hâk-pâ (K.4/28)

Ayva tüyleri siyah rengi dolayısıyla yazıya benzetilirken yüzün mushaf olarak tasavvuru dolayısıyla ayete benzetildiği de görülmektedir. Sevgilinin yanağı o kadar pürüzsüzdür ki en güzel yazılar oraya yazılır. (G.37/2) Ayet olarak anıldığı beyitte aydınlığı dolayısıyla Nûr ayeti ile ele alındığı görülmektedir.

Var ise haţf ile Nûr âyetin itdin tefsîr

Şafha-yı hüsnine bakdıkça kitâb añlaşılır (G.50/2)

Yine siyah rengi dolayısıyla beyitlerde siyahkâr, karanlık gibi kelimelere yer verildiği de görülmektedir. Sevgilinin parlak yüzünü ayva tüyleri bir nikâb gibi gizlemiştir, karanlığa çevirmiştir. (G.14/4) Sevgilinin al al olan yanaklarının üzerinde ayva tüyleri o kadar güzel görünmektedir ki âşık hayran hayran bu güzelliği seyretmektedir.

Âl ruhsâr üzre nev-haţf-ı siyeh-kârıñ seniñ

Seyr idelden vâlih ü hayrân olan çeşmimdir o (G.126/4)

3.15.Çene (Zenehdân, Zekân)

Çene divanda sadece iki beyitte rastlanılan bir unsurdur. Bir beyitte sevgilinin güzellik unsurlarından dudak ile anılırken sevgilinin çenesinin güzelliğini ve parlaklığını ifade etmek için gümüş ve altına benzetilmiştir. (G.46/5) Diğer beyitte ise çene daha çok şekil benzerliği yönüyle kuyuya benzetilmiştir. Yine bu beyitte de sevgilinin dudağıyla birlikte anılmıştır. Kuyu ile benzerliğinin bir başka yönü ise esirlerin mekânı olmasıdır. Âşık da gönlünü sevgilinin çene çukuruna mesken eylediğini söylemiştir. Âşığın gönlü de sevgilinin esiri olmuştur.

Göñül mesken idelden kendüye çâh-ı zenaĥdânı

Leb-i cân-baĥş-ı cânânında buldu âb-ı ĥayvânı (G.164/1)

3.16.Alın (Cebin)

Alın da çene gibi divanda çok az rastlanılan unsurlardandır. Sadece bir beyitte zikredilmektedir. Alın parlaklığı sebebiyle meh-cebin terkibi ile ele alınmıştır. Mihr, meh, nûr gibi kelimelerle de anılarak tenabüse yer verildiği görülmektedir.

Mihre teşbîh eylemem bir vech ile ruhsârını

Kesb-i nûr eyler felek ol meh-cebînimden benim (G.104/3)

3.17.Kulak (Gûş)

Kulak da divanda pek rastlanılan bir unsur değildir. İki gazel beytinde geçerken diğerleri tarih beyitlerinde geçmektedir. Bir beyit hariç diğer beyitlerde duymak, dinlemek anlamlarında kullanılmıştır. Bir gazel beytinde kulak asmak deyimi kullanılarak sevgilinin rakibi dinlememesini söylemiş ve rakibi dinlerse âşık gönlünün paramparça olacağını dile getirmiştir. (G.147/4) Bir başka gazel beytinde ise âşık sevgilinin ona yüz vermemesinden dolayı çok ahlar çektiğini ancak bundan şikâyetçi olmadığını, ah edişlerinin kulağa ninni gibi geldiğini söylemiştir.

Nice germ-ülfet olur ol tıfl-ı sengin-dil ile

Gûşına ninni gelür bu âh-ı serd-i iştiyâk (G.72/2)

3.18.Boyun

Boyun divanda sadece üç yerde zikredilmektedir. İki gazel beytinde biri ise lugaz beytinde yer almaktadır. İki gazel beytinde sevgilinin başka bir güzellik unsuru olan saç ile birlikte anılmıştır. Sevgilinin saçlarının boyuna dolanması unsuruna yer verilmiştir. Sevgilinin saçları âşığın boynuna bir kemend gibi bağlanmışır. Âşığın gönlünü Mecnun'a çevirmiştir.

Bak nice Mecnûn eylermiş dil-i bî-çâreyi

Boynuna ol kâkül-i Leylâ-kemend olsun da gör (G.29/3)

3.19.Sine

Sine unsuru divanda genel olarak sevgilinin âşığın göğsünde açtığı yaralar dolayısıyla anılır. Âşık sevgiliye kavuşamadıkça onun aşkıyla, arzusuyla yüreği dağlanır. Sevgilinin bakışları, gamzesi, gözleri âşığın gönlünü deler, sinesinde yaralar açar. Âşığın göğsündeki yaralar rengi dolayısıyla lâlenin ortasındaki siyahlığa benzetilmiştir.

Âteş-i ruhsârıñı 'arz eyledikçe sevdiğim

Sînde her dâğı mı lâle-misâl itmez misin (G.110/2)

Göğsün parlaklığı ve rengi dolayısıyla gümüş ve sedefe benzetildiği görülmektedir. Bu yüzden rengi ve değeri dolayısıyla inci ile beraber anıldığı da görülmektedir.

Düşdü şâdef-i sîneye mânende-i gevher

Bir dürr-i girân-mâye-i yektâ-yı mahabbet (G.21/4)

Sinenin ele alındığı başka bir unsur ise sinenin taşla dövülmesidir. Sineyi taşla dövmek nefsi terbiye etmek anlamında kullanılmıştır. Şâir göğsünü pişmanlık taşıyla dövüp nefsinin terbiye etmek istediğini sonra da molla dergâhına gitmeyi dilediğini söylemiştir.

Sînemî seng-i nedâmetle döküp çâk ideyim

Gideyim dergeh-i mollâyâ recâ niyyetine (G.153/6)

3.20.Bel (Miyân)

Bel divanda pek fazla üzerinde durulan bir unsur değildir. Divanda bört beyitte bu unsura yer verilmiştir. Bel genellikle inceliği sebebiyle konu edilmiştir. İki beyitte mû-miyân terkibine yer verildiği görülmektedir. Bel inceliği sebebiyle kıla benzetilmiştir.

Esîr-i bend-i zülfi olmuşum bir mû-miyânıñ âh

Belî kayd-ı cihânda fâriğ ü âzâddır gönlüm (G.100/2)

Divanda bel bağlamak deyimine de rastlanıldığı görülmektedir. Mesnevi beytinde geçen bel bağlamak deyimini Allah'ın Mecîd isminin yüceliğinden bahsederken kullanılmıştır. Allah'ın Mecîd ismine bel bağlarsan şarkın da garbın da sultanı olabileceğini söylemiştir.

Bu sözümde yok hilâfım ey şeh-i 'âlî-neseb

Zîkr ü fikr ü maṭlab u maḫşûd sensin bunda hep

Seyr-i didârın içün varmış Faḫr çekmiş ta'ab

Ben daḫi Zülkiḫl-veş sa'y-ı belîğ itdim bu şeb

Ka'be-i kûy-ı dil-ârâyı tolandım ağladım (Mh.5)

3.21.El (Dest)

Divanda el unsuru sevgili ile ilgili kullanılmamıştır. Daha çok elinden tutan, yardımcı anlamına gelen dest-gîr terkibine yer verilerek kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte

dergâhına intisâb etmese kimsenin ona el vermeyeceğini söylemiştir. Ayrıca beyitlerde el vermek, el çekmek gibi deyimlere de yer verildiği görülmektedir. (G.185/2)

Kemâl-i intisâbım olmasa dergâhına böyle

Bu 'âlemde baña kimse zahîr u dest-gîr olmaz (G.62/7)

3.22.Ayak (Pâ, Pây, Kadem)

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan ayak çok fazla üzerinde durulan bir unsur olmasa da farklı kelimelerle ele alındığı görülmektedir. Ayakla ilgili ele alınan en fazla ve en önemli unsur âşığının sevgilinin ayağının toprağı, tozu olması sebebiyledir. Âşık sevgilinin yolundadır, âşığının dermanı ancak sevgilidedir. Bu yüzden âşık da her zaman sevgilinin ayağının toprağı olmak ister.

Ol tabîb-i şîve-kâra hâk-pâ eyle yüzüñ

Derdine dermân istersen recâ lâzım saña (G.1/4)

Sevgilinin ayağı âşığının gönlü münasebetiyle de ele alınır. Âşığının gönlü her zaman sevgilidedir ve su gibi ona akar. Suyun sevgilinin ayağına doğru akması âşığa kavuşmak, ona ulaşmak olarak da düşünülmektedir.

Pâyına ol serv-kaddiñ akdı göñlüm şu gibi

Şimdi başımda esen dâ'im hevâ-yı 'aşkıdır (G.48/3)

Sevgiliden bahsedilen beyitte ayak basmak deyimine yer verildiği görülmektedir. Sevgili ayak bastığı her yere güzellik ve neşe verir. Aşağıdaki beyitte de sevgiliden sâkî olarak bahsedilmektedir. Âşık sevgilinin bezme ayak basmasını istemektedir. Ayş u işret, bezmin olmazsa olmaz unsurlarındandır. Âşık, sevgili yeter ki bezme ayak bassın da isterse ayş u işret olmasın der.

Ayak başsun o sâkî-i gül-endâm bezme gelsün de

Kenâr-ı gül-sitânda 'ayş u 'işret olmasun varsun (G.112/3)

3.23.Beden (Ten, Vücûd, Cisim, Endâm)

Beden divanda tazeliği, nazikliği ve rengi dolayısıyla konu edilmiştir. Beyitlerde sevgiliden sim-ten, nazik-ten olarak bahsedilmektedir. Divanda genel olarak da sevgilinin bedeni gümüş olarak tasavvur edilmiştir. Sevgilinin vücudu beyaz rengi dolayısıyla gümüşe benzetilmiştir.

Mey-i gül-fâmsız maḥbûb-ı sîm-endâmsız olmaz

Ḳulûb-ı meclis-i rindânda şevḳ u ıtarab peydâ (G.15/4)

Sevgiliden bahsedilen beyitlerde bedenin ele alındığı bir unsur ise güldür. Gül, kokusu, nazikliği dolayısıyla sevgilinin bedenine benzetilir.

Şemme-i vaşlınla ḳandırdıñ beni

Meyl idüp cânım gibi sevdim seni

Şimdi bildim sen gül-i nâzik-teni

Bir mürüvvetsiz vefâsız yârsın (Ş.5/2)

4. Sevgili ile İlgili Diğer Unsurlar

4.1. Buse (Bûs)

Buse dudak ile bütünlük arz eder. Divanda pek üzerinde durulan bir unsur değildir. Sadece üç beyitte konu edilmiştir. Âşık sürekli sevgilinin yanağını öpme arzusundadır. Her zaman onun arzusuyla yaşar.

Bûs-ı 'izârı ḥaṭṭına ta'lik ider müdâm

Nuḳl-i şarâba ḥükm ider ol meh kitâb ile (G.143/3)

4.2. Söz (Sühân, Güftâr, Kelâm, Lafz)

Söz farklı kelimelerle fazlasıyla üzerinde durulan unsurlardan biridir. Söz unsurunun ele alındığı beyitlerde sözün dudaktan çıkması sebebiyle dudak ile beraber ele alındığı görülmektedir. Sevgilinin sözleri tatlıdır, şekerdir. O konuştuğça ağzından ballar dökülür.

Bezm-i rindânda ey sâḳî-i şîrîn-güftâr

Naql idersem lebini câm-ı şarâb añlaşılır (G.50/3)

Sevgilinin ettiği sözler âşığı kendisine bağlar. Onun sözleri o kadar etkilidir ki âşığın gönlünde büyük etkiler yaratır. İksir, eski kimyada değersiz madenleri altına çevirmeye yarayan ve hastalıkları iyi etmeye yarayan ilaçtır. Sevgilinin sözleri de âşığa iyi gelir ve onu iyileştirir. Bu münasebetle sevgilinin sözleri iksire benzetilmiştir.

Bir 'acâ'ib şâ'ir-i hûş-gû zuhûr itmiş yine

Sözleri iksîr midir kimyâ mıdır bilmem nedir (G.35/5)

Divanda sevgilinin yanağı, saçı gibi güzellik unsurlarından bahsederken kullanıldığı da görülmektedir. Onun güzelliğinin üstünlüğünü belirtmek için söz unsuruna yer verilmiştir. Sevgilinin güzelliği o kadar üst derecedir ki onun güzelliğine söylenecek söz yoktur.

Âyîne-i ruhsârına bir vechle söz yok

Zîrâ aña mir'ât-ı Sikender de dimiş var (G.38/2)

4.3.Kûy (Mahalle)

Kûy, sevgilinin ikâmet ettiği yerdir. Âşık her zaman sevgilinin mahallesinde olmak ister ve orda olmayı arzular. Âşık sevgiliye kavuşamadıkça onun mahallesinde olmakla bile yetinir ancak onun mahallesine dahi erişemez. Sevgilinin değerli olması ve Müslümanların mekânı olması dolayısıyla sevgilinin mahallesinden Kâbe olarak söz edilir. Âşık sevgilinin Kâbe olan mahallesine geldiğinde onun hayaliyle bile sefa içinde olur.

Baňa lutf eyle cefâ itme bi-hakk-ı mesrûh

Gelmişim Ka'be-i kûyuña şafâ niyyetine (G.153/2)

Âşık sevgiliyi bir an olsun görmek için sevgilinin mahallesinden ayrılmaz. Onun boyunu, salınışını izlemek arzusuyla yaşar. Bu yüzden de her zaman gözü sevgilinin mahallesindedir.

Kâmetin seyr eylemek mümkün olurdu hâbda

Çeşmimiz her lahza kûy-ı yâra nâzır olmasa (G.132/4)

4.4. Âsitân (Eşik)

Sevgilinin eşiği ulaşılması zor, çok çaba gerektiren bir unsurdur. Âşık sevgilinin eşiğine hiçbir zaman kavuşamaz. Onun eşiğine kavuştuğunda âşık vuslata erişmiş olur. Âşık sevgilinin eşiğinde bir köledir. Sevgili ne derse ne isterse onun için yapmaya hazırdır ve her zaman sevgiliden merhamet bekler. Sevgilinin eşiği de âşık için bir derman kapısıdır. Onun eşiğinden ayrılmayarak derdine derman arar.

Âsitânıñda seniñ bir bende-i âzâdeyim

Bilmez iseñ ey hezârân- âşinâ agâh ol (G.79/2)

Âsitân kelimesi tarihlerde sevgili için kullanılmamıştır. Tarihleri yazılan kişilerin eşiğinde bulunulduğundan bahsedilmiştir. Aşağıdaki beyit Abdü'l-lâtif Beg için yazılmış bir tarih beytidir. Herkesin onun eşiğine gelip isteklerde bulunduğundan ve herkese de yardım edip, isteklerini yerine getirdiğinden bahsedilmiştir.

Herkes giderdi dergehine 'arz-ı hâcete

Hâsıl olurdu maqsadı ol âsitân (T.160/2)

4.5. Naz (İşve, Şive)

Naz, sevgiliye ait en önemli özelliklerden biridir. Divanda da fazlasıyla üzerinde durulan bir husus olmuştur. Sevgilinin güzellik unsurlarından olan bakışı, gamzesi, yürüyüşü gibi hususlar onun nazını göstermesindeki önemli etkenlerdir. Sevgilinin âşığa yaptığı naz ve işve onu çaresiz bırakır, elini ayağını bağlar. Sevgili âşıқта dert ve sıkıntılara yol açar. Ancak bu derdinin dermanı sadece sevgilidedir. Bu yüzden beyitlerde sevgili tabîb-i nâz olarak anılır. Âşık o tabîb-i nâzın belki bir gün derdine derman olacağını söyler.

Ol tabîb-i nâza söyle derdiñi ey derd-mend

Belki birgün derdiñe dermân olur 'âlem bu ya (G.7/3)

Sevgili nazı ve işvesiyle herkesi kendine hayran bırakır. Onun nazını, işvesini görenler ona tutulur, âşık olurlar. Şâir onun gibi nazlı, işveli birinin dünyaya gelmediği

söyler. (G.147/2) Âşık sevgilinin nazından, işvesinden hiç şikâyet etmez. Onun nazına, edasına âşıktır. Ondaki bu naz ve işve sebebiyle âşığın gözü sevgiliden başkasını görmez.

Nâzenînim sende bu nâz u edâlar var iken

Olsa dünyâ bir yaña billâh sevmem âheri (G.155/4)

4.6. Yürüyüş (Reftâr, Hıram, Hıraman)

Sevgilinin yürüyüşü hemen hemen bütün beyitlerde servi ile anılmıştır. Servi-hıraman, serv-i hıram gibi terkiplere çokça rastlanır. Bunun yanında bağ, bahçe unsurlarının da sevgilinin yürüyüşüyle beraber anıldığı görülmektedir. (G.161/1) Âşık servi gibi gülşende salındığından âşığın aklı başından gider. O bağda salındığında bütün çiçekler, ağaçlar onun salınışıyla kıskançlık içerisine girerler.

Ol kıyâmet kâmetim reftâra gelse bağda

Yâsemenler ditreşür her serv-i bâlâ şarşılur (G.32/3)

5. Âşık

5.1.Umûmî Olarak Âşık

Arapça “seven” demektir. “çok fazla seven kişi” anlamında kullanılır. “Birine sevgi ve ilgi duyan”, “yanık” ve “müptela kişi”, “ilâhi aşka düşmüş gönül eri”, “Allah’a âşık olmuş gibi bağlı olan.” anlamlarına gelmektedir.¹⁵²

Klâsik edebiyatımızdaki üç ana karakterden biri olan âşık, Divanda fizikî ve ruhî durumunu belirten terkiplerle ya da şairin kendisi mahlası ile ifade edilir. Sevgiliye duyduğu aşk ve bu aşk sebebiyle çektiği acılar, âşığın manzumelerde yer almasının ana sebebidir. Âşık, genel hatlarıyla aşk derdiyle acı çeken, âh edip, inleyen, feryad eden, gönlü, ciğeri yanan, gönlü ve sinesi yaralarla dolu ve kanlı, yüzü sarı, bedeni zayıf, vücudu bükülmüş, sevgiliye kavuşmak için çırpınan fakat bir türlü isteğine ulaşmayan, sabrı ve kararı kalmamış, güçsüz bir tip olarak karşımıza çıkar. Bütün bu olumsuz görünen yanlarına rağmen âşık, aşk derdinden kaçan bir tip değildir.¹⁵³

¹⁵² Hasan Akay, İslâmî Terimler Sözlüğü, İşaret yayınları, İst., 2005, s.40

¹⁵³ Haluk Aydın, a.g.e., s.363

Hemen hemen bütün beyitlerde âşıktan bahsedilmektedir. Âşık divanda birçok tasavvurla ele alınmıştır. Sevgili âşığı gam içerisinde bıraksa da ona vefasız davransa da âşık her zaman sevgiliye sadıktır. Ondan başkasını gözü görmez. Bazı beyitlerde âşığın rakib ile beraber anıldığı da görülmektedir. Rakib âşığın tam tersidir. Âşık sevgiliye ne kadar sadıksa âşığın gözünde rakib de o kadar sadık değildir.

Her gördigini ‘âşık-ı şâdık mı şanursın

Ağyârı saña yâr-ı muvâfık mı şanursın (G.111/1)

Âşık hayatının her anında sevgiliye kavuşmanın hayaliyle yaşar. Onun tek derdi sevgiliye kavuşmaktır. Âşık sevgiliye kavuşamadıkça hiçbir şeyden tat almaz ve sevgiliden ayrılmayı düşünemez. Onun için ondan ayrılmak imkânsızdır.

Haylidir eylerdim ümmîd-i vişâl

Mevsim-i fûrkat hele buldı zevâl

Senden ayrılmak baña emr-i muhâl

‘Âşıkım çokdan beri ey meh saña (Ş.4/2)

Divanda âşığın pervane olarak tasavvuru görülmektedir. Âşığın pervane olarak tasavvuru sevgilinin mum olup etrafında dolanması sebebiyledir. Âşık yanacağını bile bile sevgilinin etrafından ayrılmak istemez. Sevgilinin verdiği bütün acılara rağmen ondan vazgeçmez.

Pervâne-şîfat yansa yakılsa n’ola gönüm

Bu şem’ gibi ‘ârız-ı zîbâ saña mahşûş (G.68/4)

Sevgili sultan olarak vasıflandırılırken âşık ise bende (köle) olarak tasavvur edilir. Âşık sevgilinin kölesi olmuştur. Sevgili gönül mülkünü zapt eder. Ayrıca sevgilinin gaddar olarak tasavvur edildiği de görülmektedir. Sevgili güzelliğiyle âşığı kendisine köle eyler.

Aldı iklîm-i dili zûr-ı sipâh-ı haft ile

Bende oldum ol şeh-i gaddâra ister istemez (G.59/3)

Âşığın deli divane olarak tasavvuru ise aklının başından gitmesi dolayısıyladır. Sevgilinin siyah olan saçının hayaliyle âşık deli divane olmuştur. Sevgilinin saçının siyah oluşunun leyli kelimesi ile ifade edilmesi akıllara Leyla ve Mecnun kıssasını getirmektedir. Âşığın da Mecnun olarak tasavvur edilmesine sebep olmuştur. Beyitte de çöl unsurunun görülmesi de bunu göstermektedir. Âşık sevgilinin aşkıyla Mecnun gibi çöllere düşmüştür.

Leyli-i zülf-i hevâsıyla deli dîvâneyim

Gezdiğim yerler ‘aceb şahrâ mıdır bilmem nedir’ (G.35/2)

5.2.Gönül (Dil, Kalp)

Gönül, aşk duygusunun ve neticelerinin ortaya çıktığı bir merkez olarak kabul edilir. Âşığın ayrılmaz bir parçası olan aşkın kaynağı olduğu gibi sevgilinin âşığa karşı takındığı olumsuz tavrın neticelerinin de görüldüğü bir mekân olarak da dikkat çeker.¹⁵⁴

Âşık sevgilinin güzelliğini gördükçe âh eder. Onun kirpiği, kaş, gözü âşığı kendinden geçirir. Sevgilinin âşığa ettiği eziyetler onu bi-çare bırakır. (G.9/3) Yine sevgilinin kaş, kirpiği, gamzesi, hattı, nazı, işvesi âşığın gönlünü hasta etmeye yarayan unsurlardandır. Sevgili âşığa yüz vermez, onun ayrılığıyla derde düşer ve hastalanır. Âşığın dermanının da ancak sevgilide olduğu bilinir ve bu yüzden sevgilinin de beyitte tabîb olarak vasıflandırıldığı görülmektedir.

Ey tabîb-i nâzenînim sende bu hâlet nedir

Olmadıñ derd-i dil-i bîmârdan âgâh âh (G.129/3)

Sevgili âşığın gönlünün merkezindedir. Âşığın gönlünde bir ev inşa eder. Ancak sevgili âşığa yüz vermediğinden onun gönlündeki haneyi viraneye çevirir. (G.121/2) Sevgiliden sultan olarak bahsedildiği beyitte âşığın gönlünden de mülk olarak bahsedilmektedir. Âşık sevgiliye gönlünü mesken eyler. Sevgili bir sultan gibi âşığın gönlünü fetheder ve gönlünü hükmü altına alır.

¹⁵⁴ Nejat Sefercioğlu, a.g.e., s.269

Žabŧ idüp mülk-i dili hükmüñi icrâ eyle

Geç otur taht-geh-i nâzda sulŧân gibi (G.161/2)

Sevgili âşığın aklını başından aldıkça onun gönlünü daha çok derde sokar. (G.116/1) Âşık sevgilinin hasretiyle deli divaneye döner. Onun güzelliğı, ondan ayrı oluşu onu bir derbedere çevirir. Onu görebilmek için her yeri bir derbeder gibi gezebileceğini söyler.

İtmiş ol gül-benden ağıâr ile ‘azm-i gül-şen

Nice bülbül gibi âh eylemeyim âh bugün (G.116/2)

Gönlün bülbüle benzetilmesi ise âh etmesi sebebiyledir. Âşık sevgilinin ona yüz vermemesinden, onu rakib ile birlikte görmesinden dolayı sürekli âh eder. Bülbülün gül için inlemesi nedeniyle de âşık ve sevgili arasında münasebet kurulur. (G.161/4) Gönlün murga benzetilmesi ise yakalanması, avlanması nedeniyledir. Sevgilinin saçları bir tuzak olarak düşünölüp gönlünün bu tuzağı düştüğü vurgulanmıştır.

Halâş olmak naşıl mümkün olur murğ-ı dile âyâ

Düşürmüş dâm-ı gîsûya anı her dâne merdâne (G.148/4)

5.3. Âşığın Maddi ve Mânevî Halleri

5.3.1. Âh (Feryâd, Figân, Nâle)

Âşkın en önemli unsurlarından biri de âhtır. Âşık sevgilinin ayrılığından, ona yüz vermemesinden, çektiğı sıkıntılardan dolayı sürekli feryâf, figân eder. Âşık sabaha doğru acılarını daha çok hissetmeye başlar. Bu yüzden onun âhı sabaha doğru daha çok artar.

Eylese âh-ı seher-gâh eser dil-dâra

Merhamet eyler idi hâ-i dil-i nâ-çâra (G.135/1)

Âşığın âhının ateş olarak nitelendirilmesi ise onun gönlündeki aşk ateşinin sebebiyledir. Onun gönlündeki ateş sebebiyle âhının daha fazla olmasına neden olmuştur. Onun âhının ateşi o kadar çoktur ki bütün felekler onun âhının ateşiyle yanar.

Bir şererle ‘âlemi mahv eylemek bir iş midir

Kim felekler yandı âh-ı âteşînimden benim (G.104/2)

Âşığın âh etmesinin benzetildiği bir unsur da bülbüldür. Bülbül güle kavuşamadıkça gece gündüz ağlar, inler. Bu yüzden de âşığın inlemeleri, âhı bülbüle benzetilmiştir. Âşık da tıpkı bülbül gibi sevgiliye kavuşamadığından onun hasretiyle, ayrılığıyla ağlar.

Ah u feryâd itmesün de neylesün gül-zârda

Bülbülü hayrân eyler gösterüp dîdâr gül (G.82/2)

5.3.2. Yara (Dâg, Zahm)

Sevgilinin güzellik unsurlarından olan kaşı, gözü, kirpiği, gamzesi gibi unsurlar sevgilinin göğsünde, vücudunda yaralar açar. Bu yaralar sevgilinin güzelliği, âşığın çektiği acı ve çileler dolayısıyla olur. Âşık sevgilinin hasretine dayanamaz. Bu sebeple onun sinesi de yaralar içinde dolar.

Derûn-ı sînemi pür-dâg itdim nâr-ı hasretle

N'ola ney gibi nâlân olsa her dem kalb-i sûzânım (G.94/3)

Divanda yaranın renk bakımından lâleye benzetildiği de görülmektedir. Lâle genellikle kırmızı renkte ve ortasında siyah noktası olan bir çiçektir. Bu yüzden kenarlarının kırmızı ve ortasının siyah olması dolayısıyla lâleye teşbih edilir. Âşık da sevgilinin arzusuyla bütün vücudunun yaralar içinde olduğunu ve yaralarının çokluğunu belirtmek için vücudunun lâle bahçesine döndüğünü söylemiştir.

Vücûdum lâle-zâra döndi dâg-ı iştiyâkıyla

Riyâz-ı 'aşkda dü-dîde-i ter cûy-barımdır (G.26/4)

5.3.3. Gam (Derd, Keder, Elem, Belâ)

Gam âşığın vazgeçilmez unsurlarındandır. Âşık sevgilinin ona yüz vermemesi, ilgisizliği, rakible yakınlığı, ayrılığın acısıyla her zaman gam içerisinde. Onun gönlünden hiçbir zaman gam eksik olmaz. Bu yüzden gam aşkın önemli etkenidir. Âşık o kadar çok gam içerisinde ki dayanacak gücü kalmamıştır. Aslında âşığın şikâyeti gam içerisinde olmak değildir, onun tek derdi sevgiliye kavuşamamaktır. Bu yüzden ona kavuşmak için sabrının kalmadığını söyler.

Qalmanı şabr u qarârım çekmeğe derd-i gamıñ

Hasretiñle kâmetim oldu dü-tâ âgâh ol (G.79/3)

Gam çokluğu ve toplanılması sebebiyle meclis ile birlikte de anılır. Ayrıca şarabın keyfiyet vermesi hususuna da değinir. Âşık şarabın verdiği neşeyle biraz da olsa kederinden kurtulmak ister. Ancak derdinin çok olduğunu vurgulayarak şarabın bile derdini götüremeyeceğini söyler.

Şûfî bu kıl u kâl ile geçmez ferah ele

Bul bezm-i gamda neş'eyi nûş-ı şarâb ile (G.143/2)

Âşığın derdinin dermanı ancak sevgilidedir. Ondan başka kimseden de sıhhat bulamayacağını bilir. Bazı beyitlerde Hz. İsâ ile beraber anılmıştır. Onun can bahşetme özelliği sevgilinin dudağına benzetilmiştir. Âşığın derdinin tek çaresinin sevgilinin dudağında olduğunu belirtmiştir.

Marîz-i 'aşkınım la'l-i lebiñdir derdime çâre

Olur olmaz devâ ile gönül şıhhat-pezîr olmaz (G.62/4)

5.3.4. Cevr, Cefâ, Mihnet

Cevr, cefâ ve mihnet sevgilinin âşığa verdiği acı ve eziyet anlamındadır. Âşık her zaman cevır, cefâ ve mihnet halindedir. Her zaman sevgiliden eziyet çekeceğini bilir. Ancak âşık bundan hiçbir zaman şikâyetçi olmaz. Sevgilinin ona verdiği eziyetler âşık için lütuftur.

Ol cefâ-cûdan gelen âzâr 'inâyetdir baña

İtdiği cevır ü cefâ lutf u mürüvvetdir baña (G.10/1)

Âşık bu durumdan şikâyet etmese de biraz olsun ondan merhamet bekler. Çektiği eziyetlerin her zaman sevgiliden geldiğini vurgular. Ayrıca sevgiliden gaddar olarak da bahsederek ondan hiç merhamet görmediğini söyler. (G.121/1) Sevgili âşığın çektiği eziyetlere acıyıp ona merhamet etmiş olsaydı derdinin bu kadar fazla olmayacağını söylemiştir.

Ėam yemezdim ĥasretiñle çekdiğim miĥnetlere

Ėâlîme bir kerecik âĥ eylesem maĥrem seni (G.158/5)

5.3.5. Hasret (Hicrân, Hicr, Firâk, Fûrkât)

Âşık sürekli hasret içerisinde. Hasret âşıklığın önemli belirtisidir. Âşık sevgiliye hiçbir zaman kavuşamaz, sürekli ondan ayıdır. Âşığın aşk acısı çekmesindeki en büyük unsurdur. Âşık sevgilinin güzelliğine, yanağının güzelliğine hasrettir. Onun hasretiyle, aşkının ateşiyle gönlü yangına dönmüştür. Âşık da gönlünün ateşiyle, hasretiyle ağlar, inler. (G.90/2) Hasretin ateş ile anılması ise âşığın gönlündeki ateş münasebetiyedir.

Ėaşre dek gitse gerek dilde bu sûz-ı ĥasret

Vuşlat-ı yâr baña rû'yet-i dîdâr gelür (G.40/2)

Âşığın sevgilinin hasretiyle belî bükülür, iki büküm olur. Onun hasretiyle yataklara düşer. Bu yüzden hasta tabirinin hasta-i hicrân terkibi ile kullanıldığı görülmektedir. Âşık sevgilinin hicranıyla hasta olmak istemez. Vuslata erip sevgiliden ona şifâ vermesini ister.

Beni cevriñle helâk itme mi kaçdıñ ne ise

Vir amân ĥasta-i hicrânıña bir şâfi cevâb (G.16/2)

Hicrânın bezm ile anılmasının sebebi ise âşığın ayrılığının acısıyla kendisini bezme bırakması ile ilgilidir. Âşık sevgilinin hasretiyle kendisini şaraba vurur ve böylece de bir nebze de olsa hasretinin dinedeğini düşünür.

Bezm-i hicrânda şem'-i rehiñ andım bu gice

Âĥ pervâne gibi 'aşk ile yandım bu gice (G.151/1)

Sevgilinin hasretiyle âşığın göğsü yaralanır. Sevgilinin âşığın göğsünde açtığı bu yara da dâğ-ı hicrân terkibi ile kullanılmıştır. Âşık çektiği hasretten şikâyet etmez. Âşık için sevgiliden gelen her şey bir lütuftur. Onun hasretini de dağlar kadar olsa da çekeceğini söyler.

Dâğ-ı hicrânını tağlar kadar olsa çekirim

Ėeves-i Leylî-i zülfi ile Mecnûn-âsâ (G.12/3)

5.3.6. Vuslat (Vîsâl, Vasl)

Vuslat âşığın tek ihtiyacı olan şeydir. Âşığın tek arzusu, tek derdi sevgiliye kavuşmaktır. Âşık sevgiliye kavuşmak için her şeyi yapar. Sevgilinin ayrılığı âşık için cehennemse vuslatı da cennettir. Âşık sevgiliye kavuşunca sanki cennette gibi zevk ve sefâ içerisinde olur.

Âteş-i dûzah belâsı şiddet-i hicrândır

Gûyiyâ cennet şafâsı zevk u vuslatdır baña (G.10/4)

Âşığın sevgiliye kavuşmasındaki bu mutluluğun, sevincin bayram olarak anıldığı da görülmektedir. Onun sevgiliye kavuşması çocukların bayram sevinci yaşamasındaki sevincine benzetilmiştir. Âşık sevgiliye kavuşamayacağını bilir. Bu yüzden bir kere bile kavuşsa canını feda edeceğini söyler.

Bir kere 'id-ı vuslata irseydi 'âşıkı

Eylerdi kebş-i cânı fedâ ister istemez (G.57/4)

Âşık her zaman sevgiliye kavuşma arzusu ile yaşar. Âşığın gönlünden gam hiç eksik olmaz. Gönlündeki bütün gam ve kedere razıdır ancak gönlünde sevgiliye kavuşamamanın verdiği gam ile yaşamak istemez. Âşık ne kadar sevgiliye kavuşma ümidiyle yaşasa da ondan vefâ görmediğini düşündükçe kavuşma ümidini yitirir.

İtdiñ 'aşkıñla beni âşufte-hâl

İtmediñ bir kerecik 'arz-ı cemâl

Eylemem şimden girü vaşlıñ hayâl

Bir mürüvvetsiz vefâsız yârsın (Ş.5/3)

6. Rakîb (Ağyâr, Adû, Gayr)

Rakîb; âşık ile sevgili arasına giren, bütün kötü özellikleri kendisinde toplayan insan tipidir. Yüzünden ve sözünden zehir akar her tavrı cana cefadır. Hiçbir tarafı sevgiliye yakışmaz ve ona layık değildir. Âşık, sevgiliye ve sevgiliden gelecek olan her

şeyi aşırı bir şekilde rakipten kıskanır. Öyle ki sevgilinin cefalarının dahi rakibe değil kendisine gelmesini ister.¹⁵⁵

Rakîb âşığın kendi duyguları içerisinde ve onu kıskanması dolayısıyla anıldığından sevilmeyen, kötü işler yapan bir kişi olarak karşımıza çıkar. Âşık rakibi sevgili ile birlikte görmeye dayanamaz. Âşık sevgiliyi rakîb ile görmektense onu gül bahçesinde görmemeye razı olur.

Böyle ağyâr ile görmekten ise her dem seni

Görmemek yegdir baña 'âlemde ey gül-fem seni (G.158/1)

Divanda rakibin köpeğe benzetildiği de görülmektedir. Rakibe hakaret etmesi dolayısıyla onu köpek olarak anar. Rakibin köpeğe benzetilmesinin bir sebebi de âşığın sevgilinin mahallesine girmesine izin vermemesi dolayısıyladır. Rakîb, sevgilinin eşliğinde, mahallesinde bekleyerek onu sevgilinin yanına yakınlaştırmamaya çalışır.

Sevdiğim semtine uğratma rakîb-i kelbi

Şakın ip takma aña hâne-harâb añaşılur (G.50/4)

Rakibin anıldığı başka bir husus ise kâfirdir. Kâfir kötü şeyler yapan kişidir. Sevgilinin güzelliğinden bahsedilen beyitte rakîb, kâfir olarak anılmıştır. Sevgilinin gamzesinin mucizesinden, güzelliğinden bahsederken kâfir olan rakibin bile Müslüman olacağını söyler. (G.76/4) Âşık, rakibi kötülemek için ondan soytarı olarak bahseder. Sevgilinin âşığı rakibe tercih etmesine dayanamaz. Bu yüzden de sevgilinin neden böyle yaptığını anlayamaz.

'Âşık-ı zâra rakîb-i kaşmeri tercîh ider

Mağsadı bilmem nedir yârıñ bu istişhâbdan (G.119/6)

¹⁵⁵ Abdullah Eren, Şeyhülislâm Yahya Divanı'nın Tahlili, Atatürk Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Erzurum, 2004, s.388

SONUÇ

Divan edebiyatı şâirleri kendi hisleri çerçevesinde dönemin şartlarını, günlük yaşamı, toplumsal hayatı şiirlerinde işlemişlerdir. Bu çalışmamızda da 19. yüzyıl şâirlerinden Fatîn Efendi'nin din, cemiyet, tabiat, insana dair unsurları hangi yönleriyle ve ne şekilde kullandığı ortaya koymaya çalışılmıştır.

Fatîn Efendi'nin yaşadığı dönemde Batıya yönelim artmıştır. Bu yüzden onun şiirlerinde de Batı kökenli kelimelerin kullanıldığı göze çarpmaktadır. Şiirlerinde mahallileşme akımının etkileri görülmektedir. Dili sadedir. Uzun tamlamalara pek rastlanılmaz. Arapça ve Farsça kurallara göre yapılmış tamlamaların beyit sayısı azdır. Her divan şairinde olduğu gibi Fatîn için de aşk önemli bir unsurdur. Şiirlerinde sevgili her zaman özel ve yücedir. Beyitlerinde sevgiliye kavuşmanın sevincini bayram sevinci yaşayan çocuğa benzetmiştir.

Tezin birinci bölümünde Fatîn Efendi'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri ele alınmıştır. Bu bölümde herhangi bir yoruma yer verilmemiş, onun hakkında yazılan kitaplar, makaleler ve tezler doğrultusunda bilgiler verilmiştir. “Din ve Tasavvuf” başlığı altında tasnif ettiğimiz kısım çalışmamızın ikinci bölümünü oluşturmaktadır. İki ana başlık altında incelenen bölümde ilk olarak “Din” başlığı altında Allah ve Allah'ın esmâ-i hüsnâda yer alan isimleri dile getirilmiştir. Allah'n birçok ismi zikredilirken en fazla Hakk ismine yer verildiği görülmektedir. Onun yüce yaratıcılığından, bağışlayıcılığından, rahmet sahibi oluşundan ve daha birçok özelliğinden bahsedilmiştir. Melek hususunda ise meleğin özelliklerinden faydalanılarak sevgili tasvir edilse de bir beyitte Rıdvan'a yer verilmiştir. Kur'ân çerçevesinde dört büyük kitaptan sadece Kur'ân'dan bahsedilmektedir. Ayrıca Kur'ân'ın diğer bir adı olan Furkan ismine de rastlanılmaktadır. Peygamberler hususunda ise on iki peygambere yer verilmiştir. İsmen en çok zikredilen peygamber Hz. Yusuf'tur. Peygamberlikleri, çeşitli mucizeleri, kişilikleri Fatîn Efendi'nin şiirlerine konu edilmiştir. Bazı özellikleri dolayısıyla övülen ve sevgili için teşbih unsuru olarak da kullanılmıştır. Fatîn Efendi mutasavvıf bir şâir olarak görülmesi de şiirlerinde dini-tasavvufî unsurlara yeterince yer verdiği fark edilmektedir. İslâm dininin ilkelerine bağlı bir kişi olduğu anlaşılan şâirin, çoğu beyitlerinde kendisi veya övülen kişi için de Allah'tan yardım dileğinde bulunduğu görülmektedir. Bunun dışında kader ve kaza, ahiret

ve ilgili mefhumlar, cennet ve ilgili mefhumlar, ölüm, günah, sevap, rahmet ve ibadetle ilgili mefhumlara da yer verilmiştir.

İkinci ana başlık olan “Tasavvuf” başlığı altında ise muhabbet ve aşk, âlem ve tarikatlara yer verilmiştir. Tarikat başlığı altında Mevlevî, Rifa’î, Kâdirî, Nakşibendî, Gülşeni ve Sümbüli tarikatlarından söz edilmiştir. Ayrıca pir, şeyh, dergâh, hırka, tâc, rind, zâhid, fenâ, bekâ kavramlarına da yer verilmiştir.

Çalışmamızın en hacimli kısmını oluşturan üçüncü bölüm “Cemiyet ve Tabiat” başlığı adını taşımaktadır. Bu bölüm iki ana başlık altında ele alınmıştır. İlk ana başlık “Cemiyet”tir. Tezin önemli bir kısmını bu bölüm oluşturmaktadır. Bu bölümde kalabalık bir şahıs kadrosu görülmektedir. Tarihi şahsiyetler, devlet adamları, hükümdârlar, sanatkârlar ve ilim adamları, şâirler önemli yer teşkil etmektedir. Şâir devrine tanıklık ettiği çoğu olay ve kişilere tarihlerinde yer vermiştir. Bu da Fatîn Efendi’nin sosyal, gözlemci, devrinin olaylarına ehemmiyet veren bir kişi olduğunun kanıtıdır. Özellikle Abdülmecîd’in ismi çok zikredilmiştir. Onun iyilik ve güzellik ihsan ettiğinden, adaletli biri olduğundan, kara ve denizlerin padişahı olduğundan, onun şehzadelerinden ve sünnet törenlerinden bahsedilmiştir. Fatîn’in Kâmil Paşa yazdığı bir kasidesi, Mısır’da evinin bir şahıs tarafından elinden alınması üzerine Mustafa Fazıl Paşa’dan yardım istemek için yazdığı ve Sâmi Paşa’nın Mısır’dan İstanbul’a dönüşü için yazdığı birer kasidesi, Fahrüddin Efendi’nin halife olması üzerine yazdığı bir kasidesi de mevcuttur. Çalışmamızda Besim Efendi, Mehmed Ali Paşa, Sultan Abid, Sultan Reşad, Sultan V. Murad, Mustafa Reşid Paşa, Selim Sırrı Efendi gibi önemli tarihi şahsiyetlere yer verilmiştir. Bunun dışında birer başlık altında ele alamadığımız diğer şahsiyetlerde başlığın alt kısımlarında sıralanmıştır. Divanda yer alan şâirler, âlimler ve sanatkârlar ise; Enveri, Nef’î, Nedim, Neşet Bey, Fehmî Bey, Sürûrî, Seniî, Ziya Paşa ve Muhsin Bey’dir. Fatîn’in 167 gazelinden 39’u naziredir. Ziya, Fehmi, Lebîb, Leyla Hamım, Seniî gibi birçok kişiye nazire yazmıştır. Ayrıca Fatîn ve Ali, Fatîn, Seniî ve Ziyâ, Fatîn ve Muhsin tarafından yazılmış üç tane de müşterek gazeli bulunmaktadır. Fatîn bazı şairlerden etkilenmiş ve bazılarını da etkilemiştir. Tarihi-Efsanevî şahıslar ise; İskender, Mâni, Bihzâd, Cem (Cemşid), Dâra, Hüsrev, Asaf bin Berhiya, Hâtem, Nûşîrevân, Rüstem, Sâmi, Kahraman’dır. Dini-Tasavvufî şahsiyetler ise; Hâllac-ı Mansur, Mevlânâ, Hacı Bektâş-ı Veli, Muhyiddin İbnü’l-Arabî, Abdülkadir Geylanî, Sad b. Ebû Vakkas, Zülkifl, Amr b. Zeyd, Ahmed Rifâ’î’dir. İlmî ve felsefî şahsiyetler; Aristo, Eflâtûn, İbn-i Sinâ, Fârâbî’dir. Leylâ, Mecnûn ve Ferhad da masal kahramanları arasında yer almaktadır.

Yine bu bölüm de kavimler, şehirler ve ülkeler, nehirler, dağlar ve denizler önemli yer teşkil etmektedir. Dîvânî'nın önemli bir kısmını oluşturan tarihlerinde ismi anılan şahısların memuriyete geçişleri, seyahat edişleri, doğduğu veya öldüğü yerler bazı beyitlerde belirtilmiştir. Tunus, Kâhire, İstanbul ve semtleri, Hind, Yemen, Mısır, Vidin, Habeş, Gelibolu, Filibe, Çîn, Hitâ, Maçîn, Kande-hâr, Kazâ-yı Erba'a, Kala'i-Sultaniyye, Bursa, Erzurum, Sivas, Belçika, Bedehşân, Hicâz, Bağdad, Şâm, Anadolu çalışmamızda yer alan şehirlerdir. İctimaî hayat ise bu bölümün önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Padişah ve çevresi, resmî ve gayriresmî görevler ve meslekler, diğer tipler bu bölümde incelenmiştir. Bu unsurların fazlalığı şâirin olaylara tanıklık ettiğinin ve saray çevresine hâkim olduğunun göstergesidir. Yine bu bölümde eğlence hayatı, mimârî unsurlar, günlük hayatta kullanılan eşyalar, giyim-kuşamla ilgili unsurlar, yiyecek ve içecekler, yazı ve ilgili unsurlar, rezm ve ilgili unsurlar, süs eşyaları, mûsikî aletleri, oyun ve oyun araçlarıyla ilgili kelimeler dikkat çekmektedir.

İkinci bölümün ikinci ana başlığı “Tabiat”tır. Bu bölümde tabiat unsurları; gökyüzü, yıldızlar, kozmik unsurlar, dört unsur, zaman ve zaman mefhumları, hayvanlar ve bitkiler başlıkları altında incelenmiştir. Bu unsurlar değişik tasavvurlarla şiirde kullanılmıştır. Seven ve sevilen arasındaki bazı farklı benzetmelere konu olmuştur. Şâir duygularını ve düşüncelerini gözlemleri ve bilgisi çerçevesinde dile getirmiştir. Âşık ve sevgili bağlamında hislerini ortaya koymak için bütün alanları şiirlerine taşımıştır. Bu da onun eserinin kıymetini ve sanatçının kudretini ortaya koyması açısından önemlidir. Kozmik unsurlar içerisinde en fazla güneş ve aydan bahsedilmiştir. Anâsır-ı Erbaa'dan su, hayvanlardan bülbül, ağaçlardan servi, çiçeklerden gül en fazla bahsedilen unsurlardandır. Zaman unsurunun da önemli bir yer teşkil ettiği görülmektedir. Zaman ile ilgili mefhumlar yıl, mevsimler, gün ile ilgili unsurlar başlıkları altında incelenmiştir. Zaman insan hayatının ayrılmaz parçasıdır. Bu unsuru da Fatîn çoğu zaman sevgiliden bahsederken kullansa da zamanın gelip geçiciliğini ifade etmek için de kullanmıştır. Bülbül ise âşığın benzetileni konumundadır ve çoğu beyitte de gül ile birlikte ele alınmıştır. Gül de rengi, kokusu sebebiyle sevgili için benzetilen olmuştur.

Çalışmanın dördüncü bölümü “İnsan” başlığını taşımaktadır. Bu bölüm âşık, sevgili, rakip üçlüsü ele alınarak incelenmiştir. Belirtilen unsurlar divan şiiri geleneği içerisinde ele alınmıştır. Farklı olarak onun gazellerinde geleneğin dışında mavi gözlü sevgiliye de rastlanılmaktadır. Âşık her zaman sevgiliye teslimiyet içerisinde. Sevgilinin eziyetleri onun için lütuftur, sevgiliden gelen her şeye razıdır. Sevgili de klâsik

edebiyatın ölçüleri doğrultusunda ele alınmıştır. Âşığa yüz vermez, ona eziyet eder. Âşığın acı çekmesine, ızdırap içerisinde olmasına, ağlayıp inlemesine sebep olur. Rakip ise kötüdür ve bu yüzden beyitlerde her zaman aşağılanır. Âşığın sevgiliye kavuşmasında engeldir. Fatîn Dîvânı'nda da rakipten köpek, kâfir, soytarı olarak söz edilmiştir.

Son olarak Fatîn Efendi hakkında şunları söyleyebiliriz: Hâtimetü'l-Eş'âr adlı şuara tezkiresi dolayısıyla 19. yüzyılın edebiyatımız açısından dikkate değer bir isimdir. Orta halli bir şâir olsa da yer yer güzel şiirler yazmış, tarih manzumeleriyle adını duyurmayı başarmıştır. Çok yönlü kişiliği olan, gözlemci, kaleme aldığı tarihleriyle yaşadığı devrin olaylarına ışık tutmuş bir kişi olan Fatîn'in; sade söyleyişe sahip, uzun tamlamalara sık başvurmayan bir şâir olduğunu söylemek mümkündür.

Divân edebiyatının bitmeye yüz tuttuğu bir dönemin mahsulü olan Fatîn Divanı, gerek ihtiva ettiği tarihler sebebiyle yazıldığı döneme ilişkin bilgiler vermesi gerekse Fatîn Efendi'nin duygu ve düşünce dünyası hakkında birinci elden bir kaynak olması açısından önemli bir eserdir.

Fatîn Efendi'nin Dîvân'ı üzerine yaptığımız bu tahlil çalışmasının konuyla ilgili yapılacak yeni araştırmalara katkı sağlamasını ümit ederiz.

SİSTEMATİK İNDEKS

BÖLÜM II: DİN VE TASAVVUF

A.DİN

(G.21/6), (T.27/3), (T.29/2), (T.35/1), (T.35/4), (T.35/15), (T.69/3), (T.70/3), (T.95/3)

1. Allah

Allah: (G.77/R.), (G.144/4), (G.129/4), (G.139/R.), (G.152/2), (T.27/5), (T.86/2), (T.95/2), (T.131/2), (T.135/9), (T.151), (T.226/2), (T.240/1), (T.243/9), (Ş.11/R.), (Kt.1/9)

Hûda: (K.3/1), (G.45/10), (G.153/1), (T.9/6), (T.21/5), (T.42/11-13), (T.43/1), (T.48/1), (T.81/6), (T.87), (T.90/2), (T.93/5), (T.106/1), (T.112/1), (T.117/1), (T.118/7), (T.120/1), (T.133/1), (T.134), (T.137/1), (T.138/2), (T.146/3), (T.149/1), (T.160/4-8), (T.164/4), (T.171/5), (T.174/2), (T.179/2), (T.214/1), (T.225/5), (Kt.3/1), (E.3)

Mevlâ: (T.3/4), (T.19/1), (T.22/5), (T.37/9), (T.74/9), (T.78/1), (T.91/3), (T.101/1), (T.113/1), (T.114/1), (T.115/1), (T.118/4), (T.123/4), (T.129/8), (T.135/10-12), (T.163/4), (T.167/3), (T.176/12), (T.177/4), (T.182), (T.185/3), (T.204), (T.227/2), (T.242/4-6), (T.243/5), (Ş.3/3), (N.1/9), (E.7)

Cenâb-ı Mevlâ: (K.5/31), (T.113/1), (Kt.12/2)

Hakk(Hak): (K.3/7), (K.6/19), (G.74/4), (G.88/1), (T.5/18), (T.8/5), (T.12/4), (T.29/3-9), (T.42/8-9), (T.46/2), (T.56/2), (T.59/1), (T.62/2), (T.63/5), (T.66/2), (T.65), (T.80), (T.82/1), (T.89/1), (T.90/1), (T.95/1), (T.125/1), (T.129/9), (T.135/13), (T.147/3), (T.147/3), (T.148/1), (T.160/3), (T.165), (T.168/5), (T.169/4), (T.171/2), (T.172/7), (T.174/5), (T.176/7), (T.184/2-3), (T.189/4), (T.201/2), (T.233), (T.240/2), (T.242/2), (Mr.8), (Kt.1/3-4), (Kt.11/29), (Kt.13/1)

Cenâb-ı Hak: (T.36/8), (T.91/2), (T.103/2), (T.119/1)

Rabb: (K.2/11), (G.114/2), (G.134/4), (T.2/1), (T.29/7), (T.100/4), (T.175/29), (T.188/5), (T.189/4)

Rabb-ı Kerim: (T.107/1), (T.111/2), (E.15)

Rabb-ı Kadir: (K.2/11), (T.92/1)

Rabb-ı Mecid: (T.35/11), (T.129/1), (T.138/1), (T.243/6)

Rabb-ı Celil: (T.93/1)

Rabbü'r-rahîm: (T.9/4)

Îlâh: (T.26/1), (T.31/3), (T.186/4), (T.205/7), (T.213/3), (T.240/3)

Resûlallâh: (G128/R.)

Müsteân: (T.5/22), (T.120/1), (T.149/1)

Rabb-ı Müsteân: (T.212/1), (T.166/4)

Cenab-ı Müsteân: (T.70/8), (T.72/1), (T.217/2)

Bârî: (T.146/3), (T.169/3), (T.193/6), (T.195/2)

Hazret-i Bârî: (T.81/6), (T.112/1)

Hazret-i Ma'bûd: (T.135/8)

Mu'in: (K.4/32), (T.9/4), (T.137/2), (T.188/4), (T.203/3)

Sübân: (T.104/1)

Hâlık: (T.7/2), (T.105/1), (T.188/4)

Yezdân: (T.36/5), (T.43/17), (T.92/2), (T.110/1), (T.122/1), (T.176/13)

Mennân: (T.4/4), (T.43/15), (T.136), (T.137/4)

Cenab-ı Kird-gâr: (T.225)

Rabb-ı Kird-gâr: (T.203/3)

Zü'l-celâl: (T.191/6)

Gânî: (T.66/5)

Hudâvend-i Gânî: (T.66/1)

Hudâvend-i Kerim: (T.243/7)

Cenâb-ı Kibriyâ: (K.4/32), (T.8/4)

Muhsin: (G.149/6)

Yâ Vedûd: (Kt.12/1)

2. Melekler (Hûr, İns ü Melek)

(G.38/3), (G.42/1), (G.45/6), (G.63/2), (G.96/4),(G.123/2), (G.134/5), (G.136/1),
(G.146/3), (G.149/6), (G.155/1), (Ş.3/4), (Ş.13/1)

Hûr: (G.28/1), (T.22/4), (T.173/4), (T.198/4), (T.213/3)

Rıdvân: (T.225/3)

3.Kitaplar

3.1. Kur'ân

(G.14/5), (G.50/2), (T.108/2), (T.176/12), (T.217/1), (T.237), (T.238)

Furkân: (T.206/2)

4. Sûre, ayet ve hadisler

4.1. Sûreler

Sûre-i İhlas: (T.89/6)

Sûre-i Fâtiha (Seb'i Mesani): (G.38/6)

Sûre-i İhlas ve Fâtiha: (T.203/3), (T.212/4), (T.225/4), (T.240/4)

Sûre-i Adha: (T.135/8)

Sûre-i Yasin: (T.239)

4.2. Ayetler

Ayet-i Nûr: (G.14/5), (G.50/2), (G.69/1)

“usri yusrî”: (G.116/5)

“eyne'l mefer”: (K.7/18), (E.18)

“irci'î”: (T.162/5), (T.172/5), (T.188/3), (T.191/6), (T.193/5), (T.194/3), (T.203/2)

4.3. Hadisler

“el fakru fahri” : (G.71/5)

5. Peygamberler

5.1. Hz. Yakub

(G.108/8)

5.2. Hz. Yusuf (Yûsuf- Kenân, mâh-ı Kenân)

(K.1/9), (G.2/1), (G.30/6), (G.46/4), (G.70/3), (G.108/8), (G.131/4), (G.151/4), (G.161/3), (Mst.1/4)

5.3. Hz. Süleyman

(K.7/11), (G.35/5), (G.74/2), (G.148/1), (G.162/6), (T.43/1), (T.243/3)

5.4. Hz. İsa (İsâ, Mesihâ)

(G.66/4), (G.68/5), (G.123/1), (G.124/4), (G.135/7), (G.144/5), (T.40/9), (N.2/7), (E.1)

5.5. Hz. Nûh

(T.9/6), (T.242/4), (T.243/2)

5.6. Hz. Muhammed (Hz. Mustafa) (sav.)

(K.2/10), (G.128/R.), (T.95/2), (T.141/1), (T.174/6)

5.7. Hz. Âdem

(G.158/2), (G.146/3)

5.8. Hz. Eyyüb

(Kt.12/2)

6. DÖRT HALİFE (Çâr Yâr)

6.1. Hz. Ömer

(E.1)

6.2. Hz. Osman

(E.2)

6.3.Hz. Ali (Hayder-i Kerrâr)

(T.42/4)

7. Kader ve Kaza

(G.15/5), (G.25/4), (G.26/2), (G.37/2), (G.52/6), (G.57/1), (G.69/4), (G.74/4),(G.74/5),
(G.75/4), (G.113/3), (G.159/4), (G.165/4), (Mst.1/2), (T.26/1), (T.40/3), (T.179/1),
(T.212/4), (N.1/6)

8. Âhiret ve Âhiretle İlgili Mefhumlar

8.1. Âhiret

(G.45/5), (T.36/5), (T.146/2), (T.169/1), (T.189/2) (T.191/1), (T.193/5), (T.205/5),
(T.218/1), (N.1/9)

(mâ-fihâ): (K.4/15), (T.37/4)

(ukbâ): (T.127/4), (T.162/1), (T.166/5), (T.177/3), (T.180), (T.183/1), (T.194/3),
(T.202/1), (T.206/1,2), (T.213/4), (T.215/4), (T.216/3), (T.219/1), (T.225/1), (T.227/2)

8.2. Kıyâmet (Mahşer, Haşr)

(K.3/12), (G.23/1),(G.29/1), (G.32/3), (G.35/3), (G.40/2), (G.72/3), (G.90/4), (G.124/3),
(G.159/2), (G.128/4), (T.89/5), (T.146/3), (T.162/6), (T.166/4), (T.167/3), (T.171/1),
(T.174/6), (T.191/3), (Mr.9), (Kt.3/2)

8.3. Amel, Su'al

Amel: (K.5/28), (T.171/1)

Su'al: (G.110.71), (G.133/9)

8.4. Cennet ve Cennetle İlgili Mefhumlar

(K.4/2), (G.10/4), (G.32/5), (G.66/2), (G.124/1), (G.140/5), (G.162/5), (T.5/3), (T.8/1),
(T.40/1), (T.45/2), (T.58/2), (T.160/6), (T.162/5), (T.162/7), (T.164/3) (T.165), (T.166/1),

(T.168/6), (T.169/5), (T.186/5), (T.170/5), (T.171/4), (T.171/5), (T.172/7), (T.173/4), (T.175/2), (T.177/4), (T.178/2), (T.182), (T.183/6), (T.184/2), (T.185/2), (T.185/3), (T.186/1), (T.186/4), (G.186/5), (T.187), (T.188/5), (T.188/3), (T.18/4), (T.189/5), (T.191/7), (T.193/6), (T.194/4), (T.195/1), (T.197/4), (T.198/4), (T.203/2), (T.209/1), (T.210), (T.211), (T.212/5), (T.213/3), (T.214/3), (T.214/5), (T.215/5), (T.219/1), (T.219/3), (T.219/4), (T.222), (T.223), (T.225/3), (T.225/5), (T.226/2), (T.229), (T.233), (T.230), (E.15)

8.5. Cehennem

(Dûzah): (G.10/4)

9. Diğer İktidai Mefhumlar

9.1. Ölüm, Ecel

(K.7/8), (G.53/2), (G.66/4), (G.68/5), (T.161/2), (T.165/2), (T.168/5), (T.175/1), (T.176/9), (T.186/3), (T.191/8), (T.193/6), (T.201/2), (T.202/1), (T.202/2), (T.216/2), (T.217/2), (T.217/3), (T.218/2), (T.221/2), (T.239), (Kt.13/1), (Tk.1/1)

9.2. Kefen, Mezar

Kefen: (T.222)

Mezar: (G.60/4)

9.3. Perî

(G.38/3), (G.42/1), (G.45/6), (G.63/1), (G.96/4), (G.123/2), (G.134/5), (G.136/1), (G.146/3), (G.149/6), (G.155/1), (Ş.13/1)

9.4. Rûh (Cân)

(K.3/4), (K.4/7), (K.4/22), (K.7/8), (K.7/20), (G.1/3), (G.5/4), (G.10/2), (G.17/2), (G.31/3), (G.32/5), (G.34/3), (G.37/3), (G.57/4), (G.66/4), (G.72/1), (G.77/1), (G.78/5), (G.79/1), (G.85/4), (G.90/3), (G.92/2), (G.97/3), (G.98/4), (G.99/2), (G.99/3), (G.110/4), (G.116/4), (G.123/1), (G.123/2), (G.124/4), (G.135/7), (G.139/5), (G.135/2), (G.135/7), (G.139/5), (G.140/2), (G.149/5), (G.155/5), (G.159/2), (G.160/2), (G.160/4), (G.164/1), (Mst.1/3), (Mst.2/1), (T.5/13), (T.8/1), (T.40/5), (T.41/5), (T.146/1), (T.146/3), (T.160/6), (T.160/8), (T.162/5), (T.164/4), (T.166/6), (T.167/3), (T.171/3), (T.171/4), (T.174/5), (T.176/9), (T.176/10), (T.186/4), (T.188/3), (T.188/4), (T.189/4), (T.189/1), (T.192), (T.196/2), (T.198/4), (T.203/2), (T.203/3), (T.204), (T.205/7), (T.212/1), (T.212/4), (T.213/3), (T.214/1), (Ş.12/1), (Ş.13/1), (Ş.13/2), (Ş.13/3), (T.217/2), (T.220/4), (T.225/4), (T.235), (T.240/4), (Ş.3/2), (Ş.5/2), (Ş.10/4), (Ş.11/4), (E.1), (Mr.4), (Mh.4), (M.5), (Kt.4/1), (Kt.5/1)

9.5. Cin

(G.158/2)

10. Din İle İlgili Mefhumlar

10.1. İmân, İslam, Müslüman

İman: (G.2/5), (G.67/3), (G.120/1), (G.176/12)

İslâm: (G.114/5), (G.149/4), (N.2/7)

Müslüman: (G.67/2), (G.132/1)

10.2. Küfr, Kâfir, Münkir

Küfr: (K.2/5)

Kâfir: (G.2/5), (G.60/5), (G.65/2), (G.67/R.), (G.76/4), (G.78/3), (G.105/3), (G.109/4), (G.110/4), (G.112/4), (G.123/1), (G.125/1), (G.132/1), (G.144/5), (G.147/4), (G.149/4), (Tah.1), (Kt.5/1)

Münkir: (G.105/3)

10.3. Günah (cürm, mücrim), Sevap (cezil)

Günah: (G.2/3), (G.3/2), (G.4/3), (G.53/3), (G.128/1), (G.128/5), (G.163/4), (T.240/2)

Sevab: (G.133/9), (T.153/2), (T.156/1), (T.156/2)

(Ecr): (T.135/2), (T.156/2), (T.196/3)

10.4. Rahmet (Merhamet, Rahm)

(G.24/5), (G.32/1), (G.85/1), (T.8/3), (T.146/3), (T.164/4), (T.167/3), (T.186/4), (T.189/4), (T.212/1), (T.213/3), (T.214/1), (Kt.3/13)

10.5. Himmet, İnâyet, Lutf

Himmet: (K.4/13), (K.6/3), (K.6/13), (K.7/15), (G.45/8), (G.64/5), (G.71/7), (G.135/7), (G.136/8), (G.153/7), (T.5/22), (T.9/2), (T.9/4), (T.12/4), (T.19/1), (T.21/6), (T.22/5), (T.27/4), (T.41/8), (T.58/4), (T.70/5), (T.75/4), (T.154/2), (T.160/1), (T.163/5), (T.174/3), (T.205/3), (T.218/1), (Mr.2), (Mr.3), (Mr.7), (Th.5), (Kt.10/2)

İnâyet: (G.4/6), (G10/1), (T.91/3), (T.105/1), (T.115/1), (T.119/1), (T.148/1), (Ş.4/1), (Kt.5/2)

Lutf: (K.1/3), (K.1/11), (K.1/18), (K.2/2), (K.3/12), (K.3/15), (K.3/16), (K.5/26), (K.6/10), (K.6/11), (K.6/12), (G.4/6), (G.5/5), (G.8/1), (G.8/2), (G.10/1), (G.13/2), (G.23/2), (G.39/3), (G.44/1), (G.44/4), (G.47/4), (G.50/1), (G.51/3), (G.53/1), (G.56/3), (G.56/4), (G.56/5), (G.60/6), (G.61/4), (G.62/5), (G.70/5), (G.73/2), (G.86/4), (G.92/2), (G.92/5),

(G.110/5), (G.111/2), (G.116/4), (G.139/1), (G.139/5), (G.141/2), (G.143/5), (G.144/2), (G.149/6), (G.153/2), (G.160/1), (G.167/4), (Mst.1/6), (T.8/4), (T.9/3), (T.10/2), (T.19/1), (T.21/1), (T.22/5), (T.27), (T.35/5), (T.35/8), (T.35/9), (T.35/15), (T.37/6), (T.37/7), (T.40/9), (T.41/8), (T.43/10), (T.43/11), (T.43/12), (T.43/13), (T.65), (T.68/1), (T.74/2), (T.75/1), (T.75/2), (T.80), (T.112/1), (T.113/1), (T.115/1), (T.118/1), (T.120/1), (T.121/1), (T.135/5), (T.135/6), (T.135/7), (T.137/1), (T.154/1), (T.155/1), (T.162/2), (T.168/5), (T.183/3), (T.243/7), (Ş.1/1), (Ş.3/1), (Ş.8/4), (Mh.4), (Th.5), (Kt.3/1), (Kt.17/2), (N.1/4), (N.2/3), (N.2/6)

11. İbâdet ve İbâdetle İlgili Mefhumlar

(T.194/2), (T.212/2), (T.215/1), (T.240/2)

11.1. Namaz ile İlgili Unsurlar

11.1.1. Mihrab

(G.119/4)

11.1.2. Mescid, Câmî'

Mescid: (G.128/2)

Câmî': (G.119/4), (T.8/1), (T.8/7), (T.205/4)

11.1.3. Du'â, Zikr

Du'â: (K.1/16), (K.4/31), (K.5/30), (G.6/18), (G.7/20), (G.57/7), (T.1/10), (T.5/21), (T.6/4), (T.8/6), (T.21/2), (T.22/7), (T.31/8), (T.36/4), (T.37/8), (T.40/10), (T.41/8), (T.42/10), (T.43/14), (T.70/8), (T.74/7), (T.86/2), (T.90/2), (T.92/2), (T.93/4), (T.98/1), (T.98/2), (T.129/7), (T.135/11), (T.138/2), (T.171/1), (T.210), (T.212/5), (T.227/2), (T.233), (Ş.3/4), (Ş.12/3), (Kt.1/9)

Zikr: (T.93/4), (T.166/3), (Ş.12/3), (Mh.5), (Kt.12/1), (E.15)

11.1.4. Kıyam

(G.137/4), (T.139/1)

11.1.5. Va'iz

(G.137/3), (G.145/4), (G.149/3), (T.205/4)

11.2. Oruç (Rûze) ile İlgili Unsurlar

Mâh-ı rûze: (G.48/2)

11.3. Hac ve Hac ile İlgili Unsurlar

11.3.1. Hac, Hacı

Hacc: (T.225/2)

Hacı: (T.201/2), (T.217/1), (T.225/2), (T.225/5)

11.3.2. Zemzem

(T.141/2)

11.3.3. Merve

(T.56/2)

11.4. Farz, Vacib, Sünnet

Farz: (K.1/17), (T.41/8)

Vacib: (G.153/5)

Sünnet: (T.75/5), (T.141/1), (T.164/2)

12. Diğer Dinler ve İlgili Mefhumlar

12.1. Büt, Büthane

Büt: (G.64/4), (G.84/1), (G.105/3), (G.149/4), (G.150/5)

Büthane: (G.114/5), (G.122/2)

12.2. Zünnar

(G.122/2), (G.125/1), (G.130/1)

12.3. Deyr

(G.84/1), (G.105/3), (G.149/4), (G.156/2)

12.4. Tersa

(G.64/4), (G.84/1), (G.105/3), (G.150/5), (G.156/2)

B.TASAVVUF

1. Muhabbet ve Aşk

Aşk: (K.2/10), (K.5/14), (K.5/18), (G.1/1), (G.3/4), (G.10/2), (G.12/1), (G.12/5), (G.13/5), (G.21/3), (G.26/4), (G.32/1), (G.32/6), (G.43/3), (G.48/R.), (G.49/1), (G.49/2), (G.57/1), (G.61/3), (G.62/4), (G.65/5), (G.70/1), (G.72/6), (G.76/1,3,5), (G.78/5), (G.81/5), (G.84/1), (G.85/3), (G.91/2), (G.93/4), (G.99/1), (G.100/4), (G.103/1,2,3,4,5), (G.105/3), (G.110/1), (G.117/6), (G.117/9), (G.122/2), (G.123/2), (G.125/3), (G.125/8), (G.129/5), (G.130/3), (G.133/5), (G.136/3), (G.139/R.), (G.140/2), (G.146/2), (G.149/4), (G.151/1), (G.153/3), (G.153/5), (G.154/3), (G.155/5), (Mst.1/4), (Mst.1/6), (Ş.5/3), (Ş.8/2), (Ş.9/3), (Mh.1/4), (E.4), (E.12)

Muhabbet: (G.10/3), (G.21/R.), (G.78/5), (G.98/3), (G.103/3), (Th.1), (Th.4)

Sevda: (K.5/15), (G.12/2), (G.21/1), (G.31/2), (G.35/1), (G.47/2), (G.59/1), (G.62/2), (G.64/1), (G.67/1), (G.69/3), (G.80/3), (G.88/3), (G.101/5), (G.105/4), (G.115/1), (G.115/2), (G.116/4), (G.118/3), (G.135/3), (G.145/5), (G.15/1), (Mh.3)

2.Âlem

Âlem: (K.1/3), (K.1/8), (K.1/20), (K.2/12), (K.3/9), (K.4/33), (K.5/1), (K.5/20), (K.6/4), (K.6/20), (K.7/13), (K.7/14), (K.7/19), (G.1/1), (G.1/5), (G.2/2), (G.3/2), (G.5/5), (G.7/R.), (G.9/4), (G.13/4), (G.16/4), (G.20/5), (G.21/3), (G.25/4), (G.27/1), (G.28/1), (G.29/4), (G.30/2), (G.40/3), (G.40/4), (G.40/5), (G.42/2), (G.45/5), (G.53/3), (G.55/3), (G.56/2), (G.57/7), (G.58/5), (G.61/5), (G.62/3), (G.62/7), (G.64/4), (G.68/3), (G.71/2), (G.73/4), (G.74/1,4,5), (G.78/1,4), (G.83/3,5), (G.92/5), (G.93/4), (G.104/2), (G.106/R.), (G.107/2), (G.108/7), (G.112/5), (G.116/5), (G.119/9), (G.120/4), (G.123/3), (G.124/3), (G.126/1,5), (G.127/4), (G.132/2,5), (G.134/4), (G.136/2), (G.138/2,4), (G.139/1), (G.146/1), (G.148/2), (G.150/4), (G.152/4), (G.155/5), (G.158/1,3), (G.159/3,5), (G.160/5), (G.164/6), (Mst.2/4,7), (T.1/9), (T.3/3), (T.4/2), (T.5/4,7,23), (T.7/1), (T.8/5), (T.12/3), (T.21/2), (T.22/2,8), (T.27/2), (T.35/7,16), (T.36/2,5), (T.39), (T.42/1,3,4,5), (T.45/1), (T.49/2), (T.51/1), (T.70/1,9), (T.72/2), (T.74/7), (T.75/3,6), (T.84/1), (T.89/4,5), (T.91/3), (T.100/3), (T.101/1), (T.102/1,2), (T.104/3), (T.110/1), (T.117/1), (T.121/2), (T.124/2), (T.129/3), (T.133/1), (T.135/3,8), (T.144/1), (T.147/3), (T.151), (T.161/1), (T.162/1), (T.163/4), (T.167/1), (T.171/2), (T.172/6), (T.173/3), (T.174/1), (T.176/10), (T.185/1), (T.186/1), (T.188/2,4), (T.197/1), (T.198/2,3), (T.203/1,3), (T.215/3), (T.220/4), (T.221/1), (T.225/4), (T.226/2), (T.227/1,2), (T.243/3), (§.1/2,4), (§.2/1,2,3,4), (§.3/1,2), (§.4/3), (§.6/1), (§.7/1), (§.8/1), (§.9/1), (§.10/3), (§.11/4), (§.13/1,2), (§.14/1,2,4), (M.1,3) (Kt.1/3,4), (N.1/7,9), (N.2/7)

Dünya: (K.1/14), (K.4/15), (G.11/5), (G.15/2), (G.19/1), (G.32/5), (G.42/2), (G.68/7), (G.78/1), (G.107/1), (G.122/4), (G.137/4,7), (G.144/5), (G.155/4), (G.166/2), (T.5/3), (T.6/1), (T.10/3), (T.22/7), (T.30/1), (T.37/4), (T.40/4,7), (T.42/2), (T.45/1), (T.100/1), (T.102/1), (T.103/1), (T.110/2), (T.111/1), (T.114/2), (T.121/1), (T.124/1), (T.135/4), (T.143/2), (T.144/1), (T.169/4), (T.171/1), (T.184/1), (T.190), (T.201/1), (T.206/1), (T.217/1), (T.228/1), (T.234/2), (T.243/3), (§.1/1), (§.2/4), (§.4/1), (§.14/2), (Ms.2)

Cihan: (K.6/8), (K.7/2,12,23), (G.7/2), (G.28/1), (G.30/4), (G.33/5), (G.62/5), (G.66/3), (G.77/2), (G.78/2), (G.84/2), (G.93/3), (G.100/2), (G.122/3), (G.123/4), (G.138/4), (G.147/2), (G.155/2), (G.162/7), (G.164/7), (Mst.1/5), (Mst.2/1,5), (T.3/3,5), (T.5/2), (T.6/1,2,4,5), (T.7/4), (T.9/2,3), (T.10/1,2), (T.21/2), (T.24/1), (T.35/6), (T.36/2,6), (T.37/3), (T.40/1,2), (T.41/1,2), (T.43/4,10,11,16), (T.45/2), (T.47/1), (T.60/2,3), (T.74/1,8), (T.76/1,5), (T.81/2), (T.85/1), (T.102/2), (T.103/1), (T.115/2), (T.116), (T.121/2), (T.123/3), (T.135/5), (T.137/2), (T.149/2), (T.160/1), (T.162/2), (T.163/1), (T.164/3), (T.176/4,8), (T.178/1), (T.189/1), (T.191/2), (T.197/1,3), (§.1/1), (§.2/1,3), (§.3/2), (§.11/4), (Kt.1/1), (E.2), (E.13)

Zemin: (G.11/1), (T.5/4), (T.6/3), (T.135/9), (Mr.9)

3.Tarikat ve İlgili Kavramlar

3.1.Tarikatlar

3.1.1.Mevlevî (Mevlevîlik)

(G.133/10), (T.21/3), (T.98/1), (T.98/2), (T.167/1), (T.214/3), (Mr.6)

3.1.2.Rifa'i (Rüfâiyye)

(T.174/2), (T.174/6), (Kt.16/2), (Mr.7)

3.1.3.Kâdirî (Kâdirîlik)

(T.176/3), (Mr.5), (Mr.6)

3.1.4.Nakşibendî (Nakşibendîlik)

(Mr.5)

3.1.5.Gülşeni (Gülşeniyye), Sünbülü (Sünbülüyye)

Gülşenî: (Mr.5), (Mr.6)

Sünbülî: (Mr.6)

3.2.Âbid

(T.9/5), (T.35/1), (T.35/4), (T.35/8), (T.129/5), (T.243/2)

3.3.Pîr, Şeyh, Mürşid

Pîr: (G.11/3), (G.11/4), (G.41/5), (G.71/7), (T.123/4), (T.172/4), (T.201/1), (T.234/2)

Şeyh: (G.3/3), (G.14/6), (G.35/4), (G.119/2), (G.127/4), (T.174/7), (T.176/1), (T.176/13), (T.205/6)

Mürşid: (G.136/8), (T.174/3), (T.176/4)

3.4.Dergâh(Dergeh), Âsitân, Hân-kâh

Dergâh (Dergeh): (K.1/7), (K.2/3), (K.7/16), (K.7/17), (G.10/5), (G.41/5), (G.62/7), (G.107/3), (G.114/4), (G.127/5), (G.131/3), (G.153/1), (G.153/6), (Mst.1/6), (Mst.2/4), (T.35/14), (T.36/3), (T.40/2), (T.41/2), (T.160/2), (T.174/2), (T.225/3), (Mr.2), (Mr.3), (Mr.6), (Mr.5), (Kt.1/7), (Kt.16/2)

Âsitân: (K.5/30), (K.7/19), (G.22/5), (G.79/2), (G.161/3), (T.59/2), (T.160/2), (Mr.3)

Hân-kâh: (T.21/6), (T.176/1)

3.5.Hırka, Kabâ

Hırka: (G.3/3)

Kabâ: (G.48/2)

3.6.Tâc, Destâr

Tâc: (T.37/10), (T.242/2)

Destâr: (K.4/30)

3.7.Rind ve Zâhid

Rind: (G.15/4), (G.40/8), (G.44/2)

Zâhid: (G.148/3)

4.Fenâ ve Bekâ

Fenâ: (G.43/3), (G.44/2), (G.49/2), (T.174/7), (T.176/13), (T.183/1), (T.185/2), (T.186/3), (T.193/5)

Bekâ: (G.152/4), (T.146/2), (T.166/1), (T.167/3), (T.168/1), (T.169/2), (T.174/7), (T.176/13), (T.184/1), (T.186/3), (T.189/2), (T.191/1), (T.195/1), (T.196/2), (T.197/1), (T.198/3), (T.205/5), (T.212/1), (T.218/1)

III.BÖLÜM: CEMİYET VE TABİAT

A. CEMİYET

1.Şahıslar

1.1.Tarihî Şahsiyetler, Hükümdarlar, Şehzade ve Devlet Adamları

1.1.1.Abdülmecid Han

(T.2/1), (T.4/1), (T.5/1), (T.6/1), (T.7/1), (T.8/7), (T.9/1), (T.10/1), (T.12/1), (T.40/1), (T.41/1), (T.43/1), (T.74/1), (T.75/1), (T.89/1), (T.129/4), (T.153/1), (T.154/1), (T.155/1), (T.242/1), (T.242/6), (T.243/1), (T.243/9)

1.1.2. Besim Efendi

(T.73/1), (T.73/2), (T.83/2)

1.1.3.Mehmed Ali Paşa

(T.35/17)

1.1.4. Sultan Abid

Sultan Abid: (T.12/5), (T.13)

1.1.5. Sultan Reşad (V.Mehmed)

Sultan Reşad (V.Mehmed): (T.7/5)

1.1.6. Sultan Ziyaüddin

Sultan Ziyaüddin: (T.3/5)

1.1.7. Sultan V. Murad

Sultan V. Murad: (T.2/3)

1.1.8. Mustafa Reşid Paşa

(K.7/25), (T.31/1), (T.32), (T.31/9), (T.33), (T.34), (T.161/2)

1.1.9. Selim Sırrı Efendi

(T.180)

1.1.10. Hûşyâr Hanım

(T.22/9)

1.1.11. Ma'n (b. Zâide)

(K.7/15)

Diğer Tarihî Şahsiyetler, Hükümdarlar, Şehzade ve Devlet Adamları;

Abbas Paşa (Cabbar-zade, Sivas Valisi): (T.162/7), Adil İsmail Paşa (Filibe Kaymakamı): (T.168/6), Afif Efendi (rütbe-i saniye sahibi): (T.29/9), Ahmed Beyefendi (Zühdi Kadri Bey'in babası): (T.149/1), Ahmed Efendi (Hasan Aga'nın oğlu): (T.215/5), Ahmed Efendi (Nazif Efendi'nin babası): (T.119/1), Ali Galip Paşa: (K.13/1), Ali Paşa (sadrazam): (T.16), (T.17), Arif Beyefendi (müftü): (T.44), Asım (Anadolu payeli): (T.48/4), Ata Efendi (kâtip): (T.94), Aziz (mir): (T.105/1), Bahri Efendi (kâtip): (Kt.8/1), Cavid (mir-i miran): (T.92/2), Cevdet Efendi (sadaret rütbeli): (T.25/1), (T.25/2), (T.26/2), Dilber Kalfa (Huriye Hanımefendi'nin kölesi): (T.173/5), Ferahi (hacegan sınıfından): (T.78/4), Hacı Şerif Ağa (kapıcıbaşı): (T.225/5), Hafız Mehmed (zabitan): (T.216/3), Hafız Said Efendi (katip): (T.189/5), Hakkı Beg (Nişan-ı saniye sahibi): (T.65), (T.80), Hakkı Efendi (İstanbul kadısı): (T.56/1), (T.56/2), Halil Paşa (ser-asker): (T.36/8), Hamid Beg (Mir Hüseyin'in babası): (T.148/1), Hasib Paşa (dar-ı şurâ reisi): (T.40/12), Hayrüddin Ağa (darüssade ağası): (Kt.1/1), (Kt.1/9), Hazım Efendi (divan katibi): (T.193/6), Hikmet Arif Beyefendi (müftü): (T.220/5), Hüseyin Ağa (Şeyhülislam Mustafa Asım Efendi'nin müjde başı): (T.177/4), Abdi Aga (Refia Hanım'ın eşi): (T.188/1), Abdüllatif Bey (T.160/1), Ahmed Aga (T.8/1), Aişe Hanım (Osman Efendi'nin kızı): (T.120/2), Aişe Hanım (Seyyida Efendi'nin kız kardeşi): (T.156/4), Aişe Hanım (Sıdkı Efendi'nin annesi): (T.194/4), Aişe Sıddika Hanım (Mustafa Ağa'nın kızı): (T.143/3), Ali Efendi (Kadiri şeyhi): (T.176/13), Arife Hanım (Kadri Ağa'nın kızı): (T.117/2), Asım Efendi (Hadice Hanım'ın eşi): (T.163/1), Asım İbrahim (İbrahim Ağa'nın oğlu): (T.219/4), Aziz Efendi (Mevaliden): (T.147/1), Bahaüddin Efendi (Mevaliden Aziz Efendi'nin oğlu): (T.147/5), Basri Efendi (Safnaz Hanım'ın babası): (T.124/1), Bedri Bey (T.144/2), Behcet Efendi (T.140), Beytullah (T.205/5), Cavid Bey (T.138/1), (T.138/2), Cemalüddin Bey (T.127),

Cemile Hanım (Hacı İsmail Efendi'nin zevcesi): (T.146/1), Cemile Hanım (T.185/2), (T.185/3), (T.233), Emin Efendi (Şeyhi Efendi'nin oğlu): (T.101/2), Faika Hanım (İsmet Efendi'nin kızı): (T.113/2), Fazlı Efendi (Rifai tarikatından): (Kt.16/1), (Kt.16/2), Fitnat Hanım (Muhsin Efendi'nin kızı): (T.104/3), Fuad Bey: (T.68/1), (T.68/2), Hacı Abdullah Efendi (hafız): (T.217/1), (T.217/3), Hacı İsmail Efendi (T.146/1), Hacı Mustafa Aga (T.201/2), Hadice (Mustafa Ağa'nın kızı): (T.226/3), Hadice Hanım (Asım Efendi'nin zevcesi): (T.163/5), Hadice Hanım (T.103/2), Hadice Hanım (T.208), Hakkı (T.232), Hakkı Bey (Baykuş lakaplı): (T.139/1), (T.139/4), Hakkı Beyefendi (T.86/2), Halil Cevdet Efendi (Hüsni Efendi'nin oğlu): (T.106/2), Halil Efendi (Çerkes): (T.197/4), Hamid Bey (Behiyye Fatıma Hanım'ın eşi): (T.170/2), Hamid Bey (Muhsin Bey'in babası): (T.178/1), Hamid Bey (Mir Hüseyin'in babası): (T.148/1), Hasan Ağa (Ahmed Efendi'nin babası): (T.215/3), Hasan Bey (T.191/8), Hasan Nuri (T.151), Hasircızade (E.17), Huriye Hanımefendi (T.173/4), Hüseyin Efendi (Hamid Bey'in oğlu): (T.148/2), Hüseyin Haydar Bey (Raşid Paşa'nın oğlu): (T.59/5), Hüseyin Kemal (T.116), Hüsni Efendi (Hhalil Cevdet Efendi'nin babası): (T.106/1), İbb-i Ayyad (Tunuslu): (T.157/3), İbrahim Ağa (Mazlum ağa'nın oğlu): (T.171/5), İsmet Bey (Asım Efendi'nin oğlu): (T.163/4), İsmet Efendi (Faika Hanım'ın babası): (T.113/1), İzzet Beyefendi (T.240/1), Kadı Osman Efendi (T.169/1), (T.169/5), Kadri Ağa (Arife Hanım'ın babası): (T.117/1), Kadri Efendi (Sabiha Fatıma Hanım'ın babası): (T.111/1), Hüsrev Paşa (asker-i mansûre kumandanı): (T.42/13), İbrahim Rauf Bey (nişan sahibi): (T.74/2), (T.74/9), İffet Hanım (Mir Rıza'nın kızı): (T.112/2), İhsan Bey (T.223), İrfan Beyefendi (defterdâr): (T.63/7), İsmail Efendi (ulemadan): (T.89/7), İsmail Efendi (T.125/2), İsmail Paşa (Mısır valisi): (T.21/1), Kâmil Paşa (reis): (T.18/2), Kâmil Paşa (vezir): (T.19/2), (T.20/2), Kâmil Paşa (Kt.1/9), Kâsım Bey (başkâtip): (T.97/2), Kemâl (rütbe-i saniye sahibi): (T.66/5), Kemâl Efendi (Halil Efendi'nin kayınpederi): (T.91/1), (T.91/4), Kemâl Efendi (Sa'id Bey'in babası): (T.82/1), Kemâl Paşa (masraf nazırı): (Kt.6/2), Kemâlüddin Efendi (T.103/2), Kemâlüddin Efendi (T.121/3), Kör Münif (T.224/4), Ma'il Hasan Efendi (T.126), Mahmud Efendi (T.210), Mahmud Paşa (ticaret nazırı): (T.23/2), Mazhari Tahir Efendi (Zehra Fatıma'nın eşi): (T.213/1), Mazlum Ağa (İbrahim Efendi'nin babası): (T.171/4), Mehmed Efendi (T.207), Mevhibe Sultan (Abdülmecid'in kızı): (T.4/11), (T.4/12), Muhsin Bey (Hamid Bey'in oğlu): (T.178/2), Muhsin Bey (T.150), Muhsin Efendi (Fitnat Hanım'ın babası): (T.104/1), Muhtar Efendi (kâtib): (T.130/3), Mustafa Ağa (Aişe Sıddıka Hanım'ın babası): (T.143/1), Mustafa Ağa (Hatice Hanım'ın babası): (T.226/1), Mustafa Asım Efendi (şeyhülislam): (T.177/1), Mustafa Paşa (serasker): (T.38), Mustafa Talib Efendi (müverrih): (T.172/1), (T.172/7), Mümtaz Efendi (T.30/1), Nafiz Paşa (T.229), Nasır Efendi (nişan-ı saniye sahibi): (T.76/1), (T.76/6), Nazım Bey (T.218/2), Nazif Efendi (Ahmed Efendi'nin oğlu): (T.122/2), Necib (İstanbul payeli): (T.55/4), Necmüddin Efendi (T.200), Neş'et Bey (Emin Muhlis Bey'in babası): (T.101/1), Neyyire Hanımefendi (Vacid Efendi'nin kızı): (T.109/2), Neyyir-i Felek Hanım (T.190), (T.231), Nuri Efendi (T.204), Nûriddin Paşa (Ragıp Paşa'nın oğlu): (T.69/1), Nüzhet: (T.142), Okumuş Hanım (T.237), (T.238), (T.239), Osman Bey (T.206/2), Osman Beyefendi (Saliha Hanım'ın babası): (T.175/1), Osman Efendi (Aişe Hanım'ın babası): (T.120/1), Osman Efendi (Selâhüddin Efendi'nin babası): (T.114/1), Ömer Beyefendi (T.164/5), Raik Efendi (Meşreb-zâde, Anadolu payeli): (T.50/2), Rauf Paşa (sadrazam): (T.37/10),

Raşid (kâtib): (T.198/5), (T.199), Raşid Beyefendi (Safveti Paşa'nın oğlu): (T.81/7), Raşid Efendi (kâtib, mukayyid): (T.166/7), Raşid Efendi (ser kâtibi): (T.90/2), Raşid Fazıl (rütbe-i saniye sahibi): (T.118/2), (T.118/9), Raşid Paşa (Suriye valisi): (T.27/9), Raşid Sadullah Bey (nişan-ı rabia sahibi): (T.75/2), (T.75/11), Refia Hanım (Abdi Ağa'nın zevcesi): (T.188/5), Refik (Anadolu payeli): (T.46/2), Reşid (evkâf müfettişi): (T.54/2), Rıf'atî Edhem Efendi (meclis-i vâlada kâtib): (T.183/6), Rıza Efendi (evkâf nazırı): (T.28/1), (T.28/4), Rıza Efendi (İffet Hanım'ın babası): (T.112/1), Rıza Paşa (ser-asker): (T.39), Rukkiyye Hanım (T.110/2), Rüşdi Abdullah Efendi (muhasib): (T.167/5), Sa'düddin Efendi (şeyhülislam): (T.45/1), (T.45/2), Sa'id Bey (Kemâl Efendi'nin oğlu): (T.82/2), Sa'id Efendi (T.134), Sa'id Paşa (ferik rütbeli): (T.43/3), (T.43/17), Sa'ib Efendi (zümr-i küttabdan): (T.88/3), Sabiha Fatıma Hanım (Kadri Efendi'nin kızı): (T.11/2), Sabit Efendi (mektubî-i âlî odasında memur): (T.129/9), Sadık Bey (T.141/3), Safveti Paşa (müşir, Raşid Beyefendi'nin babası): (T.81/1), (T.81/2), Sadık Beyefendi (Şakire Hanım'ın oğlu): (T.203/1), Safveti Paşa (reis-i meclis): (T.41/10), Safnaz Hanım (Basri Efendi'nin kızı): (T.124/2), Salih Beyefendi (T.102/2), Salih Efendi (hazine kethüdası): (T.72/1), (T.72/5), (N.1/1), Saliha Hanım (Osman Beyefendi'nin kızı): (T.175/2), Saliha Hanım (T.211), Saliha Sultan (T.187), Saliha Sultan (T.15), Sami Bey (ferik rütbeli): (K.6/21), Sami Beyefendi (K.3/7), Samiye Hanım (Şakir Efendi'nin kızı): (T.100/5), Selahüddin Efendi (Ömer Ağa'nın oğlu): (T.114/2), Selim Sırrı Efendi (T.180), Seyfi Efendi (Emin Efendi'nin babası): (T.115/1), Seyyid Ali (hanende): (Ş.7/1), (Ş.7/2), (Ş.7/3), Seyyida Efendi (Aişe Hanım'ın kardeşi): (T.156/2), Sıddık Efendi (İstanbul payeli): (T.49/4), Sıdkı Efendi (Aişe Hanım'ın oğlu): (T.194/1), Sünbül Hanım (Tahir Ömer Bey'in zevcesi): (T.186/5), Şahin Efendi (T.209/1), (T.209/2), Şakir Bey (Behiyye Fatıma Hanım'ın babası): (T.170/2), Şakir Efendi (Samiye Hanım'ın babası): (T.100/1), Şakire Hanım (Sadık Beyefendi'nin annesi): (T.203/4), Şamih Efendi (T.133/1), (T.133/2), Şefik Efendi (Zehra Hanım'ın babası): (T.108/1), Şemsiddin (E.8), Şeref Efendi, Şem'i Efendi (İstanbul payeli): (T.47/1), (T.47/2), Şem'i Efendi (Mekke hakimi): (T.57/1), (T.57/2), (Tal'at Efendi'nin babası): (T.196/1), Tahir Efendi (T.165), Tahir Ömer Bey (Sünbül Hanım'ın eşi): (T.186/1), Tal'at mEfendi (Şeref Efendi'nin oğlu): (T.107/2), Tevfik Efendi (mesneviden): (T.205/1), Uryani Efendi (T.222), Uncı-zâde (kadı): (T.181/2), Vacid Efendi (Neyyire Hanım Efendi'nin babası): (T.109/1), Vacid Efendi (T.87), Vecih Efendi (T.132/1), (T.132/2), Yakub Efendi (Tevfik Efendi'nin babası): (T.107/1), Zühdi Kadiri Bey (Ahmed Beyefendi'nin oğlu): (T.149/2), Zehra Fatıma Hanım (Mazhari Tahir Efendi'nin zevcesi): (T.213/4), Zehra Hanım (Mir Şefik'in kızı): (T.108/2), Zekiyye Hanım (T.182), Zeliha (Mst.1/4), Zeliha Hanım (T.230), Ziya Bey (ulemadan): (Kt.15/2)

1.2.Şâirler, âlimler ve sanatkârlar

1.2.1.Enverî

(K.5/23), (T.204)

1.2.2.Nefî

(G.119/2), (G.164/6)

1.2.3.Nedîm

(G.96/5)

1.2.4.Neş'et Bey

(Ş.9/3)

1.2.5.Fehmî Bey

(G.26/6), (G.60/6), (G.96/5), (G.148/6), (G.156/7)

1.2.6.Sürûrî

(T.172/6)

1.2.7.Senîh

(G.125/9), (G.135/7), (G.152/6), (G.154/6), (G.164/7), (T.77/2), (Th.5), (Tk.1/4)

1.2.8.Ziyâ Pâşâ

(G.2/7), (G.125/9), (G.132/7)

1.2.9.Muhsin Bey

(G.79/5), (G.117/10), (G.149/6), (T.135/1), (T.135/13)

Diğer şâirler;

Ahmet Kemâl Efendi: (T.60/1), Ali: (G.8/5), (G.71/6), (G.141/5), Âsaf: (Th.5), Âsım Efendi: (G.28/6), Atâ: (T.152), Âtuf Bey: (G.47/5), Aynî Efendi: (T.76), Azîz: (G.54/5), (G.106/5), Celâl: (G.4/6), Eşref Bey: (T.67/2), Fehîm: (G.137/7), Feyzî Efendi: (G.83/5), Hakkı Bey: (G.14/7), (G.115/5), Hassân (bin Sabit, Arap şairi): (T.151), Hayri Efendi: (Mst.1/7), (T.85/1), (T.85/2), Kâzım Beyefendi: (G.50/7), (G.53/7), Kemâl: (G.62/6), Lebîb: (G.57/6), Leylâ: (G.138/7), Nihad: (G.85/5), (G.87/5), (G.165/5), Râgıb: (T.69/3), (T.69/4), (Kt.8/1), Râsim Efendi: (G.147/5), Râşid Efendi: (G.40/9), Sa'îd (şair ve müderris): (G.40/9), Sa'îd: (G.42/8), Sâ'ib Efendi: (T.145/1), Saffet Efendi: (G.133/11), Sermed Efendi: (G.110/5), Şevket: (G.124/7), Vasfî Efendi: (T.62/1), (T.62/2), Zühdfî: (G.90/5)

1.3.Tarihi-Efsanevî Şahsiyetler

1.3.1.İskender

(K.6/4), (G.38/2), (T.9/5), (T.42/4), (T.43/16), (M.2)

1.3.2.Mânî ve Bihzâd

(G.30/3), (G.65/4), (G.100/3)

1.3.3.Cem (Cemşid)

(K.6/6), (G.146/2), (T.40/2), (T.243/2), (T.243/4)

1.3.4.Dâra

(T.9/5), (T.35/1), (T.35/2), (T.40/2), (T.41/2), (T.42/3), (T.129/5)

1.3.5.Hüsrev

(K.4/19), (T.35/4)

1.3.6.Asaf (bin Benhiya)

(K.6/3), (K.7/5), (K.7/11), (G.104/4), (G.162/6), (T.36/4), (T.40/5), (T.41/5), (T.41/9), (T.43/1), (T.59/4)

1.3.7.Hâtem (Hâtem-i Tayy)

(K.6/3), (T.9/3), (T.135/7)

1.3.8.Nûşirevân

(K.7/14), (T.135/7)

1.3.9.Rüstem

(G.28/3)

1.3.10.Sâm ve Kahraman

(G.123/4)

1.4.Dinî- Tasavvufî Şahsiyetler

1.4.1.Hallâc-ı Mansûr

(G.59/2)

1.4.2. Hz. Hızır (Hızır)

(G.44/2), (T.37/6), (T.40/9), (T.43/11)

1.4.2.Mevlânâ (Hazret-i Mollâ)

(G.64/7), (G.68/7), (G.71/7), (G.153/6), (T.99/1), (T.205/7)

1.4.3.Hacı Bektâş-î Velî

(Mr.7)

1.4.4.Muhyiddin İbnü'l-Arabî (Şeyh-i Ekber)

(T.166/4)

1.4.5.Abdülkâdir Geylânî (Kâdir-i Gîlân)

(T.176/3)

1.4.6.Sa'd b. Ebû Vakkâs

(T.166/4)

1.4.7.Zülkifl

(Mh.5)

1.4.8.Amr b. Zeyd (Zeyd b. Amr)

(T.44)

1.4.9.Ahmed Rifâ'î

(T.174/2), (T.174/6), (Mr.7), (Kt.6/2)

1.5.İlmî ve Felsefî Şahsiyetler

1.5.1.Aristo (Aristu, Ristu, Aristalis)

(K./15), (K.3/9), (K.6/4), (K.7/21), (T.27/2), (T.29/1), (T.31/1), (T.36/3), (T.40/5), (T.41/5), (T.41/9), (T.43/1), (T.59/4)

1.5.2.Eflâtûn (Felâtûn)

(Kt.1/13), (K.3/9), (K.6/5), (K.7/21), (G.4/4), (T.27/3), (T.31/1), (T.40/6), (T.43/4), (T.75/7)

1.5.3.İbn-i Sînâ

(K.1/13), (T.27/2), (T.145/2)

1.5.4.Fârâbî

(T.5/13), (Ş.7/2)

1.6.Masal (Hikâye) Kahramanları ve Onlarla İlgili Mefhumlar

1.6.1.Leylâ, Mecnûn (Kays)

Leylâ: (K.5/16), (G.5/3), (G.7/4), (G.12/3), (G.21/1), (G.29/3), (G.31/2), (G.35/2), (G.41/4), (G.47/2), (G.64/1), (G.86/3), (G.89/4), (G.95/4), (G.105/2), (G.107/4), (G.117/7), (G.125/4), (G.127/1), (G.141/1), (G.150/2), (G.157/5), (G.161/5), (G.167/1), (T.232), (T.234/1), (E.5)

Mecnûn (Kays): (K.3/3), (K.5/16), (G.5/3), (G.7/4), (G.12/3), (G.21/1), (G.29/3), (G.31/2), (G.35/2), (G.41/4), (G.47/2), (G.64/1), (G.86/3), (G.89/4), (G.95/4), (G.105/2),

(G.107/4), (G.108/6), (G.117/7), (G.125/4), (G.127/1), (G.141/1), (G.150/2), (G.155/1), (G.157/5), (G.161/5), (G.167/1), (T.234/1), (Mh.3), (E.5), (E.10)

1.6.2.Ferhâd (Kûh-Ken)

(G.15/3), (G.83/2), (G.100/4)

1.6.3.Bî-sütûn

(G.74/3)

2.Kavimler

2.1.Hindû

(G.89/1)

2.2.Rum, Arab

Rum: (T.46/1), (T.66/3), (T.162/3)

Arab: (T.66/3)

2.3.Çerkes

(T.197/2)

2.4.Osmaniyân

(T.5/17)

2.5.Türk, Fars

Türk: (T.145/3), (T.60/3), (N.2/4)

3.Eserler

3.1.Tekellüm Risâlesi

(T.60/3), (T.60/5)

3.2.Lügât-ı Fârisî (Lügât-ı Fârisî ve Arabî)

(T.145/3)

3.3.Nân u Halvâ

(T.145/1)

4.Şehirler ve Ülkeler

4.1.Anadolu(Anatoli, Rûm)

Anadolu(Anatoli): (T.46/1), (T.46/2), (T.47/1), (T.48/4), (T.50/2), (T.51/3), (T.63/5)

Rûm: (T.46/1), (T.162/3)

4.2.Hicâz, Bağdad, Şâm

Hicâz: (T.205/5)

Bağdad: (E.4)

Şâm: (T.224/3)

4.3.Bedeşân

(G.2/3), (G.96/1), (G.164/3)

4.5.Bursa, Erzurum, Sivas

Bursa: (T.1/1)

Erzurum: (T.241/2)

Sivas: (T.162/3)

4.6.Çîn, Hitâ, Mâçîn

Çîn: (G.99/4), (G.147/3), (M.4), (Kt.4/1)

Hitâ: (G.99/4), (G.147/3)

Mâçîn: (M.4)

4.7.Filibe

(T.168/2), (T.198/1)

4.8.Gelibolu

(T.1/6)

4.9.Habeş

(G.89/2)

4.10.Hind, Yemen, Mısır

Hind: (T.66/3)

Yemen: (T.66/3)

Mısır: (K.1/9), (K.2/4), (K.3/6), (G.161/3), (T.21/6), (T.22/1), (E.6)

4.11.İstanbul (Sitanbul, İslambol) ve semtleri (Çamlıca, Eğrikapu, Fıstıklı, Göksu, Tophane)

İstanbul (Sitanbul, İslambol): (K.1/1), (K.3/6), (G.20/5), (G.34/2), (G.81/3), (T.1/8), (T.4/8), (T.21/1), (T.21/9), (T.35/11), (T.35/17), (T.47/2), (T.49/4), (T.51/4), (T.55/4), (T.56/1), (T.181/3), (T.197/2), (T.198/1), (T.225/2), (T.241/2)

Çamlıca: (Ş.6/3)

Eğrikapu: (T.159)

Fıstıklı: (Ş.6/3)

Göksu: (G.157/2), (Ş.6/1,2,3,4)

Tophane: (T.212/3)

4.12. Kala’i-Sultâniyye (Çanakkale)

(T.1/3)

4.13. Kazâ-yı Erba’a

(Kt.8/2)

4.14. Kande-hâr (Diyâr-ı Kand)

(G.52/5), (G.165/3)

4.15. Tunus

(T.157/1)

4.16. Kâhire (Ümm-i Dünyâ)

(K.1/14), (T.22/7), (T.234/1), (T.234/2), (E.6)

4.17. Vidîn

(T.27/9)

5.Nehirler, Dağlar ve Denizler

5.1.Bahr-i Sefîd (Akdeniz)

(G.145/5)

5.2.Ceyhun

(G.109/3)

5.3.Dicle

(E.4)

5.4.Nîl

(G.27/3), (G.52/1), (G.126/2), (T.43/12), (L.6)

5.5.Kâf

(G.21/3)

5.6.Tûr

(G.60/1)

6.İçtimaî Hayat

6.1.Sosyal Tabakalaşma

6.1.1.Pâdişâh ve Çevresi

6.1.1.Pâdişâh (Hünkâr,Sultan,Şâh/Şeh, Şahen-şâh/Şehen-şeh, Hâkân, Mülûk, Hudavend, Daver)

Pâdişâh: (G.78/2), (G.102/7), (T.2/1), (T.4/3), (T.22/3), (T.26/2), (T.31/1), (T.40/6), (T.162/2), (T.242/1), (T.243/4), (Ş.1/1,2,3,4), (Ş.2/1,2,3,4), (Ş.3/1,2,3,4), (M.2), (Kt.1/8), (Kt.18/1)

Hünkâr: (G.125/9)

Sultan: (G.94/5), (G.95/2), (G.108/1), (G.157/4), (G.161/1), (Mst.1/4), (Mst.2/1), (T.3/5), (T.12/4), (T.12/5), (T.176/11), (Ş.12/1), (Kt.5/2)

Şâh/Şeh: (K.6/6), (G.10/5), (G.25/1), (G.64/3), (G.77/3), (G.89/2), (G.93/2), (G.97/4), (G.107/1), (G.113/1), (G.121/1), (G.127/1), (G.133/7), (G.150/1), (G.158/3), (G.160/1), (G.166/1), (G.161/3), (G.167/4), (Mst.1/1), (T.1/1,3,8,9), (T.3/1), (T.25/4), (T.7/1), (T.7/2), (T.8/6), (T.9/4,5,6), (T.12/4), (T.27/1), (T.40/1), (T.41/1,2,3), (T.43/5), (T.60/3), (T.61/1,2), (T.135/1,6,7), (T.168/1), (T.242/1), (T.243/5), (Ş.2/1), (Ş.12/4), (Mr.3), (M.4), (Mh.2/5), (Kt.1/1), (N.1/7,8)

Şahen-şâh/Şehen-şeh: (T.3/4), (T.4/5), (T.5/22), (T.6/1,4), (T.7/2), (T.8/6), (T.9/1), (T.10/1), (T.43/7), (T.74/1), (T.88/1), (T.129/5), (T.162/2), (T.242/1,4,6), (Ş.1/4)

Hâkân: (G.2/6), (T.8/6), (T.40/2)

Mülûk: (Kt.17/2)

Hudavend: (T.66/1), (T.243/7)

Daver: (K.1/15), (K.4/19), (K.5/29), (T.27/1), (T.35/2,3,4), (T.42/4)

6.1.1.2.Bende, Esir, Kul, Gulam

Bende: (K.1/17), (K.6/11), (G.2/6), (G.10/5), (G.59/3), (G.71/7), (G.79/2), (G.80/4), (G.83/3), (G.93/5), (G.102/6), (G.116/2), (G.161/3), (T.21/1), (T.31/5), (T.42/3), (T.43/3), (T.58/1), (T.105/1), (T.153/2), (T.154/2), (T.155/2), (T.166/3), (T.167/1), (Ş.3/1), (Mr.1,2,3,4,5,6,7,8,9)

Esir: (K.2/2), (G.30/6), (G.54/2), (G.62/2), (G.65/5), (G.75/3), (G.100/2), (G.125/3), (G.140/3), (G.150/2,5), (T.4/2), (T.36/6), (T.177/2)

Kul: (G.46/4), (G.150/1), (T.135/6), (M.2)

Gulam: (G.20/1)

6.2.Resmi ve Gayriresmi Görevler ve Meslekler

6.2.1.Vezîr/Vezîr-i âzam, Pâşâ, Kethüdâ

Vezîr/Vezîr-i âzam: (K.1/9), (K.2/1,3), (K.7/1), (T.20/1), (T.26/1), (T.36/2,4), (T.37/3), (T.42/1,5), (T.43/8), (T.161/2), (T.168/1), (Kt.17/1)

Pâşâ: (K.1/9), (K.7/25), (G.107/2), (T.18/2), (T.19/2), T.21/1, (T.23/2), (T.27/10), (T.31/1,9), (T.32), (T.33), (T.34), (T.36/8), (T.37/10), (T.38), (T.39), (T.40/12), (T.41/10), (T.42/13), (T.43/3), (T.69/1), (T.164/7), (T.168/6), (T.229), (Kt.13/1)

Kethüdâ: (T.72/1), (N.1/2)

6.2.2.Ser-asker, Sipah, Levend

Ser-asker: (T.36/8), (T.39), (T.42/1, 8, 13)

Sipah: (T.17/3), (G.59/3), (T.36/7)

Levend: (G.158/3), (Ş.12/4), (Ş.14/1,2,3,4)

6.2.3.Müfettiş, Kâdî, Kâtib

Müfettiş: (T.54/1,2)

Kâdî: (T.56/1), (T.169/1)

Kâtib: (T.183/2), (Kt.8/2)

6.2.4.Cellâd, Derbân, Kapucıbaşı

Cellâd: (G.30/2), (T.179/1)

Derbân: (T.36/3)

Kapucıbaşı: (T.225/3)

6.2.5.Tercemân, Şâir, Münşî, Sarrâf

Tercemân: (N.2/R)

Şâir: (K.6/14), (K.7/23), (G.31/4), (G.35/3), (G.53/7), (G.83/5), (G.108/2), (G.111/4), (G.119/8), (G.132/5), (G.136/9), (T.24/1), (T.51/1), (T.69/2), (T.77/1), (T.118/4), (Tk.1/1), (Tk.2/1)

Münşî: (K.4/19), (T.63/4), (T.76/1,3), (Kt.8/1)

Sarrâf: (G.166/6)

6.2.6.Üstâd, Hâce, Şâkird

Üstâd: (G.4/4), (G.29/5), (G.37/2), (G.135/7), (G.136/9), (G.137/6,7), (T.52/1), (T.77/1), (T.88/2), (T.123/3), (Ş.7/3)

Hâce: (T.31/5,7), (T.70/2), (T.74/4), (T.78/1), (T.88/1), (T.93/1), (T.123/1), (T.183/2), (T.214/4)

Şâkird: (K.5/23), (G.137/8)

6.2.7.Hammâr, Sâki, Sakkâ

Hammâr: (G.40/8), (G.125/5)

Sâki: (K.4/7,8), (G.29/2), (G.36/2), (G.50/3), (G.60/3), (G.61/4), (G.112/3), (G.119/1), (G.125/5), (G.127/3), (G.142/2), (G.149/3)

Sakkâ: (T.159)

6.2.8.Hânende, Mutrib, Rakkas

Hânende: (G.11/2), (Ş.7/1,2,3,4)

Mutrib: (T.5/8,9)

Rakkas: (T.228/1)

6.2.9.Diğer Tipler

6.2.9.1.Mâder, Baba/Peder, Dadı/Dâye

Mâder: (T.22/1), (T.203/1), (T.215/3), (T.216/2)

Baba:(G.15/2), (T.128), (T.226/1) Peder: (N.1/7)

Dadı: (T.2/2) Dâye: (T.81/3), (T.240)

6.2.9.2. Tıfl, Duhter, Ebnâ/Ferzend, Evlâd, Dâmâd

Tıfl: (G.42/7), (G.65/5), (G.72/2), (G.117/5), (G.125/8), (T.59/3), (T.102/1), (T.121/1), (T.123/1), (T.219/1), (T.226/1)

Duhter: (G.38/2), (T.100/1,2), (T.104/1), (T.108/1), (T.109/1), (T.111/1), (T.112/1), (T.113/1), (T.117/1), (T.120/1), (T.122/1), (T.124/1), (T.143/1,2), (T.170/1), (T.173/1), (T.175/1)

Ebnâ/Ferzend: (G.20/1) Ferzend: (T.123/2), (T.125/1)

Evlâd: (G.15/2), (T.21/5)

Dâmâd: (T.61/2)

6.2.9.3. Cadu, Sâhir/Sehhâre, Cefa-cû, Gammâz

Cadu: (T.140/1)

Sâhir: (G.103/4), (G.132/1), (G.167/2) Sehhâre: (G.59/4), (G.159/3)

Cefa-cû: (G.10/1), (G.110/1), (G.129/5)

Gammâz: (G.13/3)

6.2.9.4. Gazel-gû, Nazîre-gû

Gazel-gû: (G.132/7)

Nazîre-gû: (G.57/6)

6.2.9.5. Bîmâr, Tabîb, Mihmân

Bîmâr: (G.16/3), (G.23/3), (G.45/1), (G.129/3), (G.130/5), (G.135/6), (G.139/2)

Tabîb: (G.1/4), (G.3/4), (G.7/3), (G.23/5), (G.56/3), (G.129/3), (G.135/6), (G.139/2), (Mh.1/1)

Mihmân: (T.22/3)

6.3. Eğlence Hayatı

6.3.1. Bezm (Meclis), Meyhâne (Mey-kede), Encümen

Bezm: (K4/23), (G.11/3), (G.44/2), (G.45/6), (G.49/2), (G.50/3), (G.53/5), (G.112/3), (G.131/1), (G.143/2), (G.146/2), (G.149/1,3), (G.151/1), (T.60/4), (T.145/2), (Ş.9/3)

(Meclis): (G.15/4), (G.18/1), (G.92/1), (G.112/4), (G.119/1), (G.123/5), (G.127/4), (G.142/1), (G.144/3), (G.149/2), (G.156/4), (G.162/3), (G.163/2), (T.18/1), (T.20/1), (T.41/5), (T.57/1), (T.70/5), (T.89/2), (T.183/2), (T.205/2), (Ş.5/1), (Th.1)

Meyhâne: (G.71/2,4), (G.128/2), (G.148/3)

(Mey-kede): (G.41/1), (G.137/2)

Encümen: (K.4/11)

6.3.2.Sâkî, Şarâb (Mey, Bâde, Bintü'l-ineb), Kâdeh (Câm, Sahbâ, Sagâr, Peymâne)

Sâkî: (K.4/7,8), (G.29/2), (G.36/2), (G.50/3), (G.60/3), (G.61/4), (G.112/3), (G.119/1), (G.125/5), (G.127/3), (G.142/2), (G.149/4)

Şarâb (Mey): (K.4/7,8,29), (K.5/4), (G.11/1), (G.15/4), (G.42/7), (G.131/2), (G.136/5), (G.142/1), (G.144/3), (G.149/1,2), (G.152/5)

(Bâde): (G.41/1), (G.42/3,7), (G.146/2), (G.152/2), (G.156/4), (G.163/3)

(Bintü'l-ineb): (G.148/3)

Kâdeh (Câm): (K.5/5), (G.11/4), (G.35/7), (G.45/1), (G.63/3), (G.71/2), (G.131/2), (G.146/2), (G.149/3)

(Sahbâ): (G.11/4), (G.35/7), (G.43/4), (G.88/2), (G.144/3), (L.4)

(Sagâr): (G.142/1)

(Peymâne): (G.41/1), (G.122/1), (G.125/5)

6.4.Mimârî Unsurlar

6.4.1.Ev (Hâne, Beyt), Virâne, Kapı (Bâb, Der), Âsitân (Eşik)

Ev: (G.214/3), (Mr.6)

(Hâne): (K.2/4,5,6), (G.50/4), (G.114/5), (G.121/2), (G.125/5), (G.135/2), (Mst.2/6), (T.19/2), (T.20/1,2), (T.58/3,4), (T.139/1), (T.140), (T.146/4), (Th.1)

(Beyt): (T.58/1)

Virâne: (G.30/5), (G.34/1), (G.114/3)

Kapı (Bâb): (K.7/3), (G.153/1), (T.35/7), (T.42/8), (T.99/1)

(Der): (K.1/10), (K.7/19), (G.26/5), (G.52/4), (G.107/3), (G.118/5), (Kt.16/1), (E.12)

Âsitân (Eşik): (K.5/30), (G.22/5), (G.79/2), (G.161/3), (T.59/2), (Mr.3)

6.4.2.Hamâm, Hisâr, Sedd, Zindân

Hamâm: (G.36/5)

Hisâr: (G.18/4)

Sedd: (G.166/2), (T.9/5), (T.35/3)

Zindân: (G.19/1), (G.29/4)

6.4.3.Genc(Hazine), Çeşme, Yol

Genc (Hazine): (K.4/20), (K.6/15), (K.7/15), (G.34/1), (G.70/1), (G.118/5), (Mst.2/3), (T.76/2), (T.118/3), (T.129/3), (T.170/4)

Çeşme: (G.50/5), (T.40/9), (T.153/2,3), (T.154/2,3), (T.155/2,3), (T.156/1,4), (T.157/1,2,3)

Yol: (K.2/6), (G.14/2), (G.37/3), (G.56/1), (G.81/2), (G.166/R.), (Mst.1/4), (T.46/1), (T.135/1), (T.168/4), (T.240/4)

(Reh/râh): (G.1/1), (G.10/2), (G.13/5), (G.17/4), (G.72/5), (G.81/5), (G.88/3), (G.99/3), (G.110/1), (G.116/5), (G.126/5), (G.155/5), (G.166/1), (T.31/5), (T.35/7), (T.162/1), (Ş.12/2)

6.4.4.Mezar (Kabir, Med-fen), Kubbe

Mezar: (G.60/4)

(Kabir): (G.128/3), (T.146/3), (T.163/3), (T.167/4), (T.176/12), (T.184/2), (T.186/4), (T.191/7), (T.204), (T.205/6), (T.226/3)

(Med-fen): (T.171/3), (T.213/3)

Kubbe: (K.5/11), (G.75/6), (Kt.1/4)

6.4.5.Çatı (Sakf), Duvar (Divâr), Dâr-ı Şifâ (Hastane)

Çatı (Sakf): (T.8/2)

Duvar (Divâr): (G.114/1)

Dâr-ı Şifâ (Hastane): (G.57/2), (G.86/2), (G.142/4)

6.5.Günlük Hayatta Kullanılan Eşyalar

6.5.1.Mum (Şem), Çerağ, Micmer

Mum: (G.19/3), (G.39/5), (G.92/1)

(Şem): (G.26/1), (G.49/2), (G.68/4), (G.131/1), (G.148/2), (G.151/1), (T.31/7), (T.57/1)

Çerağ: (T.31/7)

Micmer: (G.45/6), (G.102/6)

6.5.2.Şişe, Sürâhi, Kâse

Şişe: (G.60/2)

Sürâhi: (L.4)

Kâse: (K.5/5)

6.5.3.İğne (Riște), Zencir, Kemend

İğne: (G.133/8)

(Riște): (T.40/8)

Zencir: (G.29/4), (G.62/2), (G.86/2), (G.115/2), (G.135/3), (T.243/1)

Kemend: (G.29/3), (Ş.11/1)

6.6.Giyim-Kuşamla İlgili Unsurlar

6.6.1.Tâc, Külâh, Fes

Tâc: (T.37/10), (T.242/2),

Külâh: (G.3/4), (G.25/1)

Fes: (G.65/1), (G.78/3)

6.6.2.Hırka, Kabâ, Pîrehen

Hırka: (G.3/3)

Kabâ: (G.48/2)

Pîrehen: (G.131/4), (G.151/4)

6.6.3.Nikâb, Kemer, Zünnâr

Nikâb: (G.14/4), (G.16/4), (G.136/2)

Kemer: (G.148/3)

Zünnâr: (G.122/2), (G.125/1), (G.130/1)

6.7.Yiyecek ve İçecekler

6.7.1.Halvâ(Helva), Nân(Ekmek)

Halvâ(Helva): (T.145/2), (T.145/7)

Nân(Ekmek): (T.145/7)

6.7.2.Kebâb

Kebâb: (G.14/1), (Mh.4)

6.7.3.Tuz, Şûrbâ (Çorba), Şeker (Sükker, Kând)

Tuz: (T.145/6)

Şûrbâ(Çorba): (T.145/6)

Şeker: (G.34/4), (T.145/1)

(Sükker): (G.52/5), (G.80/5), (G.141/5), (T.145/6)

(Kând): (G.52/5), (T.34/4), (T.66/5)

6.7.4.Şehd (Bal)

Şehd (Bal): (G.52/5), (T.145/7)

6.8.Yazı ve İlgili Unsurlar

6.8.1.Kalem (Kilk, Hâme), Hatt, Pergâr

Kalem: (K.1/11), (K.6/16,17), (G.14/5), (G.69/1), (G.145/3), (T.3/5), (T.35/2), (T.39), (T.42/4), (T.78/4), (T.79), (T.82/2), (T.84/2), (T.93/1), (T.115/2), (T.150), (T.164/1), (T.167/5), (T.175/2), (T.186/5), (T.195/2), (T.223/), (E.10)

(Kilk): (G.4/5), (G.69/4), (T.1/12), (T.7/5), (T.13), (T.26/2), (T.85/2), (T.117/2), (T.142), (T.193/2)

(Hâme): (G.52/5), (G.54/5), (G.65/4), (T.6/5), (T.23/2), (T.51/2), (T.76/6), (T.100/5), (T.108/2), (T.122/2), (T.153/2), (T.164/5), (T.182), (T.207), (T.209/2), (T.242/3), (Kt.15/1)

Hatt: (K.4/20), (K.4/28), (G.14/4), (G.30/3), (G.37/2), (G.39/2), (G.40/1), (G.54/3), (G.50/2), (G.59/3), (T.78/1), (T.79), (T.88/2), (T.93/1), (T.129/2), (T.130/1), (T.150), (E.8, 10, 12)

Pergâr: (E.13)

6.8.2.Varak, Defter(Dîvân), Kitâb

Varak: (G.54/5), (T.89/6)

Defter: (G.91/5), (Mst.2/2), (Tk.2/2)

(Dîvân): (K.4/21), (Mst.2/2), (T.67/2), (T.69/2,3,4), (T.78/1), (T.77/1,2), (T.193/2), (Tk.1/4), (Tk.3)

Kitâb: (G.14/5), (G.50/2), (G.103/3), (G.136/3), (G.143/3), (T.145/1)

6.8.3.Harfler(Elif, Cim)

Elif: (K.5/14), (G.12/1), (G.133/5), (T.108/1)

Cim: (G.102/5)

6.8.4.Fermân, Hokka, Mühr

Fermân: (T.4/7), (T.21/4), (T.77/12), (T.108/1), (T.171/2), (Ş.1/4)

Hokka: (Mst.2/6)

Mühr: (K.7/2), (G.149/3), (T.37/9)

6.8.5.Nüşa, Nokta

Nüşa: (T.60/2), (T.172/5), (T.220/2)

Nokta: (G.102/5), (T.109/2), (R.13)

6.9.Rezm ve İlgili Unsurlar

6.9.1.Kılıç(Şemşîr, Tığ), Ok(Tîr, Navek), Yay(Kemân)

Kılıç(Şemşîr): (G.65/2), (G.135/4), (Mst.1/2)

(Tığ): (G.9/3), (G.10/2), (G.24/2), (G.27/2), (G.28/4), (G.30/2), (G.31/3), (G.49/4), (G.56/2), (G.72/3), (G.76/1), (G.80/4), (G.85/2), (G.90/4), (G.92/2), (G.95/5), (G.98/4), (G.99/1,2), (G.110/3), (G.121/5), (G.153/3), (G.158/6), (G.159/2), (G.160/2), (T.4/2), (T.36/6)

Ok: (G.140/2), (Kt.1/2)

(Tîr): (K.5/1), (G.65/3), (G.121/2), (G.141/2), (Mst.1/3), (Mst.2/6), (Kt.1/3,4,5)

(Navek): (G.156/6)

Yay(Kemân): (G.65/3), (G.106/4), (G.130/3), (G.141/2), (Mst.2/6), (Kt.1/5), (Kt.14)

6.9.2.Hançer, Kabza, Sinân(Mızrak)

Hançer: (G.167/3)

Kabza: (Kt.1/9)

Sinân(Mızrak): (G.42/4)

6.9.3.Şehid, Otağ, Donanma, Fetih

Şehid: (G.125/5), (T.60/6)

Otağ: (K.4/3)

Donanma: (T.4/7)

Fetih: (G.17/1), (T.36/5)

6.9.4.Kân(Hûn), Siper, Hamâ'il

Kân: (G.47/3), (G.92/3), (G.113/1), (G.155/3), (Kt.18)

(Hûn): (K.3/16), (G.9/3), (G.24/2), (G.28/3), (G.31/3), (G.52/1), (G.63/4), (G.80/4), (G.97/3), (G.99/2), (G.110/3), (G.121/5), (G.131/5), (G.135/4), (G.151/5), (G.160/2), (G.167/3), (Mst.1/2), (Mh.2), (E.18)

Siper: (G.99/1)

Hamâ'il: (G.136/1)

6.10. Sûs Eşyaları

6.10.1. Cevher(Mücevher, Güher, Gevher)

Cevher: (K.7/25), (T.3/5), (T.6/5), (T.7/5), (T.20/2), (T.22/9), (T.23/2), (T.24/2), (T.25/2), (T.30/2), (T.31/9), (T.32), (T.39), (T.41/10), (T.45/2), (T.47/2), (T.51/4), (T.58/4), (T.62/2), (T.64), (T.65), (T.70/11), (T.71), (T.74/9), (T.76/3), (T.78/4), (T.79), (T.80), (T.84/2), (T.86/2), (T.87), (T.96), (T.99/2), (T.102/2), (T.105/2), (T.106/2), (T.107/2), (T.108/2), (T.113/2), (T.114/2), (T.117/2), (T.120/2), (T.125/2), (T.133/2), (T.138/2), (T.146/4), (T.147/5), (T.149/2), (T.157/3), (T.159), (T.192), (T.208), (T.213/4), (T.218/2), (T.235), (Kt.4/2)

(Mücevher): (G.102/5), (T.2/3), (T.4/10), (T.67/2), (T.68/2), (T.70/11), (T.82/2), (T.89/6), (T.100/5), (T.104/3), (T.115/2), (T.121/3), (T.127), (T.128), (T.130/3), (T.134)

(Güher): (G.34/1), (G.68/7), (G.126/1,5), (Mst.1/7), (T.35/4), (T.36/7), (T.54/2), (T.85/2), (T.98/2), (T.132/2), (T.176/13), (E.13)

(Gevher): (K.4/14,20), (K.5/10,13), (K.6/8), (G.21/4), (G.38/6), (G.55/7), (G.62/6), (G.63/5), (G.64/7), (G.96/2), (G.105/1), (G.119/3), (G.122/5), (G.164/3,5,7), (T.1/12), (T.8/7), (T.9/1), (T.13), (T.26/2), (T.28/3), (T.29/8), (T.51/1), (T.53/2), (T.63/7), (T.69/4), (T.73/1), (T.74/2,3), (T.75/3), (T.76/6), (T.81/5), (T.85/2), (T.88/1,3), (T.90/2), (T.95/3), (T.96), (T.97/1), (T.112/2), (T.118/8), (T.119/2), (T.126), (T.129/2,3), (T.140), (T.142), (T.143/3), (T.170/4), (T.196/4), (T.243/5), (Kt.13/2), (N.1/3)

6.10.2. Zer(Altın), Sim(Gümüş)

Zer(Altın): (K.5/5), (G.6/4), (G.34/5), (G.52/7), (G.118/3), (G.136/6), (Ş.1/2), (L.5)

Sim(Gümüş): (G.6/4), (G.15/4), (G.34/5), (G.52/7), (G.119/3), (G.136/6), (Ş.1/2), (L.1,5)

6.10.3. Yakut, Lâ'l

Yakut: (G58/2)

Lâ'l: (K.4/8), (G.2/3), (G.46/5), (G.62/4), (G.80/5), (G.96/1), (G.102/2), (G.125/5), (G.127/3), (G.132/6), (G.136/5), (G.142/2), (G.143/4), (G.148/5), (G.152/1), (G.156/4), (G.164/3), (Mst.1/5), (E.12)

6.10.4. Dürr(İnci), Sadef(Sedef)

Dürr(İnci): (G.21/4), (G.52/2), (G.55/6), (G.63/5), (T.9/1), (T.28/3), (T.46/2), (T.118/3), (Tk.1/2)

Sadef(Sedef): (G.21/4)

6.10.5. Ayna(Âyîne, Mir'at)

Âyîne: (K.3/18), (K.5/32), (G.1/5), (G.14/3), (G.38/2), (G.45/5), (G.54/1), (G.55/4), (G.59/5), (G.141/4), (T.42/12), (T.43/16), (T.168/4), (N.1/10), (L.2), (E.5)

Mir'at: (G.38/2)

6.10.6. Şâne, Nigîn

Şâne: (G.90/4), (G.122/4), (G.146/5), (Kt.4/1,2)

Nigîn: (E.8)

6.11. Güzel Kokular

6.11.1. Anber, Müşk(Müşg)

Anber: (G.6/3), (G.38/4), (G.102/5), (G.145/2), (G.149/5)

Müşk(Müşg): (K.4/6), (G.38/4), (G.153/4), (G.154/4), (Kt.4/1)

6.11.2. Abîr, Itr-ı nâk, Şemîm

Abîr: (G.153/4)

Itr-ı nâk: (G.149/5), (G.153/4)

Şemîm: (Kt.4/1)

6.12. Mûsikî Âletleri

6.12.1. Çeng, Rebâb

Çeng, Rebâb: (T.5/8)

6.12.2. Sentûr(Santûr), Kemân

Sentûr(Santûr): (T.5/9)

Kemân: (G.11/2), (T.5/9,10,11), (Kt.1/5)

6.12.3. Ney, Kaval, Sâz

Ney: (K.5/15), (G.12/2), (G.94/3), (G.133/10), (G.162/3), (T.5/10,11)

Kaval: (G.133/10)

Sâz: (G.13/4), (T.6/2)

6.12.4. Tanbûr, Def

Tanbûr: (G.113/4), (T.5/11)

Def: (G.11/2)

6.13. Oyun ve Oyun Araçları

6.13.1. Oyuncak

Oyuncak: (G.117/5,6)

6.13.2. Çevgân, Gûy(Top)

Çevgân, Gûy(Top): (G.84/3)

B.TABİAT

1.Gökyüzü

(T.235)

(Felek): (K.2/2), (K.4/19), (K.7/19), (G.14/6), (G.15/6), (G.21/5,6), (G.42/5), (G.44/4), (G.54/4), (G.58/4), (G.74/R), (G.75/R), (G.104/2,3), (G.113/2), (G.120/4), (G.140/4), (G.165/4), (T.3/4), (T.4/1), (T.6/3), (T.7/2), (T.8/6), (T.10/3), (T.28/2), (T.31/6), (T.37/1,9), (T.40/8,11), (T.41/9), (T.42/1,2,3), (T.43/15), (T.53/1), (T.63/6), (T.70/3), (T.72/4), (T.100/2), (T.101/1), (T.135/2), (T.161/1), (T.170/4), (T.181/1), (T.191/3), (T.215/3), (T.228/1), (T.240/5), (Ş.3/4), (Kt.1/5,6), (Kt.13/2)

(Çarh): (K.3/11), (K.4/14,19), (K.5/1,11,13,19,25,26), (G.9/1), (G.13/1), (G.26/2), (G.72/1), (G.74/3), (G.114/2), (G.128/1), (T.4/8), (T.12/3), (T.35/5), (T.37/10), (T.129/6), (T.155/1), (T.193/1), (T.197/3), (T.205/1), (Mr.9), (Th.2), (Ms.1)

(Semâ): (K.1/18), (K.4/10), (K.4/31), (G.32/2), (T.197/4)

(Sipîhr): (K.3/14), (K.5/4,20), (G.15/3), (G.15/3), (G.44/1), (G.51/1), (G.94/1), (G.102/3), (T.22/8), (T.89/4), (T.197/1), (T.170/1), (T.173/5), (T.190), (T.205), (T.216/1), (Kt.6/1)

(Âsumân): (G.11/1), (G.128/1), (T.5/4,5)

(Tokuz Kubbe): (G.75/6)

(Nüh Kıbab): (G.14/3), (T.8/2), (T.243/4), (Ş.2/1)

(Nüh Âsumân): (G.128/1)

(Nüh Tıbak): (T.89/4)

1.1.Yıldızlar

1.1.1.Genel Olarak Yıldız

Yıldız: (G.156/3), (T.228/2)

(Encüm): (K.4/10), (G.140/4), (T.4/8), (T.6/3), (T.12/3), (T.93/6), (T.129/9)

(Necm): (G.74/6), (G.89/3), (G.94/1), (T.35/2)

(Ahter): (K.6/9), (G.102/3), (T.22/1), (T.40/8), (T.43/3), (T.143/2), (T.163/4), (T.243/5)

(Kevkeb): (K.3/11)

1.1.2.Süreyyâ (Pervîn)

(G.21/6), (G.88/1), (T.40/8)

1.2.Gezenler

1.2.1.Güneş (Âfitâb, Hûrşîd, Şems, Mihr, Neyyir)

(K.7/5), (G.50/6), (T.74/3)

(Âfitâb): (G.61/1), (G.134/4), (T.117/1), (Ş.2/1), (Ş.13/2)

(Hûrşîd): (G.14/4), (G.16/4), (G.74/1), (T.3/2)

(Şems): (K.1/6), (K.3/11), (G.66/3), (G.134/4), (T.148/1)

(Mihr): (K.2/12), (K.6/8), (K.7/2,5), (G.2/1), (G.3/1), (G.14/3), (G.16/4), (G.27/1), (G.52/4), (G.62/3), (G.69/2), (G.74/3), (G.75/4,5,7), (G.89/1), (G.104/3), (G.113/2), (G.119/9), (G.121/1), (G.136/2), (G.144/4), (G.146/4), (Mst.1/1), (T.3/3), (T.22/8), (T.28/2), (T.37/9), (T.40/11), (T.41/9), (T.43/15), (T.53/1), (T.72/4), (T.75/4), (T.86/1), (T.89/4), (T.100/3,4), (T.106/1), (T.114/1), (T.135/8), (T.147/2), (T.163/3), (Ş.2/2), (Ş.10/3), (Ş.13/2), (Mr.8), (Kt.15/2), (N.2/2)

(Neyyir): (T.89/4), (Ş.2/4)

1.2.2.Ay (Mâh, Meh, Hilâl, Kamer)

(Mâh): (K.4/12), (K.5/31), (G.2/1), (G.3/1), (G.27/1), (G.48/2), (G.50/6), (G.52/4), (G.62/1), (G.70/4), (G.74/1), (G.75/2), (G.85/1), (G.94/1,2), (G.97/5), (G.116/1), (G.125/5,7), (G.129/2), (G.144/4), (T.5/18), (T.6/3), (T.12/3), (T.22/4), (T.42/11), (T.53/1), (T.75/3), (T.86/1), (T.93/6), (T.106/1), (T.114/1), (T.132/2), (T.144/2), (T.172/4), (T.177/3), (Ş.2/1), (Kt.1/5)

(Meh): (G.4/2), (G.14/3,6), (G.16/4), (G.18/2), (G.22/4), (G.28/1), (G.36/3,5), (G.42/5), (G.43/2), (G.46/3), (G.47/3), (G.50/1), (G.52/4), (G.61/2,5), (G.62/3), (G.63/5), (G.74/3), (G.75/1,5), (G.83/1), (G.95/1), (G.97/1), (G.104/3), (G.119/4), (G.120/4), (G.130/5), (G.134/1), (G.141/5), (G.143/3), (G.151/3), (G.156/3), (G.159/5), (G.164/2), (G.165/4), (T.3/1,4), (T.12/1,5), (T.15), (T.37/9), (T.40/11), (T.41/9), (T.43/15), (T.72/4), (T.100/3), (T.110/1), (T.123/1), (T.144/1), (T.149/1), (T.191/3), (Ş.2/2), (Ş.4/1,2,3,4), (Ş.6/2), (Mr.1), (Mr.8), (Th.3), (Kt.21)

(Hilâl): (K.5/17), (G.12/4), (G.45/4), (G.48/2), (T.191/5), (Kt.1/5)

(Kamer): (K.1/6), (K.3/11), (G.134/4), (T.148/1)

1.2.3.Müşteri (Jüpiter)

(K.3/11), (T.31/3), (T.81/3), (Kt.1/5)

1.2.4.Zühre (Venüs)

(T.2/2), (T.81/3), (M.6)

1.2.5.Mirrîh (Mars)

(T.2/2), (G.47/3)

1.3.Burçlar

1.3.1.Genel Olarak Burçlar

(Burc): (K.4/10), (G.3/5), (G.70/4), (G.74/6), (G.75/2), (G.94/1), (G.129/2), (T.4/12), (T.12/1), (T.89/4), (T.135/8), (Kt.8)

1.3.2.Delv (Kova)

(G.43/1)

1.4.Diğer Kozmik Unsurlar

1.4.1.Berk (Şimşek), Ra'd (Gök Gürültüsü)

Berk (Şimşek): (G.128/3), (T.5/5)

Ra'd (Gök Gürültüsü): (T.5/5)

1.4.2.Hâle, Evc

Hâle: (G.52/4), (G.62/1), (T.15)

Evc: (K.3/14), (K.7/2,5,16), 8G.64/5), (G.89/3), (T.4/11), (T.5/18), (T.89/4), (T.163/3)

2.Anâsır-ı Erbaa(Dört Unsur)

2.1.Su Unsurları

2.1.1.Su (Âb)

Su: (G.48/3), (T.155/3), (T.157/2), (Ş.6/3)

(Âb): (G.15/1), (G.16/2), (G.44/2), (G.48/4), (G.50/5), (G.102/2), (G.131/5), (G.136/6), (G.151/5), (G.164/1), (T.37/6), (T.43/11), (T.141/2), (T.153/1), (T.154/3), (T.156/3), (T.156/4), (Mh.2), (L.2)

2.1.2.Şebnem (Jâle)

Şebnem: (G.119/9)

(Jâle): (K.4/29), (G.133/2)

2.1.3.Gözyaşı (Eşk, Sirişk)

Gözyaşı: (G.109/3), (G.130/4)

(Eşk): (G.14/2), (G.16/1), (G.18/3), (G.27/3), (G.48/4), (G.50/5), (G.52/2), (G.81/2), (G.92/3), (G.126/2,5), (G.131/2), (G.155/3), (T.186/5), (T.202/2), (T.203), (Mh.2), (Kt.14), (E.4)

(Sirişk): (G.14/1), (G.90/3), (G.96/4), (G.97/3), (G.126/3), (G.131/5), (G.151/5), (Mh.2)

2.1.4.Ebr (Bulut, Sehâb)

Ebr: (K.1/6), (G.3/1), (G.25/2), (G.50/6), (G.52/3), (G.69/2), (G.93/6), (Ms.1)

(Sehâb): (G.50/6)

2.1.5.Akarsu (Cûy, Seyl)

(Cûy): (G.26/4), (G.81/2), (G.90/3), (G.126/3), (G.161/1)

(Seyl): (G.16/1), (G.27/3), (G.48/4), (G.52/1), (G.90/3), (G.96/3), (G.126/2), (G.155/3), (Mh.2)

2.1.6.Deniz (Bahr, Derya, Ummân, Yem)

(Bahr): (G.26/5), (G.27/3), (G.45/10), (G.48/5), (G.50/5), (G.52/2), (G.64/6), (G.120/5), (G.145/5), (G.164/5), (T.2/1), (T.9/2,7), (T.10/1), (T.11), (T.22/3), (T.51/2), (T.97/1), (T.192), (T.198/4), (Kt.13/1)

(Derya): (G.52/1), (G.105/1), (T.9/1), (T.10/2,4), (T.37/7), (T.43/9,12), (Ş.6/2), (Mh.2), (Kt.13/2)

(Ummân): (G.27/3), (G.33/1), (G.96/1), (G.126/2), (G.164/5)

(Yem): (G.138/5), (G.164/5), (T.9/6), (T.10/1), (T.37/7), (T.97/2)

2.2.Toprak Unsurları

2.2.1.Toprak (Hâk)

(Hâk): (K.1/7), (K.2/9), (K.4/28), (K.5/22,24), (K.7/4), (G.1/4), (G.10/5), (G.14/2), (G.49/3), (G.71/7), (G.88/1), (G.93/3), (G.107/3), (T.75/9), ((T.135/1), (T.160/7), (T.170/4), (T.173/2), (T.213/2), (T.224/3), (Kt.16/2), (N.1/8)

2.2.2.Toz (Gubâr, Gerd)

(Gubâr): (K.3/18), (T.1/5), (T.43/16), (T.168/4), (N.1/10)

(Gerd): (K.5/32), (G.49/3), (G.72/1), (T.22/6), (T.42/12), (T.70/10), (T.74/8), (T.81/6)

2.2.3.Dağ (Kûh, Tag)

(Kûh): (G.32/1,6)

(Tag): (K.5/16), (G.5/4), (G.12/3), (G.71/R.), (G.100/4), (G.157/5)

2.2.4.Taş (Seng)

Taş: (G.67/4)

(Seng): (K.5/10), (G.49/4), (G.52/6), (G.72/2), (G.81/4), (G.153/6), (E.3)

2.3.Ateş Unsurları

2.3.1.Ateş (Sûz, Nâr)

Ateş: (G.10/4), (G.14/4), (G.19/3), (G.39/1,5), (G.41/2), (G.89/1), (G.92/1), (G.95/1), (G.104/2), (G.106/1), (G.110/2), (G.121/3), (G.131/1), (T.142/3), (G.145/4), (T.216/2), (Mh.4), (E.11)

(Sûz): (G.39/5), (G.40/2), (G.90/2), (T.213/1)

(Nâr): (G.15/1), (G.26/1), (G.94/3), (G.135/2), (G.148/2), (T.160/8), (Mh.4)

2.3.2.Kıvılcım (Şerâr), Alev

Kıvılcım (Şerâr): (G.15/6), (G.19/4)

Alev: (T.160/8)

2.3.3.Kül, Duman

Kül: (G.55/3)

Duman: (L.7)

2.4. Hava Unsurları

2.4.1.Rüzgâr (Bâd, Sabâ,Bâd-ı Sabâ, Bad-ı Nesîm)

Rüzgâr: (G.33/R), (G.51/2), (G.74/2), (T.5/12), (T.221/2), (T.243/3)

(Bâd): (G.92/5), (T.103/2), (T.104/2), (T163/2), (T.202/1), (Ş.6/1), (Ş.9/3)

(Sabâ): (G.5/R), (G.145/2)

(Bâd-ı Sabâ): (K.1/7), (K.4/6), (G.70/2), (G.104/4), (T.5/19)

(Bâd-ı Nesîm): (Ş.6/1), (Ş.9/3)

3. Zaman ve Zaman Mefhumları

3.1.Zaman (Ân, Dem, Lahza, Dehr, Hengâm, Vakt, Eyyâm, Devr)

Zaman: (K.1/13), (K.375), (K.4/11), (K.7/8,13,14,21), (G.20/1), (G.36/4), (G.37/1), (G.40/1), (G.53/4), (G.55/4), (G.66/1), (G.71/1), (G.74/2), (G.75/7), (G.76/3), (G.95/1), (G.100/5), (G.148/1), (G.162/6), (G.163/5), (Mst.1/45), (Mst.2/1), (T.1/5), (T.5/12), (T.7/1), (T.10/2), (T.22/6), (T.27/3), (T.37/6), (T.40/1), (T.41/1), (T.43/1,11), (T.52/1), (T.58/3), (T.70/3), (T.72/1), (T.75/8), (T.98/1), (T.160/3), (T.164/1), (T.166/3), (T.172/6), (T.173/3), (T.176/1), (T.212/1,2), (T.213/2), (T.232), (L.10), (E.17)

(Ân): (K.4/12), (K.5/9), (K.7/10,12), (G.5/5), (G.18/5), (G.42/6), (G.51/4), (G.145/3), (G.148/4), (T.3/9), (T.35/13), (T.36/8), (T.42/8), (T.43/6), (T.70/7,10), (T.155/2), (T.189/3), (T.243/4), (Ş.3/4)

(Dem): (K.1/8,19), (K.4/12,32), (K.5/15), (K.6/8), (G.3/1), (G.9/5), (G.12/2), (G.13/4), (G.22/1), (G.27/1), (G.30/2), (G.42/1), (G.42/6), (G.45/1), (G.48/1), (G.52/1,7), (G.54/1), (G.60/6), (G.61/4), (G.62/3), (G.71/4), (G.85/3), (G.87/3), (G.94/3), (G.99/3), (G.110/3), (G.119/1), (G.123/4), (G.126/1,5), (G.131/2), (G.134/2), (G.157/1), (G.158/1), (G.162/3), (T.2/2), (T.7/3), (T.12/2), (T.57/1), (T.70/8), (T.111/1), (T.112/1), (T.118/9), (T.120/1), (T.121/1), (T.133/1), (T.135/9), (T.139/1), (T.186/4), (T.189/4), (T.212/1), (T.213/3), (T.215/2), (T.217/2), (T.228/1), (Ş.1/2), (Mh.3), (M.3), (L.2)

(Lahza): (G.2/4), (G.13/3), (G.42/6), (G.70/2), (G.123/3), (G.132/4), (T.42/8), (N.1/10)

(Dehr): (K.1/12), (K.4/10), (K.5/6,19), (K.7/21), (G.1/2), (G.83/3), (G.108/5), (G.154/2), (T.4/5), (T.5/13), (T.7/4), (T.13), (T.15), (T.41/4), (T.59/5), (T.81/7), (T.93/5), (T.104/2), (T.106/2), (T.113/2), (T.118/5), (T.119/2), (T.121/3), (T.123/4), (T.125/1,2), (T.143/3), (T.154/1), (T.176/1), (T.243/6), (Mr.1), (M.6)

(Hengâm): (K.4/1), (T.163/3)

(Vakt): (K.1/2), (K.2/8), (K.4/11,12,13), (K.6/1), (G.84/4), (G.108/4,5), (G.166/5), (G.146/4), (T.165/1), (T.193/4), (T.212/3), (T.240/2), (Ş.6/3), (Kt.6/1)

(Devr): (T.3/1), (T.53), (Kt.6/1)

(Eyyam): (G.82/1), (G.118/1), (T.22/8), (T.243/6), (Ş.6/1)

3.2.Yıl (Sâl)

Yıl: (K.3/2), (K.4/11), (T.9/6), (T.11), (T.85/2), (T.91/1), (T.93/6), (T.104/1), (T.105/2), (T.112/2), (T.128), (T.134), (T.141/3), (T.172/2), (T.188/1), (T.201/2), (T.203/4), (T.213/4), (T.220/2), (T.243/2)

(Sâl): (K.1/1), (T.51/3), (T.76/4), (T.100/1,5), (T.115/2), (T.130/3), (T.135/12,13), (T.137/1), (T.147/5), (T.163/5), (T.194/1), (T.205/4), (T.214/1)

3.3.Mevsimler

3.3.1.Bahâr (Nev-bahâr, Fasl-ı bahâr, Rebi'ül-evvel)

Bahâr: (K.1/6,8), (K.4/33), (G.56/4), (G.82/1), (G.118/1), (Ş.6/1)

(Nev-bahâr): (K.4/2)

(Fasl-ı bahâr): (K.1/2)

(Rebi'ül-evvel): (T.147/2)

3.3.2.Yaz (Sayf)

(G.51/1)

(Sayf): (K.1/1)

3.3.3.Sonbahar (Hazân)

(K.4/33), (T.5/19), (T.104/2), (T.163/2), (T.183/4), (T.186/2)

3.3.4.Kış (Şitâ, Berf)

(G.51/1), (T.241/2)

(Şitâ): (K.1/2), (Ş.6/1)

(B erf): (K.1/2)

3.4.Gün ve İlgili Unsurlar

3.4.1.Gün (Gündüz, Nehâr, Rûz)

(K.2/1), (K.3/19), (K.6/20), (G.7/3,5), (G.19/4,5), (G.35/3), (G.36/4), (G.51/4), (G.54/3), (G.61/1), (G.66/3), (G.69/3), (G.73/1), (G.74/6), (G.85/1), (G.101/2), (G.113/2), (G.114/5), (G.117/2,8), (G.121/5), (G.128/1), (G.129/1,4,5), (G.137/9), (G.167/3,5), (T.1/7), (T.3/3), (T.4/5,12), (T.27/6), (T.31/5), (T.42/9), (T.43/8), (T.48/1,2), (T.70/9), (T.75/11), (T.81/6), (T.88/1), (T.91/3), (T.93/5), (T.129/8), (T.144/2), (T.160/1), (T.221/1), (T.243/1,2), (Ş.12/1), (Mh.1), (Kt.5/1)

(Gündüz): (T.31/6), (Kt.15)

(Nehâr): (K.3/3), (G.51/4), (G.75/5), (G.81/3), (Kt.18/2)

(Rûz): (K.1/20), (K.5/3), (G.15/2), (G.58/4), (G.74/1), (G.128/4), (G.155/3), (G.162/5), (T.8/5), (T.70/10), (T.160/9), (T.166/6), (T.171/1), (T.177/3), (T.242/5), (T.243/1), (Ş.3/4), (Ş.13/2), (Mr.6), (Th.4), (L.9), (E.4)

3.4.2.Sabah (Subh, Seher)

(G.5/2), (T.89/5), (Kt.3/2)

(Subh): (K.1/6), (K.3/4), (K.4/4), (K.5/2), (K.6/8), (G.18/2), (G.63/4), (G.82/4), (G.85/1), (G.97/1,5), (G.99/4), (G.131/3,5), (G.146/4), (G.149/1), (G.151/5), (G.156/5), (T.194/2), (Ş.6/2), (Th.1), (Kt.12/1)

(Seher): (G.18/4), (G.36/5), (G.92/3), (G.93/1), (G.116/3), (G.127/2), (G.135/1), (Ş.12/3)

3.4.3.Akşam (Ahşam, Şâm), Gece (Gice, Leyl, Mesâ)

(Ahşam): (G.36/4), (G.54/3), (T.3/2)

(Şâm): (T.194/2)

Gice: (K.3/4,14), (G.6/3), (G.32/2), (G.36/5), (G.61/5), (G.72/1), (G.74/4), (G.75/1), (G.85/1), (G.92/3), (G.97/1,2,3,4), (G.101/2), (G.118/4), (G.129/2), (T.152), (T.159), (Mh.4), (Th.1), (E.15)

(Leyl): (K.3/3), (K.5/16), (G.5/3), (G.7/4), (G.12/3), (G.35/2), (G.47/2), (G.51/4), (G.75/5), (G.81/3), (G.89/4), (G.95/4), (G.117/7), (G.125/4), (G.141/1), (G.150/2), (G.161/5), (G.167/1), (T.232)

(Mesâ): (K.1/6), (K.4/4), (K.5/2), (G.63/4), (G.82/4), (G.99/1), (G.146/4), (G.156/5), (Kt.12/1)

3.4.4.Bugün, Dün

Bugün: (K.7/18), (G.116/R.), (T.28/R.)

Dün: (G.6/3), (G.32/2), (G.35/3), (G.66/3), (G.149/1), (G.167/3), (Mh.1,4), (Th.1)

4.Hayvanlar

4.1.Kuşlar

4.1.1.Genel Olarak Kuş (Murg, Tuyûr)

(Murg): (G.54/2), (G.125/6), (G.148/4), (T.235)

(Tuyûr): (T.6/4)

4.1.2.Kuş Çeşitleri

4.1.2.1.Bülbül (Andelîb, Hezâr)

(K.1/5), (K.4/3,24), (G.9/4), (G.19/4), (G.24/5), (G.26/3), (G.64/2), (G.72/6), (G.82/2,4,5), (G.87/1,2,3), (G.107/5), (G.116/2), (G.118/1), (G.127/2), (G.150/4), (G.159/1), (G.161/4), (G.164/4), (T.166/7), (T.178/2), (T.209/1), (T.215/2), (T.226/3), (Ş.9/2)

(Andelîb): (K.4/9)

(Hezâr): (K.4/5), (G.15/2), (G.68/3), (G.73/4), (G.81/3), (G.82/1), (G.87/1), (G.90/2), (G.156/5), (G.161/4), (Ş.7/4), (Mr.5)

4.1.2.2. Hümâ, Ankâ (Simurg)

Hümâ: (K.7/16), (T.58/3), (Kt.1/5)

Ankâ: (G.21/3), (G.64/5)

(Simurg): (G.28/2)

4.1.2.3. Tûtî (Papağan)

(G.1/5), (G.34/4), (G.59/5), (G.66/5), (G.80/5), (G.141/4), (T.4/9), (T.242/5)

4.1.2.4. Tavus

(G.66/2), (T.235)

4.1.2.5. Karga, Serçe (Usfûr)

Karga: (T.139/3,4)

Serçe: (T.139/3)

(Usfûr): (G.28/2)

4.1.2.6. Akbaba, Baykuş

Akbaba: (T.235)

Baykuş: (T.139/1)

4.1.2.7. Şeh-bâz (Doğan), Kebg (Keklik)

Şeh-bâz (Doğan): (G.28/2), (G.64/5)

Kebg (Keklik): (G.133/8)

4.2. Dört Ayaklı Hayvanlar

4.2.1. Ahû (Gazâl)

(G.20/3), (G.123/2), (G.125/2), (G.138/2), (G.140/3), (G.141/3), (G.147/3), (Ş.13/1)

(Gazâl): (G.45/3)

4.2.2. At (Kümeýt)

(G.72/5)

4.2.3. Kelb (Köpek)

(G.50/4), (G.101/4), (G.133/8)

4.2.4.Eşek, Fil

Eşek: (E.20)

Fil: (L.6)

4.2.5.Koç, Akreb

Koç: (G.153/3)

Akreb: (G.42/6)

4.3.Böcekler ve Sürüngenler

4.3.1.Pervâne

(G.26/1), (G.33/2), (G.68/4), (G.92/1), (G.121/3), (G.122/3), (G.131/1), (G.148/2), (G.151/1)

4.3.2.Yılan (Mâr), Karınca (Mûr)

Yılan (Mâr): (L.13)

Karınca (Mûr): (G.33/5), (T.6/4)

5.BİTKİLER

5.1.Bağ, Çemen, Çiçeklik ve İlgili Mefhumlar

5.1.1.Bağ

(K.1/8), (K.4/6,25), (G.2/4), (G.6/2), (G.32/3,4), (G.71/R.), (G.82/3), (G.124/1), (T.5/19), (T.163/2), (T.166/1), (T.184/2), (T.186/1), (T.209/1), (T.226/2), (Ş.10/2)

5.1.2.Çemen, Çemen-zâr

Çemen: (K.1/1), (K.4/3), (G.9/4), (G.37/4), (G.40/1), (Ş.6/1,4)

Çemen-zâr: (G.118/1,2), (G.133/2)

5.1.3.Gülistân, Gülşen, Gülzâr

Gülistân: (K.1/5), (K.4/10), (G.19/4), (G.46/2), (G.82/1), (G.112/3), (G.154/2), (G.161/1), (T.186/3), (T.215/2), (T.226/2)

Gülşen: (K.1/3), (K.4/2,5,30,33), (G.8/4), (G.13/4), (G.24/5), (G.71/4), (G.72/6), (G.82/5), (G.83/4), (G.90/1), (G.116/2), (G.154/3), (G.161/4), (G.164/4), (T.5/19), (T.104/2), (T.166/7), (Mst.2/5), (Mr.5,6), (Ş.6/3)

Güüzâr: (K.4/25), (G.9/4), (G.24/5), (G.26/3), (G.56/4), (G.82/2), (G.124/1), (G.127/2), (G.150/4), (G.154/1), (G.159/1), (G.161/1), (T.186/4), (T.209/1), (Ş.10/2)

5.1.4.Lâle-zâr, Sünbülîstân

Lâle-zâr: (G.26/4)

Sünbülîstân: (T.186/3)

5.2.Ağaçlar

5.2.1.Genel Olarak Ağaç (Fidan (-Nahl, Nihâl), Sehi, Dal)

Fidan: (G.6/2), (Mst.2/5)

(Nahl): (T.163/2)

(Nihâl): (K.4/25), (G.2/4), (G.133/3), (G.165/3), (T.137/2), (T.191/2), (T.202/1), (T.219/3,4), (T.226/3), (T.229), (Ş.10/2)

Sehi: (G.38/1,7), (G.68/1), (G.137/2,5)

Dal: (K.5/14), (G.12/1), (G.13/5)

5.2.2.Servi (Serv)

(K.4/5), (K.7/6), (G.2/4), (G.8/4), (G.29/1), (G.32/3,4), (G.35/3), (G.38/1,7), (G.46/1), (G.48/3), (G.56/4), (G.63/1), (G.68/1), (G.81/2), (G.90/3), (G.96/3), (G.102/1), (G.116/3), (G.120/3), (G.130/4), (G.137/2,4), (G.154/1), (G.161/1), (Ş.11/1,2)

5.2.3.Sanavber

(G.102/1), (G.120/3)

5.2.4.Şimşâd

(K.4/25), (G.137/1)

5.2.5.Ûd

(G.6/3), (Ş.6/1)

5.2.6.Tûbâ

(G.32/4), (G.35/3), (G.137/3)

5.2.7. Bâdem (Bâdâm)

(G.149/1), (Ş.11/3)

5.2.8.‘Ar’ar

(K.4/8), (G.6/2), (G.38/1,7), (G.102/1), (G.120/3)

5.2.9.Sîb, Rummân

Sîb: (G.46/5)

Rummân: (G.46/5)

5.3.Çiçekler

5.3.1.Gül

(K.4/3,7,9,23,24), (G.2/3), (G.13/4), (G.15/4), (G.17/5), (G.19/4), (G.36/1), (G.46/2), (G.63/1), (G.64/2), (G.68/3), (G.82/R.), (G.83/4), (G.87/R.), (G.107/5), (G.112/3), (G.116/2), (G.118/1), (G.124/1), (G.127/2), (G.131/4), (G.136/5), (G.144/2), (G.149/1), (G.150/4), (G.151/4), (G.154/3,5), (G.156/5), (G.158/1), (G.159/1), (G.161/4), (G.164/3), (T.104/2), (T.173/1), (T.178/2), (T.186/2), (T.191/4), (T.219/3), (T.226/3), (Ş.5/2), (Ş.9/1,2,3)

(Verd): (K.1/5), (K.4/29,33), (G.9/4), (G.72/6), (G.90/2), (G.164/4), (T.183/4), (T.202/1), (Ş.9/1)

5.3.2.Gonca (Gonce)

(K.1/4), (K.4/6,9,29), (G.46/2), (G.63/4), (G.68/3), (G.72/6), (G.107/5), (G.125/6), (G.154/5), (T.5/19), (T.102/1), (T.104/2), (T.226/2)

5.3.3.Sünbül

(K.1/4), (K.4/4,24,27), (G.46/2), (G.63/3), (G.88/1), (G.144/2), (G.145/2), (G.154/R.), (G.186/5)

5.3.4.Nergis

(K.4/4,9,26), (G.45/1), (G.63/3), (G.154/3)

5.3.5.Erguvân, Yâsemin (Yâsemen)

Erguvân: (K.4/8)

Yâsemin (Yâsemen): (G.32/3)

5.3.6.Lâle

(K.4/7,27), (G.29/1), (G.43/3), (G.46/1), (G.82/3), (G.110/2)

5.3.7.Şeb-bû (Şebboy), Benefşe (Menekşe)

Şeb-bû (Şebboy): (K.4/26), (G.63/3), (G.154/2)

Benefşe (Menekşe): (K.4/28)

BÖLÜM IV. İNSAN

1.Umumi Olarak Güzellik ve Güzel

Güzel: (G.1/5), (G.14/6), (G.34/3,5), (G.37/1), (G.66/5), (G.75/3), (G.165/2), (T.20/1), (T.22/4), (T.67/1), (T.77/2), (T.100/1), (T.107/1), (T.122/1), (T.148/1), (T.149/1), (Ş.13/1), (N.1/3), (Ms.2)

(Cemâl): (G.16/4), (G.22/4), (G.46/4), (G.61/2), (G.94/2), (G.121/3), (G.134/2), (G.165/4), (T.100/3), (T.106/1), (T.114/1), (T.144/1), (T.173/1), (T.191/3), (Ş.5/3), (Kt.18/1)

(Hüsn): (K.4/4), (K.7/12), (G.2/1), (G.2/6), (G.14/5), (G.18/5), (G.21/5), (G.22/3), (G.25/2), (G.27/1), (G.28/1), (G.42/2), (G.46/4), (G.50/2), (G.53/2), (G.69/2,5), (G.78/2), (G.83/4), (G.86/3), (G.89/2,3), (G.95/2), (G.100/3), (G.102/3,6), (G.119/4), (G.125/7), (G.134/4), (G.136/2), (G.145/3), (G.146/4), (G.154/3,6), (G.159/1), (G.161/3), (T.23/1), (T.40/7), (T.59/3), (T.88/2), (T.110/1), (T.126), (T.131/1), (T.142), (T.148/1), (T.150), (T.162/3), (T.167/2), (T.168/5), (T.171/1), (Ş.2/2), (Ş.4/4), (Ş.7/2), (Ş.14/1,2,4), (Mh.2,4), (Kt.18/1), (N.1/4)

(Melâhât): (G.119/4)

(Letâfet): (G.124/1), (G.145/2)

(Ra'nâ): (K.1/5), (G.64/2), (G.107/5), (G.127/2), (G.144/2), (G.150/4), (G.156/5)

2.Umumi Olarak Sevgili

Sevgili: (G.83/1)

(Yâr): (G.7/2), (G.5/5), (G.10/2), (G.18/1,3), (G.19/2), (G.23/1), (G.24/1,3), (G.38/1), (G.39/4), (G.40/1,2,3), (G.46/1), (G.52/3), (G.54/3), (G.57/2), (G.59/1), (G.69/4), (G.73/1), (G.74/5), (G.80/1,3), (G.81/4), (G.84/3), (G.88/4), (G.89/1), (G.93/5), (G.95/5), (G.96/2), (G.100/1,3), (G.101/1), (G.102/1,3,4), (G.104/1), (G.111/1), (G.114/4), (G.115/4), (G.121/2,3), (G.122/5), (G.127/5), (G.131/5), (G.132/4), (G.133/6), (G.136/4,7), (G.148/5), (G.152/1), (G.158/6), (G.159/4,5), (G.160/5), (G.162/1), (G.163/2), (G.165/3), (Ş.5/R.), (Mh.1), (Th.1,2)

(Cânân): (G.1/3), (G.4/3), (G.5/1), (G.70/2), (G.75/2), (G.76/R.), (G.78/5), (G.89/3), (G.99/3), (G.120/1), (G.123/5), (G.132/6), (G.137/3), (G.156/4), (G.164/1), (Mst.2/4), (Kt.4/1,2), (E.5), (E.13)

(Dil-ber): (G.6/1), (G.13/2), (G.69/5), (G.73/5), (G.88/1), (G.93/2), (G.95/2), (G.99/5), (G.105/4), (G.117/4,6), (G.118/5), (G.136/5), (G.138/3), (G.139/4), (G.143/5), (G.145/1), (G.155/5), (T.59/1), (Mst.2/2), (Ş.8/R.), (Ş.10/3), (Ş.13/1,2,3), (L.3)

(Şûh): (K.4/24), (G.1/2), (G.7/5), (G.9/1,5), (G.16/3), (G.24/4), (G.29/5), (G.30/4), (G.42/2), (G.44/5), (G.46/4), (G.47/2), (G.49/4), (G.57/5), (G.60/1), (G.63/1), (G.77/2), (G.81/3), (G.85/4), (G.98/1), (G.107/1), (G.112/5), (G.114/3), (G.116/4), (G.119/3),

(G.138/4), (G.145/3), (G.147/2), (G.162/4), (G.164/3), (G.165/1), (Mst.1/1,5), (Mst.2/1), (T.135/10), (Ş.11/3,4), (Kt.12/1)

(Dil-rübâ): (G.1/1)

(Dil-dâr): (G.5/2,4), (G.69/2), (G.73/4), (G.89/2), (G.92/1), (G.121/1), (G.131/3), (G.135/1), (G.142/2), (G.163/1), (Mst.2/7)

(Dil-ârâ): (G.30/3), (Mh.5)

(Ma'şûk): (G.117/2), (G.136/6)

(Şîve-kâr): (G.1/4), (G.42/2), (G.134/2), (G.143/1), (T.135/10)

3. Sevgilide Güzellik Unsurları

3.1. Saç (Zülf, Gîsû, Târ)

(K.4/24), (G.31/2), (G.41/4), (G.105/2), (G.109/1), (G.157/5), (E.11)

(Zülf): (K.4/4), (K.5/16), (G.2/5), (G.51/1,3,5), (G.6/3), (G.7/4), (G.9/2), (G.12/3), (G.29/4), (G.31/2), (G.33/3), (G.35/2), (G.36/1), (G.47/1,2), (G.51/5), (G.54/2), (G.57/2), (G.59/1), (G.62/2), (G.63/3), (G.78/3), (G.80/2,3), (G.84/3), (G.85/3), (G.89/3,4,5), (G.90/4), (G.95/4), (G.99/4), (G.100/1,2), (G.102/5), (G.107/4), (G.115/2), (G.120/2), (G.122/4), (G.125/1,4), (G.130/1), (G.132/1), (G.135/3), (G.136/2), (G.140/3), (G.141/1), (G.142/5), (G.145/2,4), (G.147/1), (G.149/5), (G.150/2,3), (G.153/4), (G.154/3), (G.157/3), (G.158/4), (G.161/5), (G.162/1), (G.164/2), (G.167/1), (Ş.9/3), (Ş.11/1), (Mh.3)

(Gîsû): (G.46/2), (G.89/3)

(Târ): (G.62/2), (G.115/2)

3.2. Kâkûl (Perçem, Turrâ)

(K.4/26), (G.5/2,4), (G.29/3), (G.45/2), (G.50/6), (G.70/2), (G.86/R.), (G.115/1), (G.119/5), (G.125/3), (G.142/4), (G.154/2), (G.159/3), (Kt.4/1,2)

(Perçem): (G.65/1), (G.102/5), (G.118/3), (G.146/5), (Mh.3)

(Turrâ): (G.59/2)

3.3. Göz (Çeşm, Dîde, Ayn)

(G.19/2), (G.24/2), (G.30/5), (G.31/3), (G.59/4), (G.73/3), (G.80/4), (G.109/1), (G.121/5), (G.135/5), (G.138/2), (G.140/1), (G.147/3), (G.149/1), (G.167/1), (Mst.1/2), (Ş.11/3), (Ş.13/1), (E.11, 19)

(Çeşm): (K.4/26), (G.2/2), (G.8/3), (G.9/3), (G.14/1), (G.24/1), (G.25/3), (G.39/1), (G.45/1), (G.46/3), (G.48/4), (G.50/5), (G.52/1), (G.56/2), (G.57/3), (G.58/4), (G.62/1),

(G.78/1), (G.94/2), (G.99/2), (G.102/4), (G.110/3), (G.125/7), (G.126/R.), (G.131/2), (G.132/3,4), (G.135/4), (G.136/4), (G.140/1), (G.145/5), (G.154/3), (G.160/2), (G.167/2), (T.5/2,18), (T.40/9), (T.42/2), (T.55/1), (T.58/1), (T.70/3), (T.72/4), (T.78/3), (T.100/2), (T.153/2,3), (T.167/1), (T.191/4), (T.220/4), (T.240/5), (Ş.3/4), (Ş.6/R.), (Mh.2), (Kt.14/1), (L.1)

(Dîde): (K.4/26), (G.14/2), (G.16/1), (G.18/3), (G.26/4), (G.28/3), (G.60/3), (G.61/3), (G.66/3), (G.87/4), (G.96/1), (G.113/1), (G.125/7), (G.132/2), (T.57/2), (T.105/2), (T.226/1)

(Ayn): (G.4/2), (Mst.1/5), (T.176/9), (T.183/4)

3.4.Gözbebeği (Merdüm-i çeşm)

(G.125/7), (G.136/4), (E.13)

3.5.Gamze (Yan Bakış)

(G.13/3), (G.27/2), (G.28/4), (G.30/2), (G.37/3), (G.42/4), (G.76/1,2,3,4,5), (G.80/4), (G.85/2), (G.102/4), (G.103/4), (G.110/3), (G.121/5), (G.125/3), (G.132/2,4), (G.143/1), (G.167/3), (Mst.1/2), (N.1/6)

3.6.Dudak (Leb, La'l)

(Leb): (G.2/3), (G.15/3), (G.34/4), (G.42/7), (G.46/5), (G.50/3), (G.52/5), (G.54/1), (G.60/3), (G.62/4), (G.96/1), (G.124/4), (G.125/5), (G.132/6), (G.136/5), (G.142/2), (G.143/4), (G.148/5), (G.152/1), (G.164/1,3), (Mst./5), (E.12)

(La'l): (K.4/8), (G.2/3), (G.46/5), (G.52/1), (G.62/4), (G.80/5), (G.96/1), (G.102/2), (G.125/5), (G.127/3), (G.132/6), (G.136/5), (G.142/2), (G.143/4), (G.148/5), (G.152/1), (G.156/4), (G.164/3), (Mst.1/5), (E.12)

3.7.Ağız (Dehen, Dehan, Fem)

(Dehen): (G.63/4), (G.68/3), (G.83/2), (Kt.7/1)

(Dehan): (Mst.2/6)

(Fem): (K.6/18), (G.46/2), (G.107/5), (G.125/6), (G.158/1)

3.8.Diş (Dendân)

(G.18/3), (G.52/2), (G.63/5), (G.96/2), (G.105/1), (G.122/5), (G.164/3)

3.9.Yanak (Ârız, Rûh, Rûhsâr, İzâr) ve Yüz (Sûret, Çehre, Çihre, Rûy, Likâ)

(Ârız): (K.4/29), (G.63/1), (G.68/4), (G.69/2), (G.90/1), (Ş.9/1)

(Rûh): (G.29/1), (G.36/1), (G.90/2), (G.107/5), (G.131/1), (G.148/5), (G.154/3), (G.164/4)

(Rûhsâr): (G.13/4), (G.21/2), (G.38/2), (G.39/1,5), (G.46/1), (G.59/5), (G.69/1), (G.82/3), (G.89/1), (G.92/1), (G.104/3), (G.110/2), (G.121/3), (G.126/4), (G.133/2), (G.141/4), (G.142/3), (G.144/4), (T.132/2)

(Îzâr): (G.19/3), (G.89/1), (G.143/3)

Yüz: (K.2/9), (K.4/24), (G.1/4), (G.16/4), (G.59/5), (G.69/3), (G.71/7), (G.75/4), (G.94/2), (G.100/1), (G.107/3), (G.115/1), (G.161/1), (T.1/5), (T.135/10), (Th.3), (N.1/8), (L.12)

(Sûret): (K.1/2), (G.14/3), (G.96/4), (Kt.17/1)

(Çehre): (Ş.13/2)

(Çihre): (K.1/10), (G.14/4), (T.113/1)

(Rûy): (G.11/1), (G.14/2), (G.17/5), (G.23/1), (G.37/2), (G.45/5), (G.46/2), (G.66/3), (G.69/4), (G.102/3), (G.134/1), (G.159/4), (T.35/5), (T.89/5), (T.93/6), (T.129/8), (T.138/1), (T.142), (T.202/1)

(Likâ): (K.4/1), (K.5/26), (G.1/2), (G.22/3), (G.61/2)

3.10.Kaş (Ebru)

(K.5/14), (G.12/1), (G.119/4), (G.121/2), (G.133/5), (G.140/2), (G.156/6), (Mst.1/3), (Mst.2/6), (E.10,11,14)

(Ebru): (K.5/17), (G.12/4), (G.45/4), (G.48/2), (G.65/2,3), (G.130/3), (G.141/2), (Ş.8/1,2,3,4)

3.11.Kirpik (Müje, Müjgân)

(Müje): (G.24/2), (G.25/3), (Mst.1/3)

(Müjgân): (G.65/3), (G.141/2), (G.156/6), (G.159/2)

3.12.Ben (Hâl)

(G.80/4), (G.102/3)

(Hâl): (K.4/27), (G.21/2), (G.38/4), (G.43/2), (G.51/3), (G.89/R.), (G.102/5), (G.125/4)

3.13.Boy (Kâmet, Kadd)

Kâmet: (K.4/8), (K.5/14), (G.2/4), (G.6/2), (G.12/1), (G.29/1), (G.32/3), (G.38/1,7), (G.63/1), (G.79/3), (G.81/2), (G.102/1), (G.106/4), (G.113/5), (G.132/4), (G.137/2,4), (G.145/1), (T.31/4), (T.191/2), (Ş.8/3)

Kadd: (K.4/25), (K.5/19), (G.38/1), (G.46/1), (G.48/3), (G.56/4), (G.68/1), (G.90/3), (G.102/1), (G.120/3), (G.130/4), (G.133/5), (G.137/3,5), (G.145/1)

3.14.Hat (Ayva Tüyleri)

(K.4/28), (G.14/4), (G.37/2), (G.39/2), (G.40/1), (G.50/2), (G.59/3), (G.66/2), (G.89/5), (G.99/1), (G.105/4), (G.126/4), (G.133/2), (G.143/3), (G.159/4), (G.162/2), (E.12)

3.15.Çene (Zenehdân, Zekân)

Zenehdân: (G.164/1)

Zekân: (G.46/5)

3.16.Alm (Cebî)

(G.104/3)

3.17.Kulak (Gûş)

(G.147/4)

(Gûş): (G.72/2), (T.5/5,11), (T.35/12), (T.170/2,5), (T.171/5), (T.177/4), (T.201/2), (T.215/5), (T.216/2), (T.217/3)

3.18.Boyun

(G.29/3), (G.37/5), (L.13)

3.19.Sine

(G.21/4), (G.28/4), (G.52/7), (G.67/4), (G.70/1), (G.94/3), (G.99/1), (G.102/6), (G.110/2,3), (G.112/2), (G.113/3), (G.130/3), (G.139/3), (G.153/6), (Ş.8/2), (Mh.1,4), (L.2), (E.11)

3.20.Bel (Miyân)

(G.100/2), (M.5)

(Miyân): (G.100/2), (G.133/1,6)

3.21.El (Dest)

(G.34/1), (G.54/3), (G.128/2), (G.185/2)

(Dest): (K.2/1), (K.3/5,15), (K.4/7), (K.5/11,29), (G.54/5), (G.55/4), (G.62/7), (T.29/6), (T.36/5), (T.135/13), (T.212/4), (Kt.1/1)

3.22.Ayak (Pâ, Pây, Kadem)

(G.17/4), (G.112/3)

(Pâ): (K.4/25,28), (G.1/4), (G.10/5), (G.147/1)

(Pây): (G.2/3), (K.7/4), (G.48/3), (G.56/1,5), (G.71/7), (G.130/4), (G.161/1), (T.1/5), (T.75/9), (T.174/4), (Th.3), (M.3), (Kt.16/2)

(Kadem): (T.59/5), (T.81/1,7), (T.101/2), (T.103/2), (T.106/2), (T.111/2), (T.112/2), (T.120/2), (T.122/2), (T.124/1), (T.125/1), (T.147/2)

3.23.Beden (Ten, Vücûd, Cisim, Endâm)

(K.5/15), (G.12/2), (T.66/2)

(Ten): (§.5/2), (§.9/2), (Mh.4)

(Vücûd): (K.7/7,16,22), (G.26/1,4,7), (G.49/2), (G.142/5), (G.162/2,3), (T.4/4), (T.37/5), (T.40/5), (T.43/3), (T.70/9), (T.74/8), (T.76/2), (T.78/3), (T.89/3), (T.135/2,12), (T.171/3), (T.172/5), (T.174/5), (T.176/10), (T.220/4), (§.13/1), (Kt.13/2)

(Cisim): (G.119/3), (T.41/5), (T.173/2), (T.174/4), (T.191/5), (§.3/2)

(Endâm): (G.15/4), (G.52/7), (G.112/3), (G.119/3,11)

4.Sevgili ile İlgili Diğer Unsurlar

4.1.Buse (Bûs)

(E.21)

(Bûs): (K.4/28), (G.143/3)

4.2.Söz (Sühân, Güftâr, Kelâm)

(K.4/31), (G.28/6), (G.34/5), (G.35/5), (G.38/2), (G.53/4), (G.62/6), (G.63/5), (G.64/7), (G.66/5), (G.68/2), (G.101/3), (G.108/6), (G.111/4), (G.117/8,9), (G.132/6), (G.146/5), (G.151/2), (T.70/8), (T.214/4), (Mr.7), (Mh.5), (Kt.5/1)

(Sühân): (K.3/17), (K.5/13), (K.7/20), (G.2/7), (G.35/6), (G.40/9), (G.54/5), (G.104/5), (G.137/6,7), (G.152/6), (T.29/2), (T.56/2), (T.60/1), (T.66/4), (T.78/4), (T.85/1), (T.93/4), (T.135/11), (T.166/7)

(Güftâr): (G.1/5), (G.8/5), (G.38/6), (G.50/3), (G.59/5), (G.68/7), (G.80/5), (G.118/5), (T.3/9), (T.145/1), (L.10)

(Kelâm): (K.3/17), (G.38/7), (G.147/5), (T.36/4), (T.37/8), (T.40/10), (T.43/14), (Kt.1/9)

(Lafz): (K.6/16), (G.21/7), (G.44/4), (G.68/6), (G.88/6), (G.108/2), (G.132/5), (T.135/7), (T.136), (T.145/3,6)

4.3.Kûy (Mahalle)

(G.34/2), (G.47/3), (G.97/5), (G.129/5), (G.132/4), (G.137/1), (G.153/2), (Mh.5)

4.4.Âsitân (Eşik)

(K.5/30), (K.7/19), (G.22/5), (G.79/2), (G.160/2), (T.59/2), (T.160/2), (Mr.3)

4.5.Naz (İşve, Şive)

(K.4/6,25), (G.7/3), (G.8/4), (G.10/3), (G.13/1), (G.25/5), (G.32/4), (G.36/2), (G.56/1), (G.56/5), (G.68/2), (G.78/2), (G.82/3), (G.94/1), (G.107/2), (G.113/1), (G.117/3), (G.133/8), (G.135/6), (G.137/4), (G.139/2), (G.147/2), (G.155/4), (G.161/2), (G.167/4), (T.4/11,12), (T.5/18), (T.100/4), (T.102/2), (T.104/3), (T.124/2), (T.135/2), (Ş.10/2), (Mh.1)

(İşve). (G.56/2), (G.63/2), (G.158/3), (T.202/1), (Ş.4/4), (Ş.9/1)

(Şive): (G.1/4), (G.42/2), (G.119/7), (G.134/2), (G.143/1), (T.135/10), (Ş.4/4)

4.6.Yürüyüş (Reftâr, Hıram, Hıraman)

(G.154/1)

(Reftâr): (G.8/4), (G.32/3,4), (G.82/3), (G.113/5), (Ş.8/3), (Ş.13/1)

(Hıram): (G.8/4), (G.20/3), (G.145/1), (T.139/3), (T.167/1), (T.219/3)

(Hıraman): (K.2/2), (G.2/4), (G.46/1), (G.96/3), (G.120/3), (G.161/1), (Ş.11/2)

5.Âşık

5.1.Umûmî Olarak Âşık

(G.2/2), (G.6/1,5), (G.13/3,6), (G.22/2,3), (G.27/2), (G.37/4), (G.40/3), (G.46/3), (G.49/4), (G.54/4), (G.57/4), (G.68/3), (G.69/3), (G.71/3), (G.94/5), (G.99/2), (G.110/1), (G.111/1,2,3,5), (G.119/6), (G.125/6), (G.131/3), (G.134/3), (G.136/6,7), (G.139/2), (G.140/1), (G.149/4), (G.158/6), (G.162/4), (Mst.1/2), (Mst.2/3), (Ş.4/1,2,3,4), (Th.2), (E.18)

(Uşşâk): (K.5/11), (G.20/3), (G.37/3), (G.47/2), (G.112/4), (G.113/4), (G.116/3), (G.120/3), (G.124/2), (G.136/1), (G.147/4), (G.154/4), (G.164/2)

5.2.Gönül (Dil, Kalp)

(K.6/13), (G.1/1), (G.17/1), (G.40/7), (G.42/5,6), (G.44/5), (G.45/6), (G.49/1,5), (G.57/2), (G.62/2,4), (G.80/R.), (G.81/R.), (G.83/R.), (G.84/R.), (G.85/R.), (G.112/1), (G.115/1), (G.116/1), (G.125/2,6,7), (G.134/2), (G.136/3), (G.140/3), (G.141/1), (G.152/2,4), (G.156/3), (G.162/3), (G.164/1,2), (G.166/6)

(Dil): (K.1/5,13), (K.3/3,15,16), (K.4/11,15), (K.5/7,11,18), (K.6/11), (G.1/2), (G.2/5), (G.5/3,4), (G.9/2,3), (G.13/2), (G.16/3), (G.17/3), (G.18/1,5), (G.20/4), (G.21/2,3,5), (G.23/3), (G.26/3), (G.28/2,3), (G.29/2,3,4,5), (G.30/3,6), (G.32/5), (G.33/1,4), (G.34/3), (G.36/1), (G.37/3), (G.39/2), (G.40/2), (G.42/4), (G.43/1), (G.44/1), (G.45/6), (G.49/4),

(G.51/2), (G.53/1), (G.54/1), (G.59/2,3), (G.60/1), (G.62/1), (G.65/1), (G.66/4), (G.69/2), (G.70/1,2,3), (G.72/2), (G.77/5), (G.81/4), (G.85/2), (G.86/2), (G.88/2,3), (G.89/5), (G.90/R.), (G.91/3), (G.92/4), (G.93/2), (G.95/2,3,4), (G.101/1,3), (G.105/3), (G.112/2), (G.114/3), (G.115/4), (G.116/4), (G.117/4,5,7), (G.119/5), (G.120/5), (G.121/2), (G.122/3), (G.124/5), (G.127/1,3), (G.129/3), (G.130/5), (G.131/2,3), (G.132/5), (G.133/6), (G.135/1,4,5,6), (G.137/2,9), (G.139/4), (G.140/2), (G.142/2), (G.145/1), (G.147/2,3,4), (G.148/4,5), (G.150/3), (G.152/1,3), (G.154/4), (G.156/1,5), (G.157/4), (G.158/2), (G.159/1), (G.160/1,4,6), (G.161/2,4,5), (G.162/5), (G.163/1), (Mst.1/5), (Mst.2/1,3,6), (T.3/10), (T.6/1), (T.11), (T.12/2), (T.35/8), (T.54/2), (T.58/2), (T.75/5), (T.93/6), (T.132/2), (T.153/2,3), (T.155/1), (T.156/3), (T.157/2), (T.158/1), (T.160/9), (T.171/3), (T.189/1), (T.214/2), (T.240/4), (§.8/3), (§.10/1,2,3,4), (§.11/1,3), (Mh.1,4,5), (Th.2), (Kt.5/1), (Kt.10/1), (E.5)

(Kalp): (K.3/18), (K.5/32), (K.7/10), (G.26/1), (G.40/5,8), (G.53/2), (G.94/3), (G.104/1), (G.138/5), (G.158/6), (T.42/12), (T.70/10), (T.129/8), (T.160/4), (Kt.16/2), (L.11)

5.3.Âşığın Maddî ve Mânevî Halleri

5.3.1.Âh (Feryâd, Figân, Nâle)

(K.3/3,14), (G.9/3), (G.17/3), (G.18/1,4), (G.19/1,4,5), (G.25/5), (G.31/1), (G.32/1,2), (G.52/3), (G.57/2), (G.59/1), (G.72/1,2,3), (G.77/5), (G.78/4), (G.80/1), (G.81/4), (G.82/2,4), (G.85/4), (G.93/1,4), (G.95/5), (G.100/2), (G.104/1,2), (G.114/1), (G.116/2,3), (G.117/3), (G.121/1), (G.128/1), (G.129/R.), (G.132/1), (G.135/1), (G.138/6), (G.139/1), (G.150/3), (G.151/1), (G.156/5), (G.158/5), (G.160/5), (G.161/4), (G.162/5), (Mst.2/7), (T.31/6), (T.70/5), (T.166/6), (T.170/2), (T.172/6), (T.175/1), (T.178/1), (T.181/2), (T.183/5), (T.186/2,5), (T.195/1), (T.196/4), (T.213/1,4), (T.216/2,3), (T.226/2,3), (T.234/1), (T.240/5), (§.9/2), (§.12/3), (§.13/3), (Mh.2), (Th.3), (Kt.14/1)

(Feryâd): (K.1/5), (G.25/R.), (G.59/1), (G.82/2), (G.121/2), (G.127/2), (G.137/1), (Mst.2/6), (T.188/1)

(Figân): (G.19/1), (Mst.2/7), (T.166/6), (T.183/5), (T.215/2)

(Nâle): (K.3/4), (G.24/5), (G.82/5), (G.85/4), (G.90/2), (G.107/5), (G.113/4), (G.116/4), (G.117/3), (G.133/8), (G.162/2), (G.178/2), (Th.2)

5.3.2.Yara (Dâg, Zahm)

(G.42/4), (G.89/1)

(Dâg): (K.4/7,27), (K.5/15,16), (G.12/2,3), (G.26/4), (G.43/3), (G.94/3), (G.102/5), (G.110/2), (G.139/3), (G.162/3), (T.5/11), (Mh.1)

(Zahm): (G.85/2), (G.110/3)

5.3.3.Gam (Derd, Keder, Elem, Belâ)

(K.1/8), (K.3/18), (K.5/1,32), (K.6/13), (K.7/18,22), (G.16/4), (G.18/4), (G.23/2), (G.40/3), (G.43/1), (G.45/2), (G.48/5), (G.49/3), (G.60/6), (G.71/6), (G.72/4), (G.77/5), (G.79/3), (G.84/3), (G.86/1), (G.87/1), (G.112/2), (G.121/4), (G.124/4), (G.138/4), (G.143/2), (G.146/1), (G.152/3), (G.157/4), (G.158/5), (G.162/3,5), (T.5/7), (T.31/4), (T.42/12), (T.43/16), (T.93/5), (T.129/8), (Ş.3/1), (Ş.6/2), (Mh.3), (Th.2,4,5), (N.1/10)

(Derd): (K.6/20), (G.1/3,4), (G.3/4), (G.7/3), (G.9/1), (G.16/3), (G.23/2,3,4,5), (G.31/1), (G.39/4), (G.49/1,5), (G.62/4), (G.71/6), (G.72/1), (G.77/4,5), (G.79/3), (G.80/1), (G.84/4), (G.92/4), (G.95/3), (G.97/1,3), (G.101/5), (G.103/2), (G.114/2), (G.116/1), (G.123/3), (G.129/3), (G.130/2,5), (G.135/6), (G.152/2,5), (G.160/3), (T.12/2), (T.164/3), (T.166/5), (T.170/3), (T.173/3), (T.174/3), (T.188/2), (T.189/1), (T.193/4), (T.213/1), (Ş.6/2), (Mh.1,3), (Th.4), (Kt.12/2)

(Keder): (K.5/32), (K.7/22), (G.17/3), (G.31/1), (G.91/3), (G.114/4), (T.22/6), (T.42/12), (T.70/10), (T.74/8), (T.138/1), (N.1/10)

(Elem): (K.3/4,15), (K.5/3), (K.6/20), (G.16/3), (G.30/4), (G.40/4), (G.48/6), (G.83/2), (G.88/1), (G.92/3), (G.106/2), (G.114/2), (Mst.2/4), (T.12/2), (T.35/9), (T.81/6), (E.6)

(Belâ): (K.4/27), (K.5/1), (G.10/4), (G.48/1), (G.57/1), (G.76/1,5), (G.81/1), (G.84/4), (G.95/3), (G.103/2), (G.124/2), (G.125/2,3), (G.158/4), (Mst.1/2), (T.196/2), (T.224/3)

5.3.4.Cevr, Cefâ, Mihnet

Cevr: (K.5/12,25), (G.4/3), (G.10/1), (G.14/2), (G.16/2), (G.24/3), (G.27/4), (G.30/1), (G.47/4), (G.51/3), (G.60/5), (G.85/4), (G.93/1,5), (G.111/2), (G.115/4), (G.117/1), (G.121/1,4), (G.126/1), (G.149/6), (G.158/6), (G.162/4), (G.165/2), (G.167/4,5), (Mst.1/1), (Ş.2/3), (Ş.8/3), (Ş.10/3)

Cefâ: (K.5/6,12), (G.9/2), (G.20/2), (G.91/1), (G.100/5), (G.110/1), (G.117/1), (G.129/5), (G.133/7), (G.144/1), (G.153/2), (G.160/1), (G.163/2), (Mst.1/1), (Mh.1)

Mihnet: (G.44/3), (G.45/4), (G.64/2), (G.151/5), (G.158/5), (T.12/2), (T.99/1), (T.168/2), (T.177/2)

5.3.5.Hasret (Hicrân, Hicr, Firâk, Fûrkât)

(G.16/1), (G.19/2), (G.27/3), (G.36/3), (G.40/2), (G.61/R.), (G.79/3), (G.80/5), (G.90/2), (G.94/3), (G.95/1,5), (G.97/3), (G.126/2), (G.128/3), (G.129/1), (G.131/5), (G.136/6), (G.140/4), (G.155/3), (G.158/5), (G.160/4), (T.166/6), (T.216/2), (Mh.3)

(Hicrân): (K.5/16), (G.1/3), (G.7/2), (G.10/4), (G.12/3), (G.16/2), (G.33/1), (G.39/4), (G.56/3), (G.64/2), (G.70/4), (G.77/4), (G.78/4), (G.82/4), (G.90/2), (G.120/5), (G.129/4), (G.138/5), (G.151/1), (G.163/5)

(Hicr): (G.87/3), (G.108/8), (T.87/3)

(Firâk): (G.19/4), (G.80/1), (G.130/5), (G.157/5), (T.160/8), (T.189/1), (Kt.18/2)

(Fürkât): (G.19/1), (G.23/1), (G.24/4), (G.71/6), (G.72/3), (G.82/4), (G.89/5), (G.112/2), (G.144/1), (Ş.4/2)

5.3.6. Vuslat (Vîsâl, Vasl)

(G.4/1), (G.10/4), (G.23/1), (G.40/2), (G.54/3), (G.57/4), (G.71/6), (G.84/3), (G.112/2), (G.116/5), (Kt.18/2)

(Visâl): (G.39/4), (G.88/4), (G.98/5), (G.109/5), (G.120/5), (G.134/1), (G.138/5), (G.165/3), (Ş.4/2)

(Vasl): (G.4/2), (G.7/2), (G.34/3), (G.79/4), (G.130/2), (G.133/3), (G.151/2), (Ş.5/2,3)

6. Rakîb (Ağyâr, Adû, Gayr)

(G.26/3), (G.50/4), (G.76/4), (G.112/4), (G.119/6), (G.123/5), (G.133/8), (G.147/4), (Th.1), (Kt.18/1)

(Ağyâr): (G.9/1,5), (G.16/5), (G.39/3), (G.73/1), (G.93/4), (G.95/5), (G.98/2,5), (G.111/1), (G.114/3,4), (G.115/3), (G.116/2), (G.118/2), (G.125/7), (G.139/3), (G.149/6), (G.158/1), (G.161/4), (G.163/5), (Ş.5/1), (Ş.11/1), (N.1/7)

(Adû): (G.57/7)

(Gayr): (G.73/5), (G.111/3)

BİBLİYOGRAFYA

ADAK, Abdurrahman, Mevlevîliğin Kuruluş Dönemi (XVI. yüzyıl Gülşenî Şairler Üzerindeki Etkisi, İbrâhîm Gülşenî, Usûlî ve Za'fî Örneği, Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.13, S.24, Sakarya, 2011/2

AKAY, Hasan, İslâmi Terimler Sözlüğü, İşaret yayınları, İstanbul, 2005

AKKAYA, Hüseyin, DİA, C.38, İstanbul, 2010

AKÜN, Ömer Faruk, Fatîn Efendi, DİA, C.12, İstanbul, 1995

_____, Divan Edebiyatı, DİA, C.9, İstanbul, 1994

_____, Şinâsi'nin Bugüne Kadar Ele Geçmeyen Fatîn Tezkiresi Baskısı, C.11, TDED, İstanbul, 1961

_____, Şinâsi'nin Fatîn Tezkiresi Baskısındaki Yeni Biyografik Bilgiler, C.14, TM, İstanbul, 1965

ALKAN, Ramazan, Neylî Divânı'nın Tahlili, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Van, 2019

ALTINTAŞ, Hayrani, Tasavvuf Tarihi, Ankara, 1986

ANDREWS, G. Andrews, Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı Osmanlı Gazelinde Anlam ve Gelenek Poetry's Voice, Society's Song Otoman Lyric Poetry, Çeviren: Tansel Güney, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000

ARTUN, Erman, Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı (Edebiyat Tarihi/Metinler), 5. Baskı, Karahan Kitabevi, Adana, 2013

ASLANOĞLU, Osman, Pervîn-i İ'tisâmî Divanı'nın Tahlili, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Erzurum, 2014

ATEŞ, Süleyman, İslâm Tasavvufu, İstanbul, 2004, s.464

AYDIN, Haluk, Cevrî Divanı'nın Tahlili, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Balıkesir, 2010

BANARLI, Nihat Sâmî, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi II, İstanbul, 1987

BAŞTÜRK Şükrü.- ULUOCAK Mustafa, Lügât-ı Fârisî ve Arabî'DE XVIII. Yüzyıl Türkçesinin Söz Varlığı Üzerine, Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 4/4, 2009

BATUR, Atilla, "Sürûrî", DİA, C.38, İstanbul, 2010

BAYRAM, Yavuz, Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Divân Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçeveleri, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, I. Cilt, Samsun, 2001

BEYDİLLİ, Kemâl, Mustafa Reşid Paşa, DİA, C.31, İstanbul, 2006

BİLGİ, Abdullah Azmi, Tasavvuf ve Tekke Edebiyatı, İlmî Araştırmalar; Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri, Sayı 1, 2014

BOLAY, Süleyman Hayri, “Âdem”, DİA, C.1, İstanbul, 1988

BOSTANCI, Eyyüp, Nail Abbas Paşa Divanı ve Tahlili, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2007

CANIM, Rıdvan, Divan Edebiyatının Kaynakları, Akıl Fikir yay., İstanbul, 2016

CEBECİOĞLU, Ethem, Tasavvuf Terimleri ve Sözlüğü, Ağaç yay., İstanbul, 2004

ÇAVUŞOĞLU, Mehmet, Divanlar Arasında, Kitabevi yay., İstanbul, 2003

_____, Necatî Bey Divanının Tahlili, Kitabevi, İstanbul, 2001

ÇETİNKAYA, Gökhan, Anadolu’da Farsça Öğretimi İçin Yazılmış Bir Konuşma Kılavuzu: Fârisî Tekellüm Risâlesi, I. Karaman Uluslararası Dil ve Edebiyat Kongresi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, 2018

ÇİFÇİ, Ömer, Fatîn Davud-Hâtimetü’l-Eş’âr (Fatîn Tezkiresi), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 3218. Kültür Eserleri Dizisi-469., Ankara

DEVELİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügât (Eski ve Yeni Harflerle), 26. Baskı, Aydın Kitabevi yay., Ankara, 2010

DURMAZ, Gülay, Divan Şiirinde Rind ve Zahid Çekişmesi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Bursa, 2003

DÜZCAN, Nagehan, Muhibbi Divanı’nın Tahlili, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2006

EFLATUN, Muvaffak, Yüzyıllara Göre Eski Türk Edebiyatı Tarihi, A. Mermer (Editör); Eski Türk Edebiyatına Giriş, 8. Baskı, Akçağ yay., Ankara, 2012

ERDOĞAN, Mehtap, Fatîn Dîvânı, Kitabevi yayınları, İstanbul, 2007

EREN, Abdullah, Şeyhülislâm Yahya Divanı’nın Tahlili, Atatürk Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Erzurum, 2004

ERTAYLAN, İsmail Hikmet, Türk Edebiyatı Tarihi I-IV, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011

ERZAN, Mehmet Halil, Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsanevî Şahısların Kullanımına Bir Örnek: Nev'izâde Atâyî Divanı, Turkish Studies, Volume 8/4, Ankara/Turkey, 2013

FAYDA, Mustafa, "Ömer", DİA, C.34, İstanbul, 2007

Fatîn, Davud. (1271). Hâtimetü'l-Eş'âr, İstanbul

FIĞLALI, Ethem Ruhi, "Ali", DİA, İstanbul, 1989

GÜLŞEN, Ekrem, 19. Yüzyılda Bir Osmanlı Valisi: Giritli Sırrı Paşa ve Tefsir Anlayışı, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.162, Sakarya, 2010

GÜNER, Ahmet, "Nuh", DİA, C.33, Ankara, 2007

GÜNGÖR, Recep Şükrü, Senîh Efendi'nin Hayatı, Eserleri, Edebi Şahsiyeti, Kayıp El Yazması Defteri ve Müşterek Gazelleri, Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.5, S.8, Kilis, 2018

GÜRKAN, Salime Leyla; "Ölüm", DİA, C.34, İstanbul, 2007

GÜZEL, Abdurrahman, Dini Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı, Akçağ yay., Ankara, 2009

GÜZELYÜZ, Ali, Hoca Neş'et'in Hayatı, Eserleri ve Tûfân-ı Ma'rifet'teki Tasavvufî Görüşleri, İlmî Araştırmalar 5, İstanbul, 1997

HARMAN, Ömer Faruk, Ya'kûb, DİA, C.43, İstanbul, 2013

HASAN, İbrahim Hasan, İslam Tarihi, Trc.: İsmail Yiğit ve dğr., Kayihan yayınları, İstanbul, 1991

HATİBOĞLU, İbrahim, "Sa'd b. Ebû Vakkâs", DİA, C.38, İstanbul, 2008

İÇLİ, Ahmet, 19. yüzyıl Divan Şairi İbrahim Fehmî ve Divanı, Karadeniz, 2015

İPEK, Abdulmuttalip, Nedim'in Sanatı Üzerine Bir Tahlil Denemesi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Elazığ, 2013, s.32

İPEKTEN, Haluk, Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Ankara, 1988

İSEN, Mustafa, Eski Türk Edebiyatı El Kitabı, Grafiker yay., Ankara, 2003

KAÇAR, Burhan, Gevheri Divân'ı Metin Tahlili, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 1994

KARA, Mustafa, Tasavvuf ve Tarikatlar, Cep Üniversitesi, Yeni Yüzyıl Kitaplığı(Emlak Bank'ın katkılarıyla İletişim yayınları), İstanbul, 1992

_____, Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları, Dergah yay., İstanbul, 2005

KARAHAN, Abdülkadir, “Enverî”, DİA, C.11, İstanbul, 1995

KARAMAN, Gülay, Perîşan Çiçek Sünbül ve Klâsik Türk Şiirinde İşleniş, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, C.1, S.2, 2012

KAYA, Mahmut, “Aristo”, DİA, C.3, İstanbul, 1991

KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuad, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar (7.basım), Diyanet İşleri Başkanlığı yay., Ankara, 1993

KURNAZ, Cemal, Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü-Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı Ahmet Talât Onay-, H yay., İstanbul, 2009

_____, Hayalî Bey Divanı'nın Tahlili, MEB, İstanbul, 1996

KÜÇÜK, Cevdet, Abdülmecid, DİA, C.1, İstanbul, 1988, s.259

KUTLUOĞLU, Muhammed Hanefi, Kavalalı Mehmed Ali Paşa, DİA, C.25, Ankara, 2002

LEVEND, Agâh Sırrı, Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar, Dergah yay., İstanbul, 2018

_____, Türk Edebiyatı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, İstanbul, 1984

MACİT, Muhsin, “Nedim Dîvânı”, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2017

MENGİ, Mine, Divan Şiirinde Rindlik, Ankara, 1985

MERMUTLU, Mehmet Sait, Abdurrahman Nesim Efendi, Hayatı, Dinî Tasavvufî Kişiliği ve Divân'ın Tahlili, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tasavvuf Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Şanlıurfa, 2010

ÖNGÖREN, Reşat, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, DİA, C.29, Ankara, 2004

ÖZKUL, Yavuz, Azmî-zâde Hâletî Dîvânı'nın Tahlili, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi, Sakarya, 2019

ÖZMEN, Vildan, Derdizâde Ulvî Dîvânı'nın Tahlili, Sakarya Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Sakarya, 2017

ÖZTÜRK, Eyüp, Anadolu'nun İslâmlaşma Sürecinde Taceddin B.Er-Rifâî, Dini Araştırmalar Dergisi, C.14, S.38, 2011

PAÇACI, İbrahim, Dini Kavramlar Sözlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., İstanbul, 2009

PALA, İskender, Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, Kapı yay., İstanbul, 2017

PEKOLCAY, Neclâ, İslâmî Türk Edebiyatı, Kitabevi yay., İstanbul, 1994

SAĞLAM, Ayşe, Nigârî Divanında Rind ve Zâhid, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 17, İstanbul, 2016

SARIKAYA, Orhan, Tezkirecilik Geleneği İçerisinde Fatîn Tezkiresi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007

SAVRAN, Ömer, Neşâti Divanı'nın Tahlili, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi, Pamukkale, 2003

SEFERCİOĞLU, Nejat, Nev'î Divanı'nın Tahlili, 2. Baskı, Akçağ yay. Ankara, 2011

SİFİL, Ebubekir, "Kıyam", DİA, C.25, Ankara, 2002

SİNANOĞLU, Mustafa, "Küfür", DİA, C.26, Ankara, 2002

SOLDAN, Uğur, Fatîn Dîvânı İnceleme-Metin, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2005

SÖYLEMEZ, İsmail, Seyf-i Fergânî Divanı Tahlili (Kaside, Kıt'a ve Rubailer), Kırıkkale Üni.-Ankara Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ortak Doktora Programı, Kırıkkale, 2018

ŞAHİN, M. Süreyya, "Cin", DİA, C.8, İstanbul, 1993

ŞENGÜN, Necdet, Nazîr İbrahim ve Dîvânı (Metin-Muhteva-Tahlîl), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları (Türk-İslam Edebiyatı) Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir, 2006

ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ, Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyâre ve Sâbiteler (Burçlar), Türk Dünyası Araştırmaları, S.90, 1994

TANPINAR, Ahmet Hamdi, 19. Asır Türk Edebiyatı, Çağlayan yay., İstanbul, 1997

TANRIKORUR, Barihüda, "Mevleviyye", DİA, C.29, Ankara, 2004

TILFARLIOĞLU, Musa, Hecrî Divân'ında Şahsiyetler, Asia Minor Studies, C.8, S.2, 2020

TOPALOĞLU Bekir.- ÇELEBİ İlyas, Kelâm Terimleri Sözlüğü, İsam yay., İstanbul, 2010

TOLASA, Harun, Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi yayınları, Ankara, 1973

TÖKEL, Dursun Ali, Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi, Akçağ yay., 1. Baskı, Ankara, 2000

TÜRKOĞLU, Serkan, Şeyhülislâm Esad Dîvânı'nın Tahlili, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Tokat, 2007

ULUDAĞ, Süleyman, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet yay., İstanbul, 1996

UYSA, Cengiz, Seyyid Gaznevî Divânı'nın Tahlili, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fars Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Kırıkkale, 2019

UZUN, Mustafa İsmet, "İsâ", DİA, C.22, İstanbul, 2000

_____, Tûba", DİA, C.41, İstanbul, 2012

ÜSTÜNER, Kaplan, Divan Şiirinde Tasavvuf (14. Ve 15. yy. Divanlarına Göre), Birleşik Yayınevi, Ankara, 2007

YAKAR, Halil İbrahim, Gelibolulu Sunî Dîvânı ve Tahlili, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2002

YARAŞIR, Ömer, Nedim Divânı'nın Tahlili, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Edirne, 1996

YILDIRIM, Nimet, Fars Mitolojisi Sözlüğü, Kabalcı Yayınevi, Ankara, 2008

YILDIZ, Alim, Fenâyi Divanı (Metin-Muhteva-Tahlil), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları (Türk-İslam Edebiyatı) Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir, 2002

YILMAZ, Adile, Şah İsmail Hatâî Divân'ında Dinî-Tasavvûfî Unsurlar, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2001

YILMAZ, Hasan Kâmil, Fenâ ve Bakâ, Altınoluk Dergisi, 1997

YİĞİT, İsmail, "Osman", DİA, İstanbul, 2007

YÜCER, Hür Mahmut, "Sünbülüyye", DİA, C.38, İstanbul, 2010

ZAVOTÇU, Gencay, Divan Edebiyatında Kişiler-Kişilikler Sözlüğü, Aydın Kitabevi, Ankara, 2006

E- BİBLİYOGRAFYA

<https://en.wikipedia.org/wiki/Sunbuli> (12 Mart 2021/ 19.56)

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Rufâilik> (12 Mart 2021/ 13.20)

https://tr.wikipedia.org/wiki/Mehmed_Besim_Bey (16 Mart 2021/18.00)

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Zemzem> (13 Ocak 2021/ 21.29)

https://tr.wikipedia.org/wiki/Ziya_Paşa (16 Mart 2021/ 21.31)

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Zülkifl> (11 Mart 2021/ 08.53)

<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/muhsin-mehmed-muhsin-efendi> (16 Mart 2021/ 20.02)

